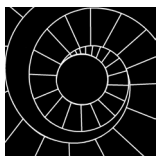

Lähihistoria

2/2024

Palestiina
KOM-teatteri
Marcuse

Lähihistoria

2/2024

SISÄLLYS

Pääkirjoitus.....	4
-------------------	---

ARTIKKELIT

☞ <i>Topi Vainikainen</i> Menneen kautta tulevaan ja takaisin: Teatterin oman historian käsittely KOM- teatterin esiteksessä <i>KONE</i>	7
☞ <i>Marko M. Marila</i> Rocky Legacies of Finnish Anti-Uranium Mining Social Movements: The Rock Art of Pessi Manner.....	32
☞ <i>Seppo Heikkinen</i> Naisten ja miesten lajit? Keskustelu urheilulajien sukupuolittuneisuudesta suomalaisessa lehdistössä olympiavuosina 1952–1988	62

PALESTIINA

☞ <i>Anna-Liisa Rafael & Anne K. Heikkinen</i> Kolonialismi palestiinalaiskristittyjen arjessa, ajattelussa ja kohtaamisissa <i>Heidi Morrison</i> Who are the Palestinian Children Against Whom Israel Has Launched a Genocide?	88
	132

NÄKÖKULMAT

<i>Pertti Ahonen</i> "Repressive Tolerance" – Reflections after Sixty Years.....	141
<i>Tuija Parvikko</i> Lähteneet ja jääneet. Muistamisen ja vaikenemisen historiaa Italian koillisella rajaseudulla	150
<i>Merja Karjalainen</i> Hiljainen tietäminen avaa lähihistoriaan uusia tutkimusnäkökulmia	165

LÄHIHISTORIAN KENTÄLTÄ

<i>Pia Koivunen</i> Lähihistorian kentältä: dokumentaristit Toni Viljanmaa ja Sampo Terho.....	177
Abstracts.....	188

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Lähihistoria

2/2024 – 3. vuosikerta

ISSN 2954-114X

lahihistoria.journal.fi

Lähihistoria on avoimesti verkossa ilmestyvä aikakauslehti, joka julkaisee tutkimusartikkeleita, esseitä, puheenvuoroja ja muita kirjoituksia historian ja lähitieteiden aloilta.

Julkaisija: Lähihistorian tutkimuksen seura

TOIMITUS

Päätoimittaja Tuomas Laine-Frigren
tuomas.a.laine-frigren@jyu.fi

Toimitussihteeri Emilia Lakka
emilia.l.lakka@jyu.fi

TOIMITUSKUNTA

Miina Kaarkoski - miina.kaarkoski@mil.fi
Pia Koivunen - pia.koivunen@utu.fi
Hannah Yoken - hannah.k.yoken@jyu.fi
Essi Lamberg - essi.lamberg@helsinki.fi
Mikko Kempainen - mikko.kempainen@tuni.fi

Lähihistorian tekstiaineistoja koskee avoimen julkaisemisen CC BY-NC-ND. Lisenssin ulkopuolelle on rajattu Lähihistoriassa julkaistut kuvat, joiden osalta noudatamme alkuperäisen teoksen käyttö- ja tekijänoikeuksia.

TOIMITUSNEUVOSTO

Pertti Ahonen (Jyväskylän yliopisto)
Juhana Aunesluoma (Helsingin yliopisto)
Jari Eloranta (Helsingin yliopisto)
Guido Franzinetti (University of Eastern Piedmont)
Anssi Halmesvirta (Jyväskylän yliopisto)
Antero Holmila (Jyväskylän yliopisto)
Jenni Karimäki (Helsingin Yliopisto)
Ville Kivimäki (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura)
Ilona Kempainen (Jyväskylän yliopisto)
Eerika Koskinen-Koivisto (Jyväskylän yliopisto)
Veli-Pekka Lehtola (Oulun yliopisto)
Jouni-Matti Kuukkanen (Oulun yliopisto)
Simo Mikkonen (Jyväskylän yliopisto)
Klaus Neumann (Deakin University)
György Majtényi (Eger University)
Timo Miettinen (Helsingin yliopisto)
Andrew Newby (Jyväskylän yliopisto)
Tuija Parvikko (Jyväskylän yliopisto)
Petteri Pietikäinen (Oulun yliopisto)
Johanna Rainio-Niemi (Helsingin yliopisto)
Tuomas Räsänen (Itä-Suomen yliopisto)
Hannu Salmi (Turun yliopisto)
Paula Schönach (Aalto-yliopisto)
Tuomas Tepora (Tampereen yliopisto)
Tanja Vahtikari (Tampereen Yliopisto)

LEHDEN ULKOASU

Ville Korkiakangas (suunnittelu)
Emilia Lakka (taitto)
Kannen kuva: Cover of the newspaper "La Domenica del Corriere" showing British soldiers destroying homes during the great revolt in Palestine, 1936-1939. A. Raimondi.

Pääkirjoitus

Lähihistorian vuoden 2024 kakkosnumero tarjoaa monipuolista sisältöä tutkimusartikkeleista esseisiin ja kriittisiin aikalaispuheenvuoroihin. Lehti käynnistyy kolmen tutkimusartikkelin voimin. Topi Vainikainen analysoi KOM-teatterin 40-vuotisjuhlaesitystä KONE (2010). Artikkelin ytimessä on historian moniulotteinen performatiivinen läsnäolo: miten teatteriryhmä käsitteli teatteritaiteen keinoin omaa historiaansa. Marko Marila nostaa esille suomalaisen ympäristöaktiivisuuden lähihistorian kenties vähemmälle huomiolle jäänyttä puolta: ydinvoiman vastaista taideaktivismia. Artikkelin keskiössä on ympäristötaiteilija Pessi Susikustaa Manner (1969–2015), joka vastusti uraaninlouhintaa ja loi monimerkityksistä kiveen hakattua taidetta. Kolmannessa tutkimusartikkelissa Seppo Heikkinen tarkastelee sukupuolitunutta keskustelua miesten ja naisten urheilulajeista olympiavuosina 1952–1988. Naisten kilpaurheiluun suhtauduttiin Suomessa pitkään vähätellen, ja vaikka tarkastelujakson loppuvuosina muutokset alkoivat jo näkyä, on miehisen urheilukulttuurin moniarvoistuminen ollut hidas prosessi.

Essee- ja katsausosasto alkaa kipeän ajankohtaisella Palestiina-teemalla. Anna-Liisa Rafael ja Anne K. Heikkinen luovat katsauksen palestiinalaiskristittyjen ajatteluun ja arkipäivään. Artikkeliksi on ensimmäinen suomeksi julkaistu kokonaisuus palestiinalaisesta kristillisyydestä ja siihen olennaisesti sisältyvästä vapautuksen teologiasta, joka kumpuaa palestiinalaisten yhteisestä kokemusmaailmasta – kolonialismin leimaamasta lähihistoriasta.

Lapsuuden historiaan ja Lähi-itään erikoistunut professori Heidi Morrison (University of Wisconsin-La Crosse) kirjoittaa väkivallan kohteeksi joutuneista palestiinalaislapsista. Israelin lapsiin ja nuoriin kohdistama väkivalta on moniulotteista ja Morrisonin mukaan myös strategista. Morrison kritisoii myös historiatonta ja dekontekstualisoitua tapaa käsitellä palestiinalaislasten kärsimyksiä. Yleisluontoinen puhe pommituksissa traumatisoituneista konfliktialueiden lapsista estää näkemästä palestiinalaislasten sosiaalisen kärsimyksen pitkäaikaisen ja syvään juurtuneen luonteen.

Molemmat Palestiina-artikkelit avaavat näkymän kokemushistoriaan, jota median uutisarvologiikka ei helposti tavoita: liian usein Palestiinan ja muiden pitkittyneistä konflikteista kärsivien alueiden olot tulevat suurelle yleisölle

näkyviksi vain yllättävien kriisien ja väkivaltaisten leimahdusten hetkinä.¹ Tarvitaan siis paitsi lähihistorian tutkimusta myös kriittistä media-analyysia.

Yleisen historian professori Pertti Ahonen analysoi esseessään Herbert Marcusen mediakriittistä klassikkotekstiä ”Repressive Tolerance” (1965). Ahosen mukaan Marcusen kritiikki on hyvin ajankohtaista juuri nykyaikana, kun siirtolaisiin kohdistuva vihamielisyys, ahdasmielinen nationalismi ja köyhiä kurittavat poliittiset projektit saavat suhteettoman paljon palstatilaa – ja vielä ”demokraattisen suvaitsevaisuuden” ja pluralismin nimissä. Marcusen esseen poliittisesti ongelmallisia piirteitä unohtamatta Ahonen korostaa sen edistyksellistä ydintä: ajatusta rationaalisen debatin ja valistuneiden eliittien roolista julkisen keskustelun rajojen määrittäjänä. Tuija Parvikko puolestaan analysoi kolmea 2020-luvulla ilmestynyttä tutkimusta, joista kukin käsittelee toista maailmansotaa seuranneiden joukkopakojen ja siirtolaisuuden muistamista ja historiaa Italiassa. Samalla Parvikko tarkastelee kriittisesti muistelukerronnan ja kurinalaisen historiantutkimuksen välistä suhdetta.

Lähihistoria julkaisee mielellään myös kolumneja, lähihistorian tutkimusta käsitteleviä menetelmäpuheenvuoroja sekä historiakulttuurin eri ilmiöitä esitteleviä haastattelujuttuja. Tässä lehdessä väitöskirjatutkija Merja Karjalainen pohtii kokemusperäistä asiantuntijuutta ja hiljaista tietoa lähihistorian tutkijan voimavarana. Numeron päättää *Lähihistorian kentältä* -osaston haastattelujuttu, jossa lähikuvassa ovat historiadokumentteihin erikoistuneen Alku Tuotanto -yhtiön perustajat Sampo Terho ja Toni Viljanmaa. Parivaljakko on tullut tunnetuksi kieltolakia ja 1940–1950-luvun tanssikieltoa käsittelevistä tv-dokumenteistaan. Toimittajamme Pia Koivusen haastattelussa Terho ja Viljanmaa pohtivat historian merkitystä yhteiskunnassa ja antavat hyviä neuvoja dokumenttien tuottamiseen.

Näissä merkeissä *Lähihistorian* kolmas toimintavuosi kääntyy hiljalleen kohti loppusyksyä. Synkkien maailmantapahtumien ja usein ankealta tuntuvan kotimaan politiikan keskellä positiivista juonnetta on tuonut mukanaan lehtemme nousu niin sanotussa Jufo-luokituksessa kategoriaan 1. Tästä kiitos kuuluu lehden toimitukselle, ansioituneille vertaisarvioijille ja kaikille mukaville ihmisille lehtemme lähipiirissä.

Sosiologi Hanna Kuusela kuvaa kirjassaan *Syytös* (2024) akateemisen yksilön kokemusta managerialistisessa yliopistossa demokratian rapautumisen aikakaudella. Kuusela kuvaa herkullisesti kamppailujaan Tampereen säätiöyliopistossa – muutosjohtajien, ”huipukkuuden” ja vääjäämättömästi rullaavien strategioiden hiidenkirnussa – josta ainakin markkinapuheiden

tasolla ovat kadonneet täysin sellaiset asiat kuin sivistys, totuus, viisaus, valistus ja edistys. Samaan aikaan tuntuu siltä, että isojen pyörien pyöriessä ihmiset jäävät työhön ja terveyteen liittyvien ongelmiansa kanssa yksin, ja kun vieläpä yliopistojen itsehallinnon peruskivi eli yliopistodemokratia on häviöllä, voi seurauksena olla syvä merkityksettömyyden kokemus.

Aikamme suurin tragedia ei kuitenkaan ole yksilöllinen vaan se, että kohta ei enää ole mitään, minkä puolesta uhrautua ja esittää sankaria. Pian ei enää ole [...] to-
tuutta etsiviä yliopistoja, joiden puolesta kannattaisi hankkia rytmihäiriöitä [...]?

Lähihistorian toimitustyö ei ole vielä aiheuttanut allekirjoittaneessa rytmihäiriöitä, mutta merkityksellisyyden kokemuksia kylläkin. Vaikka uuden tiedelehden toimittamisesta ja kehittämisestä ei julkaisupisteitä herukaan, tuntuu tutkijayhteisön ja sivistyksen puolesta tehtävä kollektiivinen työ mielekkäältä ja tärkeältä. Kaikkein palkitsevinta on erinomaisten tekstien saataminen lukijoiden saataville.

*FT, dosentti **Tuomas Laine-Frigren** on *Lähihistorian* päätoimittaja ja työskentelee yliopistotutkijana Jyväskylän yliopistossa.*

Viitteet

- 1 Palestiinalaisten historiallisesta kokemuksesta, ks. esim. Khalidi 2024.
- 2 Kuusela 2024, 77.

Kirjallisuus

Khalidi, Rashid. "The Neck and the Sword. Interviewed by Tariq Ali." *New Left Review* 147 (May/June 2024).

Kuusela, Hanna. *Syytös. Muuan akateeminen komitragedia*. Tampere: Vastapaino, 2024.

Menneen kautta tulevaan ja takaisin: Teatterin oman historian käsittely KOM- teatterin esiteksessä *KONE*

Abstrakti

Tarkastelen artikkelissani KOM-teatterin 40-vuotisjuhlaesitystä KONE (2010). Analysoin, miten esityksessä käsiteltiin teatterin omaa historiaa: miten teatteriryhmän oma ja sitä sen perustamisen aikaan ympäröineen liikkeen visuaaliset, auditiiviset ja keholliset tunnusmerkit heijastuivat esityksen nykyhetkeen. Tutkimus osoittaa, että esityksessä teatterin historiaa lähestyttiin kahdensuuntaisen ajallisen kokemuksen kautta: sekä menneisyyttä suoraan kuvaamalla että tulevaisuutta visioiden, jolloin itse asiassa tuotiin esiin myös jo toteutuneita kehityskulkuja.

Vuonna 2011 tuli kuluneeksi 40 vuotta siitä, kun suomalainen teatteriryhmä KOM-teatteri toteutti ensimmäisen esityksensä. Yhtenä merkkipaalun juhlimisen muotona oli lokakuussa 2010 ensi-iltansa saanut esitys *KONE*.¹ Esityksessä oltiin näennäisesti tekemässä näyttämösovitusta aikansa bestselleristä, John Simonin kirjoittamasta Pekka Herlinin elämäkerrasta *Koneen ruhtinas* (2009). Esityksestä ei kuitenkaan muodostunut suoraa näyttämösovitusta kyseisestä teoksesta, vaan metateatterillinen esitys, jossa Kone-yhtiön ja Herlinin perheen tarina yhdistyi KOM-teatterin ja siihen linkittyneiden ihmisten omaan tarinaan. Esitys pohti monin tavoin omaa esittämisen tapaansa ja tarjosi teatteriryhmälle foorumin tarkastella omaa historiaansa ja paikkaansa nykyhetkessään: KOM-teatteria lähestyttiin perheyhteyksinä, jolla on samantyyppisiä ongelmia kuin Kone-yhtiöllä.

Tässä artikkelissa analysoin sitä, miten teatteriryhmä tässä esityksessä jäsensi omasta menneisyydestään kerrottua tarinaa.² Erittelen sitä, miten esityksessä pohdittiin teatteriryhmään ja sitä sen syntyhetkessä 1970-luvulla ympäröineeseen kulttuuritaistolaiseen liikkeeseen liitettyjä auditiivisia, visuaalisia ja kehollisia tunnusmerkkejä. Tutkin, kuinka nykyhetken ilmapiiriä kommentoitiin ja tulevaisuutta visioitiin suhteessa siihen taustaan ja kehi-

Kuva 1. KOM-teatterin esitystä KONE määritteli tietynlainen sekoittumisen estetiikka. Esityksen mainoskuvassa esiintyjien käsissään pitämistä kirjaimista muodostuu joko "KONE" tai "KOM". Eturivissä Laura Malmivaara, Pekka Milonoff, Pekka Valkeejärvi ja Juha Itkonen, takarivissä Vilma Melasniemi, Juho Milonoff, Niko Saarela ja Kalle Chydenius. Kuva: Laura Malmivaara / KOM-teatterin arkisto.

tykseen, jonka osana KOM-teatteri oli toiminut perustamisestaan lähtien. Tässä korostuu teatteriryhmän omaehtoinen muistaminen: analysoin teosta, jossa teatteriryhmä jäsentää itse menneisyyttään "muistelijoiden omasta aloitteesta ja lähtökohdista, itse valitsemansa muodon ja median kautta [...]", kuten folkloristit Ulla Savolainen, Karina Lukin ja Anne Heimo omaehtoisen muistamisen määrittelevät.³

Tarkasteluni kohteena on menneisyyden läsnäolo esityksen nykyhetkessä, mikä sitoo tämän artikkelin osaksi historiakulttuurista keskustelua.⁴ Teatteriesitystä voisi luonnehtia anglosaksisen *public history* -tradition mukaiseksi historiakulttuurin areenaksi.⁵ Toisin kuin akateeminen historiankirjoitus, historiaa tulkitseva teatteri lähestyy – ja luo eräällä tavalla uudelleen – menneisyyden tapahtumia erityisesti näyttelijän luovan panoksen ja katsojan kanssa samanaikaisen läsnäolon välityksellä.⁶ Analysoin teatteriesitystä muistamisen foorumina, johon liittyy monen tasoisia muistelun ja

muistamisen muotoja. Ymmärrän teatteriesityksen teatterintutkija Marvin Carlsonin käsitteen mukaisesti *muistikoneena*, jossa läsnä on sekä esityksen toteuttajien omat muistamiseen liittyvät ambitiot että se, millaisia muistoja ja muistumia katsojat siihen heijastavat.⁷

Koska menneisyydessä tapahtuneeseen teatteriesitykseen ei ole enää pääsyä, tarkastelen esitystä sen jälkeensä jättämiä jälkiä analysoimalla. Lähilukuni keskiössä on esityskauden esityksestä 14.12.2010 toteutettu videotallenne, joka on tallennettu KOM-teatterin arkistoon. Elävän yleisön edessä esitettyä esitystä katsoessani minun on mahdollista tehdä tulkintoja ikään kuin olisin itse ollut todistamassa tapahtumaa, vaikkei tallenne itsessään ole sama asia kuin itse teatteritapahtuma.⁸ Tallenteen rajaamaa näkökulmaa ja teknisiä puutteita olen paikannut erityisesti tutustumalla kirjailija Juha Itkosen hallussa olevaan esityksen käsikirjoitukseen sekä KOM-teatterin arkistossa oleviin valokuviin, joita on otettu sekä esityksen markkinointia varten että varsinaisesta esityksestä.⁹

KOM-teatterin sukupolvet

KOM-teatteri syntyi 1970-luvun alussa osana suomalaisessa teatterikentässä vallalla ollutta kehitystä, jossa perinteisten laitosteattereiden rinnalle syntyi pienempiä ryhmämuotoisia teattereita, joissa korostui demokraattisuus ja kollektiivisuus.¹⁰ Vuonna 1971 ensiesityksensä tehneen ryhmän nimi on peräisin näytäntökauden 1969–1970 Svenska Teaternin yhteydessä toimineesta ryhmästä, jonka ydinjoukkoon kuuluneiden tekijöiden lisäksi ryhmään tuli vasta Suomen Teatterikoulusta valmistuneita toimijoita. Teatterilla ei ollut pitkään omaa tilaa, vaan esitykset suunniteltiin kiertämään ympäri Suomea hyvin erilaisissa tiloissa.¹¹

KOM-teatteriin liitettiin alusta lähtien vasemmistolaisuus, joka näkyi sen esitysten lisäksi esimerkiksi ryhmän levyttämässä poliittisen laululiikkeen lauluissa. Moni teatterin piirissä toiminut identifioitui siihen ryhmittymään, johon on viitattu taistolaisuutena. Suomen Kommunistisen Puolueen opposition ympärille kehittynyt liike samastui Neuvostoliitossa toteutettuun kommunismin tulkintaan. Siihen liittyi työläis- ja opiskelijakannattajien lisäksi myös paljon kulttuurialan työntekijöitä, mistä syystä onkin puhuttu myös kulttuuritaistolaisuudesta. Tämän joukon keskeisenä kokoavana tekijänä oli

marxilais-leninistinen Kulttuuriryöntekijäin Liitto, johon moni KOM-teatterilainenkin kuului.¹²

Taistolaisuuden muistamista tarkasteltaessa KOM-teatteri hahmottuu siis erityisenä tilana. Huomautan, että *KONE*-esityksessä ei kuitenkaan ker- taakaan suoraan käytetty ”taistolainen” -käsitettä. Sen sijaan puhuttiin esi- merkiksi ”meistä kulttuuriradikaaleista” tai yleisemmin ”60-lukulaisista”. Tämä ankkuroi esityksen puhetapaan, jossa 1960-lukulaisuutta – kuin myös taistolaisuuden nousua – on tulkittu sukupolvi-ilmionä ja -kokemuksena.¹³ 1960-lukulaisen sukupolven rinnalle tuotiin heidän lastensa sukupolvi. Tuo- dessaan eri sukupolvet samalle näyttämölle tekijöiden oli mahdollista kä- sitellä sukupolvenvaihdosta. Sukupolvenvaihdos oli KOM-teatterissa läsnä konkreettisesti, sillä muutamaa vuotta ennen *KONE*-esitystä, vuonna 2008, KOM-teatterin ensemble oli uudistunut lähes kauttaaltaan ja siihen oli liittynyt useita henkilöitä, joiden vanhemmat olivat joko itse kuuluneet KOM-teat- terin perustajiin tai olleet tämän perustajakunnan lähipiiriä.¹⁴

Tätä esitystä tarkasteltaessa on muistettava, että vaikka esityksessä pu- huttiin todellisista henkilöistä ja todelliseksi tiedetystä menneisyydestä, esiin noussut eräänlainen muistitieto ei ollut välttämättä aina yksi yhteen todellisuuden kanssa: näyttelijä saattoi ”omana itsenään” puhua itsestään ja omista muistoistaan myös sellaista, joka ei välttämättä pitänyt paikkaan- sa.¹⁵ Tehdäkseni selväksi eron näyttämöhahmon ja todellisen henkilön välil- lä käytän esityksessä käytettyä etu- tai lempinimeä silloin, kun kyseessä on näyttämöllä nähty henkilöahmo (esimerkiksi etunimet Vilma ja Laura tai lempinimet Milo ja Valkkis) ja koko nimeä silloin, kun viittaaan heihin reaali- maailman ihmisinä (vastaavasti Vilma Melasniemi ja Laura Malmivaara sekä Pekka Milonoff ja Pekka Valkejärvi).

***KONE* itsestään ja teatterista tietoisena esityksenä**

*KONE*elle luonteenomaista oli jatkuva esityksen itsensä kommentointi. Näyt- telijät pudottautuivat ajoittain pois rooleistaan ja alkoivat kommentoida har- joittelemansa esityksen käsikirjoitusta, esittämiään henkilöitä sekä proses- sin yleistä ilmapiiriä. Tällainen näytelmä näytelmässä - tyylinen rakennelma muistuttaa italialaisen avantgardedraaman uranuurtajan Luigi Pirandel- lon näytelmää *Kuusi henkilöä etsii tekijää*.¹⁶ Kuten Pirandellon näytelmässä, myös *KONE*essa oli kuusi näyttelijää, joiden persoonat alkoivat dominoida

prosessia niin paljon, ettei varsinaisen harjoittelun alaisena olevan teoksen tekemisestä tullut mitään. Uudeksi esitykseksi vanhan päälle muotoutuikin tämä (fiktiivinen) harjoitusprosessi. Metateatterin traditiossa tämä on paljon käytetty tyylikeino, mutta *KONEessa* erityistä oli se, että kuuden varsinaisen näyttelijän lisäksi esityksessä ”ohjaaja”- ja ”kirjailija”-hahmoja esittivät esityksen todelliset tekijät, ohjaaja Kalle (Kalle Chydenius) ja *Koneen ruhtinas*-elämäkerrasta näyttämösovitusta tekevä Juha (kirjailija Juha Itkonen).¹⁷

Esityksessä käytiin pohdintaa syntymässä olevan esityksen tyyllilajista. Työryhmä esimerkiksi pohti, ovatko he tekemässä kuningasnäytelmää ja tätä kautta glorifioimassa Pekka Herliniä: pitäisikö hänet esittää esityksen päähenkilönä, kuningashahmona.¹⁸ Esiin nousevia kuningasnäytelmiä olivat ainakin William Shakespearen *Macbeth* ja *Hamlet*: esimerkiksi Vilman tulkitsemassa Kirsti Herlinin hahmossa nähtiin piirteitä Lady Macbethistä, ja myöhemmin Antti Herlinin päätä pidettiin pastissinomaisesti kädessä samalla tavalla kuin *Hamletin* klassisessa pääkallokohtauksessa. Toisaalta Niko esitti kohtauksia Alfred Jarryn avantgardistisesta *Kuningas Ubu*-näytelmästä, joka kuningasnäytelmän parodiana osaltaan ironisoi kuningasnäytelmän lajityyppiä.¹⁹ Nämä näytelmäkirjallisuuden klassikot kantoivat mukanaan omaa esityshistoriaansa ja niistä tehtyjä tulkintoja, mikä kummitteli esityksessä.²⁰

Samaan aikaan, kun tyyllilajia haettiin näytelmäkirjallisuuden klassikoista, esityksessä sivuttiin myös omassa ajassaan läsnä ollutta teatterikeskustelua. Keskeiseksi tuntuivat nousevan eri sukupolvien eroavat käsitykset teatterista. Seuraavan katkelman *KONEesta* voi nähdä edustavana esimerkkinä esityksessä käydystä keskustelusta:

KALLE: Episodimaisuus. Fragmentaarisuus. Perhe. Suomi. Eiks ne oo ne meidän avainsanat? Eiks ne oo ne meitä kaikkia sytyttäneet?

VALKKIS: Perheen mä ymmärrän. Suomen mä ymmärrän. Episodinkin mä just ja just ymmärrän. Mut tää fragmentaarisuus mistä sä koko ajan jauhat. Mitä se on? (Fragutanssi)

KALLE: Jumalauta! Pirstaleisuus on meidän sukupolven ydinkokemus.

MILO: Joo, sopivasti voidaan kokeilla. Se on ihan kivaa.

VALKKIS: En mäkään sillä. KOMin yleisö on valveutunutta, se kestää kyllä tällasta. Uutta muotoa.

MILO: Joo. Mut perskaa pitää olla tarpeeks.

VILMA: Perskaa?

MILO: No mikä se nyt on mitä te sanotte perinteisestä teatterista?

VILMA: Pertsaa.

MILO: Pertsaa sitten. Pertsaa pitää olla tarpeeksi.²¹

Keskustelu ”perinteisestä” ja ”nykyteatterista” – ”pertsasta” ja ”nykäristä” – viittaa 2010-luvun alussa suomalaisessa teatterikeskustelussa yleisemmin käytyyn keskusteluun esityksen muodosta.²² Vastakkainasettelu vietiin *KONE*essa jopa liioitellulle tasolle, kun nuorempi sukupolvi ei tuntunut antavan juuri minkäänlaista arvoa ”perinteiselle”, draamakeskeiselle ilmaisulle. On kuitenkin aistittavissa, että heidät haluttiin näyttää siinä valossa, että he ikään kuin keksivät pyörää uudelleen. Pirstaleisuutta ydinkokemuksenaan pitäessään he tekivät esimerkiksi fragmentaarisia, sanattomia ”pyrähdyksiä”, joita kutsuttiin ”fraguiksi”, mistä osoituksena on edellä olevassa katkelmassa esiintynyt ”fragutanssi”. Vaikka ”fragu” esitetään ikään kuin uutena keksintönä, on siinä nähtävissä kaikuja aiemmista teatterihistoriaan jääneistä teatterintekemisen tavoista ja tunnetuista ohjauksista.²³

Harjoitusprosessin esiin nostaminen, viittaukset näytelmäkirjallisuuden ja teatterin klassikkoteoksiin sekä esitystä ympäröivään teatterikeskusteluun liittyminen korostivat esityksen teatterillista luonnetta. Tässä omaehtoisesta muistamisen kehityksessä tarinan tyyllilajin pohdinta näyttämöllä oli muodonantoa pohdinnalle historian esittämisestä. Kuten Kalle kuvaa sukupolvensa ydinkokemusta, KOM-teatterin historia haluttiin esittää fragmentaarisenä ja luonnosmaisena.

Menneisyyden esityksiä näyttämölle

Juhlaesityksen muodon etsiminen oli *KONE*en keskeinen dramaturginen rakenne. Tämä näkyi esimerkiksi Milon puheessa. Milo esitti ”teatterinjohtajan ominaisuudessa” visionsa tästä juhlaesityksestä, johon kohdistuu erityisiä tulospaineita. Menestyksen elementteinä hän näki bestselleriksi nousseen *Koneen ruhtinas* -kirjan ja sen rinnalla KOM-teatterin itsensä: ”Simonin kirja on hyvä. Se on hitti. Koneen perintö ja tää meidän KOM-taso siinä rinnalla. Mieletön yhdistelmä.”²⁴ Milon puheessa on havaittavissa Hannu Salmen mainitsema historiakulttuuriin liittyvä menneisyys hyödykkeenä -diskurssi, ”menneisyyden muuttaminen kulutuskohteeksi”.²⁵ *KONE*essa tämä näkyi erityisesti siinä, kuinka esitykseen tuotiin tarkoituksella KOM-teatterin tunne-

tuksi tekemiä musiikkikappaleita: "[...] jos me voidaan heittää johonkin väliin muutama vanha KOM-hitti, se on siinä", kuten Milo ehdotti.²⁶

Kyseisen repliikin jälkeen näyttämöllä esitettiin Aulikki Oksasen sanoittama ja Kaj Chydeniuksen säveltämä "Kenen joukoissa seisot". Esityskäsikirjoituksen parenteesissa toimintaa kuvataan: "Esitetään vanha KOM-hitti perinteisenä sovituksena. Kenen joukoissa seisot."²⁷ "Perinteisyys" tarkoitti tässä yhteydessä sitä, että lopulta kaikki esiintyjät olivat kerääntyneet kahden mikrofonin ympärille julistavaan asentoon, jolloin kappaleesta ei erottunut yksittäisiä ääniä. Laululiikkeen eittämättä keskeisin laulu asettuikin esityksessä ensisijaisesti esimerkiksi 1970-luvun poliittiselle laululiikkeelle tyypillisestä laulesityksestä.²⁸ Esityksen taustalle heijastettiin kuvia KOM-teatterin vanhoista esityksistä ja niiden julisteita, mikä liitti laulun vahvasti teatteriryhmän omaan tarinaan.²⁹ Kuvia oli myös KOM-teatterin tutuista taiteilijoista, kuten laulun säveltäjä Chydeniuksesta ja laululle KOM-teatterin levyttämässä tulokinnassa äänensä antaneesta Kaisa Korhosesta. Mukana oli myös juhlaesityksen Valkkiksen, Pekka Valkeejärven, nuoruuskuva.

Milon esitysvisiota käsiteltiin konkreettisesti kohtauksessa, jonka otsikko on "Milon demo". Kohtauksessa Milon puheen rinnalla esitettiin välähdyksiä kahdesta taistolaisen kulttuuriliikkeen laajempaan traditioon linkittyvän esityksen kohtauksesta: "Laulu 20 perheestä" Yleisradion Televisioteatterin ohjelmasta *Oma* (1969) ja osa KOM-teatterin omasta esityksestä *Avaruuslintu* (1973).

MILO: Mä haluaisin nyt antaa teille esimerkin siitä, miten mä hahmotan tän näytelmän. Mä oon puhunut näistä kasiin päättyvistä vuosiluvuista. 1968, se oli tärkeä vuosi. Vai mitä Valkkis?

VALKKIS: No mistä mä nyt senkin vois tietää? Kuuskasi mä olin kybä.

MILO: Ai niin joo. Ei mitään. Laura...Malmivaara...ei kun ei mitään. Pekka Milonoff. Pekka Herlin. KOM-Pekka ja Kone-Pekka. Meidän risteävät kohtalot. Vuosi 1968. Vanhan valtauksen vuosi. Me kulttuuriradikaalit ollaan kyseenalaistamassa valtaa. Kristiina Halkola alkaa laulaa. Kaj Chydenius säestää. Me ollaan laulamassa suurpääomaa suohon. Ja tämä siis samaan aikaan kun Herlinit junailevat Asea-kauppojaan länteen.

["Laulu 20 perheestä"]

Kiitoksia. Huomasitteko, Herlinien nimeä ei mainittu. Miksi ei? Löytyykö vastaus vuodelta 1973. Kulttuuritalolla on YYA-sopimuksen kaksikymmentivuotisjuhla. Ja täl-

Kuva 2. Vilma (Vilma Melasniemi) ja Kalle (Kalle Chydenius) kuvittamassa laulua ”Laulu 20 perheestä”. Taustalla näkyy heijastettua videokuvaa alkuperäisestä Kristiina Halkolan esityksestä. Kuva: Matti Tanskanen / KOM-teatterin arkisto.

lä kertaa me ollaankin Herlinien kanssa samassa rintamassa. Vahvistamassa hyviä idänsuhteita. Minä seison siellä. Kaj Chydenius säestää. Erkki Saarela laulaa. [Avaruuslintu]

Tässä esityksessä me ollaan tutkimassa mitä tälle rintamalle on tapahtunut. Mitä on tapahtunut tälle Suomelle?³⁰

Kumpikin kohtauksessa esiin nousseista esityksistä edusti omalla tavallaan laajempaa kulttuurista liikettä, jonka osa KOM-teatterikin oli. Televisioteatterin kabaree *Oma* käsitteli taloudellisen vallan jakautumista Suomessa, ja se synnytti kohun, sillä sitä pidettiin erityisesti oikeiston piirissä yksipuolisen äärivasemmistolaisena ja suorastaan Yleisradion toimiluvan vastaisena.³¹ Kiertue-esitykseksi tehty runo-, laulu- ja teatteriproduktio *Avaruuslintu* taas oli tehty 25-vuotisen YYA-sopimuksen juhlistamisen tarpeisiin.³² Yhdistävä tekijä näille esityksille oli erilaisten ohjelmallisten osuuksien yhdistäminen estradiesitykseksi, jossa keskeisessä osassa oli laulava ihminen.

Omasta jäi elämään erityisesti Kristiina Halkolan esittämä ”Laulu 20 perheestä”.³³ *KONE*essa laulu esitettiin taustanauhan avulla uudelleen siten, että

laulajan ruumis ja ääni oli erotettu toisistaan: taustalla soi alkuperäinen Kristiina Halkolan lauluääni, mutta hänen näyttämöruumiinaan oli *KONE*-esityksen Vilma. ”Säestäjänä” oli sekä todellisen *KONE*-esityksen että sen sisällä rakentuvan fiktiivisen esityksen ohjaaja Kalle, joka korvasi laulun säveltäjää Kaj Chydeniusta. Jäljittelyä korostettiin sekä rekvisiitan ja puvustuksen että eleiden avulla. Vilmalla oli käytössään alkuperäistä muistuttava päivänvarjo ja hänet oli puettu samanlaiseen mekkoon kuin Halkola, Kalle tupakoi samalla tavalla kuin Chydenius.

KONE-esityksessä nähtävässä *Avaruuslintu*-rekonstruktiossa alkuperäisiä esiintyjä Erkki Saarelaa ja Pekka Milonoffia esittivät Niko ja Juho. *Avaruuslintu*-esityksestä ei lopulta kuultu juhlaesityksessä kuin muutama säe: ”Avaruuslintu, avaruuslintu, hei isä katso, avaruuslintu”. Tätä tehostettiin nostamalla käsi ylös.

Kohtauksessa näkyi kiinnostavalla tavalla aineellisen ja aineettoman muistin dialogi. Kuvaa menneestä rakennettiin suhteessa sekä konkreettisiin dokumentteihin että kehoissa säilyviin kokemuksiin. Käyttökelpoisia tässä suhteessa ovat esitystutkija Diana Taylorin muotoilemat *arkiston* ja *repertuaarin* käsitteet.³⁴ Arkistollisen muistin objektit ovat useimmiten käsinkosketeltavia, repertuaarit taas enemmän sanoittamattomissa: konkreettisen rekvisiitan ja puvustuksen kaltaiset objektit voi nähdä edustavan näistä arkistollista ja aineettomien kehollisten käytäntöjen repertuaarista muistia. Kohtausta analysoitaessa huomion kiinnittää se, kuinka menneisyys tuotiin esiin nimenomaan kehollisina, repertuaarisina käytäntöinä. Muistomerkkeinä menneisyydestä näyttäytyivät esiintyjien eleet. Menneisyys ei jäänyt ”toisaalla tapahtuneeksi”, vaan sen suhdetta ja jatkumista toisinnettiin myös katsojien ja esiintyjien jakamassa nyt-hetkessä.

On huomioitava se, kuinka menneisyyden läsnäolon tuominen nykyhetkeen kehystettiin. ”Milon demo” -kohtaus fokalisoitui nimenomaan Milon hahmon kautta. *Avaruuslinnun* alkuperäinen esiintyjä Pekka Milonoff oli Milon hahmossa uudessa esityshetkessä läsnä näyttämöllä myös fyysisesti, eikä vain menneisyydessä tuotettujen dokumenttien avulla. Teatterintutkija Freddie Rokem pitää näyttelijää eräänlaisena hyperhistorioitsijana tämän todistaessa menneisyyden tapahtumia katsojille.³⁵ *KONE*essa tarjoutui poikkeuksellinen mahdollisuus esittää historian kerrostuminen, kun Milo näytettiin ohjaamassa Juhoa, näyttelijää, joka esittää nuorta Miloja samaan aikaan kun on todellisessa elämässä hänen poikansa. Milon hahmon avulla keskiöön nousi myös elävä, fyysinen yhteys menneisyyteen.

Milon menneisyyttä rekonstruoivaa hyperhistorioitsijuutta leimasi ajoittainen pikkutarkkuus. Alkuperäisessä *Avaruuslintu*-esityksessä sanomaa tehostettiin nostamalla vasen käsi ylös, esimerkiksi ylistyksenä Neuvostoliiton avaruushjelmalle. Milo puuttui herkästi käden asentoon: sekä siihen, kumman puoleinen käsi on kyseessä, että siihen, kuinka korkealle käsi nostetaan. Pikkutarkkuutta voidaan pitää ironisena suhteena menneeseen esitykseen: ylöspäin nostettu käsi kun muistuttaa helposti Heil Hitler -tervehdystä, joten Milo pyrki käden tarkkaa asentoa korjaamalla häivyttämään tätä yhteyttä.

”Teissä on oikeasti teidän vanhempien historia kerrostumina”

Olen aiemmassa alaluvussa tuonut esiin Milon hahmon kautta käsitellyn sukupolvikokemuksen 1960-luvun lopusta. Milo huomasi olevansa itse ainoa silta menneeseen: hänen läheisimmäksi hengenheimolaisekseen iällisesti sopiva Valkkis oli Milon ”avainkokemuksen”, vuoden 1968, aikaan vasta kymmenvuotias, eikä Lauran edustama nuori polvi ollut tuolloin vielä edes syntynyt. Näin tehtiin tiettäväksi, että muita saman sukupolvikokemuksen jakavia henkilöitä ei ollut mukana esityksessä.

*KONE*essa eri sukupolvikokemukset kerrostuivat, kun Milon kokemuksen rinnalle tuotiin häntä seuraavan sukupolven näkökulma. Side menneisyyteen näyttäytyi kehollisena sukupolvien ketjuna: sekä ”Laulu 20 perheestä”-että *Avaruuslintu*-esityksiä jäljiteltäessä näyttämöruumiit tekivät toisintoa vanhempiensa toiminnasta näyttämöllä. Vilma eli Vilma Melasniemi on Kristiina Halkolan tytär ja Kalle eli Kalle Chydenius Kaj Chydeniuksen poika, Niko Erkki Saarelan poika Niko Saarela ja Juho Pekka Milonoffin poika Juho Milonoff. Esityksessä rakentuikin aivan omanlaisensa kommunikatiivisen muistin näyttämö.³⁶

Edeltävässä alaluvussa tarkastelemaani ”Milon demo” -kohtausta seurasi kohtaaminen nimeltä ”Vanhemmat”. Tässä nuorempi polvi kävi läpi suhdettaan tunnettuihin vanhempiinsa, missä korostuivat erityisesti ulkoa tulleet määreet, joihin liittyi tähteys. He siis puhuivat nimenomaan suhteestaan muiden rakentamaan tähtikulttiin, eivät niinkään privaattihahmoihin niiden takana.³⁷ Esimerkiksi Vilma kuvaili suhdettaan äitiinsä seuraavasti:

VILMA: Mä pyrin Ylioppilasteatteriin silleen et mä imitoin mun äitiä. Mulla oli hiukset samalla tavalla. Mulla oli sellainen samanlainen mekko. Mä bongasin sen käsien liikkeen. Ihan helvetin yksinkertaista.

[...]

VILMA: Ei mun olis tarvinnut tehdä mitään muuta kuin ruveta näköispatsaaks. Vetää covereita. Ei mun olis tarvinnut opetella edes näyttelemään.

Mä en oo sitä paennut. Mähän oon täällä. Mä olen lavalla. Mut mä olen hirveen tietosesti joutunut valitseeseen teatterin tekemisen. Kristiina Halkolasta huolimatta.

[...]

VILMA: Et joo. Ei mua Milo haittaa että sä teet meistä meidän vanhempia. Hyvä idea.³⁸

Niko taas asettui tietynlaiseksi Vilman vastakohdaksi, sillä hän kertoi tehneensä kaiken nimenomaan päinvastoin kuin isänsä:

NIKO: Olihan fajia joskus aikamoinen riippa. Mut mulla ainakin helpotti aika paljon kun mä pääsin teatterikouluun.

[...]

NIKO: Mä jouduin pyrkiin viis kertaa. Mä tiesin olevani parempi kuin ne muut. Mä treenasin juttuja tahallaan sillä tavalla kuin mä tiesin et fajia ei ainakaan niitä tekis. Mut sit se helpotti. Oikeestaan heti sen jälkeen kun mä olin päässyt kouluun. Enkä mä todellakaan kadu et mä olen viettänyt lapsuuteni Kaupunginteatterin tai Kansallisen käytävillä. KOMin kellarissa.

Huono puoli teatterilapsuudessa oli se et ei kyllä kauheesti toppuuteltukaan. Ala-asteella alko mennä niin, et taksi haki mut koulusta suoraan Pasilaan duuniin. Koulu kärsi. Kaikki kärsi. Ja sit vielä kun pääsi Velipuolikuuhun jota katto kaks ja puol miljoonaa ihmistä. Kaikki tuns, tuli julkkikseks. Nous kusi päähän kakstoistavuotiaana. Siihen asti mä olin tehnyt paljon radiojuttuja, mä sanoin et mä en tee niitä enää. Ei mitään Leikitään ja kuvitellaan -ohjelmaa josta sai ehkä kymppiä. Mä teen Velipuolikuuta josta saa tonnin. Onks tää muuten itse asiassa vähän niin kun Antti Herlinillä? Tän maailman mä tunnen. Antilla on Kone ja Thorsvik. Mulla on tää teatteri.³⁹

Tunnetuista lapsista syntyi siis eräänlainen ”KOM-perhe”, jota sitoi yhteen kollektiivisesti jaettu muisto KOM-teatterista. Nähdäkseni tätä yhteyttä haluttiin problematisoida tuomalla sen vastavoimaksi Laura, jolla ei ollut Vilman, Nikon, Kallen tai Juhon kaltaista ”teatterilapsuutta”.

LAURA: Ihan mielettömän kiehtovaa seurata tota. Ei mulla oo mitään tollasta lauluperinnettä. Ei mulla oo tollasia kokemuksia. Teissä on oikeesti teidän vanhempien historia kerrostumina.

VILMA: Sussa on ihan samalla lailla. Sun omat vanhemmat. Jouni ja Jatta.

LAURA: Ei samalla tavalla. Ei se oo sama.

VILMA: Ei siinä oo mitään eroo.

LAURA: On siinä joku. Tulee vähän sellainen olo että mitä mä täällä teen. Kuka mä olen?

NIKO: Sä voisit olla Arja Saijonmaa.

LAURA: Arja Saijonmaa?⁴⁰

Kohtauksen loppupuolella Laura esitti Arja Saijonmaan tunnetuksi tekemän laulun ”Puhu minulle rakkaudesta”. Voi ajatella, että tässä laulussa manifestoitui hänen ulkopuolisuuden kokemuksensa.⁴¹

(Puhu minulle rakkaudesta, Laura)

VILMA: Kalle. Kun me nyt pyöritään tässä 60-lukulaisten lasten teemassa niin tuleeko tästä nyt sellainen esitys, että sä alitajuisesti yrität toteuttaa Milon toivetta nähdä meidät meidän vanhempien sukupolven kautta? Nyt kun Milo soittaa vielä trumpettia tossa lopussa se on kun sen onnellinen siemensyöksy.

MILO: Kiitos! Mitä sä nyt tommosta puhut ku ei toi oo mun valintani. Tää oli Lauran tai Kallen idea.

KALLE: Vittu luuletteks te et tää on mulle jotenkin helppoa! Teatterinjohtaja on multa pyytänyt vanhoja KOM-hittejä. Sitä paitsi nää on uusia sovituksia!

LAURA: Miksei kukaan kysy multa? Tää oli mun ehdotus. Kukaan täällä ei kysy multa mitä mieltä mä olen.

VALKKIS: Kyllä on allergista porukkaa.⁴²

On huomionarvoista, ettei *KONE*essa esitetyn sukupolven jälkeläisten sukupolvirefleksion kaltainen käsittelytapa ole suomalaisessa kulttuurissa kovinkaan yleinen.⁴³ KOM-teatterin esityksistä vertailukohdan *KONE*-esitykselle tarjoaa *Baikalin lapset* (2002), jossa taistolaisuutta muisteltiin osittain samantyyppisellä kerronnallisella ratkaisulla. *Baikalin lapsissa* samat henkilöt olivat läsnä näyttämöllä sekä esityksen nykyhetken (myöhäis)keski-ikäisinä kuin takaumissa nuorina aikuisina. Heitä esittivät takaumissa samat näyttelijät, jotka esittivät nykyhetkessä heidän lapsiaan.⁴⁴ *KONE*essa sukupolvitematiikka oli kuitenkin viety vielä pidemmälle, sillä siinä näyttelijät rekonstruoivat

vat näyttämöllä todellisten vanhempiensa toimintaa näyttämöllä – *Baikalin lapsissahan* henkilöhahmot olivat fiktiivisiä. *Baikalin lasten* rinnalla *KONE* oli erilainen myös siinä, että uusi sukupolvi hahmottui ennemmin sukupolven itsensä omaehtoisuutena: he puhuivat tilanteestaan itse, omasta näkökulmastaan – *Baikalin lapset* taas hahmottui lähtökohtaisesti sitä edustaneen Pirkko Saision alkuperäisnäytelmän mukaisesti edeltävän sukupolven tarinana, johon uusi sukupolvi heijastui.

Tulevaisuuden kautta aukeava menneisyys

Olen aiemmin tässä artikkelissa käsitellyt sitä, kuinka esitykseen muodostui teatteriryhmään liittyneiden taiteilijoiden teosten fragmentteja sisältänyt retrospektiivinen taso. Samaan aikaan esityksessä käytiin esitysaikansa yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen todellisuuteen ankkuroituvaa keskustelua. Esityksessä voi nähdä syntyneen taaksepäin katsovan *kokemustilan* rinnalle *odotushorisontti*, saksalaisen historiantutkija Reinhart Koselleckin käsitteitä hyödyntääkseni.⁴⁵ Näen, että yhteisö tarkasteli suoran menneisyyden kuvaamisen lisäksi menneisyyttään myös pohtiessaan tulevaisuuden mahdollisuuksiaan.

Edustava esimerkki ajankohtaisesta keskustelusta on kohtausta ”Vanha ja uusi vasemmisto”, jossa Juho esitteli omaa visiotaan esityksestä. Hänen mukaansa KOM-teatterilaisten pitäisi tutustua nimenomaan nykyistä taloutta ja yhteiskuntaa käsittelevään kirjallisuuteen.

JUHO: Onks täällä lavalla mitään paikkaa minne vois kytkeä mun iPhone?

VILMA: Mitä sieltä sit tulis?

JUHO: Pörssikursseja. Talousennusteita. Dataa. Tätä kapitalismia yhdistettynä venemijähyttyseen. Helvetin isoja yhteiskunnallisia ja poliittisia kysymyksiä. Puhutaan niistä vähän aikaa. Mä haluan että me puhutaan niistä. [...]

LAURA: Nää sun kirjat. Kaikki löytyy näistä pikku pikku pehmeistä kirjoista. Kuka tää Zizek on?

JUHO: No ei se ainakaan mikään avioliittoneuvoja ole.

LAURA: Okei.

JUHO: Et sä oikeesti tiedä? Tietenkään sä et tiedä. Mun mielestä kaikkien KOM-teatterissa pitäis tietää kuka on Slavoj Zizek.

VALKKIS: No kuka se on?

JUHO: Slovakialainen filosofi.

LAURA: (lukee kirjasta) Slovenialainen. Filosofi ja psykoanalyytikko.

JUHO: Slovenialainen piti sanoo. Tämmösiä kirjoja meidän pitäis täällä KOMissa lukea. Opiskella näitä. Ottaa perkele selvää miten talous toimii. Pitää taas opintopiirejä. Vasemmiston ongelma on se että se ei ymmärrä taloutta.

VALKKIS: Aika paljon ongelmia vasemmistolla.

JUHO: On. On Valkkis. Ja meidän tehtävä on ratkasta ne.⁴⁶

Puhe kääntyi siis vasemmiston tilaan. Keskustelussa voi nähdä piirteitä yleisemmästäkin tendenssistä, johon on kansainvälisessä keskustelussa viitattu vasemmistomelankolian käsitteellä.⁴⁷ Kun vasemmiston tilaa pohdittiin juuri tässä teatterissa, joka on linkittynyt niin vahvasti suomalaiseen vasemmistoon, tulee mukaan ironinen taso, jota korostaa Juhon suureellinen ohjelma ratkaista vasemmiston ongelmat.

Juhon puheessaan esiin nostamat opintopiirit olivat selvä viittaus 1970-luvulla suosittuun tapaan pitää opintopiirejä erityisesti marxismi-leninismien keskeisistä opinkappaleista. Kuten artikkelin alussa totesin, moni KOM-teatterilainenkin kuului marxilais-leninistiseen Kulttuuriryöntekijäin Liittoon, johon linkittyvä opintopiiri oli toiminnassa myös KOM-teatterissa.⁴⁸ Nyt opintopiireille haluttiin antaa uusi sisältö: opintopiireissä pitäisi "[o]ttaa perkele selvää miten talous toimii." Talous sai Juhon puheessa vallan. KOM-teatterin ja siihen vaikuttaneiden ihmisten tarinaa alettiin katsoa eräänlaisen talouspuhe-diskurssin läpi. Vastakkainasetteluita sisältävän strategiapuheen voi nähdä peilautuvan 1970-luvun "hurmioituneeseen" puhetapaan.

Elimellisenä osana nykyhetken poliittisen ja taloudellisen ympäristön tarkastelua oli tulevaisuuden kehityskulkujen pohdinta. Tämä oli läsnä esitysvisiota pohdittaessa:

KALLE: [...] miksei me voitais mennä saman tien tulevaisuuteen asti? Vuoteen 2018. Ja sithän meillä on tää hissi, jonka kautta me tehdään näkyväksi tätä fragmentaarisuutta...

MILO: Kalle. Kalle. Älä viitsi jatkaa. Ydinvoima, ei fragmentaarisuus, on tää iso ajankohtanen kysymys. Jatkuva kasvu edellyttää ydinvoimaa. Kun me tällä meidän metaforahissillä nousemme ylös, se on niin kun me noustas ydinjätehaudasta kohti tuntematonta tulevaisuutta. Jos me otetaan ydinvoima tässä meidän juhlanäytelmässä rohkeesti käsittelyyn, me ollaan isojen asioiden äärellä.

VILMA: Mitä isompi asia, sen parempi.

MILO: Sen parempi. [...] ⁴⁹

Tulevaisuutta lähestyttiin siis KOM-teatteria suuremmassa mittakaavassa. Esityksessä hyödynnettiin esimerkiksi Elinkeinoelämän valtuuskunta EVAn ”Globaalit Skenaariot” -hankkeen *Tulevaisuuden pelikentät* -raportin antia. Hankkeessa 2000-luvun alun taluskriisin jälkeisestä tulevaisuudesta rakennettiin ”mahdollisia maailmoja”.⁵⁰ Osana hanketta julkaistiin kirjailija Juha Itkosen kirjoittama teos *Pelin henki*, jossa luotuja skenaarioita lähestyttiin fiktion keinoin.⁵¹ Tämä teos tuotiin *KONE*-esityksessä näyttämölle siten, että Juha luki tekstiä mikrofonin, mitä esityksen nuoremman polven edustajat Laura, Vilma, Niko ja Kalle kuvittivat viitteellisellä, liikekieleltään aiemmin mainitsemaani ”fragua” muistuttavalla elehtimisellä.

JUHA: Neljä skenaariota maailmasta vuonna 2020. Finanssikriisin jälkeen. Mihin suuntaan maailma on menossa?

Skenaario 1, Länsi nuo nahkansa. Globaalia liberaalia markkinataloutta ja demokratiaa edistetään länsimaiden johdolla. Tuottavuus lisääntyy ja hyvinvointi kasvaa. Skenaario 2, Kiinalaista kapitalismia. Talouskasvun veturi siirtyy Aasiaan. Kovaa, armotonta markkinataloutta, jossa ympäristökysymykset ja ihmisoikeudet unohdetaan.

Skenaario 3, Blokkien nousu. Valtiot vahvistavat otettaan markkinoista. Suomi kärsii vapaakaupan esteitä ja lähenee Venäjää.

Skenaario 4, Stimulus ja romahdus. Tulee uusi taluskriisi joka kyseenalaistaa koko globaalin markkinatalouden perustan. Konfliktit kärjistyvät. Olemattoman talouskasvun maailma on onneton maailma.⁵²

Suuremman mittakaavan skenaariot loivat viitepisteen teatterin oman tulevaisuuden visioinnille. ”Talospuhe” alkoi ikään kuin ”vuotaa” myös teatterin omaan puhetapaan. Hyvänä esimerkkinä tästä voi nähdä Juhon hahmon esityksen loppupuolelle sijoittuvassa kohtauksessa ”Konfliktit kärjistyvät” pitämän puheenvuoron:

JUHO: Me ollaan yritys, ja yrityksenä me ollaan pahassa paikassa. Meitä uhataan. KOM-teatteri on ollut kotimaisen draaman lippulaiva, se on ollut sen paikka. Nyt kun Myllyahon Mika meni Kansikseen, pakka meni uusiks. He kiertää. He tekee uut-ta draamaa. He on varannut kaikki näytelmäkirjailijat kymmeneks vuodeks eteenpäin. He maksaa heille enemmän. Heillä on valtavan paljon isommat resurssit.

Jotta meillä yrityksenä olis tulevaisuus meidän pitäis itse asiassa kasvaa. Laajentua. Mennä riskirahalla maakuntiin. Seinäjoen KOM-teatteri. Kuopion KOM-teatteri. Kokkolan KOM-teatteri. Kansallinen KOM-teatteri. Tää on pakkorako. Tää on meidän ASEA-kaupat.⁵³

Meillä on missio, me tehdään kokeellista kunnianhimoista teatteria. Saksalaista. Eurooppalaista. Levitetään sitä ympäri Suomea että tää jengi perkele lopulta tajuua missä tynnyrissä ne on pakotettu elämään. Loppuu formaattishowt. Loppuu Disney-musikaalit. Me pelastetaan tää maa.

Jatkuva kasvu on ainoa mahdollisuus. [...]⁵⁴

Strategiapuheen rekistereitä hyödyntävää puheenvuoroa tarkasteltaessa voi huomata, kuinka siitä hahmottuu jälleen menneisyudessa jo toteutuneita kehityskulkuja. KOM-teatterin aloittaessa toimintansa 1970-luvun alussa se toimi pitkään ilman kiinteää esitystilaa: sen toiminta perustui yksin kiertämiseen ympäri Suomea. Teatterilla oli myös vahva panostus uusiin teksteihin. Voikin siis nähdä, että Juho tulevaisuutta visioidessaan itse asiassa kertoi-kin, mitä KOM-teatteri oli jo tehnyt. Esityksen nykyhetkessä tämän nähtiin

Kuva 3. Teatterinjohtaja Milo (Pekka Milonoff, taustalla seisomassa keskellä) on palannut. Etualalla ohjaaja Kalle (Kalle Milonoff) ja vasemmalla kirjailija Juha (Juha Itkonen). Kuva: Matti Tanskanen / KOM-teatterin arkisto.

toteutuvan juuri Suomen Kansallisteatterin uudessa ohjelmistopolitiikassa, mikä uhkasi KOM-teatterin erityisyyttä.

Juhon mainitseman ulkopuolisen uhan lisäksi uhan voi nähdä versonneen myös yhteisön sisältä. ”Konfliktit kärjistyvät” -kohtauksessa paljastui, että Laura on käynyt hotelli Kämpissä puhumassa luovuudesta yritysjohtajille. Vilma piti tätä yritystietojen vuotamisena. Hänen mielestään yhteisön jäsenillä ei oikeastaan edes ole yksilöllisiä tunteita, vaan ”[k]un me tehdään tätä tällä tavalla ryhmänä, me ollaan kaikki yhtä. Meidän ajatukset ja tunteet sekoittuu toisiinsa”.⁵⁵ Tämä sai Lauran lopulta kysymään: ”Omistaaks KOM-teatteri mut? Omistaaks se mun ajatukset? Onks tää joku uskonlahko? Puolue? Mikä tää on?”⁵⁶ Lauran kysymysten viittaus KOM-teatteriin uskonlahkona tai puolueena on kiinnostava, kun huomioon otetaan KOM-teatterin vasemmistolainen maine.

”Konfliktit kärjistyvät” -kohtaus oli luonteeltaan eräänlainen dystopia, jota määrittä esitystä tekevän työryhmän tulehtunut ilmapiiri. Esimerkiksi aiemmin Lauraa lohduttanut ja hänelle tukeaan osoittanut Vilma kääntyi Lauraa vastaan ja paljasti tämän luottamuksella kertomia kipeitä tunnuksia koko työryhmälle.⁵⁷ Tilanne alkoi purkautua esityksen lopulle sijoituvassa kohtauksessa, jolle on annettu otsikko ”Milon paluu”. On kuvaavaa, että teatterinjohtaja tulee lopulta ”pelastamaan” tilanteen.

MILO: Loistavaa! Mahtavaa! Sä oot onnistunut Kalle. Sä olet tehnyt tän tahallasi. Tää on shokkihoitoa! Niin kun siinä Naomi Kleinin kirjassa, Tuhokapitalismi. Terveet valtiot ajetaan täysin tietosilla toimilla sellaseen kriisiin, että markkinafundamentalistit pääsee soveltamaan uusliberalistisia oppeja. Niin kun Chilessä 73. Irakissa vuonna 2003. Suomessa vuonna 2018.

(Kallelle) Tässä sun touhussa on ihan sama logiikka mikrotasolla. Sä olet tehnyt tän tahallasi. Sä olet hajottanut tän ryhmän. Sä olet omilla toimillas johtanut sen sekasortoon ja kaaoks[e]n, jotta sä pääsisit toteuttaan omia visioitas fragmentaarisuudesta. Sä olet vienyt tän pisteeseen, jossa mun oma poika kääntyy mua vastaan.

KALLE: Mistä helvetistä sä puhut?

MILO: Kaks viikkoa ensi-iltaan. Kaks viikkoa. KOMin juhlanäytelmä. Ja tässä pisteessä me ollaan. Pleksit paukkuu. Näyttelijät huohottaa pitkin lavaa. Valkkis joka olis voinut olla loistava Pekka Herlin, meidän tragedian kuningas, on aivan turhautunut.

VALKKIS: No kyllä tää tässä menee. Päivä kerrallaan.

MILO: (Kallelle) Sä haluat tehdä tän omalla tavallas. Uudella tavalla. Vanha tapa ei kelpaa. Ja tää on sun tapas päästä käsiks siihen uuteen tapaan. Tää on se visio. Tää on se tulevaisuus!

JUHA: Milo. Milo! Sä et ole nyt reilu. Mä oon koko ajan ollut tässä teidän kahden välissä. Kahden eri vision. Kahden sukupolven. Välittäjänä. Diplomaattina. Toteuttajana.

MILO: Paskat toteuttajana. Omaashan sä toteutat. Te kaks ootte koko ajan vetäneet yhtä. Te ootte juonineet keskenänne kuvioita joista mä en tiedä mitään. Kuukaan ei tiedä.

KALLE: Uskot sä ite tohon?

MILO: Uskon. Mihin sinä uskot?

KALLE: Mä uskon demokratiaan.

MILO: Tää on demokratian umpikuja. Demokratia loppuu nyt tähän. Ainakin hetkeks.

JUHA: Voiks demokratia loppua vaan hetkeks?

MILO: Sä Kalle vedät tän nyt loppuun. Muttei saatana mitään demokratiaa enää. Meillä ei oo varaa demokratiaan.

KALLE: Ei oo varaa demokratiaan?

MILO: Ei ole. Meillä teatterina ei todella[ka]an ole. Enkä mä tiedä onko meillä noin muutenkaan. Ihmiskuntana. Ei siltä näytä.⁵⁸

Tämän jälkeen Kalle käsikirjoituksen parenteesin mukaan ”käynnistää hiskoreografian” eli puhuu mikrofoniin kuten Juha aiemmin:

KALLE: Okei. Sitten tehdään näin. Nyt!

”Ihmiset lopulta ymmärtävät, että nykyjärjestelmä johtaa umpikujaan. Ensin tuhannet nousevat vastarintaan ja lähtevät kaduille. Sadattuhannet kiinnostuvat politiikasta. Ja tietenkin kaikki lakkaavat tekemästä töitä.

Poliittisten vapauksien aikakautta kestää kymmenen vuoden ajan. Sitten alkaa energiakriisi. Koko maailma heittäytyy ajassa parisataa vuotta taaksepäin. Alkaa itsevaltiuden ja säännöstelykorttien aikakausi. Demokratialle jätetään jälleen hyvästit. Se ei kuitenkaan ole ihmiskunnan tuho, vaan ainoastaan yltäkyläisesti eläneen väestönsän loppu. Ihmiskunta vain jarruttaa vauhtiaan. Jotenkin meidän on päästävä takaisin kestäväen kehityksen tielle. Meidän on pakko.”

Näin sanoo Boris Strugatski. Venäläinen kirjailija. Stalkerin kirjoittaja.⁵⁹

Vaikka Kallen lukemaa tekstiä pidetään rajuna, otteen jälkeen esityksen tunnelma muuttui sovittlevammaksi. Useammaltakin suunnalta esitettiin toive

siitä, että ”toivoa on aina”. Tämän jälkeinen viimeinen kohta, ”Pekan kirje”, palaa ikään kuin esityksen alun tilanteeseen. Valkkis ei pystynyt alussa lukemaan Pekka Herlinin kirjoittamaa kirjettä, sillä ei löytänyt siitä mitään näyteltävää. Virinnessä toivon ilmapiiressä hän kuitenkin nyt pystyi näyttelemään kohtauksen.

Lopuksi

Menneen summaamista voi pitää tyypillisenä juhlimisen muotona. 40-vuotista taivaltaan juhlinut KOM-teatteri toteutti tämän syksyllä 2010 ensi-iltonsa saaneessa esityksessä *KONE*. Tässä esityksessä esittäminen itsessään korostui, ja tällä tavoin esitys pohti omaa esittämisen tapaansa. Tämä vahvisti myös esityksen roolia teatterin omaehtoisen muistamisen välineenä: teatteri teki tulkintoja menneisyydestä sille itselleen ominaisen välineen, esityksen, avulla. Teatterimuodossa tapahtunut muistelu mahdollisti myös etäännyttämisen: kun esityksessä näennäisesti käsiteltiin Kone-yhtiötä ja Herlinin sukua, voitiin samalla tarkastella myös perheyrietyksen toimintaa ylipäätään, joksi myös KOM-teatteri määrittyi, kun teatterissa toimi KOM-teatterin perustajasukupolven omaa jälkikasvua. *KONE* toimikin eräänlaisena sukupolvien välisen suhteen tarkastelun instrumenttina.

Esityksen sisällä tekeillä olevan toisen esityksen tyylilajin pohdinta muodostui välineeksi käsitellä teatterin omaa historiaa, kun juhlaesitystä suunnitellut työryhmä pohti, missä tyylilajissa teatterin menneisyydestä tulisi kertoa: millaista historiaa tulisi rakentaa. Esityksen ollessa luonnosmainen myös teatteriryhmän menneisyydestä rakennettu kuva ei pyrkinyt olemaan erityisen hiottu esitys KOM-teatterin taipaleesta. Teatteriryhmän historiaa ei pyritty rakentamaan kaiken kattavaksi. Teatterin vasemmistolainen tausta huomioitiin, vaikkakaan ”taistolainen” -sanaa ei kertaakaan käytetty.

Keskeisenä tapana hahmottaa KOM-teatterin historiaa oli tuoda näyttämölle kaksi eri sukupolvea. 1960- ja 1970-luvuilla teatteriuransa aloittaneen sukupolven perinnettä sivuttiin hyödyntämällä siihen liitettyjä keskeisiä tunnusmerkkejä, erityisesti tunnettuja lauluja ja muita esityksiä. Yhteys menneisyyteen hahmottui arkistollisten elementtien, kuten todellisesta menneisyydestä muistuttavien autenttisten valokuvien, lisäksi myös kehollisesti. Kehollista ilmaisua jäljittelemällä menneisyyttä ikään kuin siirrettiin esityksen nykyhetken uuden esityksen rakennusaineeksi.

Esityksessä hahmottui sukupolvien kohtaamisesta juontunut konflikti. Näyttää kuitenkin siltä, että siinä nähty taistolaisen kulttuuriliikkeen jälkeläisiä edustanut sukupolvi ei halunnut irtautua KOM-teatterin traditiosta ja lauluista kokonaan, vaikka niistä haluttiinkin tehdä ”uusia sovituksia”. KOM-teatterin taiteelliseen perintöön on lopulta hyvä identifioida. Tämä näkyi myös, kun menneisyyden suoran esittämisen lisäksi historiaa lähestyttiin myös tulevaisuutta suunnitellen. Kun nuorempaan sukupolveen kuulunut toimija ideoi tulevaa, hänen strategiastaan hahmottui hyvin paljon menneisyydessä tapahtuneita kehityskulkuja.

Topi Vainikainen on teatteritieteen väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa. Hän on kiinnostunut teatterin/esityksen ja kirjallisuuden/tekstin suhteista sekä niiden kytköksistä yhteiskunnan ja kulttuurin historiaan. Väitöstutkimuksessaan hän käsittelee sitä, millaisin dramaturgisiin keinoin KOM-teatterin 1970-luvun jälkeisissä esityksissä on muisteltu taistolaisuutta.

Viitteet

- 1 KONEen ensi-ilta oli KOM-teatterin Helsingin Kapteeninkadulla sijaitsevalla näyttämöllä 13.10.2010. Helsingin lisäksi sitä esitettiin kiertueella Jyväskylässä, Kemissä, Kuopiossa, Oulussa, Turussa ja Vaasassa. Viimeinen esitys oli 30.3.2012. Ollikainen & Tanskanen (toim.) 2013, 587.
- 2 On syytä painottaa ”menneisyyden” ja ”historian” käsitteellistä erontekoa: ”menneisyyttä” on kaikki menneisyydessä tapahtunut, ”historia” on siitä tehty kertomus. Ks. esim. Munslow 1997; Jenkins 2003.
- 3 Savolainen, Lukin & Heimo 2020, 61.
- 4 Historiakulttuurista ks. esim. Hentilä 2001; Salmi 2001; Pikkanen 2024.
- 5 Kuten historianantutkija Hannu Salmi toteaa, ”Saksassa historiakulttuuriin [...] on liittynyt vahva poliittinen tai yhteiskunnallinen ulottuvuus. Toisen maailmansodan perintönä menneisyyssuhde on ollut nimenomaan poliittinen kysymys. Sen sijaan anglosaksisessa keskustelussa käytetty public history -käsite on viitannut myös esimerkiksi populaarikulttuurin tapaan kertoa menneisyydestä.” Salmi 2001, 134.
- 6 Rokem 2000, 1–25.
- 7 Ks. Carlson 2001. Ks. myös Vainikainen 2023, 150.
- 8 Tallenteen hyödyntämisestä teatteriesitystä tarkasteltaessa ks. esim. Vainikainen 2023, 149.
- 9 Kiitän kirjailija Juha Itkosta viimeisimmän käsikirjoitusversion toimittamisesta. Samoin kiitän esityksen mainoskuvan kuvannutta Laura Malmivaaraa ja varsinaiset esityskuvat kuvannutta Matti Tanskasta mahdollisuudesta käyttää heidän ottamiaan valokuvia tämän artikkelin yhteydessä.
- 10 Ks. esim. Seppälä & Tanskanen 2010, 324–329.

- 11 Suomenkielisen KOM-teatterin ensimmäinen produktio oli Kalevalan päivänä 28.2.1971 ensi-iltansa saanut Bertolt Brechtin teksteihin pohjaava *Työstä ja tais-telusta*. Svenska Teaternin KOM-scenissa mukana olleita olivat ohjaaja Kaisa Korhonen, säveltäjä Kaj Chydenius, visuaalinen suunnittelija Måns Hedström sekä näyttelijät Eriikka Magnusson ja Tom Wentzel. Ryhmään liittyivät perustamisvai-heessa ohjaaja-näyttelijä Pekka Milonoff, näyttelijä Sulevi Peltola ja ohjaaja Tytti Oittinen sekä dramaturgi Lauri Sipari kuukausipalkkaiseksi näytelmäkirjailijaksi. KOM-teatterin synnystä ja kehityksestä ks. Ollikainen 2013.
- 12 Taistolaisuuksista ks. esim. Relander 1999, 190–191. Kulttuuritaistolaisuudesta ja Kulttuurityöntekijäin Liitosta ks. esim. Suominen 1997, 239–254; Lehtonen & Hyttinen 2020. KOM-teatterin suhteesta kulttuuritaistolaiseen ryhmittymään ja Kulttuurityöntekijäin Liittoon ks. esim. Ollikainen 2013, 79–80; Hoikkala 2013.
- 13 Vasemmistosukupolvista ks. esim. Rentola 1992; 2003. 1960-luvun kulttuurimur-roksesta ks. Tuominen 1991. Sukupolven kuuluneiden jälkivaiheista tarkemmin ks. Purhonen & Hoikkala & Roos (toim.) 2008, erityisesti Roos & Haavio-Mannila. Ks. myös Miettunen 2011.
- 14 Uuden ensemblen muotoutumisesta ks. Säkö 2013.
- 15 On huomattava, että katsoja saadaan ikään kuin uskomaan tapahtumien totuus-arvoon silloinkin, kun esityksessä on fiktiivisiä osuuksia, kun illuusio esityksen historiallisesta paikkaansa pitävyydestä yleisesti säilyy. Rokem 2000, 7.
- 16 Italiankielinen alkuteos *Sei personaggi in cerca d'autore*, 1925. Teoksen suomen-noksella on useita nimivariaatioita: *Kuusi henkilöä etsii tekijää*, *Kuusi henkilöä etsi-mässä tekijää* ja *Outoja vieraita*. Ks. Ilona esitystietokanta. Näytelmästä tarkemmin ks. esim. Paavolainen 2007, 336.
- 17 Samanlainen ratkaisu oli käytössä myös KOM-teatterin aiemmassa esityksessä *Kohti* (2008), joka perustui Itkosen itse kirjoittamaan romaaniin *Kohti*. Itkonen esiintyi tässäkin esityksessä kirjailijahahmona.
- 18 Lisämerkityksiä tähän tuo se, että esityksen työryhmässä on kaksi Pekka-nimistä henkilöä, Milonoff (Milo) ja Valkeejärvi (Valkkis). Kun esityksessä puhutaan henki-löistä pelkillä etunimillä, syntyy kiinnostavia rinnastuksia, kun esimerkiksi Valk-kista tullaan lähestyneeksi ”KOMin ruhtinaana”. Ks. KONE-esityksen käsikirjoitus 2010, 87.
- 19 Kuningas Ubu -näytelmästä ks. Paavolainen 2007, 332–334.
- 20 Aiempien produktioiden kummittelusta ks. Carlson 2001.
- 21 KONE-esityksen käsikirjoitus 2010, 9.
- 22 Numminen 2011, 14–15.
- 23 Ks. esim. Paavolainen 2007, 336.
- 24 KONE-esityksen käsikirjoitus 2010, 7–8.
- 25 Salmi 2001, 147–148.
- 26 KONE-esityksen käsikirjoitus 2010, 7–8.
- 27 KONE-esityksen käsikirjoitus 2010, 8.
- 28 ”Kenen joukoissa seisot” -laulun merkityksistä ks. esim. Vainikainen 2023, 152, 158–159.
- 29 Tämä on ollut käytetty tyylikeino useissa KOM-teatterin lauluja sisältävissä pro-dukutioissa, esimerkiksi suurissa juhlakonserteissa Helsingin Kulttuuritalolla 30-, 35- ja 50-vuotisjuhlien kunniaksi (*Porvari nukkuu huonosti* 2001, *Porvari valvoo*

- 2006, *Vapauden kaiho* 2022). *KONE*-esityksen kanssa vastaavaa puhenäytelmän sisällä tapahtuvaa laulujen kuvittamista teatteriryhmän omalla kuvamateriaalilla käytettiin *Baikalin lapset* -esityksessä, ks. tarkemmin Vainikainen 2023.
- 30 *KONE*-esityksen käsikirjoitus 2010, 21–22.
- 31 *Omasta* ja sen synnyttämästä kohusta ks. esim. Hemánus 1972, 205–209.
- 32 *Avaruuslintua* esitettiin kiertueella hyvin erilaisissa paikoissa, Helsingissä Kulttuuritalolla. Esityksen keskeisenä tilaajana oli Suomi–Neuvostoliitto–Seura. Silloisessa ulkopoliittisessa tilanteessa esityksen yleisö oli laajempi kuin perinteisillä *KOM*-teatterin estradiesityksillä yleensä, mihin viittaa myös Milon repliikissään mainitsema hyviä idänsuhteita vahvistava yhteisrintama Herlinien kanssa. *Avaruuslintu*-esityksestä tarkemmin ks. Ollikainen 2013, 64. *KOM*-teatterin esityskierueen jälkeen esityksen laulut koottiin levyksi. Levyllä tekstin laulavat kuitenkin alkuperäisestä esityksestä poiketen Agit-Prop-kvartetin jäsenet. Ks. Aaltonen 2020, 214–217.
- 33 Laulua on julkaisunsa jälkeen käytetty erilaisissa yhteyksissä eräänlaisena ”kuvituksena”, muun muassa televisiuutisissa verotietoja käsittelevässä uutisessa, ks. esim. Hirvasnoro 2006. Laululla voi siis nähdä olevan samantyyppinen rooli muistin paikkana kuin ”Kenen joukoissa seisot” -laululla.
- 34 Taylor 2003, 18–20.
- 35 Rokem 2000, 24–25.
- 36 Kommunikatiivisen muistin käsitteestä ks. Assmann 2008.
- 37 Tähteydellä on merkittävä rooli siinä, kuinka katsojat tulkitsevat näyttelmissä. Näyttelijän taiteellisen työn lisäksi myös hänen privaattielämästään kerrotut yksityiskohdat ovat mukana tässä prosessissa. Tästä tarkemmin ks. Quinn 2010.
- 38 *KONE*-esityksen käsikirjoitus 2010, 22–23.
- 39 *Ibid*, 23.
- 40 *Ibid*, 22.
- 41 Kulttuuritaistolaisen liikkeen tradition hyödyntämistä tarkasteltaessa on tärkeä huomata laulun tuovan mukaan laululiikkeen toisen pääjuonteen julistavan (puolue)poliittisuuden ohella: romanttisesta rakkaudesta kertovan laulun. Samalla sen voi nähdä eräänlaisena vastauksena Lauran aiempaan toiveeseen tehdä myös psykologisia roolitulkintoja.
- 42 *KONE*-esityksen käsikirjoitus 2010, 23–24.
- 43 Poikkeus tästä on Laura Honkasalon romaani *Sinun lapsesi eivät ole sinun* (2001), jossa näkökulma on lapsuuttaan taistolaisessa ympäristössä muistelevan, ei siinä aktiivisena aikuisena toimineen.
- 44 *Baikalin lapsista* tarkemmin ks. Vainikainen 2020; Vainikainen 2023.
- 45 Kokemustila- ja odotushorisontti-käsitteistä ks. Koselleck 2004, 255–275.
- 46 *KONE*-esityksen käsikirjoitus 2010, 34–35.
- 47 Ks. esim. Brown 1999; Traverso 2016.
- 48 Opintopiireistä *KOM*-teatterissa ks. Ollikainen 2013, 79–80.
- 49 *KONE*-esityksen käsikirjoitus 2010, 7–8.
- 50 Ks. Ahtonen 2009.
- 51 Ks. Itkonen 2009.
- 52 *KONE*-esityksen käsikirjoitus 2010, 50.

- 53 ASEA-kaupat viittaa Kone-yhtiön vuonna 1968 tekemään ruotsalaisen ASEAn hissi-
liiketoiminnan ostoon, mikä avasi yritykselle mahdollisuudet suureen kasvuun.
KONE-esitys alkoi tätä yrityskauppaa kuvaavan kohtauksen harjoittelusta.
- 54 *KONE*-esityksen käsikirjoitus 2010, 53–54.
- 55 *Ibid*, 53.
- 56 *Ibid*, 52–53.
- 57 Ensimmäisen puoliajan viimeisessä kohtauksessa ”Lauran tarina” Laura kertoi
Vilmalle esimerkiksi käyneensä intiimejä keskusteluja netin keskustelupalstalla ja
alkaneensa myymään käyttämiään pikkuhousuja. Ks. *KONE*-esityksen käsikirjoitus
2010, 38–41.
- 58 *KONE*-esityksen käsikirjoitus 2010, 55–56.
- 59 *Ibid*, 56.

Lähteet

Arkistolähteet

KOM-teatterin arkisto (KOM-teatteri, Helsinki)

DVD-muotoinen tallenne esityksestä *KONE*. 14.12.2010. 2 h 30 min.

Valokuvat: Laura Malmivaaran ottama mainoskuva sekä Matti Tanskanen ottamat
esityskuvat (28 kpl).

Juha Itkosen yksityisarkisto

KONE-esityksen käsikirjoitus. 12.10.2010. 58 s.

Kirjallisuus

Aaltonen, Jouko. *Agit-Prop. Lauluja utopiasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden
Seura, 2020.

Assmann, Jan. ”Communicative and Cultural Memory.” Teoksessa *Cultural Memory
Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, toimittaneet Astrid Erll
& Ansgar Nünning, 109–118. Berliini & New York: De Gruyter, 2008.

Brown, Wendy. ”Resisting Left Melancholy.” *boundary 2* 26, no. 3 (1999): 19–27.

Carlson, Marvin. *The Haunted Stage. The Theatre as Memory Machine*. Ann Arbor:
University of Michigan Press, 2001.

Hemánus, Pertti. *Reporadion nousu ja tuho*. Helsinki: Otava, 1972.

Hentilä, Seppo. ”Historiapoliittikka – Holocaust ja historian julkinen käyttö.” Teoksessa
Jokapäiväinen historia, toimittaneet Jorma Kalela & Ilari Lindroos, 26–49. Tietolipas
177. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2001.

Hoikkala, Tommi. ”KOM ja nuoruuteni poliittisuuden näyttäjä.” Teoksessa *KOM-kirja*,
toimittaneet Anneli Ollikainen & Katri Tanskanen, 216–225. Helsinki: Like, 2013.

- Itkonen, Juha. *Pelin henki*. Helsinki: Taloustieto, 2009. <https://www.eva.fi/blog/2009/03/26/evan-globaalit-skenaariot-pelin-henki/>
- Jenkins, Keith. *Re-thinking history*. Lontoo: Routledge, 2003.
- Kaunonen, Arto, Risto E. J. Penttilä & Annika Ahtonen, toim. *Tulevaisuuden pelikentät*. EVAn Globaalit skenaariot. Helsinki: Taloustieto, 2009. <https://www.eva.fi/blog/2009/03/26/evan-globaalit-skenaariot-tulevaisuuden-pelikentat/>
- Koselleck, Reinhart. *Futures past. On the semantics of historical time*. New York: Columbia University Press, 2004.
- Lehtonen, Mikko & Elsi Hyttinen. "Virtahepo kulttuurin olohuoneessa. Kurkistus kulttuuritaistolaisuuden moniin merkityksiin." Teoksessa *Työvään taide ja kulttuuri muutosvoimana. Kirjoituksia työvään musiikista, kirjallisuudesta, teatterista ja muusta kulttuuri toiminnasta*, toimittaneet Saijaleena Rantanen, Susanna Välimäki & Sini Mononen, 419–438. Helsinki: Tutkimusyhdistys Suoni ry & Työvään historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2020.
- Miettunen, Katja-Maria. "Suomalaista 60-lukua luomassa. Muisteltu menneisyys ja sukupolven rakentuminen muistelun ja tutkimuksen rajapinnalla." *Historiallinen Aikakauskirja* 109, no. 3 (2011): 337–349.
- Munslow, Alun. *Deconstructing History*. Lontoo: Routledge, 1997.
- Numminen, Katariina. "Johdanto." Teoksessa *Nykyteatterikirja. 2000-luvun alun uusi skene*, toimittanut Annukka Ruuskanen, 9–20. Helsinki: Like, 2011.
- Ollikainen, Anneli. "Avantgardea ja aatteen paloa – KOM-teatterin alkuvuodet 1969–1984." Teoksessa *KOM-kirja*, toimittaneet Anneli Ollikainen & Katri Tanskanen, 13–296. Helsinki: Like, 2013.
- Ollikainen, Anneli & Katri Tanskanen, toim. *KOM-kirja*. Helsinki: Like, 2013.
- Paavola, Pentti. "Teatterin avantgarde." Teoksessa *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus*, toimittaneet Sakari Katajamäki & Harri Veivo, 331–350. Helsinki: Gaudeamus, 2007.
- Pikkanen, Ilona. "'Sangen ajankohtainen Nuijasota': Kasimir Leinon Jaakko Ilkka ja Klaus Fleming (1901) vuosisadan vaihteen historiakulttuurissa." *Lähihistoria* 3, no. 1 (2024): 24–53.
- Purhonen, Semi, Tommi Hoikkala & J. P. Roos, toim. *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus, 2008.
- Quinn, Michael L. "Tähteys ja näyttelemisen semiotiikka." Suomentanut Johanna Savolainen. Teoksessa *Teatteriesityksen tutkiminen*, toimittanut Pirkko Koski, 44–63. Helsinki: Like, 2010.
- Relander, Jukka. "Taistolaisuuden psykohistoriaa." Teoksessa *Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä*, toimittanut Sari Näre, 190–226. Tietolipas 157. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1999.
- Rentola, Kimmo. "Kommunismien kahdeksan kohorttia." Teoksessa *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1992*, toimittanut Mikko Majander, 74–102. Helsinki: Tutkijaliitto, 1992.
- Rentola, Kimmo. "Kevään 1968 isänmaan toivot." Teoksessa *Työvään verkostot*, toimittaneet Sakari Saaritsa & Kari Teräs, 96–132. Väki voimakas 16. Turku: Työvään historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2003.
- Rokem, Freddie. *Performing history. Theatrical representations of the past in contemporary theatre*. Iowa: University of Iowa Press, 2000.

- Roos, J. P. & Elina Haavio-Mannila. "Missä he ovat nyt? 60- ja 70-lukulaiset aktivistit 2000-luvulla." Teoksessa *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*, toimittaneet Semi Purhonen, Tommi Hoikkala & J. P. Roos, 233–269. Helsinki: Gaudeamus, 2008.
- Salmi, Hannu. "Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin – historiakulttuurin muodot." Teoksessa *Jokapäiväinen historia*, toimittaneet Jorma Kalela & Ilari Lindroos, 134–149. Tietolipas 177. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2001.
- Savolainen, Ulla, Karina Lukin & Anne Heimo. "Omaehtoisen muistamisen materiaalisuus ja monimediaisuus." *Elore* 27, no. 1(2020): 60–84. <https://doi.org/10.30666/elore.89039>
- Suominen, Tapani. *Ehkä teloitamme jonkun. Opiskelijaradikalismi ja vallankumousfiktio 1960- ja 1970-lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa*. Helsinki: Tammi, 1997.
- Säkö, Maria. "Uusi ensemble muotoutuu – kirkasta yhdessä ajattelemista 2007–2011". Teoksessa *KOM-kirja*, toimittaneet Anneli Ollikainen & Katri Tanskanen, 475–526. Helsinki: Like, 2013.
- Taylor, Diana. *The archive and the repertoire. Performing cultural memory in the Americas*. Durham: Duke University Press, 2003.
- Traverso, Enzo. *Left-wing melancholia. Marxism, history, and memory*. New York: Columbia University Press, 2016.
- Tuominen, Marja. *"Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia". Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 1991.
- Vainikainen, Topi. "Muistamisen näyttämöllä. Muisteleminen dramaturgisena elementtinä Pirkko Saision Baikalin lapsissa." Teoksessa *Muisti, arkisto ja esitys*, toimittaneet Tua Helve, Outi Lahtinen & Marja Silde, 44–70. Näyttämö ja tutkimus 8. Helsinki: Teatterintutkimuksen seura, 2020. <https://journal.fi/teats/article/view/122533>
- Vainikainen, Topi. "Lauluihin varautunut menneisyys. Nostalgiset laulut muistin paikkoina KOM-teatterin esityksessä Baikalin lapset." *Historiallinen Aikakauskirja* 121, no. 2 (2023): 148–161. <https://doi.org/10.54331/haik.121400>
- Ilona esitystietokanta. <http://ilona.tinfo.fi>

Rocky Legacies of Finnish Anti-Uranium Mining Social Movements: The Rock Art of Pessi Manner

Abstract

When international mining companies rushed to prospect for uranium in Finland in the early 2000s, localised anti-uranium mining social movements formed in different parts of the country. Among the activists was Finnish artist Pessi Manner, whose rock carvings remain the social movements' most enduring legacies. In this article, I discuss the history of uranium prospecting and anti-uranium activism in Finland, analyse Manner's interventions as examples of atomic rock art, and argue that, in using rock as his art medium, Manner was able to elicit an affective connection between feeling bodies and a landscape in need of protection, a quality that also contributes to the capacity of his artworks for future communication.

Since the beginning of the atomic age, artists have taken issue with nuclear bombs, disasters, waste, and radiation in a multitude of ways. In studies on how contemporary art practice can contribute to a cultural understanding of nuclearity, the complete nuclear cycle from uranium mining to disposal of high-level radioactive waste – as well as the development of nuclear weapons and the lingering effects of anthropogenic radionuclides in the atmosphere – has been dealt with.¹ As pertains to radiation in general, art has often been mobilised as a mode of critique and activism; a way to oppose or raise awareness of those modern technologies or practices that contribute to the environmental or health risks of radiation. Uranium, perhaps more so than any other element, lies at the core of this problem. The substance exists as a fairly common and widely distributed metal in the earth's crust from where it can be extracted and subsequently refined, enriched, and, as pertains to its peaceful applications, processed into fuel pellets used in nuclear reactors.² One problem with this process – and a common topic in much artistic work – concerns waste, generated both through extraction, because tailings and

waste rock can contaminate complete landscapes, and in nuclear power plants, where fuel turns into highly radioactive waste that has to be managed for tens of thousands of years. It is this temporality of uranium – the possible social, environmental, and health risks now and in the far future – that renders it a particularly powerful subject for artistic work.

This article is about a Finnish anti-uranium activist whose artistic oeuvre consisted to a large extent of works intended to raise awareness of the possible environmental effects of uranium mining. However, before we begin our analysis of art in uranium activism, a brief history of Finnish uranium is in order.

In the wake of a renewed interest in nuclear energy in the course of the early 2000s, the price of uranium began to rise exponentially. The high prices motivated international mining companies to prospect for the commodity globally, including areas of lesser uranium potential. In Finland, where uranium deposits are small and low-grade but where mining legislation at the time was especially lenient, dozens of claim reservations were made in areas with previously known uranium potential in 2004–2009.³ Among the companies prospecting in Finland during that period was Areva. The French company had been mapping Finland's uranium in collaboration with the Geological Survey of Finland since 2000 and now took a special interest in the Uusimaa area in southern Finland and the Koli uranium province in North Karelia.⁴

The Uusimaa and Koli areas are particularly significant in the history of uranium exploration and production in Finland. In 1958–1961, small-scale test extraction and refining of uranium ore was done in Askola in eastern Uusimaa by the energy company Imatran Voima in anticipation of the construction of Finland's first nuclear power plant.⁵ The quality of the ore, however, proved to be poor and the result of the whole operation was 'no more than a bucket's worth' of uranium concentrate.⁶

Just like the uranium of the Uusimaa area was discovered during the uranium rush of the mid-1950s, the uranium potential of the Koli area was discovered as a result of citizen prospecting around the same time. In 1957, rock samples were sent by two local brothers to the newly established *Atomenergia*, a consortium formed in 1955 by a group of forestry companies to develop the nuclear industry in Finland. Because of the promising finds, *Atomenergia* quickly opened the *Paukkajanvaara* mine in Eno (today Joensuu municipality), the first and only uranium mine in Finland to this date. In

1959–1961, the operation, which by today's standards was exploratory and experimental, employed 100 people and turned about 27 tonnes of uranium ore concentrate, most of which was sold to the Swedish company Atomenergi (not to be mixed with the Finnish Atomenergia). However, Paukkajanvaara was closed as nonprofitable in the summer of 1961.⁷

After operations ended, Paukkajanvaara remained abandoned for decades, save for some minor activities that were part of prospecting claims in the late 1960s to early 1980s.⁸ During the 1980s, surveys of the environmental impact of past uranium mining and refining at Paukkajanvaara were carried out by the Finnish Radiation and Nuclear Safety Authority (STUK), and elevated levels of radioactivity were detected in the surrounding bodies of water, fish, plants, and mushrooms.⁹ In the STUK report, it was determined that to mitigate the environmental impact of the old mine, the area should be rehabilitated.¹⁰ Subsequently, all infrastructure was demolished, the open-pit mine, shafts, and tunnels were blasted with explosives and filled with rock, the whole site was covered with a 1.5-metre layer of clay and gravel, and pine trees were planted on it. Finally, after an inspection in August 1994, the site was determined safe for outdoor use. It is, however, prohibited to disturb the soil since the site is classified as a final repository for nuclear waste under the Finnish Nuclear Energy Act (990/1987) and is monitored by STUK.

It is against this historical background that the uranium rush of the early 2000s and the local reactions – including artistic interventions – must be analysed. The prospecting targeted previously known uranium-rich areas with the above-described historical baggage, but the mining companies were also met with unprecedented social resistance when they entered the scene. Although some uranium prospecting had been carried out in Finland by domestic actors in the 1970s and 1980s, as well as opposed by contemporaneous anti-nuclear organisations, in the early 2000s the mining companies found themselves in a social and cultural environment shaped by deep(er) environmental concerns and suspicions towards the international operators.

The intensity of opposition to the prospecting is reflected in the fact that when local anti-uranium mining movements started to take form in 2006, visual art acquired a key role as a mode of intervention. Among the activists opposing uranium prospecting was Finnish sculptor Pessi Susikustaa Manner (1969–2015) whose large-scale anti-uranium rock carvings, created in 2006–2008, remain the movements' most enduring legacies. With his artworks,

planned for each Finnish municipality threatened by uranium mining, Manner wanted to raise awareness in the general public of the environmental, social, and health risks of uranium mining. The preservation of the Finnish landscape in particular was an important objective for Manner, and he often placed his works in locations with a striking view. In addition to their function as artworks and PR strategies, Manner's carvings also have a communicative function. As enduring atomic art, they transfer elements of contemporary nuclear politics far into the future.

In this article, I discuss Manner's artworks in the context of Finnish nuclear politics, uranium prospecting, and national and regional anti-nuclear and anti-uranium movements. In providing the first-ever comprehensive published documentation of Manner's atomic rock art, I also analyse them from the perspective of prehistoric rock art traditions. Finally, I conclude with a discussion on how, through their aesthetic qualities, Manner's carvings continue to communicate contemporary nuclear imaginaries into the distant future.¹¹ My argument is that, unlike some other forms of atomic rock carvings, Manner's artworks elicit a sense of connection between a feeling body, the materiality of rock, and a landscape in need of protection, and that the open-endedness of this affective connection is the most significant element of their function.

Anti-Nuclear and Anti-Uranium Movements in the Context of Finnish Nuclear Politics

The beginning of the uranium rush of the 2000s in Finland can be dated to 2004 when Areva submitted the first claim reservations on uranium-rich areas in Uusimaa and North Karelia.¹² In 2006, Areva was permitted a claim for five years in the municipality of Eno in North Karelia, but its applications in the Uusimaa area were rejected. Also active in North Karelia was British mining company Agricola Resources which had made claims in Eno and Kontiolahti municipalities, including areas in and around the old Paukkajanvaara site. In the north-eastern part of the country Namura Finland, a subsidiary of the Canadian company Cooper Minerals, had filed claim reservations in 2006. As direct reactions to these intensifying activities by international companies, resistance to uranium prospecting increased and local anti-uranium movements formed in different parts of the country.¹³ Among these

movements were Uraaniton Kansanliike (Uranium-free citizen movement) and Uraaniton.org in western and eastern Uusimaa, respectively, both of which were founded as reactions to Areva's operations in the area. Another local movement, Uraanitieto.net (Uranium information), was formed in North Karelia, and a fourth localised movement, Ei uraanikultakaivosta Kuusamoon (No uranium gold mine to Kuusamo), in north-eastern Finland.

These movements form part of a long and varied tradition of nuclear activism globally and nationally since the 1960s, notwithstanding anti-nuclear weapons movements which have a longer pedigree.¹⁴ In Finland, anti-nuclear power movements started to form properly in 1974 after the energy company Imatran Voima revealed plans to build a nuclear power plant in western Uusimaa, and after a siting plan was published by the Ministry of Trade and Industry for 30 new plants in different parts of the country.¹⁵ In addition, Imatran Voima had formed an energy company with Helsinki, Vantaa, Espoo, and Kauniainen, the municipalities that make up the metropolitan area, to start planning a nuclear power plant in the vicinity of Helsinki. At the time, two plants were already being built in Finland. The construction of Loviisa 1 began in 1971 and the building of Olkiluoto 1 in Eurajoki in 1974. However, in the early 1970s, environmental organisations in Finland still saw nuclear power as a preferred alternative to coal, oil, and hydropower, and it wasn't until the dramatically intensified plans by the government and the industry to invest in nuclear power – especially in or near the capital city – that the first wave of anti-nuclear movements developed in the country.¹⁶

The most visible manifestation of this first wave was the foundation of Energiapoliittinen yhdistys – Vaihtoehto ydinvoimalle (Energy Political Association – Alternative to Nuclear Power) (EVY) in January 1977. The main task of EVY was to oppose additional building of nuclear power plants and to criticise the management of existing ones. The accidents at Harrisburg in 1979 and at Chernobyl in 1986 provided plenty of opportunity for expressing critical commentaries on nuclear power, and EVY formed into one of the main anti-nuclear voices in Finland. Uranium mining was intimately connected to EVY's anti-nuclear campaigning. For example, when the Finnish mining company Outokumpu announced in 1980 plans, with financial support from the government, to open a uranium mine in Pahtavuoma, Kittilä, in northern Finland, the association spent all summer talking to the local people in the area.¹⁷ However, even with the relatively high global spot price of uranium still in the early 1980s, opening a mine in Pahtavuoma proved to be non-profitable.

The case of Pahtavuoma was probably the first proper uranium dispute in Finland.¹⁸

In the course of the early 1980s, EVY continued to take a stand in uranium-related topics in their communications. In 1982, a short article was published about uranium prospecting by the Finnish company Suomen Malmi in the uranium-rich area of Palmottu in western Uusimaa, but after that, EVY's coverage consisted mainly of reports on the effects of uranium mining in countries other than Finland, often focusing on the role of indigenous populations in the disputes.¹⁹

With the Chernobyl accident, the global uranium rush – originally caused by the 1973 oil crisis – ended and the global price of uranium started to drop dramatically. This also marked the beginning of a 20-year hiatus in Finnish uranium prospecting and, subsequently, in Finnish anti-uranium campaigns.²⁰ Furthermore, due in part to the general anti-nuclear sentiments of the Finnish government following the Chernobyl accident, the need for organisations like EVY, whose main task had been to oppose new nuclear power plants in dialogue with the government, diminished. By the mid-1990s, EVY's anti-nuclear campaigns became subsumed under the more general activities of larger environmental organisations like Greenpeace (active in Finland since 1989) and the Finnish Association for Nature Conservation.

In many ways then, when the local Finnish anti-uranium movements formed in the course of the 2000s, they did not necessarily share much with the anti-uranium and anti-nuclear movements of the 1970s and 1980s, both historically and ideologically. For instance, while the central shared concerns among the activists were similar to those put forward by EVY earlier, such as the health risks or environmental effects of uranium mining or the harmful image that mining might bestow upon a municipality, the members of the newly formed activist groups were not united in their views over nuclear power in general.²¹ In other words, not all who opposed uranium prospecting opposed nuclear power.²² Furthermore, the new movements also included elements that were new to eco-critical movements. These included, for example, the involvement of the church in discussions over scientific versus alternative knowledges.²³ The question regarding the position of the church in the nuclear question had already been raised in Finland in the early 1980s but from a mass communication (read indoctrination) rather than an epistemological point of view.²⁴

Another novel phenomenon was resource nationalism, an aspect that is tightly interwoven with the developments in Finnish nuclear policy.²⁵ In the early 2000s, the nuclear power question had become more relevant in Finland than in years. In 2001 and 2002, the Finnish parliament ratified decisions to construct a final repository for high-level nuclear waste and a third reactor in the Olkiluoto nuclear power plant in western Finland.²⁶ This reflected a shift in the general opinion on nuclear power in Finland. The public was no longer worried about the possibility of a nuclear disaster or risks in waste management but had instead become hopeful of nuclear power as a solution to the climate challenge.²⁷ In the post-Kyoto Agreement climate, where nuclear power was seen as a way forward, or at least a necessary evil, political discussions revolved around the economics and logistics rather than ecologies of nuclear power, starting with Finland's potential self-sufficiency in procuring uranium ore, and ending with storing the waste in the Finnish bedrock. However, as noted by Tuija Jartti, in the local context of the uranium disputes, resource nationalism was not so much characterised by concerns that Finnish uranium would be sold to the highest bidder and returned in the form of high-level waste, but the worry that international companies would overlook the health and environmental risks of uranium mining, problems that have been well-documented around the world.²⁸

With this in mind, it is easier to understand the movements as attempts to safeguard the preservation of local cultural, natural, and economic values, especially in areas like Kuusamo and Koli which form an integral part of the nationalistic landscape imagery of Finland, and the tourism industry that has developed around those values.

The Anti-Uranium Art of Pessi Manner

Since the start, the localised cultural and environmental values were visible in the anti-uranium activities organised by the newly-formed regional movements. These included cultural events, talks, free concerts, and protests, such as the symbolic 'Suitcase march', organised by Uraanitieto.net in the town of Joensuu in autumn 2006. With the march, the residents of North Karelia were figuratively saying goodbye to their home region tainted by its uranium image.²⁹ Insofar as events like these continue to exist as memories in the minds of the participants, as fragments on Internet Archive's Wayback

Illustration 1. The locations of Pessi Manner's carvings in Uusimaa, North Karelia, and Kuusamo in 2006–2008 also indicate areas with intensive uranium prospecting and local anti-uranium movements at the time. Also marked on the map are Askola and Paukkajanvaara where extraction and refinement of uranium ore were done between the late 1950s and early 1960s. Map design: Triinu Silla.

Machine, or as written accounts in bulletins, newspaper articles, academic theses, and other scholarly publications, the anti-uranium movements' activities also included interventions of a more lasting kind. Among those anti-uranium activists whose interventions are still visible in the landscapes of the aforementioned uranium provinces, namely Uusimaa, North Karelia, and Kuusamo, was Pessi Manner. Manner, who had studied visual art in the late 1990s and early 2000s, attended a masonry program in 2004–2005. However, due to back pains, Manner did not pursue a career in masonry but instead turned to sculpting. The combination of masonry and art education affected Manner's choice of medium and motifs. In 2006–2008 Manner produced the so-called Uranium-free Finland series, consisting of carvings commissioned by environmental organisations and anti-uranium movements in Uusimaa, North Karelia, and Kuusamo (Illustration 1; Table 1).

Before creating the six carvings that make up the Uranium-free Finland series proper, Manner created *Aurinko* (The Sun, 2006) in Helsinki. The carving is located in a recreational area where a relative of Manner's stepmother owned a small summer house. This picture, which at 1.5 metres in diameter is relatively small compared to his other works, was a protest against plans to build houses in the area.³⁰ With the carving, Manner wanted to protect the smooth rock surfaces at the site, but the piece also provided an opportunity to perfect his carving techniques. All of Manner's carvings were made by first using a diamond saw to create the general outline of the carving and then chiselling off material by hand.³¹ Manner also paid special attention to the placement of the carving and designed each cut to function as a tiny drain to lead rainwater away from the artwork and therefore better protect it from erosion.³²

Manner's first anti-uranium carving was *Taisteluu* (Battle, 2006), a sun motif with a small, golden radiation symbol carved into a steep rock face near the Palmottu area in western Uusimaa (Illustration 2). Manner himself explained that the work depicts one of the sun's rays cutting a wing off the radiation symbol.³³ In addition to the carving, the message 'Foutez le camp les terroristes de nature' was painted around it by another activist, asking the French company to leave the area. Of Manner's carvings, *Taisteluu* is among those most intensely weathered and reclaimed by the surrounding vegetation. Only a thin white layer of paint remains on the trefoil, and the French message has mostly disappeared.

Title	Revealed	Municipality	Coordinates	Commissioned by	Motif	Size (metres)
<i>Aurinko</i>	Summer 2006	Helsinki	60.16595, 25.02426	Self-commissioned	Sun with 32 concentric straight rays	1.5
<i>Taistelu</i>	12 September 2006	Lohja	60.47709, 23.76802	Uraaniton Kansanliike	Sun with 32 concentric straight rays + golden trefoil	4.5
<i>Luonto vastaa</i>	10 November 2006	Joensuu	62.84087, 30.03199	Enon Luonnonystävät	Trefoil	2.0
<i>Joko vai</i>	5 December 2006	Askola	60.57063, 25.77267	Uraaniton.org	Maiden of Finland + waste rock	2.0
<i>Päiviö</i>	24 June 2007	Kuusamo	66.11051, 28.79543	Finnish Association for Nature Conservation	Sun with 32 concentric squiggly rays	4.5
<i>Runo</i>	18 June 2008	Kontiolahti	62.83825, 29.96018	Uraanitieto.net	Sun with 32 concentric wavy rays	6.5
<i>Untitled</i>	October 2008	Siuntio	60.10635, 24.29769	Thure Lindeberg	Sun with 36 concentric wavy rays	5.5

Table 1. Pessi Manner's rock carvings are listed in chronological order by title, date of production or reveal to the public, current name of the municipality, coordinates, name of the commissioner, motif details, and size information.

After *Taistelu*, Manner made *Luonto vastaa* (Nature Responds, 2006), a large ionising radiation sign in a nearly vertical rock face in the municipality of Joensuu in North Karelia, not far from the Paukkajanvaara mine (Illustration 3). The piece was commissioned by Enon Luonnonystävät and became the logo of as well as a picture on a t-shirt that was sold to support the activities of the local anti-uranium mining movement.³⁴ The carving can also be seen on the cover of *Atomiveisuja* (Pilfink Records, 2009), a collection of anti-uranium and anti-nuclear folk songs written and performed by the group Folkswagen.³⁵

Luonto vastaa was followed by *Joko vai* (Either or, 2006) in Askola. Just like *Taistelu*, the motif of the carving differs from the majority of Manner's works and is, in the artist's words, 'the raped maiden of Finland with her lap full of waste rock'.³⁶ The artwork consists of a carving in the shape of the map of Finland with a heap of loose rocks laid on top of it. It remained partly destroyed until it was reconstructed in June 2024.³⁷

In the remaining three works, Manner returned exclusively to the sun motif. *Päiviö* (2007), revealed to the public on midsummer, is located 422 metres above sea level on top of Naatikkavaara in Kuusamo where Namura Finland had a claim (Illustration 4). The name is difficult to translate, but it refers to Beavi, the Sámi word for sun, and Peaivvas, the Sámi shaman or

Illustration 2. Detail of Taistelu (2006), Pessi Manner's first anti-uranium mining rock carving. Photo: M. Marila (2023).

noaidi.³⁸ On the one hand, in naming the work thusly, Manner was effectively drawing attention to the ancestrality of the land. The role and rights of the Sámi in the uranium disputes were never really discussed and, in opposing

mining, the municipality of Kuusamo, for example, stressed its impact on the environment and subsequently on tourism. On the other hand, for Manner, the use of Sámi terminology and the sun motif was a way to connect ancient and universal solar cults, which extend as far back as the Neolithic, the figure's centrality in Sámi beliefs, and the more recent discussions over solar energy as an alternative to nuclear. The location of the carving is striking, and it had special significance also to Manner who had never travelled that far north before creating *Päiviö*. It took Manner six whole days to carve the piece, during which he lived in a tent.³⁹

Runo (Poem, 2008), located in the municipality of Kontiolahti, is the largest of Manner's carvings. Manner stated that the piece is a celebration of the beauty, purity, and peacefulness of the North Karelian landscape, and the connection between Manner's carvings, uranium mining, and values attached to the national landscape is evident.⁴⁰ Like *Luonto vastaa*, *Runo* is located close to Paukkajanvaara, and all three sites are situated in the national landscape of Koli. The preservation of the landscape was one of the central arguments

Illustration 3. Pessi Manner's *Luonto vastaa* (2006) in Joensuu, North Karelia. Photo: M. Marila (2023).

Illustration 4. Päiviö (2007), the northernmost of Pessi Manner's anti-uranium mining artworks, is located on top of Naatikkavaara in Kuusamo. Photo: M. Marila (2023).

in the anti-uranium campaign in North Karelia, but its importance can only be understood by contextualising Koli as part of the formation of Finnish nationalism. In the course of the late 19th and early 20th century, Koli became a central subject for Finnish national romantic artists such as composer Jean Sibelius, writer Juhani Aho, and painters Eero Järnefelt and Pekka Halonen. Today, Koli is the epitome of the Finnish landscape. As argued by Hiedanpää & Lovén, Koli is an example of how the 'habits, customs, and ecosystem features intertwine' and 'provide emotional inspirations, resilience and social cohesion to individuals and communities.'⁴¹ Perhaps unsurprisingly then, *Runo* became of particular significance to the anti-uranium campaign of the congregation of Kontiolahti which on summer solstice evening on 22 June 2009 organised a service on the carving. The service drew from the theme of the *Canticum of the Sun* by Francis of Assisi and aimed to intensify God's immanence in and the sacredness of nature.⁴² The carving also happens to be located next to a 19th-century copper mine; an ancient monument protected by the Finnish Antiquities Act (295/1963).

Manner's last carving, *Untitled* (2008), is located in Siuntio in southern Finland, and is, according to Manner, a celebration of the surrounding landscape and respect for nature.⁴³ Much like *Päiviö*, the piece is located in a very scenic spot overlooking a bay. Finland's national author Aleksis Kivi lived and wrote his most important works in Siuntio in the 1860s, and in an interview, Manner evoked the image of Kivi having enjoyed the same view.⁴⁴ The carving is therefore another example of the tactics used in attempts to safeguard the national landscape in a battle against international mining companies.

After the above-mentioned seven rock carvings, Manner created one last anti-uranium artwork: a pile of waste rock and a sun-shaped stone setting presented at the 2009 Ars Kärsämäki art festival in central Finland. No rocky traces of this piece survive.

Atomic/Rock Art

Manner is by no means alone in addressing uranium in his art. Other examples include Bob Wiseman's *Uranium* which addresses the effects of uranium in Canadian miners' bodies through the use of voice, music, and humorous puppetry. As argued by Andrew Mark, with *Uranium*, Wiseman succeeded

in activating the audience's ecological consciousness through performing arts, thereby heightening their environmental awareness.⁴⁵ Tea Andreoletti's participatory performance *YELLOWCAKE* recollects the oral memories of a 1970s anti-uranium movement in the valley of Alta Valle Seriana near the artist's hometown of Gromo, Italy, and reflects on them through the preparation of a communal feast including polenta, a yellow porridge typical of the region.⁴⁶ Grit Ruhland's *Marker for Halde Stolzenberg* is a bronze statue of a three-legged badger and builds on folk tales of three-legged animals as harbingers of disease and death.⁴⁷ Ruhland has suggested that many regions with a high concentration of such folk tales became locations for uranium mines in the 20th century.⁴⁸

Whereas these three artists aim to expose the histories, localities, and agencies of uranium ore through the elicitation of bodily functions (consumption, disease, death), Manner's practice was based on the establishment of an aesthetic connection between the body, materiality of rock, and, ultimately, an entire (rocky) landscape. My argument is that, in spending hours on chiselling a figure into the bedrock, Manner was primarily evoking ideas of the ancestrality and affectivity of creating rock art.

In northern Europe, the practice of carving images into rock dates back 10,000 years, culminating in the rich galleries of Late Neolithic and Bronze Age carvings of southern Scandinavia.⁴⁹ In northern Scandinavia and Finland, however, the oldest rock art is rather painted images than carvings. In the southern Scandinavian imagery, the sun motif, often connected to an image of a boat, is central, but in the so-called circumpolar art of the northern regions, the sun appears sporadically at best.⁵⁰ It is, however, not only the iconography of ancient rock art that is of importance when assessing its relevance to the aesthetics of Manner's anti-uranium carvings but equally important are the corporeal aspects related to making them. If prehistoric rock art was once regarded as a symbolic manifestation of social relationships and hierarchies, more recent views stress that it cannot be reduced to visual imagery alone, highlighting instead the embodied, multi-sensorial, and affective dimensions of producing and experiencing the art.⁵¹

It is therefore the aesthetics of rock itself rather than the imagery that we should aim to understand when studying rock art, prehistoric as well as modern. Antti Lahelma has, with support from theories on Stone Age shamanism and animism, suggested that some Finnish Stone Age rock art formed as a result of the ritual act of touching the rock repeatedly over a

long period, and that the locations were chosen for the specific qualities of the rock, including anthropomorphic shapes in the morphology of the cliff, distinct cracks and grooves in the rock, or the echoes that the cliff would reflect when people interacted with it.⁵² In other words, rock art was created in places of importance, not only because the images themselves were important. Fahlander has made a somewhat similar case for the mediality of rock through a comparative analysis of the layeredness, or lack thereof, of ancient rock art and contemporary graffiti, suggesting that carving or painting over certain images was avoided because they reflected a connection to the place and the medium.⁵³ These approaches suggest that there is an indexical connection between a landscape, the rockiness of the art, and the embodied materiality of human cognition, experience, and interpretation that becomes evident through interacting with the rock.⁵⁴ After all, it was the materiality of rock that was the cause of Manner's back pain.

It is important to notice that, in addition to being part of the rock art tradition, Manner is not alone in using rock as a medium for anti-uranium or anti-nuclear communication either. To understand how intimately his works make use of the materiality of rock, I take up two examples of attempts to communicate energy politics through rock, one from Finland and one from Sweden where the histories of nuclear politics and uranium production share many similarities.

As part of Sweden's mid-20th-century policy to attain self-sufficiency in nuclear energy production, about 215 tonnes of uranium concentrate was produced at the Atomenergi-owned open-pit uranium mine and processing facility of Ranstad in the province of Västergötland in southern Sweden in 1965–1969.⁵⁵ By the late 1960s, however, the increasing global supply of uranium started to sink the price of uranium and Ranstad was closed as non-profitable. When the market started to recover again after the 1973 oil crisis, the Swedish state-owned mining company LKAB published plans to continue producing uranium at Ranstad.⁵⁶ This caused heavy opposition in the local population and environmental organisations. To facilitate protests, a 'Day of the Västergötland Mountain' was planned by Skövde Miljöforum to be held in May 1976. One day turned into two weeks of events instead, attracting as many as 20,000 people to protest against uranium mining in the area.⁵⁷ As a result, mining never continued, and the facility was finally demolished in 1991. After the protests, a memorial stone was erected.⁵⁸ In the rune stone type monolith, which now stands in front of Häggum church

about a kilometre from Ranstad, is carved the following message (author's translation from Swedish):

Devastation threatened Billingen, Borgundaberget, Gerumsberget, Tovaberget, Gisseberget, Myggberget, Mösseberg, Plantaberget, Varvsberget and Ålleberg. Västgötar willing to protect their village gathered in May 1976 in Häggum. This stone should remind us that the anger of Västgötar befalls those who damage their mountains.

A similar example of an attempt to memorialise energy politics in stone is known from Finland. In 1983, members of EVY founded Vihreä Mutantti (Green Mutant), an association that called for action on the nuclear waste issue and opposed governmental decisions to license new nuclear power plants or extend those of existing reactors. As part of their activism, Vihreä Mutantti planned a two-phase intervention called *Muistio* (Memo). In the first phase, the names of those politicians, state officials, energy company executives and, importantly, their unnamed offspring, that the group held responsible for introducing nuclear power in Finland, would be carved in stone. Part two would also be a list of names, but in addition to the aforementioned, it would include also researchers, artists, and other cultural influencers who had supported nuclear power or belittled the dangers of nuclear waste.⁵⁹ On 6 April 1983, the group executed the first phase of *Muistio* by carving a list of 27 names into the bedrock on the museum island of Suomenlinna, now a UNESCO World Heritage site, in Helsinki.⁶⁰ After 40 years, the carving is almost illegible.

The original motivation for Vihreä Mutantti and their *Muistio* was undoubtedly a campaign that was launched in 1982 by Imatran Voima and Teollisuuden Voima, the companies that owned the two operating nuclear power plants in Finland at the time, to build a new reactor in one of the plants. After an application was submitted to the Finnish government, it was withdrawn in 1986 following the Chernobyl accident. This meant that there was no immediate need for Vihreä Mutantti to proceed to the second phase of their intervention. Another application for a new reactor was submitted in the early 1990s, but it wasn't until 2002 that a governmental decision-in-principle to build Finland's fifth reactor at the Olkiluoto plant was ratified by the parliament.⁶¹

Discussion: Future Communication

Although the above examples from Sweden and Finland use rock as a medium for communicating anti-nuclear and anti-uranium aspirations, they differ crucially from Manner's artistic approach which, by communicating very directly the sensation of working with rock, evokes an affective connection to the medium rather than the message. In comparison, Vihreä Mutantti and the activists at Ranstad relied on bureaucratic, cognitivist, and rationalist tactics in attempting to communicate their nuclear politics into the future. Manner once stated that he became involved in the anti-uranium movements after spending a night outdoors in the same landscape that later became the location for his first carving in Lohja, waking up in the morning, and realising what was at stake in the uranium rush.⁶² As strategies for the anti-uranium campaigns, Manner's carvings were successful in eliciting similar feelings of nature appreciation in the audience.⁶³ For instance, at the time of the making of *Taistelu* (2006), a political petition by Uraaniton Kansanliike had been signed by 2000 people. After the carving's reveal the petition gained a further 5000 signatures.⁶⁴

Manner's carvings will most likely outlive the institutions that commissioned them. Manner gave his works a 2000-year guarantee and thought that, at the latest, they would disappear with the next ice age.⁶⁵ According to estimates, this could mean anything between 50,000 and 100,000 years. Manner was therefore aware that his artworks could continue to convey contemporary energy politics far into the future, but he never elaborated on the finer details of this function. The solar motif, for instance, which makes up five of the seven works, was an explicit attempt to communicate to future generations that solar power should be preferred over nuclear. Regardless of the centrality – and intelligibility – of the sun to the anti-nuclear movements of the 20th century⁶⁶, it is useful to notice that the connection between the solar icon and solar power is highly contextual. Weart, for instance, has shown how the solar fireball icon has been used to represent energy sources in general, not only solar.⁶⁷ It is therefore possible that Manner's carvings could simply be interpreted to indicate a source of energy in the bedrock.

The ambiguity of Manner's chosen iconography also connects them to warning signs or markers intended to indicate the location, contents, and risks of the highly radioactive material buried in long-term waste repositories. Because the waste can remain harmful to biological life for up to 100,000

years, the challenge is whether and how to mark the repository so that future generations will not come into contact with the waste inadvertently.⁶⁸ Because natural languages can disappear and figurative symbols such as pictograms can be read or interpreted in many ways, one strategy has been the so-called affective deterrent. One example of the affective deterrent is an architectural structure built on top of the repository and meant to elicit, by recourse to the indexical connections between materialities and bodies, the feeling of strangeness and danger in the potential future visitor.⁶⁹ The strategy builds on the same phenomenon – or hope rather – as recent archaeological attempts to interpret ancient art: that the rock, or any other material for that matter, will function as a medium for feeling rather than cognising the meaning of the message (Illustration 5).

However, as argued by Andrew Moisey, affective deterrents, whether structures or artworks, can have a dual function: in addition to eliciting aversion, they are more likely to arouse curiosity as to the reasons for constructing the marker.⁷⁰ In Moisey's analysis, the affective deterrent is not only motivated by a concern for the well-being of the future visitor but also pride over humanity's ability to harness the atom in the first place. As such, affective deterrents, much like Manner's carvings, can also be seen as apologies, acts of environmental atonement or sacrifice, simultaneously reflecting guilt and pride, perhaps reflecting what Alvin Weinberg referred to as the Faustian bargain between 'nuclear people' and the society.⁷¹ It is therefore ironic that, in placing the figures in areas that had both seen uranium extraction (Askola and Enon) and were now threatened by possible uranium mining, Manner effectively marked uranium-rich areas for potential use by future generations. Importantly, the dual function of the marker is also the reason why, for example, the Onkalo repository for high-level radioactive waste in western Finland is intended to remain unmarked after closure.⁷²

Whether the ironies found in Manner's carvings were intentional or not, it is more obvious that the decision to carve them was an affective reaction to the perceived possible health and environmental risks of uranium prospecting, risks that remain poorly understood at best. And herein lies part of the power of his artworks. Because the interpretation of the carvings' iconography remains open-ended, it shifts the viewers' attention to the indexical connection between their embodiedness and the material qualities of rock and working with it. Rather than transmitting a clear policy statement ('Do not dig here!'), this connection serves as the foundation for communicating

Illustration 5. Pessi Manner at the Juusjärvi Stone Age rock paintings in Kirkkonummi, western Uusimaa, in July 2009. The paintings are known for depictions of human individuals in the process of assuming the shape of a snake.⁷³ Photo: Merja Uusivirta. Reproduced with permission.

with future generations the innate paradoxes and contradictions of nuclear politics, such as the relatively rapidly changing general opinions about nuclear power as environmentally detrimental or beneficial, or the extreme difficulty to demonstrate the long-term effects of low-level radiation.

For instance, to the proponents of the pro-uranium camp, possible health and environmental risks of uranium were connected to mining, not prospecting.⁷⁴ In the heat of the uranium disputes, geologist Toni Eerola suggested that the attempts to oppose uranium prospecting were futile because, at that time, the reservation mechanism under the Finnish Mining Act meant that reservations would be granted by the Finnish authorities automatically.⁷⁵ In other words, according to Eerola, the activists confused prospecting for mining and should have waited with their demonstrations until applications for mining licences had been planned or submitted. It is therefore perhaps even more ironic that, in the beginning, not even the Finnish authorities knew the real extent of the activities because at that time

a claim reservation could be made without explicating what minerals the exploration targeted.

Be that as it may, none of the prospecting done during the uranium rush of the early 2000s led to actual mining, and by 2012 all companies had seized their uranium operations in Finland. Those that remained started looking into other minerals instead, mainly gold. The anti-uranium movements saw this as a win and a result of their campaigns, but a more likely explanation is that, despite the high global price of uranium, the projects were cancelled because no deposits worth extracting were found. The anti-uranium campaigns did, however, impact Finnish mining through an update in legislation in 2011. Whereas the old law from 1965 (503/1965) allowed the exploration of all minerals under the right of public access, according to the updated Mining Act (621/2011), the simple exploration for uranium and thorium requires a special permit, possibly an environmental impact assessment, and the agreement of the municipality, including the hearing of the residents of the area.

Nevertheless, none of these developments negate the environmental effects of past uranium prospecting. Insofar as Manner's artworks can be counted among the most enduring legacies of the anti-uranium movements, theoretically causing marginally elevated radon levels due to the exposed rock, they hardly compare to the thousands of drill holes and cuts left behind by uranium prospectors and experimental miners during 70 years of activities in the Finnish landscape. The traces of past uranium ventures are still visible in the landscape, reminding us of the countless failed attempts to make use of Finnish uranium. This is to say that uranium as a commodity is an ongoing process with lingering effects. Even if Manner's artworks – despite their relative success in connecting bodies through rock to a complete (rocky) landscape in need of protection – should fail to communicate the mid-00s energy politics far into the future, they memorialise uranium as another ongoing 'slow disaster'.⁷⁶ This temporal scale only highlights the contradictions and paradoxes of low-level radiation as something that can be simultaneously detrimental and conducive to life.⁷⁷ According to more recent studies, past activities at Paukkajanvaara, for example, continue to cause elevated levels of radiation in the surrounding environment, and although – or perhaps because – low-level radiation at the site is mitigated by the presence of radon-consuming bacteria, it remains unclear how that radiation will affect the countless individual feeling bodies that continue to inhabit the site far into the future.⁷⁸

Acknowledgements

This research was carried out at Linköping University as part of the Swedish Research Council-funded project 'Nuclear Natures' (no. 2020-00623). I also wish to thank those who shared their memories and provided me with pieces of evidence that would otherwise have been impossible to find: Minna Hanhivaara (Suomenlinnan hoitokunta), Timo-Erkki Heino, Eerika Korhonen, and Juhana Manner, Pessi's father.

*PhD **Marko Mikael Marila** works as a postdoctoral researcher at Linköping University. His current research deals with the relationship between nuclear power and nature, the histories and heritages of uranium mining, and the arts of anti-uranium activism in Finland and Sweden.*

References

- 1 Carpenter 2016; Decamous 2018; Mavrokordopoulou & de Vos 2018; Joyce 2020; Volkmar 2022.
- 2 Garcier 2009.
- 3 Äikäs 2013; Pohjolainen 2015; Kröger 2016.
- 4 Äikäs 2000; 2005; 2006a; Äikäs et al. 2009.
- 5 Lauerma 1959; Mäittälä 1986.
- 6 Appelqvist 1982, 3.
- 7 Räisänen 1961.
- 8 S.U.P. 1968; Colpaert 2006, 33–34.
- 9 Sillanpää et al. 1989; Mustonen et al. 1989.
- 10 Mustonen et al. 1989.
- 11 Jasanoff & Kim 2009.
- 12 See Metsä-Simola et al. 2022 for the reservation mechanism under the Finnish Mining Act.
- 13 Litmanen 2008.
- 14 Mandelbaum 1984; van Munster & Sylvest 2015; Ho & Kristiansen 2019; Presas i Puig & Meyer 2021.
- 15 Voimalaitosaluetoimikunta 1974.
- 16 Tammilehto 1996.
- 17 EVY 1981.
- 18 Eerola & Nousiainen 2019, 18.
- 19 Saarinen & Kilpeläinen 1982.
- 20 Äikäs 2006b.
- 21 EVY 1981; Eerola 2010.
- 22 Jartti & Litmanen 2011.

- 23 Kainulainen 2011.
 24 Kirkinen 1980.
 25 Eerola 2008; 2022; Jartti 2022; Jartti, Rantala & Litmanen 2014; Jartti et al. 2020.
 26 Raittila et al. 2002; Kojo 2004; Kojo & Litmanen 2009.
 27 Berg 2009; Lammi 2009.
 28 Jartti 2022; Mogren 2003; Aplin 2004; Hecht 2012; Voyles 2015; also Peša & Ross 2021.
 29 Tormulainen 2007, 26.
 30 Juhana Manner, pers. comm. 12 October 2023.
 31 Asikainen 2008.
 32 Juhana Manner, pers. comm. 27 September 2023.
 33 Polo 2007.
 34 Tormulainen 2014.
 35 Kononen 2009.
 36 ESS 2006.
 37 Marila 2024.
 38 Pulkkinen 2014. The usability of the concept of Sámi shaman can be contested; see, for example, Kaikkonen 2020.
 39 Polo 2007.
 40 Ronkainen 2008.
 41 Hiedanpää & Lovén 2021, 192; see, also, Hodgins & Thompson 2011.
 42 Kainulainen 2011, 114.
 43 Heino 2021.
 44 Hakala 2008.
 45 Mark 2014.
 46 Marila & Andreoletti, forthcoming.
 47 Volkmar 2022, 170–176.
 48 Ruhland 2019.
 49 Goldhahn et al. 2010; Gjerde 2021.
 50 Lahelma 2017; Herva & Lahelma 2020.
 51 Moro Abadía & Palacio-Pérez 2015; Skoglund, Persson & Cabak Rédei 2020.
 52 Lahelma 2010.
 53 Fahlander 2019.
 54 C.f. Moro Abadía & Porr 2021.
 55 Sundblad 2000, 69; Holmstrand & Lindholm 2007.
 56 LKAB 1975.
 57 Skövde Miljöforum 1982a; 1982b.
 58 Bergengren 2023.
 59 Vihreä Mutantti 1983a; 1983b; EVY 1985.
 60 All the names are listed in Paalo-Kaliva 1983.
 61 Lampinen 2009.
 62 ESS 2006.
 63 See, also, Wolfe & Russell 2010; Mark 2014.
 64 Kärki 2009.
 65 Polo 2007.
 66 Schanz 2011; Buns 2017.

- 67 Weart 2012, 279–280.
 68 See Keating & Storm 2023 and references therein.
 69 Dawney, Harris & Sørensen 2017; Mazzuchelli & Paglianti 2022.
 70 Moisey 2017.
 71 Reed 1979; Juskus 2023; Weinberg 1972, 33; see, also, Weinberg 1978.
 72 Musch 2016; Paju 2022.
 73 Lahelma 2008, 58–59.
 74 Eerola 2012.
 75 Eerola 2008.
 76 Knowles 2022.
 77 I do not refer to the radiation hormesis hypothesis according to which low levels of radiation stimulate the immune system and thereby protect against, for example, arthritis or cancer; see Bondy 2023.
 78 Tuovinen et al. 2016; Lusa et al. 2019.

Bibliography

- Aplin, Graeme. “Kakadu National Park World Heritage Site: Deconstructing the Debate, 1997–2003.” *Australian Geographical Studies* 42, no. 2 (2004): 152–174. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8470.2004.00258.x>
- Appelqvist, Hannu. *Uraanitutkimukset Askolan Lakeakallion alueella vuosina 1978–1980*. Helsinki: Geological Survey of Finland, 1982.
- Asikainen, Matti. “Kiveen piirretty protesti Kyykässä.” *Pielisjokiseutu*, 19 June 2008.
- Berg, Annukka. “The Discursive Dimensions of a Decent Deal: How Nuclear Energy Evolved from Environmental Enemy to Climate Remedy in the Parliament of Finland.” In *The Renewal of Nuclear Power in Finland*, edited by Matti Kojó & Tapio Litmanen, 91–125. New York: Palgrave Macmillan, 2009. https://doi.org/10.1057/9780230237032_4
- Bergengren, Anna. “Västgötars vrede skall drabba dem som rör deras berg. Ranstadsverkets historia, del 3.” *Platåbergens UNESCO Global Geopark*, 6 April 2023. <https://www.platabergensgeopark.se/portfolio/uranmotstandet-mot-ranstadsverket/>. Accessed 25 September 2023.
- Bondy, Stephen. “The Hormesis Concept: Strengths and Shortcomings.” *Biomolecules* no. 13 (2023): 1512. <https://doi.org/10.3390/biom13101512>
- Buns, Melania Antonia. “Marching Activists: Transnational Lessons for Danish Anti-Nuclear Protest.” *Arcadia* 18 (2017). <https://doi.org/10.5282/rcc/7918>
- Carpenter, Ele, ed. *The Nuclear Culture Sourcebook*. London: Black Dog Publishing, 2016.
- Colpaert, Alfred. “The Forgotten Uranium Mine of Paukkajanvaara, North Karelia, Finland.” *Nordia Geographical Publications* 35, no. 2 (2006): 31–38.
- Dawney, Leila A., Oliver J.T. Harris & Tim Flohr Sørensen. “Future World: Anticipatory Archaeology, Materially-Affective Capacities and the Late Human Legacy.” *Journal of Contemporary Archaeology* 4, no. 1 (2017): 107–129. <https://doi.org/10.1558/jca.32497>
- Decamous, Gabrielle. *Invisible Colors: The Arts of the Atomic Age*. Cambridge, MA: The MIT Press, 2018.

- Decamous, Gabrielle. "Art, Censorship and Nuclear Warfare." *Leonardo* 54, no. 5 (2021): 537–541.
- Eerola, Toni. "Uranium Exploration, Non-Governmental Organizations, and Local Communities. The Origin, Anatomy, and Consequences of a New Challenge in Finland." *Estonian Journal of Earth Sciences* 57, no. 2 (2008): 111–122.
- Eerola, Toni. "Kouvertvaaran 'uraanikaivoshankkeen' sosiaaliset vaikutukset Kuusamossa: Haittaavatko uraanin etsintä ja uraanikaivokset matkailua ja kuntien imagoa?" *Geologi* 62 (2010): 208–222.
- Eerola, Toni. "Uraanin etsinnän ympäristövaikutukset." *Geologi* 64 (2012): 137–146.
- Eerola, Toni. "Corporate Conduct, Commodity and Place: Ongoing Mining and Mineral Exploration Disputes in Finland and Their Implications for the Social License to Operate." *Resources Policy* 76 (2022): 102568.
- Eerola, Toni, and Nousiainen, Maarit. *Uraani, torium, kalium ja maankäyttö Lapissa sekä geofysiikka ympäristötutkimuksissa*. Helsinki: Geological Survey of Finland, 2019.
- ESS. "Askolaan nousi taidetta uraanikaivoksia vastaan." *Etelä-Suomen Sanomat*, 7 December 2006.
- EVY, ed. *Uraani ja ympäristö. Uraaninlouhinnan vaarat ja vaihtoehdot Lapissa*. Helsinki: Energiapoliittinen yhdistys – Vaihtoehto ydinvoimalle, 1981.
- EVY. "Vihreät mutantit haastattelussa." *Vaihtoehto ydinvoimalle* 4 (1985): 16–18.
- Fahlander, Fredrik. "The Mediality of Rock and Metal: Exploring Formal Analyses of Rock Art through Graffiti." In *Artistic Practices and Archaeological Research*, edited by Dragoş Gheorghiu & Theodor Barth, 31–40. Oxford: Archaeopress, 2019.
- Garcier, Romain. "The Nuclear 'Renaissance' and the Geography of the Uranium Fuel Cycle." *Geography* 94, no. 3 (2009): 198–206. <https://doi.org/10.1080/001674872009.12094270>
- Gjerde, Jan Magne. "The Earliest Boat Depiction in Northern Europe: Newly Discovered Early Mesolithic Rock Art at Valle, Northern Norway." *Oxford Journal of Archaeology* 40, no. 2 (2021): 136–152. <https://doi.org/10.1111/ojoa.12214>
- Goldhahn, Joakim, Ingrid Fuglestedt & Andrew M. Jones. "Changing Pictures: An Introduction." In *Changing Pictures. Rock Art Traditions and Visions in Northern Europe*, edited by Joakim Goldhahn, Ingrid Fuglestedt & Andrew M. Jones, 1–22. Oxford: Oxbow, 2010.
- Hakala, Olle. "Energien och solen inspirerade." *Västra Nyland*, 9 October 2008.
- Hecht, Gabrielle. *Being Nuclear: Africans and the Global Uranium Trade*. Cambridge, MA: MIT Press, 2012.
- Heino, Timo-Erkki. "Kesän taidekohteita. Luonnon puolesta luonnossa." *Taide* 3 (2021): 40–43.
- Herva, Vesa-Pekka & Antti Lahelma. *Northern Archaeology and Cosmology. A Relational View*. London: Routledge, 2020. <https://doi.org/10.4324/9780429433948>
- Hiedanpää, Juha and Lasse Lovén. "Making the National Landscape: The Case of Koli, Eastern Finland." In *Landscapes of Affect and Emotion. Nordic Environmental Humanities and the Emotional Turn*, edited by Maunu Häyrynen, Jouni Häkli & Jarkko Saarinen, 192–217. Leiden: Brill, 2021. https://doi.org/10.1163/9789004470095_010
- Ho, Shirley S. & Silje Kristiansen. "Environmental Debates over Nuclear Energy: Media, Communication, and the Public." *Environmental Communication* 13, no. 4 (2019): 431–439. <https://doi.org/10.1080/17524032.2019.1603018>

- Hodgins, Peter & Peter Thompson. "Taking the Romance out of Extraction: Contemporary Canadian Artists and the Subversion of the Romantic/Extractive Gaze." *Environmental Communication* 5, no. 4 (2011): 393–410. <https://doi.org/10.1080/17524032.2011.610808>
- Holmstrand, Olov & Jan Lindholm. *Uran i Sverige. Nätverket Nejtilluranbrytning, Naturskyddsföreningen Studiefremjandet*, 2007.
- Jartti, Tuija. *Pelkkää kiveä? Uraanikaivostoiminnan kannatuksen ja vastustuksen sosiodemografinen ja moraaliloudellinen määräytyminen Pohjois-Karjalassa, Kainuussa ja Lapissa*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2022.
- Jartti, Tuija & Tapio Litmanen. "Uraanin hyväksyttävyyttä – suomalaisten asennoituminen uraaniin, uraaniin etsintään ja uraaniin louhintaan." *TERRA* 123, no. 3 (2011): 147–153.
- Jartti, Tuija, Tapio Litmanen, Justine Lacey & Kieren Moffat. "National Level Paths to the Mining Industry's Social Licence to Operate (SLO) in Northern Europe: The Case of Finland." *The Extractive Industries and Society* 7 (2020): 97–109. <https://doi.org/10.1016/j.exis.2020.01006>
- Jartti, Tuija, Eero Rantala & Tapio Litmanen. *Sosiaalisen toimiluvan ehdot ja rajat. Uudenmaan, Pohjois-Karjalan, Kainuun ja Lapin maakuntien asukkaiden näkemykset kaivannaistoiminnan hyväksyttävyydestä*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2014.
- Jasanoff, Sheila & Sang-Huyn Kim. "Containing the Atom: Sociotechnical Imaginaries and Nuclear Power in the United States and South Korea." *Minerva* 47 (2009): 119–146. <https://doi.org/10.1007/s11024-009-9124-4>
- Joyce, Rosemary. *The Future of Nuclear Waste: What Art and Archaeology Can Tell Us about Securing the World's Most Hazardous Material*. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Juskus, Ryan. "Sacrifice Zones: A Genealogy and Analysis of an Environmental Justice Concept." *Environmental Humanities* 15, no. 1 (2023): 3–24. <https://doi.org/10.1215/22011919-10216129>
- Kaikkonen, Konsta. "Sámi indigenous(?) Religion(s)(?): Some Observations and Suggestions Concerning Term Use" *Religions* 11, no. 9 (2020): 432. <https://doi.org/10.3390/rel11090432>
- Kainulainen, Pauliina. "Geology vs. Theology? Uranium Prospecting and Theological Arguments in Northern Carelia 2006–2009." In *Religion and Ecology in the Public Sphere*, edited by Heinrich Bedford-Strohm & Celia Deane-Drummond, 111–123. London: T&T Clark International/A Continuum Imprint, 2011.
- Keating, Thomas, & Anna Storm. "Nuclear Memory: Archival, Aesthetic, Speculative." *Progress in Environmental Geography* 2, no. 1–2 (2023): 97–117. <https://doi.org/10.1177/27539687231174242>
- Kirkinen, Teo. "Ydinvoima haaste kirkollekin." *Vaihtoehto ydinvoimalle* 2 (1980): 25.
- Knowles, Scott. "Slow Disaster and the Challenge of Nuclear Memory." In *Living in a Nuclear World: From Fukushima to Hiroshima*, edited by Bernadette Bensaude-Vincent, Soraya Boudia & Kyoko Sato, 299–318. London: Routledge, 2022.
- Kojo, Matti, ed. *Ydinvoima, valta ja vastarinta*. Helsinki: Like, 2004.
- Kojo, Matti, & Tapio Litmanen, ed. *The Renewal of Nuclear Power in Finland*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.

- Kononen, Suonna. "Folkswagen: Atomiveisuja-levy on valmis." *Pekkerelli. Pohjois-Karjalan uraanikaivosten vastainen kansalaisliike* (2009): 6.
- Kröger, Markus. "Spatial Causalities in Resource Rushes: Notes from the Finnish Mining Boom." *Journal of Agrarian Change* 16, no. 4 (2016): 543–570. <https://doi.org/10.1111/joac.12113>
- Kärki, Vesa. "Taidetta valtavirran varrelta." *Kaleva*, 6 June 2009.
- Lahelma, Antti. *A Touch of Red. Archaeological and Ethnographic Approaches to Interpreting Finnish Rock Paintings*. Iskos 15. Helsinki: The Finnish Antiquarian Society, 2008.
- Lahelma, Antti. "Hearing and Touching Rock Art: Finnish Rock Paintings and the Non-Visual." In *Changing Pictures. Rock Art Traditions and Visions in Northern Europe*, edited by Joakim Goldhahn, Ingrid Fuglestedt & Andrew M. Jones, 48–59. Oxford: Oxbow, 2010.
- Lahelma, Antti. "The Circumpolar Context of the 'Sun Ship' Motif in South Scandinavian Rock Art." In *North Meets South: Theoretical Aspects on the Northern and Southern Rock Art Traditions in Scandinavia*, edited by Peter Skoglund, Johan Ling & Ulf Bertilsson, 144–171. Oxford: Oxbow, 2017. <https://doi.org/10.2307/j.ctvh1dpgg>
- Lammi, Harri. "Social Dynamics Behind the Changes in the NGO Anti-Nuclear Campaign, 1993–2002." In *The Renewal of Nuclear Power in Finland*, edited by Matti Kojo & Tapio Litmanen, 69–87. New York: Palgrave Macmillan, 2009. https://doi.org/10.1057/9780230237032_3
- Lampinen, Ari. "An Analysis of the Justification Arguments in the Application for the New Nuclear Reactor in Finland." In *The Renewal of Nuclear Power in Finland*, edited by Matti Kojo & Tapio Litmanen, 41–68. New York: Palgrave Macmillan, 2009. https://doi.org/10.1057/9780230237032_2
- Lauerma, Raimo. *Selostus Imatran Voima Osakeyhtiön suorittamista uraanitutkimuksista Porvoon maalaiskunnassa ja niitten nykyisestä vaiheesta*. Helsinki: Geological Survey of Finland, 1959.
- Litmanen, Tapio. "Uraanikaivoksien vastustaminen. Paikallistason nimbyilyä vai transnationaalia liikehdintää geopolitiikkaan ja globalisoituneen talouden muutoksiin." In *Ei meidän pihallemme! Paikalliset kiistat tilasta*, edited by Timo Kopomaa, Lasse Peltonen & Tapio Litmanen, 123–152. Helsinki: Gaudeamus, 2008.
- LKAB. *Ranstad 75. En anläggning för produktion av uran till svenska kärnreaktorer*. Luleå: Luossavaara-Kiirunavaara AB, 1975.
- Lusa, Merja, Jenna Knuutinen, Marcus Lindgren, Juhani Virkanen & Malin Bomberg. "Microbial Communities in a Former Pilot-Scale Uranium Mine in Eastern Finland – Association with Radium Immobilization." *Science of The Total Environment* 686, no. 10 (2019): 619–640. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.05.432>
- Mandelbaum, Michael. "The Anti-Nuclear Weapons Movements." *PS* 17, no. 1 (1984): 24–32. <https://doi.org/10.2307/419117>
- Marila, Marko. "Pessi Manner ja Uraanivapaa Suomi." *Kulttuurilehti Mustekala* (2024).
- Marila, Marko & Tea Andreoletti. "YELLOWCAKE: A Performative (An)Archaeology of Uranium." In *Shadow Archaeology: For Other Modes of Archaeological Worldmaking*, edited by Assaf Nativ & Gavin Lucas. London: Routledge, forthcoming.
- Mark, Andrew. "Refining Uranium: Bob Wiseman's Ecomusicological Puppetry." *Environmental Humanities* 4 (2014): 69–93. <https://doi.org/10.1215/22011919-3614935>

- Mavrokordopoulou, Kyveli & Ruby de Vos. "Introduction. Of All Things Nuclear: On the Aesthetics of The Atomic Era." *Kunstlicht* 39, no. 3 (2018): 5–12.
- Mazzucchelli, Francesco & Nanta Novello Paglianti. "How to Remember a Place to Forget? The Semiotic Design of Deep Geological Nuclear Repositories, from Long-Term Communication to Memory Transmission." *Linguistic Frontiers* 5, no. 3 (2022): 22–36. <https://doi.org/10.2478/lf-2022-0026>
- Metsä-Simola, Klaus, Heikki Majamaa, Rabbe Sittnikow & Milla Männistö. *Report on the Functioning of the Reservation Mechanism under the Mining Act*. Helsinki: Ministry of Economic Affairs and Employment of Finland, 2022.
- Mogren, Eric W. *Warm Sands: Uranium Mill Tailings Policy in the Atomic West*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 2003.
- Moisey, Andrew. "Permanent Negative Value: The Waste Isolation Pilot Plant." *Critical Inquiry* 43 (2017): 861–892. <https://doi.org/10.1086/692381>
- Moro Abadía, Oscar & Eduardo Palacio-Pérez. "Rethinking the Structural Analysis of Palaeolithic Art: New Perspectives on Leroi-Gourhan's Structuralism." *Cambridge Archaeological Journal* 25 (2015): 657–672. <https://doi.org/10.1017/S0959774315000086>
- Moro Abadía, Oscar & Martin Porr, ed. *Ontologies of Rock Art: Images, Relational Approaches, and Indigenous Knowledges*. London: Routledge, 2021. <https://doi.org/10.4324/9780429321863>
- Musch, Sebastian. "The Atomic Priesthood and Nuclear Waste Management: Religion, Sci-Fi Literature, and the End of Our Civilization." *Zygon* 51, no. 3 (2016): 626–639. <https://doi.org/10.1111/zygo.12268>
- Mustonen, Raimo, Tarja K. Ikäheimonen, Laina Salonen & Tuulikki Sillanpää. *Uraanin louhinnan ja rikastuksen radiologiset ympäristövaikutukset Enon Paukkajanvaarassa*. Helsinki: The Finnish Radiation and Nuclear Safety Authority, 1989.
- Mäittälä, Leevi. *Askolan historia II. Vuodet 1896–1975*. Askola: Askolan kunta, 1986.
- Paalo-Kaliva, Anne. "Ydinvoimapäättäjien nimet peruskallioon." *Ilta-Sanomat*, 7 April 1983.
- Paju, Petri. "Atomipapisto, ydinjätevaaran semiotiikka ja Suomi. Ydinjätehuollon tulevaisuusajattelun reunoilla." *Tekniikan Waiheita* 40, no. 2 (2022): 6–24. <https://doi.org/10.33355/tw.122884>
- Peša, Iva & Corey Ross. "Extractive Industries and the Environment: Production, Pollution, and Protest in Global History." *The Extractive Industries and Society* 8 (2021): 100933. <https://doi.org/10.1016/j.exis.2021.100933>
- Pohjolainen, Esa. "Uranium Deposits of Finland." In *Mineral Deposits of Finland*, edited by Wolfgang D. Maier, Raimo Lahtinen & Hugh O'Brien, 659–683. Amsterdam: Elsevier, 2015. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-410438-9.00025-X>
- Polo, Tuomo. "Taiteilija kaiversi taideteoksen peruskallioon vastalauseeksi uraanivaltauksille." *Koillissanomat*, 25 June 2007.
- Presas i Puig, Albert & Jan-Henrik Meyer. "One Movement or Many? The Diversity of Antinuclear Movements in Europe." In *Engaging the Atom: The History of Nuclear Energy and Society in Europe from the 1950s to the Present*, edited by Arne Kaijser, Markku Lehtonen, Jan-Henrik Meyer & Mar Rubio-Varas, 83–111. Morgantown: West Virginia University Press, 2021.

- Pulkkinen, Risto. "Peaivvas". *Encyclopaedia of Saami Culture*, 11 August 2014. <https://saamelaisensyklopedia.fi/wiki/Peaivvas.html> Accessed 25 April 2024.
- Raittila, Pentti, Pekka Hokkanen, Matti Kojo & Tapio Litmanen, ed. *Ydinjäteihme suomalaisittain*. Tampere: Tampere University Press, 2002.
- Reed, Nathaniel P. "National Parks: Atonement for Environmental Sins." In *Earthcare: Global Protection of Natural Areas. The Proceedings of The Fourteenth Biennial Wilderness Conference*, edited by Edmund A. Schofield, 695–711. New York: Routledge, 1979.
- Ronkainen, Matti. "Kyykän kalliossa paistaa aina aurinko." *Maaseudun Tulevaisuus*, 27 June 2008.
- Ruhland, Grit. *Folgelandschaft: Eine Untersuchung der Auswirkungen des Uranbergbaus auf die Landschaft um Gera/Ronneburg*. PhD Dissertation. Bauhaus Universität Weimar, 2019.
- Räisänen, Kalervo. "Atomienenergia Oy:n toimesta suoritettut uraanimalmien louhinta- ja rikastuskokeilut vv. 1958–1961." *Vuoriteollisuus* 2 (1961): 34–43.
- Saarinen, Juha & Auli Kilpeläinen. "Uraani uhkaa Nummi-Pusulaa." *Vaihtoehto ydinvoimalle* 1 (1982): 4–6.
- Schanz, Elsebeth Aasted. "Den smilende sol. En aarhusiansk verdenshistorie." *Den Gamle Bys historiske haefter* 3 (2011): 5–15.
- Sillanpää, Tuulikki, Tarja K. Ikäheimonen, Laina Salonen, Tellervo Taipale & Raimo Mustonen. *Paukkajanvaaran vanhan uraanikaivos- ja rikastamoalueen ja sen ympäristön radioaktiivisuustutkimukset*. Helsinki: The Finnish Radiation and Nuclear Safety Authority, 1989.
- Skoglund, Peter, Tomas Persson & Anna Cabak Rédei. "A Multisensory Approach to Rock Art: Exploring Tactile and Visual Dimensions in the Southern Scandinavian Rock Art Tradition." *Proceedings of the Prehistoric Society* 86 (2020): 95–110. <https://doi.org/10.1017/ppr.2020.1>
- Skövde Miljöforum. *Sveriges uran*. Skövde: Skövde Miljöforum, 1982a.
- Skövde Miljöforum. "How Was it Possible for the Environmental Movement to Stop Ranstad?" *KIITG (Keep It In the Ground. International Stop Uranium Mining News Letter)* 24 (1982b): 9–14.
- Sundblad, Björn. "Remediation of the Former Uranium Mine Ranstad." In *Turning a Problem into a Resource: Remediation and Waste Management at the Sillamäe Site, Estonia*, edited by Cheryl K. Rofer & Tõnis Kaasik, 69–74. Dordrecht: Kluwer, 2000.
- S.U.P. "Uraanikaivos kiinnostaa jälleen enolaisia." *Etelä-Suomen Sanomat*, 8 November 1968.
- Tammilehto, Olli. "Miksi viidettä ydinvoimalaa ei rakennettu? Ydinvoimanvastaisen liikkeen historiaa." In *Ruohonjuurista elämänpuuksi. Suomalainen vaihtoehtoliikehdintä*, edited by Tuula Heima-Tirkkonen, Tarja Kallio-Tamminen & Tove Selin, 97–111. Helsinki: Vihreä Sivistysliitto, 1996.
- Tormulainen, Tuomo. "Kansalaisliike: Ei uraanikaivosta Pohjois-Karjalaan." *Kulttuurivihkot* 3 (2007): 24–26.
- Tormulainen, Tuomo. "Kaivoshanke tulossa, mitä voit tehdä?" *Pohjois-Karjalan Luonto* 24 (2014): 12–14.
- Tuovinen, Hanna, Esa Pohjolainen, Daniela Vesterbacka, Kai Kaksonen, Juhani Virkanen, Dina Solatie, Jukka Lehto & David Read. "Release of Radionuclides from

- Waste Rock and Tailings at a Former Pilot Uranium Mine in Eastern Finland." *Boreal Environment Research* 21 (2016): 471–480.
- van Munster, Rens & Casper Sylvest. "Pro-Nuclear Environmentalism: Should We Learn to Stop Worrying and Love Nuclear Energy?" *Technology and Culture* 56, no. 4 (2015): 789–811. <https://www.jstor.org/stable/44017053>
- Vihreä Mutantti. "Päättäjät vastaavat teoistaan. Johdattelua Vihreän Mutantin maailmaan." *Vaihtoehto ydinvoimalle* 1 (1983a): 30–31.
- Vihreä Mutantti. "Ydinjätevakuutus ei vakuuta Vihreää Mutanttia. Eli edelleen johdattelua Vihreän Mutantin maailmaan." *Vaihtoehto ydinvoimalle* 2 (1983b): 6.
- Voimalaitosaluetoimikunta. *Voimalaitosaluetoimikunnan mietintö*. Helsinki: Ministry of Trade and Industry, 1974.
- Volkmar, Anna. *Art and Nuclear Power: The Role of Culture in the Environmental Debate*. Lanham: Lexington, 2022.
- Voyles, Traci Brynne. *Wastelanding: Legacies of Uranium Mining in Navajo Country*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 2015. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816692644.001.0001>
- Weart, Spencer R. *The Rise of Nuclear Fear*. Cambridge: Harvard University Press, 2012.
- Weinberg, Alvin. "Social Institutions and Nuclear Energy." *Science* 177, no. 4043 (1972): 27–34. <https://www.jstor.org/stable/1733911>
- Weinberg, Alvin. "On Cave Paintings and Nuclear Security." *Nature* 276 (1978): 663. <https://doi.org/10.1038/276663a0>
- Wolfe, Dylan & Kelly Russell. "Garden/Art: The Nature-Based Sculpture Program of the South Carolina Botanical Garden." *Environmental Communication* 4, no. 2 (2010): 237–249. <https://doi.org/10.1080/17524031003755341>
- Äikäs, Olli. *FinU – A Database on Uranium Deposits in Finland*. Helsinki: Geological Survey of Finland, 2000.
- Äikäs, Olli. *Radioactive Occurrences in the Itä-Uusimaa Area, Finland: Compilation of GTK Archive Reports*. Helsinki: Geological Survey of Finland, 2005.
- Äikäs, Olli. "Suomen kallioperä houkuttelee uraanin uuteen etsintään." *Alara* 1 (2006a): 20–22.
- Äikäs, Olli. "Uraaninetsintä havahtui Ruususen unesta nykypäivään." *Materia* 3 (2006b): 10–14.
- Äikäs, Olli. "Uraaniryntäys hiipui – uraanikohu jatkuu." *Materia* 1 (2013): 8–11.
- Äikäs, Olli, Esa Pohjolainen, Peter Sorjonen-Ward & Martti Damstén. *Uranium Exploration for AREVA Resources Finland Oy in the Eno-Kontiolahti Study Area*. Helsinki: Geological Survey of Finland, 2009.

Naisten ja miesten lajit? Keskustelu urheilulajien sukupuolittuneisuudesta suomalaisessa lehdistössä olympiavuosina 1952–1988

Abstrakti

Suhtautuminen miesten ja naisten kilpaurheiluun oli Suomessa sukupuolittunutta 1900-luvulla aina vuosisadan lopulle asti. Vaikka voittoja oli saavutettu ja urheilumenestyksen merkitys kansalliselle itsetunnolle tunnustettiin, oli se kuitenkin ennen kaikkea miesten menestystä. Yleisurheilussa naisilla oli pääsy vain noin puoleen kaikista kilpailulajeista vielä 1960-luvun alussa. Tässä artikkelissa tutkin suomalaisen lehdistön kirjoituksia urheilulajien sukupuolittuneisuudesta olympiavuosina 1952–1988. Aineistona käytän kahdeksaa sanoma- ja aikakauslehteä, joiden uutisoinnista nousi esiin kolme pääteemaa. Ensimmäinen oli esteettisyyden vaatimus. Se oli perua naisvoimistelun vahvasta perinteestä, joka samalla sulki pois muita liikunnan muotoja. Toisena nousi esiin doping ja sen naisten urheilua toiseuttava vaikutus. Kiellettyjen keinojen käyttöä paheksuttiin varsinkin naisilla. Kolmas teema, varsinainen tasa-arvokeskustelu, sai vauhtia 1970-luvulla myös urheilussa yhteiskunnan yleisen demokratisoitumiskehityksen vauhdittamana. Aineisto kertoo muutoksen suunnasta mutta myös sen hitaudesta.

Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä naisten kilpaurheiluun suhtauduttiin niin Suomessa kuin laajemminkin läntisissä maissa eri tavoin kuin miesten urheiluun. Urheilevia naisia vähäteltiin myös tieteellisin perustein. Suomessa psykologian professori Martti Takalan arvovallalla voitiin todeta avioliiton vähentävän urheilun merkitystä naiselle. Takala piti naisten kilpaurheilua myös urheilukulttuurin kannalta vähempiarvoisena: ”Naisten kilpa- ja huippu-urheilu ei ole samassa keulakuvan asemassa massa-urheilulle kuin miesten urheilu on esimerkiksi poikaurheilulle”.¹ Hän esitti nämä mielipiteensä keskustelutilaisuudessa, joka järjestettiin

1956 Helsingin yliopiston voimistelulaitoksella. Laitos edusti maan korkeinta liikuntakoulutusta.

Tässä artikkelissa tutkin naisten urheilun ja sukupuolen representaatioita suomalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä olympiavuosina 1952–1988. Olen erityisesti kiinnostunut keskusteluista, joissa pyrittiin määrittelemään naisille sopivia tai sopimattomia kilpaurheilulajeja. Oletuksenani on, että keskustelu muuttui ajan myötä sallivampaan suuntaan ja kertoi samalla myös urheilukulttuurissa tapahtuneista muutoksista. Artikkelini kiinnittyy urheilun sukupuolittuneisuutta koskevaan keskusteluun ja avaa kulttuurihistoriallisia näkökulmia myös lehdistö- ja urheiluhistoriaan.

Aineistoni koostuu kahdeksan suomalaisen lehden naisten kilpailuja koskevasta urheilukeskustelusta olympiavuosina 1952–1988. Lehdet ovat *Helsingin Sanomat*, *Uusi Suomi*, *Suomen Kuvalehti*, *Maaseudun Tulevaisuus*, *Hufvudstadsbladet*, *Ilta-Sanomat* ja *Länsi-Savo*. Urheilulehdistöä edustaa *Suomen Urheilulehti*, josta olen ottanut mukaan numerot valittujen vuosien kesäolympiakuukauden ajalta. Lisäksi käytän Tahto-museoon arkistoitua Liikuntatieteellisen Seuran julkaisuja olympiavuosilta 1964–1988 sekä urheilulääketiedettä ja urheilukulttuuria käsitteleviä aikalaisteoksia.

Olen valinnut jokaiselta olympiavuodelta tutkimuskohteekseni viisi artikkelia kustakin lehdestä. Käytin hakufraaseina sanapareja ”naiset kilpailut”, ”naiset olympialaiset”, ”naiset urheilu” ja ”naiset kisat”. Artikkelien valintaperusteena oli niissä käyty keskustelu tasa-arvosta sekä mahdollisuuksista kilpailuun, osallistumiseen ja johtamiseen. Lisäksi selkeät kannanotot sukupuolten mukaan jaetun kilpailun puolesta ja vastaan ovat esillä. Näin kokosin joka olympiavuodelta 40 artikkelia eli yhteensä aineistooni sisältyy 400 artikkelia. Myös lehtiotoksen alueellinen kattavuus on hyvä. Mukana on useita sanomalehtiä, aikakauslehti ja urheiluun erikoistuneita julkaisuja. Aineisto edustaa myös erilaisia lukijakuntia, kuten kaupunkien ja maaseudun asukkaita sekä ruotsinkielistä tilaajakuntaa. Artikkelit on digitoitu *Urheilulehteä* ja Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja lukuun ottamatta. Tallensin Kansalliskirjastossa digitoidut artikkelit leikekirjapalveluun, jossa voin tarkastella niitä esimerkiksi aikajärjestyksessä tai medioittain.²

Olympiavuosina kirjoittelu urheilusta tiivistyy ja varsinkin kisojen urheilijavalinnat paljastavat toiminnan taustalla olevia vaikuttimia. Urheiludiskursssia toki käydään myös suurkisojen välillä, mutta olympiakisojen merkitys historiallisena, globaalina ja kansoja yhdistävänä tapahtumana perustee juuri olympiavuosien valintaa tutkimuksen kohteeksi. Lisäksi kisojen muuttuvat

lajivalikoimat kertovat urheilukulttuurin ja urheilupolitiikan saralla tapahtuneista kehityskuluista. Tarkastelujaksolla sekä kesä- että talviolympialaiset järjestettiin samana vuonna, mikä laajentaa tarkastelussa olevaa keskustelu-aikaa kalenterivuoden sisällä. 1950-luvulta alkava tarkastelujakso jatkuu 1980-luvun lopulle, jolloin kylmä sota on päättymässä ja tasa-arvokehitys saavuttamassa yhden taitepisteensä. Tutkimuksen kohteena oleva neljänkymmenen vuoden jakso on pitkä. Se on kuitenkin perusteltu, jotta urheilun ja sukupuolen saralla tapahtuneet muutokset tulisivat näkyviksi.

Aiempi tutkimus on käsitellyt naisten urheilua monitahoisesti. Yleisurheilu on ollut erityisasemassa niiden urheilumuotojen joukossa, jotka on avattu vähitellen myös naisten kilpailtaviksi. Historioitsija Leena Laine on tutkinut naisten osuutta suomalaisessa urheiluliikkeessä ja perehtynyt erityisesti työväen naisten urheiluun.³ Naisrepresentaatioita ja niiden yhteiskunnallista ulottuvuutta urheilumedioissa ovat tutkineet sosiologi Riitta Pirinen ja historioitsija Maria Rantala.⁴ Pirinen toteaa väitöskirjassaan 2006, että kilpaurheilu on perinteisesti ollut miesten toiminta-aluetta. Naisten urheilulle on asetettu esteitä eikä fyysistä voittokamppailua ole pidetty heille sopivana. Naisten fyysistä kestävyttä on epäilty ja tavoiteltavampana on pidetty terveyden ja kauneuden edistämistä. Pirinen on kirjoittanut myös naisten urheilusuoritusten kuvaamisen kaksijakoisuudesta: toisaalta suorituksia trivialisoidaan ja samalla niistä pyritään kertomaan samalla tavalla kuin miesten suorituksista.⁵ Sukupuolentutkija Sari Irni on selvittänyt urheilun suhdetta dopingiin ja laajemmin medikalisaation merkitystä urheilun kontekstissa.⁶ Uusinta tutkimusta edustaa hallintotieteilijä Marjukka Mikkosen väitös (2023) epätasa-arvosta urheilujohtamisessa. Hän on osoittanut, että naisten puuttuminen urheilun johtopaikoilta johtuu monitahoisista kulttuurisista ja rakenteellisista syistä.⁷

Tässä artikkelissa korostan urheilujournalismin roolia sukupuolta koskevien kulttuuristen merkitysten tuottajana. Sukupuolen merkityksiä rakennetaan diskursseissa sekä tekstuaalisissa ja kuvallisissa representaatioissa. Tämä prosessi on koko ajan käynnissä niin lehdistössä kuin yhteiskunnan eri instituutioissa.⁸ Diskurssit rakentavat ymmärrystä ympäröivästä todellisuudesta ja sitä koskevasta tiedosta. Tiedotusvälineillä on siten merkittävä rooli merkitysten tuottajina. Tärkeää on myös se, ketkä medioissa käyttävät ääntään.⁹ 1800-luvun lopulla vahvistunut, polarisoitunut käsitys sukupuoli-rooleista piti pintansa pitkään. Snellmanilainen määrittely sukupuolten perustavanlaatuisista eroista loi osaltaan pohjaa eriarvoisuudelle. Tähän ajatte-

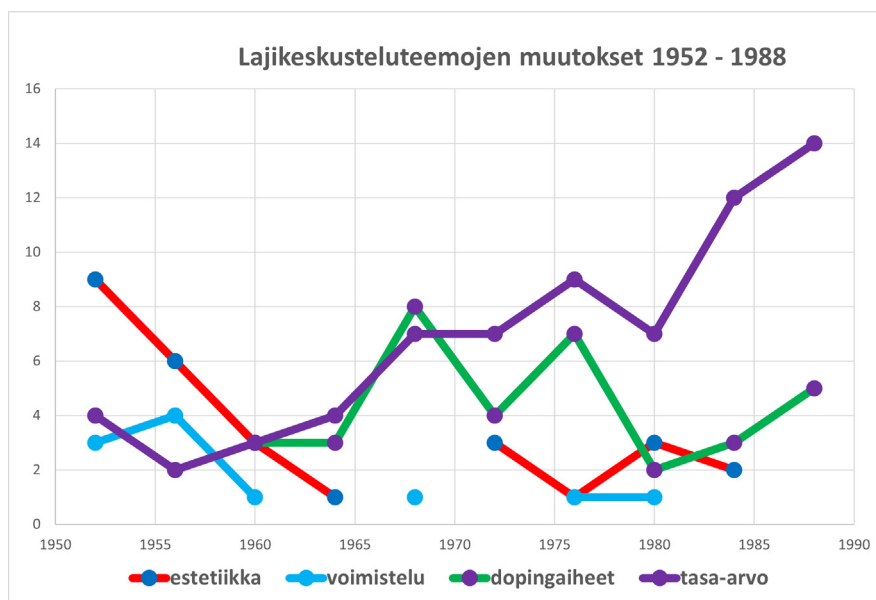
luun perustuva niin sanottu sukupuolisopimus tunnustettiin vuosikymmenen ajan. Tässä artikkelissa analysoimani diskurssit ja representaatiot ovat hyvä esimerkki siitä, kuinka hitaasti urheilun sisäiset roolimallit murtuvat. Käytännöt, joita ei kyseenalaisteta, säilyvät helposti sukupolvesta toiseen.¹⁰

Hyödynnän analyysissäni historioitsija Stefan Wiederkehrin näkökulmia naisten urheilusta kirjoittamisen kielellisistä strategioista. Wiederkehr on nimennyt viisi kielellistä strategiaa:

1. miehen ja naisen erojen korostaminen luonnollisina eroina
2. urheilevien naisten trivialisointi
3. naisten esittäminen "tyypillisissä" naisten sukupuolirooleissa; esimerkiksi äidin roolissa, sen sijaan että hänet esitettäisiin urheilijana
4. huomion kiinnittäminen psykologisiin seikkoihin
5. selkeä pyrkimys seksualisoida urheilevia naisia¹¹

Wiederkehrin lähestymistavan avulla on mahdollista nostaa esiin uutta tietoa tutkimusajan suomalaisesta urheiludiskurssista. Esitän artikkelissani, että tutkimusjakson ensimmäisillä vuosikymmenillä naisten seksualisoiminen ja trivialisointi urheilussa oli keino uusintaa ajatusta sukupuolten 'luonnollisista' eroista. 1960- ja 1970-lukujen doping-ilmiö puolestaan johti naisten suoritusten toiseuttamiseen. Miehillä doping oli sallitumpaa kuin naisilla, sillä doping näyttäytyi uhkana naisellisuudelle. Tutkimusajan lopulla seksuaalisuuden korostaminen nousi uudelleen esiin kaupallisuuden muodossa. Yhteiskunnallisen tasa-arvon lisääntyessä urheilujournalismi alkoi kuitenkin kiinnittää aiempaa enemmän huomiota itse urheilusuoritukseen. Näihin kehityskulkuihin pureutumalla tutkimukseni tuo lisätietoa myös naisten mahdollisuuksista osallistua kilpaurheiluun, saada paikkoja urheiluorganisaatioissa, tulla oikein kuvatuksi suorituksissaan ja saada reilu kohtelu kilpailutilanteissa.

Tutkimistani diskursseista nousevat esiin urheilun sukupuolta määrittävät puhetavat, jotka osoittavat, että eroja korostettiin nimenomaan lajivalikoiman kautta. Aineistosta nousee esiin tiettyjä keskeisiä teemoja, jotka kertovat naisten urheilun paikkaa ja sukupuolta koskevista yhteiskunnallisista muutoksista. Ensimmäinen pääteema on *esteettisyyden* vaatimus naisten suorituksille kilpaurheilussa. Tähän teemaan liittyy naisvoimistelun esiläpito uutisoinnissa, eräänlaisena laskevana jäänteinä sotia edeltäneestä urheilukulttuurista. Toiseksi teemaksi nousi *doping*-uutisointi sekä aiheen

Kaavio 1. Urheilulajien sukupuolittuneisuutta koskevien keskusteluteemojen muutokset suomalaisissa lehdissä olympiavuosina 1952–1988. Kaavio kirjoittajan.

merkityksellistäminen juuri naisten kilpaurheilun kontekstissa. Itä-Euroopan maiden urheilu, myös naisten osalta, oli voimakkaassa nousussa sotien jälkeen. havaitsin, että suoritusten toiseuttamiseen ja samalla naisten urheilun yleiseen vähättelyyn käytettiin runsasta uutisointia dopingista ja urheilulääketieteestä. Samaan teemaan liittyvät uutiset (nais)sukupuolen testaamisesta ja oletetusta mahdollisuudesta kilpailla miehenä naisten sarjoissa. Tarkastelujakson lopulla nousee kolmantena teemana vahvasti esiin *tasa-arvo*. Kaavio 1 kuvaa tulkintaani keskustelun pääteemojen muuttumisesta valituissa medioissa.¹²

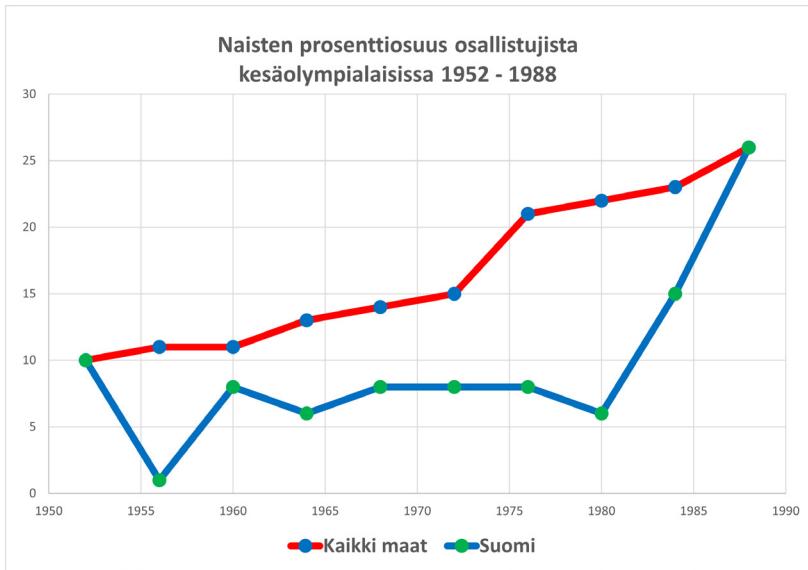
Sukupuolittuneen lajivalikoiman pitkä historia

Urheilu oli suomalaisille kansanhuvia ja yhteiskuntaluokista riippumaton harrastus sotia edeltävinä vuosikymmeninä. Kun Suomea kutsuttiin ”urheilun suurvallaksi”, se ei ollut pelkkää sanahelinää. Suomi sijoittui suurkisojen tuloksissa hyvin jopa Yhdysvaltoihin tai moniin suuriin Euroopan maihin verrattuna. Mutta kilpailumenestys kohdistui pääosin miesten urheiluun.¹³

1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä naisten urheiluharrastus kehittyi Suomessa raittiusliikkeen kasvun myötä. Kansalaisista aiheutti kehitykseen vuosikymmeniä kestäneen katkoksen. Tilanne kärjistyi Suomen Valtakunnan Urheiluliiton (SVUL) poistettua naisten yleisurheilun Kalevan kisojen ohjelmasta vuonna 1923. Vuonna 1919 perustettu Työväen Urheiluliitto (TUL) oli sallivampi. Työväen naiset osallistuivat menestyksellä muun muassa *työläisolympialaisiin* 1920- ja 1930-luvuilla.¹⁴ Koska naiset eivät voineet osallistua olympiakisojen yleisurheiluun ennen vuotta 1928, perustivat eurooppalaiset naiset ranskalaisten johdolla naisten *maailman-kisat*. Ne järjestettiin neljän vuoden välein vuodesta 1922 vuoteen 1934 asti.¹⁵ Virallisissa suurkilpailuissa naisille oli varattuna osa avajaisjuhllisuuksissa. Esimerkiksi Berliinin vuoden 1936 olympiakisojen avajaisissa esiintyi kaksisataa suomalaista voimistelijaa. Itse kisoissa naisten yleisurheiluun osallistui Suomesta vain neljä edustajaa.¹⁶

Amsterdamin olympiakisoissa vuonna 1928 naiset osallistuivat ensimmäistä kertaa viiteen yleisurheilulajiin. Ne olivat 100 ja 800 metrin juoksut, 4 x 100 metrin viestijuoksu sekä korkeushyppy ja kiekonheitto. Neljän vuoden kuluttua mukaan tulivat 80 metrin aitajuoksu ja keihäänheitto. Samalla naisille liian rankkana pidetty 800 metriä poistettiin, ja se palasikin vasta vuoden 1960 kisoissa. Vuonna 1948 Lontoossa lajimäärä kasvoi kolmella: 200 metrin juoksu, pituushyppy ja kuulantyyntö. 1964 Tokiossa mukaan tuli 5-ottelu, ja 400 metriä juostiin ensimmäisen kerran 1968. München 1972 toi 1500 metrin ratajuoksun ja 4 x 400 metrin viestin. Los Angelesin kisoissa 1984 juostiin jo maraton, 400 metrin aidat ja 3000 metriä. Soulessa 1988 juostiin myös 10000 metrin kisa. Näin viimeisetkin kestävyyslajit olivat mukana. Lopulta vuosisadan viimeisissä kisoissa 1996 tulivat mukaan myös kolmiloikka ja seiväshyppy sekä vuonna 2000 vielä moukarinheitto.¹⁷

Samantyyppinen kehitys naisten lajimäärässä nähtiin myös Suomen omissa kisoissa. Ensimmäiset miesten ja naisten yhteiset yleisurheilun Suomen mestaruuskisat eli Kalevan kisat järjestettiin vuonna 1959. Juokslajeissa pikajuoksut olivat naisilla mukana heti. Miehillä lajeja oli kaikkiaan 22 ja naisilla 11. Naisilta puuttuivat kaikki niin sanotut kestävyyslajit, kuten pitkät ratajuoksut, pidemmät aitajuoksut ja maraton. Samoin kolmiloikka ja moukarinheitto puuttuivat. Kesti vielä vuosikymmeniä ennen kuin naisilla ja miehillä oli yhtä monta kilpailulajia.¹⁸ Jopa kansainväliset järjestöt jarruttivat naisten osallistumista yleisurheiluun aina vuosisadan loppupuolelle asti.¹⁹

Kaavio 2. Suomen naisten osuus olympiajoukkueen jäsenistä laahasi jäljessä kansainvälisestä vertailuluvusta sotien jälkeisinä vuosikymmeninä. Kaavio kirjoittajan.

Osallistuminen olympiakisoihin on yksi mittari tasa-arvon toteutumiseksi. Helsingin vuoden 1952 kisoissa naisia oli keskimäärin 10% kaikista kilpailijoista, ja Suomen osalta luku oli vastaava. Sen jälkeen prosentiosuus putoaa Suomen kohdalla ja pysyy keskiarvon alapuolella aina vuoden 1988 Soulin kisoihin asti.²⁰

1950-luvulla Suomessa oltiin huolissaan nuorison tavoista ja tulevaisuudesta. ”Lättähatut” ja kaupunkien nuorisoyouknot kiinnittivät päättäjienkin huomion. Tampereella sijaitseva Yhteiskunnallinen korkeakoulu teki vuosikymmenen aikana kaksi tutkimusta nuorison harrastuksista. Yllättäen kävi ilmi, että suosituimpia harrastuksia olivat liikunta ja urheilu eri muodoissaan. Erot harrastamisessa olivat pieniä yhteiskuntaluokkien välillä ja myös tytöt olivat innostuneita urheilijoita. Vapaa-aika lisääntyi ja vapaa-ajan vietto kiinnosti.²¹ 1950-lukua hallitsi kuitenkin tapakulttuurin tiukentuminen ja arvomaailma oli ankara. Muutos oli väliaikainen ja 1960-luku toi tullessaan avoimemman keskustelun sukupuolten oikeuksista.

1960-luvulla Suomen yleisurheilumenestys oli vaatimatonta. Urheiluhistorioitsija Seppo Pänkäläinen selittää ilmiötä muun muassa kaupungistumisen haasteilla. Rakennemuutos agraariyhteiskunnasta kohti kaupungistumista oli nopeaa, eikä nuoriso vielä ollut löytänyt urheilua kaupungeis-

sa.²² Myös uudet viihteen muodot, kuten televisio ja musiikkiharrastusten lisääntyminen, veivät urheilulta harrastajia. Samalla kolmen vuosikymmenen aikana suurkisojen osanottajamaiden määrä yli kaksinkertaistui. Aikalaispamfletissa ”Terve urheilun maa” (1968) sosiologi Paavo Seppänen ennusti seuraavasti: ”Edellytyksiä huippu-urheilulle on Suomessa vieläkin olemassa. Suuren kansainvälisen menestyksen palauttamiseen uskominen on sen sijaan miltei pelkkää utopiaa”.²³ Toisin kuitenkin kävi: seuraavalla vuosikymmenellä menestys myös yleisurheilussa palautti Suomen Lasse Virenin johdolla kultamitalikantaan. Pamflettia leimasi vanhojen arvojen haastaminen. Silti naisten osallistumista kilpaurheiluun epäiltiin vanhakantaiseen tyyliin. Orastavaa nationalismin ilmenemistä urheilussa arvosteltiin ja kirjoittajien mukaan naiset olisivat menossa samaan propaganda-ansaan miesten kanssa.

1970-luku toi menestystä juoksuradoilla niin miehille kuin naisille. Pika- ja kestävyysjuoksulajeissa saatiin menestystä myös kansainvälisissä kisoissa. 1980-luku oli taas tulosnotkahduksen aikaa ja vain yksittäiset valopilkut, kuten Los Angelesin kaksi keihäsmitalia 1984 ja Tapio Korjuksen keihäskulta Soulessa 1988, valaisivat urheilun maisemaa. Yleisurheilun merkitystä Suomelle kuvaa vuosisadan olympiamitalijakauma: yleisurheilun mitaleita on likimain yhtä paljon kuin kahdella seuraavalla menestyslajilla, painilla ja hiihdolla yhteensä.²⁴

Esteettiset vaatimukset vain naisille

Esteettiset vaatimukset naisten urheilussa pohjasivat voimisteluperinteeseen. Vuosisadan alussa Suomeen juurtunut antiikin ihanteita korostava naisvoimisteluideologia oli vielä sotien jälkeenkin vahva. Ruotsalaisen Pehr Henrik Lingin (1776–1839) mukaan nimetylle *lingiläiselle* voimistelu-suuntaukselle oli ominaista tasa-arvoisuus (kaikki olivat rivissä yhdenveroisia) ja samalla *kilpailunvastaisuus*. Viimeksi mainittu jäikin pysyväksi tunnusmerkiksi naisvoimistelulle, kuten Leena Laine on osoittanut.²⁵ Kehitys oli ristiriidassa toisen kansainvälisen suuntauksen kanssa: kilpaurheilu oli yleistymässä myös naisilla. Suomessa voiton vei vuosikymmeniksi voimistelunopettajien ja naisliikuntajärjestöjen tukema kilpailunvastainen linja.²⁶ Naisten omat liikuntajärjestöt, esimerkiksi porvarillinen Suomen Naisten Liikuntakasvatusliitto, vastustivat kilpailullisuutta. Ne suosivat joukkovoimistelua ja julkisessa

keskustelussa vilahtelivat sanat ”esteettisyys”, ”kauneus” ja ”sopusuhtaisuus” sekä ”henki ennen ainetta” -ajattelu.²⁷

Juuri Helsingin olympiakisojen alla *Uusi Suomi* kirjoitti: ”Kauneus velvoittaa”.²⁸ Opastavassa kolumnissa vedottiin alkuvuonna 1952 valitun Miss Universumin, Armi Kuuselan, voittoon. Todettiin, että voitto velvoittaa suomalaisen naisen ”kohentamaan ulkomuotoaan”, koska maahan oli saapumassa kisojen tiimoilta runsaasti ulkomaisia vieraita. Ohjeita annettiin niin kampauksiin kuin vaatetukseenkin. Aihetta on tutkinut myös Maija Urponen, joka korostaa ajan naisjärjestöjen merkitystä siveellisyys- ja ryhtiliikkeen läpiviennissä. Lehtijutun opastus oli mielenkiintoinen siksikin, että osa ajan moraalihojeistuksesta pyysi varsinkin naisilta pidättyvyyttä suhteessa ulkomaisiin vieraisiin.²⁹

Viisikymmenluvulla monet äidit olivat yhä kotona siitä huolimatta, että palkkatyö naisilla yleistyi. Kodit koneellistuivat ja askareet helpottuivat.³⁰ Kotityöt olivat kuitenkin pitkälti naisten vastuulla, ja nainen nähtiin mieluusti perinteisessä roolissa äitinä, ei niinkään urheilijana. Poikkeus oli sekä kotinsa hoitava että urheilua harjoittava nainen. Yksi sellainen oli hiihtäjä Siiri ”Äitee” Rantanen (1924–2023), josta tuli huippuhihtäjä palkka- ja kotityön ohessa.

Entinen mestarihiihtäjä ja naisten valmentaja Veli Saarinen totesi *Uuden Suomen* haastattelussa vuonna 1956, että ”ankara kilpailu kuolettaa naisellisuuden hiihdossa”³¹. Saarisen mukaan suomalaisnaiset harjoittelivat järkevän maltillisesti; eihän liian kova harjoitus olisi soveliastakaan. Valmentaja siis vastusti harjoittelun lisäämistä naiselle sopimattomana, vaikka Itä-Euroopasta tuleva kilpailu oli tiedossa. Aivan kovimpaan kärkeen ei Italian Cortinan talvikisoissa vuonna 1956 yksilökilpailuissa noustukaan. Viestikultaa naiset kuitenkin toivat juuri Siiri Rantasen johdolla. Säännöllinen harjoittelu on perusta urheilumenestykselle ja sukupuoleen perustuvat rajoitukset ja vaatimukset toimivat vastakkaiseen suuntaan. Myös kesälajeissa naisilta vaadittiin pehmeää ja kaunista suorittamista. Saman vuoden Kalevan kisoissa naisten pikajuoksukuvaa *Ilta-Sanomissa* tekstitetään seuraavasti: ”Naiset antoivat ikään kuin pehmeiden leiman miesten kireiden kamppailujen lomassa.”³² *Urheilulehden* kuvatekstissä kiekonheittäjä-tähtä taas kuvataan vain poikkeuksellisen siron ulkomuodon kautta.³³ Miehillä loppukiri ja hiki-nen rutistus sallittiin, naisille ei. Tulos oli sivuseikka ja tärkeimmäksi nostettiin luonnollinen naisellisuus, joka ei peity miehekkään puristuksen alle.³⁴

Esimerkki naisellisen suorittamisen kuvaamisesta on nimimerkki ’Esan’ kanta naisten yleisurheiluun *Maaseudun Tulevaisuudessa* kesällä 1964:

Tietenkin on joitakin lajeja, joiden voi katsoa sopivan heikommalle sukupuolelle, mutta en ainakaan minä näe mitään kauneutta siinä, että joku 100-kiloinen neitonen tai rouva työntää hampaat irvissä kuulaa tai juoksee 400 tai 800 metriä. Joku 100-metrinen vielä menettelee nimenomaan silloin, kun juoksijattarella on sulava tyyli.³⁵

'Esan' artikkelissa naisten suorituksia trivialisoiitiin seksualisoimalla ja komentoimalla ulkonäköä aina epäsopivia ilmeitä myöden. *Helsingin Sanomissa* kuvatut nuoret naisuimarit saatiin julkisuuteen seksualisoivalla kuvatekstillä: "Kauneuskuningatarta etsitään, parasta vartaloa kuvataan ja saaliiksi saadaan..."³⁶ Riitta Pirinen toteaaakin, että "sopiva" urheilu naisille sallittiin, kunhan se tehtäisiin katsojan kannalta "sulavasti"³⁷. Vaatimukset naisten esiintymiselle ja (mies)katsojien miellyttämiseksi kentillä olivat erilaiset kuin miehille. Samalla tehtiin selkeä ero naisille ja miehille luonnostaan sopiviin lajeihin.

Miesvaltaiset urheilutoimitukset ja toimittajakoulutuksen puute olivat yksi syy tekstien sisältöihin. Suomessa lehtien toimitustyö alkoi eriytyä "kaikki tekevät kaikkea" -mallista toisen maailmansodan jälkeen. Toimittajien määrä likimain kolminkertaistui kahdessakymmenessä vuodessa 1960-luvulta alkaen. Urheilutoimittajien vakansseja perustettiin 1950-luvulta lähtien maakuntalehtiinkin.³⁸ Tunnettuja kirjoittajia olivat Antti O. Arponen (Suomen Urheilulehti, useita kirjoja), Sulo Kolkka (Helsingin Sanomat, kirjoja) ja Yrjö Halme (Uusi Suomi, useita kirjoja). Tuotteliaita keskustelijoita olivat myös kirjailija Antero Raevuori ja toimittaja Ilmo Lounasheimo. Myös Lauri Pihkala ja Martti Jukola olivat aktiivisia kirjoittajia vielä sotien jälkeenkin. Seppo Pänkäläinen saattoi kuitenkin vielä 1998 kirjoittaa, että suurelta osalta toimittajista puuttui korkeampi koulutus. Tilanne paranikin vasta vuosisadan lopulla.³⁹

Mitkä lajit sitten olivat esteettisiä? Vielä 1970-luvulla radion pitkäaikainen urheilutoimittaja Enzo Sevón luetteli naisille soveltuviksi lajeiksi taitoluisuuden, uinnin, tenniksen ja voimistelun, joille kaikille tyypillistä oli suurempi taiteellisuus ja ei-mitattavuus. Sen sijaan "kovat" lajit, kuten paini, nyrkkeily ja moukarinheitto, seiväshyppy, estejuoksu ja kolmiloikka, eivät sopineet naisille.⁴⁰ Kovia ponnistuksia tai äärimmäisiä liikeratoja sisältävät lajit olivat myös sopimattomia. Niihin liittyi useammin myös tulosten mittaamista ja ajatus miesten fyysisestä paremmuudesta. Tällainen jako noudatteli yhä

vuosisadan alun 'suosituksia'. Silloin miehen ja naisen 'luonnollisia' eroja suorituksissa perusteltiin usein lääketieteen termein.⁴¹

Voimistelu oli edelleen yksi suositelluista lajeista. Joukkoesitykset olivat Suomen kesässä vuosittaisia, kun liikunnan keskusjärjestöt pitivät kesäjuhliiaan.⁴² Osanottajamäärät juhlilla liikkuvat kymmenissä tuhansissa niin porvarillisella kuin työväenkin puolella. Suomessakin naisvoimistelu alkoi muuttua 1970-luvulla kilpailulliseen suuntaan. Yksi syy siihen oli kansainvälisen liiton tuoma uusi kilpailulaji, rytminen voimistelu.

Kilpaileminen ei tietenkään ollut kaikkien mieleen, koska niin sanottu "puhdas" naisvoimistelu haluttiin pitää erillään uusista rytmisistä ja tanssillisemmista suuntauksista.⁴⁴ Naisvoimistelu sai runsaasti huomiota niin vuoden 1972 kuin 1976 olympiakisoissa. Vuonna 1972 Neuvostoliiton 16-vuotias Olga Korbut nousi olympiavoittajaksi. Vuonna 1976 romanialainen lapsitähti, vain 14-vuotias Nadia Comaneci, kohosi vuorostaan parrasvaloihin. Hänestä kirjoitettiin paljon ja taitavan yksilön voittojen ylivoimaisuutta korostettiin. Mahdollisia rajun harjoittelun haittoja nuorelle ei juuri kommentoitu. Molemmat nuoret urheilijat esiintyivät hyvin usein urheilukuvissa Suomessa.

Kuva 1. Naisvoimistelijoiden ryhmä esiintyy SVUL:n Oulun piirin 50-vuotisjuhlassa 14.10.1956. Esityksessä korostuu naisilta vaadittu liikkeen plastillisuus ja kauneus. Valokuva: Journalistinen kuva-arkisto, Museovirasto.⁴³

Historioitsija Maria Rantala on tutkinut sotien jälkeisten vuosikymmenten urheilukuvastoa. Vuodesta 1946 vuoteen 1962 naisten urheilulajit valokuvissa kasvoivat kahdeksasta kolmeenkymmeneen prosenttiin. Eniten kuvia vuonna 1962 oli uinnista (15 %), sitten voimistelusta (13 %) ja kolmantena hiihdosta (10 %). Uinti olikin niin ikään yksi 'suositelluista' lajeista. Rantala tulkitsi kuitenkin vähäpukeisuuden olleen vaikuttamassa kuvien määrään – kansainvälistä menestystä kun ei kahdessa ensimmäisessä lajissa ollut lainkaan samalla tavalla kuin hiihdossa.⁴⁵ Kuvateksteissä naisten suoritusta kuvattiin ylivoimaisesti eniten "kauniiksi". Seuraavina tulivat ilmaisut "tyylikäs", "hallittu", "rytmikäs" ja "varma". Naisten suorituksilta odotettiin juuri kauneutta ja esteettistä esittämistä ja tulos jäi sivurooliin.⁴⁶ Naisia seksualisoitiin helpommin kuin miehiä.

Maria Rantalan mukaan tirkistelyjournalismi on yksi journalismin tapa tehdä eroa vakavahenkisen urheilijan ja harrastelijan välillä. *Suomen Kuvalehti* kunnostautui tässä vuosien varrella laajoissa kuva-artikkeleissaan. Joulukuussa 1956 amerikkalainen kiekonheittäjä Jackie McDonald verryttelee lehden kuvassa. Kuvatekstissä todetaan urheilijan olevan "nätti ja notkea [...] eikä hänen katselemisensa olisi ainakaan vahingoksi naisurheilulle".⁴⁷ Lehtien urheilijakuvat saivat näitä urheilijaa seksualisoivia muotoja heti sotien jälkeen. Kuvien kohteilla ei välttämättä ollut menestystä itse suorituksessa vaan olennaista oli poseeraaminen tai kuvaajan "onnistuminen".⁴⁸ Myös sosiologi Riitta Pirinen on kiinnittänyt huomiota naisten urheilusuoritusten trivialisointiin. Urheiluselostuksissa ilmenevä vähättely, pilkka ja urheiluun kuulumattomiin seikkoihin puuttuminen ovat trivialisointia.⁴⁹

Hikinen ja harjoitteleva urheilija alkoikin olla hyväksytympi, kun tunnustettiin harjoittelun vaikutukset tuloksiin.⁵⁰ Kyse oli hitaasta diskurssin muutoksesta, joka oli vaatinut kymmeniä vuosia. 1970-luvulla Suomi alkoi taas menestyä yleisurheilussa, kun harjoittelua oli muutettu radikaalisti kansainvälisten oppien mukaan. Juoksujen – perinteisten suurten suomalaislajien – voitot olivat uutta pitkään aikaan. Myös naisten juoksumatkoilla saatiin tuloksia. Useita valovoimaisia urheilijoita, kuten pikajuoksijat Riitta Salin (os. Hagman), Pirjo Häggman (os. Vilmi) ja Mona-Lisa Pursiainen (os. Strandvall), nostettiin esiin myös lehdistössä. Naisten menestys loi pohjaa kokonaisvaltaiselle naiskuvan muutokselle, joka jatkuisi seuraavan vuosikymmenen aikana. Urheilua rakastavan kansan menestysvaatimukset olivat kovia. Kun voitoista saatiin esimakua, vaadittiin lisää.

Suomen Kuvalehden artikkeli asetti estetiikan ja urheilun tasa-arvon rinnakkain vielä 1980. Artikkelissa ajan suomalaiset asiantuntijat lääkäristä filosofiin pohtivat huippu-urheilua. Esiin nousivat väärinkäytökset miesten valmennuksessa. Naisten huippu-urheilun kehittymisestä samaan suuntaan esitettiin myös epäilyksiä. Loppuluvussa toivottiin, että naisten urheilussa voitaisiin ainakin yrittää välttää miesten virheet. Kieltäytyminen tuloskeskeisyydestä voisi naisilla johtaa luovuuden ja kauneuden korostumiseen liikunnassa.⁵¹ Odotettiin siis, että naisen toisenlainen ”mielenlaatu” ja psykologinen suuntautuminen voisi viedä urheilua parempaan suuntaan. Jollakin tavalla olisi siis palattava ”oikeaan ja aitoon”, sukupuolittuneeseen urheiluun.⁵² Todellisuus yhteiskunnassa oli kuitenkin jo toisenlainen.

Doping ja naisten urheilun toiseuttaminen

Urheilukyky on perinteisesti yhdistetty miehisiin ominaisuuksiin. Jos nainen on jossain lajissa ylivoimainen, on tämä saattanut johtaa jopa hänen sukupuolensa kyseenalaistamiseen. Tämä ajattelu ja edeltäneiden vuosikymmenten epäillyt tapaukset johtivatkin 1960-luvulla sukupuolitestien käyttöönottoon naisurheilijoille.⁵³ Aina 1990-luvun lopulle asti suurkisojen testeihin joutuivat vain naiset. Ensimmäisen kerran olympialaisissa testit tehtiin Grenoblen talvikisoissa 1968 ja saman vuoden Méxicon kesäkisoissa. *Ilta-Sanomien* olympia uutinen kertoo:

Kisojen naiset täysiverisiä

Mexico, lauantaina (UPI). Meksikon olympiakisojen naispuolisille osanottajille suoritettavat sukupuolitestit ovat olleet 100-prosenttisesti positiivisia, ilmoitti asiaa tutkivan Kansainvälisen olympiakomitean valiokunnan puheenjohtaja belgialainen prinssi Alexandre de Morodex perjantaina.⁵⁴

Prinssi de Meroden (nimi oli uutisessa kirjoitettu väärin) lausunnon uutisoinnissa käytetty ilmaisu ”täysverisiä” antoi vaikutelman kilpahevosten testaamisesta. Testausta ei virallisesti kyseenalaistettu, ja sukupuolittunut toiminta hyväksyttiin. Uutinen oli lyhyt, suurella otsikolla varustettu ja trivialisoina. Talvikisojen aikaan Suomen joukkueen lääkäri Risto Elovainio kuitenkin arvosteli julkisesti ”epähienoa tutkimusta”, joka oli yllättäen määrätty

Kansainvälisen Olympiakomitean (KOK) taholta.⁵⁵ Testit herättivätkin alusta lähtien arvostelua jo sukupuolen binäärisen määrittelyn vuoksi.⁵⁶

1960-luvulla urheilussa käytetyt lääkeaineet olivat pääasiassa anabolisia hormoneja. Seuraavalla vuosikymmenellä mukaan tuli miessukupuolihormoni testosteroni, ja 1980-luvulla näiden yhdistelmät. Käyttö opittiin aina paremmin, ja samalla myös opittiin vähentämään kiinnijäämisen riskiä.⁵⁷ Sukupuolen lisäksi myös doping-aineita testattiin ensimmäisen kerran vuoden 1968 olympiakisoissa. Hormonien käyttö urheilussa oli alkanut yleistyä jo 1950-luvun lopulla aineiden kaupallistumisen myötä, ja 1960-luvun aikana niistä tuli urheilun arkipäivää niin miehillä kuin naisilla. Varsinkin Itä-Euroopan naisten tuloksia ihmeteltiin ja syytä nopeaan kehitykseen arvailtiin. Silti lääkeaineita käytettiin yhtä lailla lännessä kuin idässä. Idän naisten tulokset varsinkin voima- ja heittolajeissa olivat lähellä miesten vastaavia. Vuonna 1968 Suomen ennätys kuulantönnössä miehillä oli täsmälleen sama kuin Neuvostoliiton työntäjättären tekemä maailmanennätys. Tulokset on kiinnostava, vaikka kuulan paino miesten ja naisten sarjoissa onkin erilainen.

Itä-Euroopan urheilumenestys alkoi tulla esille jo 1950-luvulla. Neuvostoliitto oli ollut ensimmäisen kerran mukana olympiakisoissa Helsingissä, ja Itä-Euroopan maaryhmän osanotto kansainvälisiin kisoihin lisääntyi hyvien tulosten jälkeen. *Uuden Suomen* nimimerkki 'Pesa' kirjoitti Helsingin kansainvälisiä kisoja selostavan artikkelin juuri ennen Rooman olympialaisia vuonna 1960:

Oli jotenkin järkyttävää todeta, minkälaista fyysistä kuntoa itäsaksalaiset uhkuivat meikäläisiin verrattuna. He olivat hyvin harjoitelleita eivätkä kuitenkaan mitenkään "kapakalan" näköisiä. Helsingin naisurheilijoidenkin kannattaisi harkita liittymistä johonkin miesten yleisurheiluseuraan, tulokset saattaisivat olla parempia kuin nykyisellä tavalla.⁵⁸

Kirjoittaja arvioi suoraan vierailijoiden ulkonäköä ja normeja rikkovaa naisellisuutta. Jopa vastustajien sukupuoli asetettiin epäilyksenalaiseksi: millaisin menetelmin he olivat päässeet tuollaiseen tulokuntoon? Teksti voidaan tulkita myös suomalaisten urheilukunnan arvosteluksi. Suomalainen lehdistö suhtautuikin lääkedopingiin kaksijakoisesti. Koska menestystä janottiin, haluttiin olla samalla viivalla kilpailijamaiden kanssa myös sallittujen keinojen osalta. Mikä ei ollut kiellettyä, oli sallittua. Siten kriittinen suhtautuminen lääkkeisiin saatettiin kokea petturuudeksi. Professori ja urheilulääkäri Kaarlo

Hartiala myönsi vuonna 1976, että myös suomalaislääkärit olivat määränneet hormoneja urheilijoille.⁵⁹ Lukuisten paljastumisten ja skandaalien jälkeen anaboliset steroidit kiellettiin kansainvälisesti 1974. Testosteroni kiellettiin urheilussa 1982 ja Suomessakin tunnettu ja kestävyysjuoksumenestykseen liitetty veritankkaus vuonna 1985.⁶⁰

Doping nousi aineistossani esiin ensimmäisiä kertoja voimakkaammin vasta 1972. Edellisillä vuosikymmenillä kysymys sukupuolen merkityksestä tulostehtailussa oli hallinnut urheilulääketieteen uutisointia. Ehkäpä Suomen yllättävänkin hyvä menestys kestävyysjuoksuissa siivitti aiheen nousua. Kun urheilulääkäri Pekka Peltokallio ilmoitti julkisesti hyväksyvänsä verensiirrot tuloskunnan kohottajina, oli kohu valmis. Samaan aikaan keskustelussa muistutettiin hormonien merkityksestä naisen äänen madaltumiselle tai karvoituksen lisääntymiselle.⁶¹ Miehille siis tulosparannus lääketieteen avulla sallittiin, mutta naisten kohdalla kiinnitettiin huomio naisellisuuden hiipumiseen.⁶²

Kylmä sota nosti päätään myös urheilumaailmassa. Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen hegemoniakamppailu kesti toisen maailmansodan päättymisestä aina 1990-luvun alkuun. Kansainvälisistä kisoista tuli yksi näyttämö, jolla järjestelmien paremmuutta mitattiin. Neuvostoliitossa ja DDR:ssä huippu-urheilu ja doping olivat osa suunnitelmatalouden järjestelmällistä toimintaa. Suurvaltopolitiikka johti olympiakisojen boikotteihin 1980 ja 1984, kun suurvallat vuorotellen kieltäytyivät toistensa kisoista. Suomelle urheilu tarjosi mahdollisuuden koettaa avautua ja saada liikkumavaraa myös kansainvälisesti idän ja lännen välissä.⁶³ Itä-Euroopan urheilijat onnistuivat välttämään kiinnijäämisen pitkään, sillä järjestelmä piti tarkan huolen riittävästä varajoista ennen kisoja. Vasta 1992 nuori juoksijalahjakkuus Katrin Krabbe jäi kiinni kahden muun pikajuoksijan kanssa dopingnäytteen manipuloinnista.⁶⁴ Julkisen keskustelun yleinen kuva oli, että dopingin käyttö *varsinkin naisilla* koettiin vastustettavaksi ja epäeettiseksi. Samalla naisten sarjoissa syntyvät tulokset asetettiin epäilyn alle. Näin vanha pyrkimys pitää naisten urheilu jollain tapaa ”puhtaampana” vaikutti yhä. Naisille asetetut vaatimukset poikkesivat yhä miesten vastaavista.

Lajivalikoima monipuolistuu – tasa-arvoon silti matkaa

*We don't want to take over, we just want to take part.*⁶⁵

”Me emme halua kaikkea, haluamme vain ottaa osaa”. Näin aloittaa teoksensa *Game On: The Unstoppable Rise Of Women's Sport* kirjoittaja Sue Anstiss. Kilpailukentillä mahdollisuuksien tasa-arvo tarkoittaa niin ihmisten ja lajien yhtäläistä kohtelua kuin tasa-arvoista resurssien jakoa. Myös urheilun hallintopaikkojen jako on yksi tasa-arvon mittari. Kansainvälinen olympiakomitea on urheilumaailman ylin päättävä elin, sillä se omistaa olympiakisojen taloudelliset oikeudet. KOK myös päättää kisojen järjestäjästä ja mukana olevista lajeista. Komiteassa on ollut suomalaisjäsen aina vuodesta 1908.

Keskellä kylmää sotaa Rooman kisoissa 1960 nähtiin Australian, Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton naisten yhteinen yritys saada naisten ääntä kuuluville. Joukkueiden johtohenkilöihin kuuluvat naiset vaativat naisten pääsyä myös KOK:n jäseneksi.⁶⁶ Selkeä vaatimus tasa-arvosta myös johtopaikoille nousi ensimmäisiä kertoja esille myös Suomen lehdistössä. Vuonna 1972 esitettiin, että pitkäaikaisen urheiluvaikuttajan Erik von Frenckellin sijaan KOK:n suomalaisjäseneksi olisi nostettava nainen.⁶⁷ Kului kuitenkin kymmenen vuotta ennen kuin ensimmäinen nainen – urheilijataustainen Pirjo Häggman – valittiin komiteaan 1981 yhdessä venezuelalaisen Flor Isava Fonsecan kanssa. Yhdessä he olivat historian ensimmäiset naiset tässä ”herrakerhoksi” nimitettyssä toimielimessä.⁶⁸ Myös pitkät, käytännössä lähes elinikäiset jäsenten vakanssit olivat esteenä muutoksille. Muutosten hitautta kuvaa myös se, että urheilun johtopaikat lännessä olivat vielä 2010-luvullakin miesten hallinnoimia. Vain keskimäärin 20% paikoista on naisten hallussa.⁶⁹

Naisten vapautusliikkeen toisen aallon alkutahdeista lännessä oli jo toistakymmentä vuotta, kun 1980 Jyväskylän liikuntakasvatuksen professori Risto Telama totesi, että emansipaatio on vapauttanut naiset myös liikkumaan. Hänen mukaansa tiukat sukupuoliroolit ovat jo kaatuneet. Uudet lajit, muun muassa jalkapallo, kasvattivat suosiotaan tyttöjen joukossa.⁷⁰ Roolien muuttumisen katsottiin siis ilmenevän naisten lajien monipuolistumisena. Olympiakisojen jatkuva kasvu oli esillä Los Angelesin kisojen aikaan 1984. Historioitsija Antero Heikkinen otti *Länsi-Savon* artikkelissa kantaa asiaan. Hän esitti kasvulle kolme syytä, jotka olivat (1) kasvanut kilpailijamaajoukko, (2) uudet lajit, ja tärkeimpänä (3) naisten urheilulajikirjon laajentuminen.

Suurin paisunnan aiheuttaja on kuitenkin naisten lajivalikoiman räjähdysmäinen kasvu. Miten se olisi hillittävässä? KOK:n arvoisat sedät ja täti ovat vuosien mittaan tottuneet kantamaan otsassaan monenmoisia leimoja, mutta tuskinpa he haluavat tulla nimitetyiksi sovinisteiksi näinä sukupuolen tasa-arvoa vaativina aikoina.⁷¹

Noina vuosina käytiin Suomessa julkisuudessa kiivasta sanavaihtoa femini- ja sovinisti-sanojen merkityksistä. Historioitsija otti kantaa ongelmaan esittämällä sukupuolittunutta ratkaisua, jossa vastoin tasa-arvovaatimuksia naisille ei sallittaisi uusia lajeja. Vaikka tasa-arvotavoitteita oli saavutettu, oli tasa-arvoon vielä matkaa.⁷²

Resurssien ohjaaminen myös naisille alkoi tuottaa tulosta. Tuloskehitys näkyi ensin juoksulajeissa, joissa menestys alkoi toden teolla 1970-luvun alussa. Aina vuoteen 2007 Suomessa jaettiin erikseen ”vuoden urheilija” -palkinto ja ”vuoden naisurheilija” -palkinto. Joinakin vuosina palkintoa ei erikseen jaettu lainkaan naisille ja vuonna 1973 loistavasti menestynyt pikajuoksija Mona-Lisa Pursiainen valittiin ensimmäisenä naisena vuoden urheilijaksi. Seuraavana vuonna kunnian sai Riitta Salin, joka oli voittanut samana vuonna 400 metrin Euroopan mestaruuden maailmanennätysajalla.⁷³

Ehkäpä naisten menestys loi pohjaa myös hienoiselle muutokselle urheilutoimituksissa. Urheilujournalistina uransa Helsingin Sanomissa aloittanut Reetta Meriläinen kirjoittaa muistelmissaan (2015), että 1970-luvulla urheilun maailma oli miehinen. Silloin työttöly ja hierarkiat olivat tuttuja. Sen sijaan urheilutoimitukset yleisesti olivat kollegiaalisia, rentoja ja tasa-arvoisia työpaikkoja.⁷⁴ Meriläinen oli yksi ensimmäisiä naisia Urheilutoimittajain liiton hallituksessa (1975). Ennen Meriläistä oli vielä Marjut Svahn (1973), Helsingin Sanomien toimittaja hänkin. Ensimmäisten joukoissa olivat myös Hilla Blomberg (YLE) ja Riitta Vihavainen (US). Kuvaavaa kuitenkin on, että liiton jäsenkunnassa oli vuonna 1983 yhteensä 284 jäsentä, joista naisia vain 8. Samaan aikaan Sanomalehtimiesliitossa naisia oli jo 43%.⁷⁵

Yhdysvalloissa säädettiin 1972 laki, jonka vaikutukset tasa-arvoon urheilun alalla olivat maailmanlaajuiset. Tuolloin valtion kouluissa kiellettiin syrjiminä sukupuolen perusteella. Taustalla olivat kotiäitiyden glorian hiiptäminen ja naisliikkeen toinen aalto. Muutos vaikutti urheiluharrastuksen leviämiseen, lahjakkuuksien nousun helpottumiseen ja sitä kautta kilpailun kovenemiseen myös kansainvälisissä suurkilpailuissa.⁷⁶ Vuosi 1975 oli YK:n julistama naisten vuosi ja koko seuraava vuosikymmen, 1976–1985, nimettiin naisten vuosikymmeneksi.

Hufvudstadsbladetin urheilutoimitus pohti vuonna 1988 olympiaurheilun tulevaisuutta artikkelissa näin:

Naiset ottavat paikkansa olympialiikkeessä, mutta se vie aikaa

[...] Yhä naisia kohdellaan urheilussa eri tavalla kuin miehiä, etenkin urheilutoimittajien taholta. Myönnetään. [...] Se, mitä on olemassa, ei ole naisten urheilua, vaan miesten urheilua naisille.⁷⁷

Artikkelissa analysoitiin naisten miehistä poikkeavaa kohtelua urheilumedioissa. Yhtenä syynä esitettiin urheilutoimittamisen perinne: ”miesten tekemää – miehille – miehistä.” Tällainen journalismi voi tuottaa seksualisointia, trivialisointia ja naisen asettamista eri asemaan mieheen nähden. Tämä todellisuus jatkui vuosikymmeniä länsimaiden urheilumedioissa.⁷⁸ Ilmiöstä kertoo sekin, että suomalaisen Liikuntatieteellisen seuran julkaisuissa (*Stadion*-lehti ja *Liikunta & Tiede*) olympiavuosina 1964–1984 oli vain kolme naisten urheilua käsittelevää artikkelia. Urheiluun keskittyvä tiede vierasti aihetta. Muutoksen merkit näkyivät vasta vuonna 1988, kun artikkeleita oli yhden vuoden julkaisuissa yhtä monta, kolme kappaletta. Tasa-arvolaki oli

Kuva 2. Tiina Lillak kilpailee voitokkaasti Kouvolassa 16.7.1981. Katsomot täyttivät ympäri Suomea, kun Lillak oli mukana tuloksekkaina vuosinaan. Nyt urheilijan suorituksessa sallittiin myös voima ja äärimmäiset liikeradat. Valokuva: Lauri Sorvoja. Journalistinen kuva-arkisto, Museovirasto.⁷⁹

tullut voimaan edellisenä vuonna, ja kysyntää moniarvoisemmalle tutkimukselle alkoi olla enemmän.

1980-luku oli naiskuvan muutoksen aikaa. *Länsi-Savo* kirjoitti aiheesta laajan artikkelin keväällä 1984. Teksti alkaa missi-ihanteen kuvauksesta sotia edeltävältä ajalta ja kertoo 1950-luvun kotiäiti-ihannetta. Haastattelussa filosofi Esa Saarinen kuvaa keihäänheittäjä Tiina Lillakia ylivoimaiseksi hahmoksi urheilumaailmassa. Lillak oli voittanut ensimmäisenä suomalaisnaisena yleisurheilussa maailmanmestaruuden ja olympiahopea Los Angelesissa siivitti urheilijan kansansuosikiksi.

Yksilöurheilun tähdet vaikuttavat osaltaan naiskuvan muuttumiseen. ”Tosiasia on, että suomalainen mies raahaa nyt naisten jäljessä. Aika on kypsä uudentyyppisen naisen astua esiin”⁸⁰, toteaa filosofi Saarinen. Aika oli nopean talouskasvun, eurooppalaisen suuntauksen ja yleisen optimismin sävyttämää. Urheilumenestys sopi hyvin tähän, lehtikirjoittelu teki osansa ja oltiin valmiimpia nostamaan idoliksi nainen. Saavutettiinko tutkitulla aikajaksolla lopulta kehitystä urheilukulttuurissa yhdenvertaisuuden saralla? Suunta oli oikea mutta vauhti oli hidias.

Lopuksi

Tässä artikkelissa olen hakenut vastauksia siihen, miten sukupuolten erilaista lajivalikoimaa puolustettiin ja vastustettiin suomalaisissa medioissa olympiavuosina 1952–1988. Keskusteluista nousi esiin kolme pääteemaa. Yllätys ei ollut, että tarkasteluajan alkua hallitsi *esteettisen liikunnan vaatimus*. Sen historiallinen tausta Suomessa oli vahva. Saman teeman alla naisvoimisteluperinteen esilläpito oli yhtä lailla odotettua. Vuosisadan alussa kilpailun vastustukselle käytetyt lääketieteelliset perustelut hiipuivat ja tilalle nousi vaatimus plastilliseen liikuntaan. 1960-luvulla lääketieteen kehitys toi hormonit urheiluun. Toinen teema, *doping*, alkoikin vallata alaa myös naisten kilpaurheilun kontekstissa. Itä-Euroopan nousu urheilun kärkeen oli nopea ja sitä selitettiin paljolti juuri valtio-ohjatulla dopingilla. Samalla aihe oli yksi syy epäillä naisten kilpailujen mielekkyyttä yleisesti.

Aineistoni osoittaa, että dopinguutisoitua käytettiinkin naisille ”sopimattomien” lajien vastustamiseen vetoamalla menetelmien naisellisuutta vähentäviin vaikutuksiin. Dopingilmiö muutti muotoaan ja pysyi otsikoissa tarkastelujakson loppuun. Naisliike ja yhteiskunnan yleinen kulttuurinen

muutos nostivat keskusteluun kolmannen pääteeman: *tasa-arvon*. Nyt puhuttiin uudesta naiskuvasta ja myös urheiluhallinnon tasa-arvosta.

Naisten kilpailulajit lisääntyivät niin kansallisissa kuin kansainvälisissä kisoissa. Silti samaa lajimäärää yleisurheilussa ei Suomen omissa mestaruuskisoissa saavutettu koko neljänkymmenen vuoden tarkastelujakson aikana. Myös olympiakisoissa suomalaisten naisten osuus laahasi perässä keskimääräisestä. Kyse oli pohjimmiltaan negatiivisesta suhtautumisesta naisten osallistumiseen, mikä oli hallitseva trendi myös kansainvälisissä urheiluliitoissa. Tasa-arvoaiheen nousu vuosien 1970–1990 urheilukeskustelussa vaatii lisätutkimusta. Kuka antoi naisille äänen? Tuliko muutospainetta kotimaisista vai ulkomaisista lähteistä?

Urheilujournalismi on Suomessa ollut miehinen alue. Naisten osuus urheilutoimituksissa kasvoi hyvin hitaasti. Tätä tilannetta voi pitää yhtenä syynä sille, että naisten urheilusta kirjoittamisen yleinen ”ilmasto” oli vähintäänkin negatiivinen. Stefan Wiederkehrin esittämä urheilujournalismin kielellinen strategiamalli sopii hyvin myös suomalaisesta aineistosta otettuihin esimerkkeihin. Piintyneitä sukupuolirooleja sekä miehen ja naisen luonnollisina pidettyjä eroja korostettiin samalla kun trivialisointi ja seksualisointi olivat tavallisia tehokeinoja.

Kun 1970-luvulla suomalainen yleisurheilu koki lyhyen mutta vaikuttavan renessanssin, myös naisten urheilu sai piristysruiskeen. Menestystä tuli ja se loi osaltaan pohjaa myös resurssien suuntaamiselle naisille. Resurssit ja lajivalikoiman monipuolistuminen ovat merkinneet sitä, että kansainvälinen läpimurto on nykyään mahdollista myös naisille. Suomessa yhteiskunnallinen tasa-arvo kehittyi positiivisesti sotien jälkeen esimerkiksi koulutuksen, työelämän ja perhepolitiikan saroilla. Urheilussa vastaava kehitys ei ollut nopeaa. Miehisen kulttuurin muutos kohti moniarvoisuutta on hidaskas prosessi. Suomalaisen hyvinvointivaltion kehitystä on luonnehtinut voimakas pyrkimys tasa-arvoon, yhdenvertaisuuteen ja oikeudenmukaisten elämisen mahdollisuuksien takaamiseen kaikille.⁸¹ Tämän periaatteen pitäisi koskea myös liikunta- ja urheilukulttuuria, sillä myös urheilumaailmassa jaetaan erilaisia resursseja ja joko vaikeutetaan tai edistetään sukupuolten yhdenvertaisuutta. Kysymys on syrjimättömyyden periaatteesta ja yhtäläisistä mahdollisuuksista.⁸²

FM Seppo Heikkinen toimii väitöskirjatutkijana Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa. Hänen väitöstutkimuksensa pureutuu yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon problematiikkaan suomalaisessa urheilussa 1900-luvun lopun vuosikymmeninä.

Viitteet

- 1 "Liikunta ja naiset". *Uusi Suomi* 8.2.1956; "Naisurheilun kysymykset jälleen valin-kauhassa", *HS* 8.2.1956.
- 2 Kansalliskirjasto: <https://tietolinja.kansalliskirjasto.fi/2019-1/1901-leikkeet/>
- 3 Laine 1996, 2000, 2007.
- 4 Pirinen 2006; Rantala 2011.
- 5 Pirinen 2006, 13; Pirinen 1998, 32.
- 6 Irni 2016.
- 7 Mikkonen 2023, 95.
- 8 Luhtakallio 2016, 93.
- 9 Pietikäinen & Mäntynen 2019, 33; Railo & Oinonen 2012, 17; Pirinen 2006, 11.
- 10 Pulkkinen & Sorainen 2011, 79; Jalava 2006.
- 11 Wiederkehr 2009, 558. Suora suomennos tekijän.
- 12 Kaavio kirjoittajan.
- 13 Kokkonen 2015, 85–89.
- 14 Kokkonen 2015, 100.
- 15 Nevala 1996, 43.
- 16 Kokkonen 2015, 98.
- 17 Arponen 1996.
- 18 Hannus et al. 2002
- 19 Meier, Konjer & Krieger 2021, 3–4.
- 20 Siukonen 2012, 661 (tiedot), kaavio tekijän.
- 21 Kaarninen 2008, 71.
- 22 Pänkäläinen 1993, 74–75.
- 23 Pirinen 1968, 45.
- 24 Arponen 1981, 179.
- 25 Laine 1996a, 40–41.
- 26 Laine 2000, 85.
- 27 Laine 2007, 233-
- 28 "Kauneus velvoittaa". *Uusi Suomi* 3.7.1952.
- 29 Urponen 2010, 60–63.
- 30 Hytönen et al. 2013, 13.
- 31 "Kauneutta sodassa". *Uusi Suomi* 29.1.1956.
- 32 Osmo Koivu: "Naiset antoivat oman pehmeän leimansa..." *Ilta-Sanomien* 16.8.1960.
- 33 "Tyttö toimituksen seinällä... poikkeuksellisen siro ja tyylikäs on kiekonheilto kultamitalityttö Olga Fikotova". Kuvateksti *Urheilulehti* 26.11.1956.
- 34 Rantala 2011, 115.

- 35 Esa: "Osaavat ne naisetkin". *Maaseudun tulevaisuus* 25.6.1964.
- 36 "Kauneuskuningatarta etsitään, parasta vartaloa kuvataan ja saaliiksi saadaan..."
Kuvateksti nuorista urheilijoista *HS* 25.8.1960.
- 37 Pirinen 2006, 14.
- 38 Arponen 1991, 88.
- 39 Pänkäläinen 1998, 7–8; Itkonen et al. 2008, 26.
- 40 Kokkonen 2015, 227.
- 41 Anstiss 2021, 53.
- 42 Laine 1996, 61.
- 43 SVUL:n Oulun Piirin 50-vuotisjuhla: Naisvoimisteluryhmä esiintyy 14.10.1956.
Museovirasto, JOKA Journalistinen kuva-arkisto, JOKAKAL3B:10894.
- 44 Hentilä 2019, 323.
- 45 Rantala 2011, 106.
- 46 Rantala 2011, 111.
- 47 "Nätti ja notkea." Kuvateksti, *Suomen Kuvalehti* 1.12.1956.
- 48 Rantala 2011, 115–116.
- 49 Pirinen 1998, 32–33; Kankaanmäki 2020, 37; Turtiainen 2005, 58–59.
- 50 Kokkonen 2015, 227.
- 51 "Huipputuloksiin mahdollisuuksia vain noin promillella". *Suomen Kuvalehti* 9.5.1980.
- 52 Vares 2022, 12–13.
- 53 Wiederkehr 2009, 561.
- 54 "Kisojen naiset täysverisiä". *Ilta-Sanomat* 19.10.1968.
- 55 "Epähieno sukupuolitarkastus Grenoblessa". *Ilta-Sanomat* 19.10.1968; Wackwitz 1996, 53; Wackwitz 2003, 553.
- 56 Pirinen 1998, 28–29; Irni 2016, 517; Wiederkehr 2009, 557.
- 57 Alen 1985, 8–11.
- 58 Pesa: "Itä-Saksan naiset näyttivät mallia yleisurheilijattarille". *Uusi Suomi* 11.6.1960.
- 59 Kaarlo Hartiala: "Suomalaisetkin lääkärit määränneet hormoneja". *Uusi Suomi* 25.9.1976; Irni 2016, 519.
- 60 Kokkonen 2015, 241–242; Vares 2022, 23–24.
- 61 "Henkeen ja hormoniin". *Ilta-Sanomat* 30.11.1972.
- 62 Irni 2016, 519.
- 63 Hartiala 1997, 108–109; Kokkonen 2015, 118; Irni 2016, 516.
- 64 Pänkäläinen 1993, 39.
- 65 Anstiss 2021, 1.
- 66 "Kolme naista sotaretkelle". *Ilta-Sanomat* 26.8.1960.
- 67 Feminiini: "Nainen Erikin sijaan KOK:hon". *Ilta-sanomat* 18.9.1972.
- 68 Kokkonen 2015, 389.
- 69 Adriansee 2016, 149.
- 70 "Naisten vapautuminen pistänyt tytöt liikkumaan". *Länsi-Savo* 24.5.1980.
- 71 "Kesäolympialaiset käännekohdassa?" *Länsi-Savo* 14.8.1984.
- 72 Heiskala & Husso 2016, 6.
- 73 Arponen 1981, 30.
- 74 Meriläinen 2015, 141–142; Itkonen et al. 2008, 71.
- 75 Arponen 1991, 137–138; Kurvinen 2013, 299–300.

- 76 "Naiset valtaavat uutta alaa". *Ilta-Sanomat* 29.7.1976; Uusivirta 2022; Ks. myös Elkins 1978, 22.
- 77 "Kvinnan tar sin plats i OS – men det går långsamt". *Hufvudstadsbladet* 19.9.1988.
- 78 Kian 2014, 463–464; Anstiss 2021, 80.
- 79 Kuvaaja Sorvoja, Lauri. Keihäänheittäjä Tiina Lillak Kilpailee Kouvolassa 17.7.1981. Museovirasto, JOKA Journalistinen kuva-arkisto, Lauri Sorvojan kokoelma, JO-KALS2Lil01:1.
- 80 "Aika on uuden naisen". *Länsi-Savo* 7.4.1984; Ks. myös Heiskala & Husso 2016, 198–202.
- 81 Karonen, Villstrand & Haapala 2021, 507.
- 82 Kantola, Koskinen Sandberg & Ylöstalo 2020, 12–13.

Lähteet

Ilta-Sanomat 1952/1988
 Helsingin Sanomat 1952/1988
 Hufvudstadsbladet 1952/1988
 Länsi-Savo 1952/1988-
 Maaseudun Tulevaisuus 1952/1988
 Suomen Kuvalehti 1952/1988
 Suomen Urheilulehti 1952/1988
 Uusi Suomi 1952/1988
 Tahto-museo, Helsinki: Liikuntatieteellisen Seuran julkaisut Stadion-lehti ja Liikunta & Tiede -lehti 1964/1988.

Aikalaiskirjallisuus

Alen, Markku. *Anaboliset hormonit ja urheilu*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1985.

Arponen, Antti O., toim. *Suomen urheilu, SVUL 1900/1980*. Helsinki: Suomen valtakunnan urheiluliitto, 1981.

Elkins, Hollis. "Time for a Change: Women's Athletics and the Women's Movement." *A Journal of Women Studies* 3, no. 1 (1978): 22–25. <https://doi.org/10.2307/3345986>.

Hartiala, Kaarlo. *Urheilun kahdet kasvot Terve sielu terveessä ruumiissa vai rahan ja dopingin vallassa*. Vihti: Karprint, 1997.

Pirinen, Esko, toim. *Terve urheilun maa*. Helsinki: Tammi, 1968.

Tutkimuskirjallisuus

Adriansee, Johanna. "Gender Diversity in the Governance of Sports Association. The Sydney Scoreboard Global Index of Participation." *Journal of Business Ethics* 137, no. 1 (2016): 149–160. Berlin: Springer, 2016. <https://www.jstor.org/stable/24755752>.

Anstiss, Sue. *Game On: The Unstoppable Rise Of Women's Sport*. London: Unbound, 2021.

Arponen, Antti O. *Olympiakisat Ateenasta Atlantaan*. Helsinki: WSOY, 1996.

- Arponen, Antti O. *Amatööreistä ammattilaisiksi Urheilutoimittajain liitto 1931–1991*. Helsinki: Urheilutoimittajain liitto, 1991.
- Hannus, Matti, Esa Laitinen & Seppo Martiskainen, toim. *Kalevan kisat, Kalevan malja: vuosisata yleisurheilun Suomen mestaruuksia*. Helsinki: SUL, 2002.
- Hentilä, Seppo. *TUL liikuttaa, kasvattaa, vaikuttaa*. Helsinki: SKS, 2019.
- Heiskala, Risto & Marita Husso. Suomalaisen sukupuoliradikalismien kolme aaltoa ja erojen politiikka. Teoksessa *Sukupuolikysymys*, toimittaneet Marita Husso & Risto Heiskala, 187–208. Helsinki: Gaudeamus, 2016.
- Husso, Marita & Risto Heiskala, toim. *Sukupuolikysymys*. Helsinki: Gaudeamus, 2016.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Keijo Rantanen, toim. *Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla*. Jyväskylä: Atena, 2013.
- Itkonen, Hannu, Kalervo Ilmanen, Pertti Matilainen & Liina Jaskari, toim. *Media urheilun tulkkina ja tekijänä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2008.
- Irni, Sari. "Steroid Provocations: On the Materiality of Politics in the History of Sex Hormones." *Journal of Women in Culture and Society* 41, no. 3 (2016): 507–529
- Jalava, Marja. *J.V. Snellman Mies ja suurmies*. Helsinki: Tammi, 2006.
- Kaarninen, Mervi. "Lättähattuja, villamyssymissejä ja nilkkasukkatyttöjä." Teoksessa *Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla*, toimittaneet Kirsi-Maria Hytönen & Keijo Rantanen, 67–76. Jyväskylä: Atena, 2013.
- Kankaanmäki, Emmi. *Naisten toissijaisuus urheilumediassa Tutkimus Helsingin Sanomien urheilu-uutisoinnista tammikuussa 2017*. Pro gradu, Sukupuolen tutkimus. Helsingin yliopisto, 2020.
- Kantola, Johanna, Paula Koskinen Sandberg & Hanna Ylöstalo, toim. *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia. Talouskriiseistä tasa-arvon kriiseihin*. Helsinki: Gaudeamus, 2020.
- Karonen, Petri, Nils Erik Villstrand & Pertti Haapala, toim. *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400/2000. Osa 1 Rakenteet ja instituutiot*. Tampere: Vastapaino, 2021.
- Kian, Edward M. "Sexuality in the mediation of sport". Teoksessa *Routledge Handbook of Sport, Gender and Sexuality*, toimittaneet Jennifer Hargreaves & Eric Anderson, 461–469. Oxfordshire: Routledge, 2014.
- Kokkonen, Jouko. *Suomalainen liikuntakulttuuri – juuret, nykyisyys ja muutossuunnat*. Helsinki: Urheilumuseosäätiö, 2015.
- Kurvinen, Heidi. "En mä oo mies enkä nainen. Mä oon toimittaja." *Sukupuoli ja suomalainen toimittajakunta 1960- ja 1970-luvuilla*. Oulu: Oulun yliopisto, 2013.
- Laine, Leena. "Säkkijuoksijat ja hiilimurskan sankarit." Teoksessa *Suomalaisen arjen historia 3. Modernin Suomen synty*, toimittaneet Kai Häggman et al., 218–233. Helsinki: Weilin + Göös Oy, 2007.
- Laine, Leena. *Työväen urheiluliikkeen naiset*. Helsinki: Otava, 2000.
- Laine, Leena. "Kuinka ylittää rajat? Naiset Pohjoismaiden urheilujärjestöissä. *Olympialaiset ja naisliikunta – satavuotiaat*." Teoksessa *Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1996*, 39–52. Suomen Urheiluhistoriallinen seura, Helsinki 1996(a).
- Laine, Leena. "Voimistelevat ja urheilevat aatteen sisaret. Piirteitä työläisnaisten liikuntakulttuurin kehityksestä." Teoksessa *Liikkeen puolesta, Työväen urheiluliiton naisia 1919–1996*, toimittanut Paula Hihnala, 9–94. Helsinki: TUL ry, 1996(b).

- Luhtakallio, Eeva. "Visuaalinen julkisuus ja sukupuolen representaatio." Teoksessa *Sukupuolikysymys*, toimittaneet Marita Husso & Risto Heiskala, 92–121. Helsinki: Gaudeamus, 2016.
- Meier, Henk Erik, Mara Verena Konjer & Jörg Krieger. "Women in International Elite Athletics: Gender (in)equality and National Participation." *Frontiers in Sports and Active Living* 3 (2021): 709640. doi:10.3389/fspor.2021.709640
- Meriläinen, Reetta. *Tytön tie*. Helsinki: Kirjapaja, 2015.
- Mikkonen, Marjukka. *Understanding Gender (In)Equality in Leadership Positions in Sport. A Multilevel Perspective*. Tampere University Dissertations 819, 2023.
- Nevala, Arto, toim. *Olympialaiset ja naisliikunta – satavuotiaat. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1996*. Helsinki: Suomen Urheiluhistoriallinen seura, 1996.
- Pietikäinen, Sari & Anne Mäntynen. *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino, 2019.
- Pirinen, Riitta. Sukupuoli ja mediaurheilu. Teoksessa *Urheilu, historia ja julkisuus. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1998*, toimittanut Anssi Halmesvirta & Heikki Roiko-Jokela, 25–35. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 1998.
- Pirinen, Riitta. *Urheileva nainen lehtiteksteissä*. Tampere: University Press, 2006.
- Pulkkinen, Tuija & Antu Sorainen, toim. *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Helsinki: SKS, 2011.
- Pänkäläinen, Seppo. *Suomalainen urheilujournalismi*. Helsinki: Liikuntatieteellinen Seura, 1998.
- Pänkäläinen, Seppo, toim. *Suomalainen doping*. Helsinki: Hanki ja jää, 1993.
- Railo, Erkkä & Paavo Oinonen, toim. *Media historiassa*. Turku: Turun historiallinen yhdistys ry, 2012.
- Rantala, Maria. "Vaativimmat voittajat ja viehkeitä viekoittelijoita. Naisurheilun valokuvat Suomen Urheilulehdessä 1945–1969." Teoksessa *Nainen housuissa. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2011*, toimittaneet Heikki Roiko-Jokela & Esa Sironen Esa, 103–127. Helsinki: Urheiluhistoriallinen seura, 2011.
- Siukonen, Markku. *Suuri olympiateos 1896. Kisojen historia, Suomen olympiataival kesä- ja talvikisoissa*. Jyväskylä: Docendo, 2012.
- Turtiainen, Jussi. "Hirviöitä ja bikinejä –urheilevat naiset maskuliinisuuden varjossa." Teoksessa *Median merkitsemät Ruumis ja sukupuoli kuvassa*, toimittaneet Marianne Laiho & Iiris Ruoho, 51–68. Jyväskylä: PS-kustannus, 2005.
- Urponen, Maija. *Yli kaikkien rajojen? Helsingin olympialaiset ja Armi Kuusela kansainvälisyyden kynnyksellä*. Helsinki: SKS, 2010.
- Uusivirta, Minna. "50 vuotta sitten Yhdysvalloissa syntyi laki, joka mullisti naisten urheilun." *Helsingin Sanomat* 29.12.2022. <https://www.hs.fi/urheilu/art-2000009291987.html> (haettu 22.2.2023).
- Vares, Vesa. *Enemmän kuin peliä. Naisten jalkapallo tasa-arvon tiellä maailmalla ja Suomessa*. Helsinki: Suomen Urheiluhistoriallinen seura, 2022.
- Wackwitz, Laura. "Verifying the Myth: Olympic Sex Testing and the Category 'Woman.'" *Women's Studies International Forum* 26, no. 6 (2003): 553–560.
- Wackwitz, Laura. "Sex testing in international women's athletics: A history of silence." *Women's Sport and Physical Activity Journal* 5, no. 1 (1996): 51–68.

Wiederkehr, Stefan. "We Shall Never Know the Exact Number of Men who Have Competed in the Olympics Posing as Women: Sport, Gender Verification and the Cold War." *The International Journal of the Sport History* 26, no. 4 (2009): 556–572.

Kolonialismi palestiinalaiskristittyjen arjessa, ajattelussa ja kohtaamisissa

Abstrakti

Tässä artikkelissa luomme katsauksen palestiinalaiskristittyjen ajatteluun ja arkipäivään sekä palestiinalaisen paikallisen teologian muotoutumiseen lähihistoriassa. Vaikka 1980-luvulta eteenpäin dokumentoitavissa palestiinalaisen kristillisyyden ilmaisuissa on sekä vapautuksen teologian että jälkikolonialistisen teologian piirteitä, katsauksemme muistuttaa, että palestiinalaiset kristityt ovat muiden palestiinalaisten tavoin sekä historian- ja nykyisyytensä puolesta kolonisoitu kansa. Kolonialismi liittyy myös alueen kristillisyyden historiaan, sillä historiallisen Palestiinan alueeseen on kohdistunut monenlaisia ulkopuolisten kristittyjen intressejä läntisen lähetystyön myötä ja jo ennen sen alkamista. Artikkelin tarjoamat taustatieto ja näkökulmat auttavat lukijaa ymmärtämään palestiinalaisten kristittyjen puheenvuoroja sekä laajemmin sitä kolonialismin leimaamaa nykyisyyttä, jossa palestiinalaiset elävät ja toimivat. Katsaus päättyy kolmeen tapausesimerkkiin, jotka ilmentävät sitä, miten erilaiset valtarakenteet mahdollistavat palestiinalaiskristittyjen toimijuutta samalla, kun ne myös pyrkivät jatkuvasti muovaamaan ja rajoittamaan sitä.

Historiallisen Palestiinan alueella on elänyt kristittyjä kristinuskon alkuaikojista lähtien. Myös tämän päivän palestiinalaiskristityt näkevät itsensä osana tätä vuosituhantista historiaa ja katsovat kuuluvansa alueen alkuperäisväestöön.¹ Vaikka kristittyjen määrä on pieni sekä Israelissa että palestiinalaisalueilla², heillä on kokoaan huomattavasti suurempi vaikutus niin paikallisesti kuin kansainvälisestikin. Monet paikalliset kirkot ja kristilliset järjestöt katsovat kristityn tehtäväksi toivon ylläpitämisen. Toimimalla aktiivisesti osana kansalaisyhteiskuntaa sekä panostaen koulutukseen, terveydenhuoltoon, rauhantyöhön ja demokratiakasvatukseen he pyrkivät minimoimaan alueen pirstaloitumisen ja palestiinalaisten hajaannuksen seurauksia ja samalla vaikuttamaan kristittyjen palestiinalaisten eristäytymistä ja maastamuuttoa vastaan.³

Ruohonjuuritason lisäksi palestiinalaiset kristityt tekevät poliittista vaikuttamistyötä myös kansainvälisten verkostojensa kautta. Muistuttamalla identiteetistään sekä palestiinalaisina että kristittyinä he painottavat, että Israelin ja palestiinalaisten välinen konflikti on poliittinen ja sen juurisyyt ovat lähihistoriassa. Näin he pyrkivät haastamaan usein juuri uskonnollisten piirien suosimia tulkintoja, joiden mukaan kyseessä olisi pohjimmiltaan juutalaisten ja muslimien keskinäiseen vihaan tai yhteensovittamattomuuteen perustuva Jumalan määräämä ja ”ikuinen” konflikti. Samalla he purkavat yksioikoisia käsityksiä Lähi-idän kristityistä alistettuina vähemmistöinä tai muuten passiivisina uhreina.

Palestiinalaisten kristittyjen historiaa saati nykyisyyttä ei tunneta Suomessa kovinkaan syvällisesti. Tämä artikkelimme on ensimmäinen suomenkielinen akateeminen julkaisu, jossa pyritään laatimaan kokonaisesitys palestiinalaisen kristillisyyden lähihistoriasta ja käsittelemään paikallista, palestiinalaisesta kokemusmaailmasta kumpuavaa kristillistä teologiaa.⁴ Artikkelin tavoitteena on luoda lukijalle konteksti, josta käsin hän voi ymmärtää palestiinalaisten kristittyjen kannanottoja ja laajemmin heidän ajatteluaan sekä nykyisiä toimintaedellytyksiään. Aloitamme kuvaamalla historiallisen Palestiinan maantieteellistä pirstaloitumista, jolla on ollut ja on edelleen monin tavoin tuhoisat vaikutukset alueen yhteisöjen elämäään. Sen jälkeen esittelemme paikallisten palestiinalaisten kristittyjen puheenvuoroja osana kansallista heräämistä, vastarintaa ja rauhanprosessia. Artikkelin loppupuolella johdatamme lukijan kolmen viimeaikaisen tapausesimerkin avulla tilanteisiin, joissa palestiinalaisten kristittyjen toimijuutta haastavat valtarakenteet tulevat näkyviksi.

Katsauksemme muistuttaa kolonialismin yhä jatkuvasta historiasta koko historiallisen Palestiinan alueella. Tuomme esiin, miten kolonialismin muovaama lähihistoria ja nykyisyys vaikuttavat palestiinalaisten kristittyjen elämään sekä heidän pyrkimyksiinsä tehdä itsensä, historiansa ja identiteettinsä näkyviksi. Kolonialismin viitekehys on tarpeellinen palestiinalaiskristittyjen arkitodellisuuden ja toimijuuden ymmärtämiselle ainakin kahdesta syystä. Yhtäältä se auttaa ymmärtämään alueen lähihistoriaa ja tämän lähihistorian nykyisiä vaikutuksia palestiinalaisiin yhteisöihin. 1900-luvun alusta alueelle suuntautunut ja yhä jatkuva asuttajakolonialismi, Israelin valtion synnyn muovaama poliittinen todellisuus ja lopulta palestiinalaisalueiden miehitys ovat luoneet paikallistodellisuuden, jossa palestiinalaiset ovat hajallaan ja hyvin eriarvoisissa asemissa. Tämä lähihistoria ja siihen pohjautuva ko-

kemusmaailma muodostavat paikallisen palestiinalaisen teologian välittömän syntykontekstin. Toisaalta kolonialismi liittyy myös alueen kristillisyyden historiaan, sillä historiallisen Palestiinan alueeseen on kohdistunut monenlaisia ulkopuolisten kristittyjen intressejä läntisen lähetystyön myötä ja jo ennen sen alkamista. Tähän historiaan liittyvät kolonialistiset rakenteet ja perinnöt leimaavat yhä monin tavoin paikallisten kristittyjen suhteita alueen ulkopuolisiin kristittyihin ja näin ollen muovaavat palestiinalaisen kristillisyyden ilmenemismuotoja.

Myös oma asiantuntijuutemme liittyy kolonialismin historiaan ja nykyisyyteen. Tämä artikkeli ei olisi syntynyt ilman niitä mahdollisuuksia, joita meillä on ollut oppia palestiinalaisten kristittyjen parissa syntynyttä teologiaa heiltä itseltään ja samalla seurata paikallisten kristittyjen elämää lähietäisyydeltä. Palestiinalaisten parissa kohtaamamme vieraanvaraisuus ja avoimuus ovat rakentaneet asiantuntemustamme, mutta samalla ne palautuvat palestiinalaisille elintärkeään nähdyksi ja kuulluksi tulemisen tarpeeseen, jonka kääntöpuolena ovat ylisukupolviset kokemukset syrjään siirretyiksi, vaiennetuiksi ja unohdetuiksi tulemisesta. Toisaalta olemme tutustuneet palestiinalaiseen kristillisyyteen myös sellaisten kohtaamisten kautta, joissa palestiinalaisilla kristityillä ei ole toimijuutta. Olemme esimerkiksi käyneet keskusteluja, joissa palestiinalaisten näkökulmalle ei tunnu löytyvän sijaa tai joissa palestiinalaisten kristittyjen puheenvuoroja on tulkittu hyvin väritettyneesti. Pyrkimys sovittaa yhteen näitä erilaisia näkökulmia on motivoinut oppimistamme ja auttanut hahmottamaan kolonialismin viitekehyksen sellaiseksi, johon niin palestiinalaisten kristittyjen ääntä käyttävät kuin myös heidän viestiään paikallisesti ja kansainvälisesti tulkitsevat ovat sijoitettavissa.

Historiallisen Palestiinan pirstaloituminen ja hajaannus palestiinalaisen kristillisyyden nykykontekstina

Kristinuskon pitkä ja monipolvinen paikallishistoria heijastuu tämän päivän palestiinalaisessa kristillisyydessä moninaisuutena: yksin Jerusalemin vanhassa kaupungissa toimii nykyisinkin kymmeniä eri kirkkokuntia.⁵ Moninaisuudesta huolimatta alueen kristittyjä yhdistää ymmärrys siitä, että he elävät yhdessä kristinuskon syntysijoilla ja huolehtivat yhdessä sen pyhistä paikoista. Muinaisen historian lisäksi paikalliset kristityt jakavat myös lähihistorian. Tähän historiaan liittyvät haasteet ovat niin ikään vahvistaneet

paikallisten kirkkojen välisiä yhteyksiä, alueen kristittyjen yhteistä kristillistä identiteettiä ja ekumeenisia pyrkimyksiä eri kirkkokuntien välillä. Näin ollen, kun puhumme *paikallisesta palestiinalaisesta kristillisyydestä*, emme tarkoita mitään yksittäistä kirkkokuntaa vaan kristittyjä, jotka (1) elävät joko nykyisessä Israelin valtiossa tai miehityksellä palestiinalaisalueilla ja joita (2) yhdistää paikallinen, kansallinen identiteetti palestiinalaisina, uskonnollinen identiteetti kristittyinä sekä kulttuurinen identiteetti arabeina siten, että palestiinalainen identiteetti on tyypillisesti ensisijainen.⁶ Kiinnitämme huomiota erityisesti viime vuosikymmeninä vahvistuneeseen paikalliseen ja palestiinalaiseen kristilliseen identiteettiin, joka on muotoutunut ja yhä muotoutuu osana palestiinalaisten selviytymis- ja itsenäistymispyrkimyksiä Israelissa ja palestiinalaisalueilla. Tämän identiteetin erilaisia ilmauksia yhdistävät ja selittävät jaettu paikallishistoria ja kokemusmaailma, joita puolestaan määrittävät historiallisen Palestiinan pirstaloituminen ja palestiinalaisten hajaannus Israelin valtion perustamisen ja sitä seuranneiden tapahtumien myötä.⁷

Palestiinalaisen kansallisen identiteetin kannalta merkittäviä tapahtumia ovat *al-nakba* (suom. katastrofi) ja *al-ghurba* (suom. maanpakolaisuus). Kumpikin liittyy Israelin valtion perustamiseen toukokuussa 1948, ylipäänsä Israelin syntyvaiheisiin liittyviin sotiin sekä palestiinalaisten kylien tuhoamiseen ja palestiinalaisten pakenemiseen sekä pakkosiirtoihin alueelta, joka siirtyi Israelin valtion haltuun.⁸ Toinen merkittävä tapahtumaketju on *naksa* (suom. takaisku), jolla tarkoitetaan vuonna 1967 kuuden päivän sodasta alkanutta ja yhä jatkuvaa Itä-Jerusalem, Länsirannan ja Gazan miehitystä.⁹ Nämä tapahtumat erottuvat merkittävinä myös palestiinalaisten kristittyjen omaelämäkerrallisissa kertomuksissa. Nakban ja naksan aluetta pirstaloivat seuraukset ilmenevät paikallisille esimerkiksi siinä, miten merkittävät kristilliset alueet, kuten Nasaretin kaupunki Galileassa, tulivat Israelin valtion perustamisen myötä osaksi Israelia. Pohjoisen Länsirannan kyliin on Nasaretista alle 50 kilometrin matka, mutta uudet rajat estivät perheiden yhteydenpitoa niiden välillä. Vuodesta 1967 eteenpäin sekä Betlehem, jossa kristityt uskovat Jeesuksen syntyneen, että Jerusalemin vanhakaupunki, jonne kristityt perinteisesti sijoittavat Jeesuksen ristiinnaulitsemisen, ovat olleet osa miehitettyjä alueita, mutta sittemmin palestiinalaisten kulkemista myös niiden välillä on rajoitettu monin tavoin.¹⁰

Palestiinalaisten kansallinen herääminen alkoi jo osmanivallan ja edelleen Britannian mandaatin alla. Israelin valtion perustamisen jälkeen pales-

tiinalaisia kokosi yhteen vastarinta ja pyrkimys vapauteen, sillä toisin kuin ympäröivät arabimaat, Palestiina ei ollut itsenäistynyt. Esimerkiksi Palestiinan vapautusjärjestön (PLO) perustaminen vuonna 1964 heijasti palestiinalaisten kansallista heräämistä mutta toimi myös kansallistunteen nostattajana.¹¹ Vastarintaliikkeessä oli mukana myös monia kristittyjä, mikä osaltaan vaikutti siihen, ettei palestiinalaisten itsenäistymiskamppailua mielletty islamilaiseksi vaan palestiinalaisuus (ja arabius) oli jotain, minkä katsottiin yhdistävän niin kristittyjä kuin muslimeita.¹² Palestiinalaisten kansallisen vastarinnan eräänlaisena kulminaationa voidaan pitää palestiinalaisten ensimmäistä kansannousua (arab. *intifada*) vuosina 1987–1993, sillä palestiinalaiset ovat kokeneet sen tehneen palestiinalaiset kansana näkyväksi maailman silmissä. Myös kristityt palestiinalaiset muistavat ensimmäisen intifadan poliittisesti merkittävänä sekä palestiinalaisia syvästi ja laajasti yhdistäneenä tapahtumana.¹³

Ensimmäinen intifada johti 1990-luvun alkupuolella käynnistyneisiin rauhanneuvotteluihin, jotka muistetaan muun muassa Jasser Arafatin ja Jitzhak Rabinin kättelystä Valkoisen talon edustalla. Kansainvälisen yhteisön näkökulmasta neuvottelut tulkittiin siirtymänä diplomatian aikaan ja rauhanneuvottelujen uskottiin johtavan kahden valtion ratkaisuun, eli Palestiinan valtion syntymiseen Israelin valtion rinnalle.¹⁴ Esitys kahden valtion ratkaisusta ja ylipäänsä kansainvälisen yhteisön tukeman rauhanprosessin puitteet näytettyivät alun alkaenkin kivuliaina kompromisseina myös palestiinalaiskristityille, joiden perheiden ja sukujen tarinat ulottuivat yhtä lailla kummankin valtion alueelle. Monet heistä pitivät israelilaisille ja palestiinalaisille yhteistä ja demokraattista valtiota toimivimpana ja yksinkertaisimpana ratkaisuna alueen tilanteeseen, mutta myöntivät kahden valtion ratkaisuun ensisijaisesti siksi, että ymmärsivät juutalaisten haluavan nimenomaan juutalaisen valtion.¹⁵ Myös kansainvälisen yhteisön tuella kahden valtion ratkaisulle oli varmasti merkitystä; rauhanprosessin puitteet ovat muovanneet palestiinalaisten kristittyjen julkisia puheenvuoroja, asemoitumista ja ajattelua viimeisten vuosikymmenten aikana. Heidän puheenvuoroissaan keskeiset poliittiset reunaehdot sisältävät sekä vaatimuksen palestiinalaisten itsemääräämisoikeudesta että Israelin valtion olemassaolon tunnustamisen linjassa kansainvälisen yhteisön virallisten tavoitteiden kanssa. Julkisissa kannanotoissaan palestiinalaiskristityt ovat säännönmukaisesti tuominneet Israelin harjoittaman väkivallan ja palestiinalaisten oikeudettoman aseman, ja vastaavasti kehottaneet palestiinalaisia väkivallattomaan vastarintaan.¹⁶

Toiveikkaista tulkinnoista huolimatta 1990-luvun rauhanneuvottelujen sopimukset tai niiden seuraukset eivät parantaneet palestiinalaisten tilannetta. Päinvastoin ”siirtymä diplomatian aikaan” loi poliittiset puitteet, joissa palestiinalaisten itsenäistymispyrkimyksillä on ollut kansainvälisen yhteisön virallinen tuki, mutta Israelin laajenemispyrkimyksille ei kuitenkaan ole asetettu minkäänlaisia tosiasiallisia rajoitteita.¹⁷ Esimerkiksi rauhanneuvotteluissa sovittu, väliaikaiseksi tarkoitettu Länsirannan aluejako jatkuu yhä, ja se on kaventanut palestiinalaisten liikkumisvapautta entisestään ja lisännyt erilaisia rajoja heidän välillään. Israel ei hallitse ainoastaan kulkua miehityksille palestiinalaisalueille vaan myös liikkumista niiden sisällä: vuonna 2023 YK dokumentoi Länsirannalla ja Itä-Jerusalemmissä ainakin 645 Israelin armeijan ylläpitämää tarkastuspistettä, tiesulkua tai muuta vapaata liikkumista rajoittavaa estettä.¹⁸ Israelilaisten siirtokuntien rakennusprojekti Itä-Jerusalemmissä ja Länsirannalla vain kiihtyi rauhanprosessin myötä. Lisäksi Länsirannalle on rakennettu satojen kilometrien mittainen muuri, joka yhdessä muiden miehityksen rakenteiden kanssa rajoittaa palestiinalaisten kulkemista ja erottaa palestiinalaisyhteisöjä toisistaan.¹⁹ Vaikka Israel on käsitellyt Gazan kaistaa eri tavoin kuin Itä-Jerusalemia tai Länsirantaa, sen strategian taustalla on yhtä lailla palestiinalaisten vapauksien jatkuva rajoittaminen ja heidän eristämisenä.²⁰ Lokakuussa 2023 alkaneet ja edelleen jatkuvat sotatoimet ovat osoittaneet Gazan palestiinalaisten elävän olosuhteissa, joissa Israel voi kaventaa elämän perusedellytyksiä estämällä humanitäärisen avun perillepääsyn ja aika ajoin katkaista täysin kontaktin Gazan palestiinalaisiin.

Epäonnistunut rauhanprosessi heijastuu palestiinalaisten murentuvana luottamuksena diplomatiaan ja neuvotteluihin. Samaan aikaan nakban ja naksan pirstaloima maantiede jakaa yhä palestiinalaisia hyvin konkreettisin tavoin ja myötävaikuttaa jatkuvasti heidän keskinäiseen eriarvoisuuteensa ja hajaannukseensa. Kautta lähihistorian ja myös tänä päivänä palestiinalaisten kokemukset sorrosta ovat monenkirjavia ja heidän tosiasialliset oikeutensa ja elinolonsa ovat keskenään kovin erilaisia. Tämä todellisuus erkaannuttaa palestiinalaisia toisistaan, mikä näkyy konkreettisella tavalla muun muassa Israelin palestiinalaisille myöntämässä erilaisissa henkilöpapereissa ja eri tavoin rajatuissa liikkumismahdollisuuksissa.²¹ Näin historiallisen Palestiinan pirstaloituminen ei ole vain maantieteellistä vaan myös sosiaalista: se on saattanut palestiinalaiset erittäin haavoittuvaan ja keskenään eriarvoiseen asemaan ja syö jatkuvasti palestiinalaisen yhteiskunnan ja yhteisöjen elinvoimaisuutta. Vallitsevissa olosuhteissa yhteenkuuluvuuden tunteen

ylläpitäminen ja ilmaiseminen ovat keskeinen osa palestiinalaisten päivittäistä selviytymistä ja poliittista kamppailua. Solidaarisuuden osoittamisesta heikommassa asemassa olevaa palestiinalaista kohtaan on tullut poliittinen teko, jolla voi olla kohtalokkaat seuraukset henkilön omille oikeuksille.²²

Tämä pirstaloitunut, hajottava ja eriarvoistava lähihistoria ja arkitodellisuus toimivat lähtökohtina tarkastellessamme ja tulkitessamme tämän päivän paikallista palestiinalaista kristillisyyttä ja sen piiristä nousevia puheenvuoroja ja kannanottoja. Ne auttavat hahmottamaan palestiinalaiskristittyjen kannanotoissa kahtalaisen pyrkimyksen. Yhtäältä kannanotot tuovat näkyviin ja painottavat palestiinalaisten yhteistä historiaa ja kokemusmaailmaa, mutta toisaalta ne toimivat myös paikallisesti kokoavina ääninä taistelussa sisäistä hajaannusta vastaan. Toisin sanoen palestiinalaiskristittyjen pyrkimykset kuvata yhteisöjään ja kokemuksiin muistuttavat ulkopuolisia heidän olemassaolostaan ja samalla ne toimivat vahvistuksena paikallisille heidän omasta historiastaan ja identiteetistään. Siten ne ylläpitävät paikallisten identiteettiä, toimijuutta sekä yhteenkuuluvuuden ja osallisuuden tunnetta olosuhteissa, joissa niitä jatkuvasti nakerretaan.

Palestiinalaisten kristittyjen vaikuttamistyö ja sen vastaanotto

Palestiinalaiset kristityt ovat osallistuneet aktiivisesti ja näkyvästi palestiinalaisten kansallisen edun ajamiseen. Kuuluisin yksittäinen esimerkki on Jerusalemissa protestanttiseen perheeseen syntynyt palestiinalaisyhdyshenkilö Edward Said (1935–2003).²³ Kuitenkin 1980-luvulta eteenpäin voidaan dokumentoida paikallisten palestiinalaisten kristittyjen yhteisen viestin ilmaisuja, joissa pyritään uudella tavalla luomaan palestiinalaiseen kristilliseen identiteettiin ja teologiaan pohjaavaa näkökulmaa Israelin ja Palestiinan tilanteen tulkintoihin ja samalla vahvistamaan kristittyjen palestiinalaisten itseyttä ja toimijuutta paikallisesti. Esittelemme seuraavaksi tätä ilmiötä ja viestin sisältöjä kolmen varhaisen esimerkin avulla. Esimerkit antavat hyvän yleiskuvan niistä linjauksista, joissa palestiinalaiskristityt ovat osallistuneet poliittiseen vaikuttamistyöhön paikallisesti ja kansainvälisesti niin kutsutun rauhanprosessin puitteissa aina näihin päiviin saakka.

Varhaisin kirjallinen teos, joka tuo esiin palestiinalaista kristillisyyttä ja ammentaa siitä, on vuonna 1984 julkaistu melkiittipappi Elias Chacourin (s. 1939) *Blood Brothers*. Kirja julkaistiin alun perin englanniksi ja se on sittem-

min käännetty yli kahdellekymmenelle eri kielelle.²⁴ Omaelämäkerrallisessa kirjassaan Chacour kuvaa lapsuuttaan ja nakban seurauksia galilealaiselle kristitylle kyläyhteisölle. Hän muistelee oman isänsä kykyä anteeksiantoon ja pyrkimyksiä sovintoon uusien juutalaisten naapureidensa kanssa Israelin valtiossa. Kirja tekee näkyväksi palestiinalaisia kristittyjä osana alueen historiaa alleviivaamalla samalla kristittyjen merkittävää asemaa ja potentiaalia konfliktin keskellä. Vastaavan kaltaiset peruspiirteet ovat havaittavissa monissa muissakin palestiinalaisten kristittyjen puheenvuoroissa, joissa niin ikään usein hyödynnetään omaa elämäntarinaa kuvaamaan palestiinalaista yhteiskuntaa ja sen historiaa ja nykyisyyttä laajemminkin sekä arvioidaan paikallisten kristittyjen läsnäolo alueella merkittäväksi.²⁵

Kollektiivisemmin paikallisten kristittyjen asiaa ovat esiintuoneet Jerusalemin kirkkojen johtajat, jotka laativat ensimmäisen yhteisen kannanottonsa alkuvuodesta 1988, vain reilu kuukausi intifadan alkamisesta. Tämä yhteinen kirje aloitti Jerusalemin kirkkojen johtajien lausuntojen sarjan, joka jatkuu yhä. Kirjeen allekirjoittajina oli tuolloin laaja joukko Jerusalemin kirkkojen johtajia, jotka ottivat kantaa palestiinalaisten puolesta. He pyrkivät puhuttelemaan seurakuntalaisiaan ja samalla maailman kristittyjä keskellä kansannousua ja kirjoittivat:

Nämä viimeaikaiset kipeät tapahtumat maassamme, jotka ovat johtaneet lukuisiin kuolleisiin ja haavoittuneisiin, ovat selvä merkki kansamme syvästä kärsimyksestä Länsirannalla ja Gazassa. Samalla nämä tapahtumat ovat näkyvä ilmaus kansamme pyrkimyksistä saavuttaa sen lailliset oikeudet ja toteuttaa sen toiveet. Me, kristittyjen yhteisöjen johtajat Jerusalemissa, haluamme ilmaista mahdollisimman rehellisesti ja selkeästi kantamme, joka on totuuden ja oikeudenmukaisuuden puolesta ja vastaan kaikkia epäoikeudenmukaisuuden ja alistamisen muotoja.²⁶

Vuosikymmenten kuluessa Jerusalemin kirkkojen johtajien nimissä on kirjoitettua laatunut toisinaan suppeampi ja toisinaan laajempi joukko. Lausunnot ovat luonteeltaan hyvin ajankohtaisia ja niiden tarkoituksena on vakiintunut jonkin tapahtuman, tapahtumasarjan tai poliittisen kehityskulun esiin ottaminen paikallisten kirkkojen ja kristittyjen näkökulmasta. Eräänlaisina kantaaottavina paimenkirjeinä ne ilmentävät alueen kristittyjen todellisuutta ja arjen haasteita sekä vahvistavat olemassa olevaa ekumeenista yhteyttä paikallisten kirkkojen välillä. Niiden äänessä yhdistyy rohkaisu ja ohjeistus paikallisille kristityille sekä viesti ulospäin globaalille kristikunnalle.²⁷

Jerusalemien kirkkojen yhteisiä kannanottoja tai pyrkimyksiä puhua yhteisellä äänellä ei tule ottaa itsestäänselvyytenä. Ensinnäkin Palestiinan ”vanhoilla kirkkoilla” on pitkistä historioistaan juontuvia erilaisia etnisiä, kulttuurisia ja tunnustuksellisia identiteettejä, eivätkä ne näin ollen ole yksiselitteisesti palestiinalaisia.²⁸ Lisäksi paikalliset kirkot kamppailevat samassa sirpaloituneessa ja poliittisesti hajottavassa kentässä ja kohtaavat osin myös erilaisia haasteita liittyen paikalliseen elintilaansa, omaisuuteensa ja tulevaisuuteensa.²⁹ Jerusalemien kirkkojen johtajien yhteiset lausunnot kuvastavatkin heidän johtamiensa kirkkojen vahvaa integroitumista ennen kaikkea paikalliseen, palestiinalaiseen yhteiskuntaan niin kielen kuin myös kulttuurin ja yhteisen paikallishistorian myötä. Yhdistäväksi, kantavaksi tekijäksi on muodostunut jaettu tulkinta ympäröivästä todellisuudesta ja sen haitallisista vaikutuksista alueen alkuperäisiin asukkaisiin, joihin myös kristityt lukeutuvat.

Kolmas esimerkki palestiinalaisten kristittyjen näkökulmasta on akateeminen palestiinalainen vapautuksen teologia.³⁰ Naim Ateekin (s. 1937) vuonna 1989 ilmestynyt kirja *Justice and Only Justice* edustaa ensimmäistä pyrkimystä luoda palestiinalaista vapautuksen teologiaa akateemisessa kontekstissa. Aiempien esimerkkien tavoin myös Ateekin kirjan sisällöt toimivat suunnanäyttäjänä paikallisille palestiinalaisille kristityille, mutta samalla ne tekevät näkyviksi heidän historiaansa, kokemuksiaan ja tarpeitaan muille yleisöille niin lähellä kuin kaukana; eräs Ateekin merkittävä keskustelukumppani oli hiljattain menehtynyt juutalaista vapautuksen teologiaa luonut Marc H. Ellis.³¹ Aivan erityisesti Ateekia motivoi hänen tilannearvionsa siitä, että paikalliset palestiinalaiset kristityt tarvitsevat kipeästi omaa eli palestiinalaisten itsensä tekemää ja heidän omaan tilanteeseensa tarkoitettua teologista reflektiota. Tämä reflektio kattaa raamatuntulkintaan liittyviä kysymyksiä mukaan lukien sen sisältämät lupaukset maasta; palestiinalaisten tarpeen saada sekä oikeutta että armoa; rauhan edistämisen ja väkivallattomuuteen sitoutumisen kirkon välttämättöminä tehtävinä; sekä visioita tulevasta ja vetoituksen oikeudenmukaisuuden puolesta.³²

Ateekin ohella kansainvälisen profiilinsa ja kirjallisen tuotantonsa puolesta akateemisesti tunnetuin palestiinalainen teologi on luterilainen Mitri Raheb (s. 1961), mutta myös monet muut palestiinalaiset ovat sittemmin kirjoittaneet aihepiiristä akateemisia ja yleistajuisia julkaisuja.³³ Lisäksi palestiinalaiset teologit, kirkolliset johtajat sekä aktiiviset maallikot ovat laatineet myös yhteisiä teologisia julkaisuja. Näistä tunnetuin on vuonna 2009 julkaistu, maallikkolähtöinen *Kairos Palestiina* -dokumentti.³⁴

Palestiinalaisen vapautuksen teologian keskiössä ovat palestiinalaiset, jotka elävät nakban ja naksan moninaisten seurauksien kanssa ja toivovat elämäänsä oikeudenmukaisuutta, vapautta ja rauhaa. Vaikka diskurssi ammentaa raamatullisista utopioista – oikeudenmukaisuudesta sorretuille, vapaudesta vangituille ja kokonaisvaltaisesta rauhasta, jossa kaikkien alueen asukkaiden ihmisoikeudet toteutuisivat ja jokaisella olisi yltäkyläinen elämä – palestiinalaiset kristityt katsovat odotustensa olevan kohtuullisia ja asettuvan hyvin konkreettisesti linjaan kansainvälisen yhteisön julkilausuttujen tavoitteiden kanssa. Toisin sanoen he katsovat, että edellä mainituista oikeudenmukaisuudesta, vapaudesta ja rauhasta voisi tulla poliittista todellisuutta kahden valtion ratkaisun myötä. Koska miehitys sortojärjestelmänä vaikuttaa myös sortajaan, palestiinalaisten vapautuksen teologiien mukaan oikeudenmukainen rauha merkitsee vapautusta paitsi palestiinalaisille, myös israelilaisille.³⁵ Omassa yhteiskunnassaan ja myös laajemmin Lähi-idän kontekstissa he puhuvat painokkaasti uskonnollista ääriajattelua vastaan ja puolustavat demokraattisen ja sekulaarin valtion sekä toimivan kansalaisyhteiskunnan hyötyjä kaikille.³⁶

Edellä kuvaamamme palestiinalaisten kristittyjen yhteinen viesti on dokumentoitavissa viimeistään 1980-luvun loppupuolelta alkaen aina tähän päivään saakka (1) elämäntarinoissa, joissa palestiinalaiset kristityt kirjoittavat paikallisten kristittyjen historiaa osaksi palestiinalaisten historiaa, (2) paikallisten kirkkojen yhteisissä lausunnoissa, joissa kirkkojen johtajat ottavat kantaa ajantasaisiin tapahtumiin ja ohjeistavat kristittyjä lähellä ja kaukana sekä (3) teologisissa kirjoituksissa ja puheenvuoroissa, joissa akateemisesti kouluttautuneet palestiinalaiset vapautuksen teologit argumentoivat teologisesti ja poliittisesti kestävän, rauhanomaisen ja jokaisen yksilön perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittavan ratkaisun puolesta Israelin ja palestiinalaisten väliseen konfliktiin. Näiden erilaisten lähteiden pohjalta hahmottuu paitsi jaettu kokemusmaailma, myös yhteinen viesti. Julkaistujen lähteiden takana on omissa yhteisöissään ja palestiinalaisessa yhteiskunnassa aktiivisia ja vaikutusvaltaisia yksilöitä. Samalla ei-arabiankieliset kirjalliset lähteet muistuttavat myös siitä, että palestiinalaiset kristityt ovat viestillään pyrkineet tavoittamaan myös kansainvälisiä yleisöjä – erityisesti länsimaiden kristittyjä – ja vakuuttamaan heidät siitä, että rauha ja oikeudenmukaisuus israelilaisten ja palestiinalaisten kesken ovat paitsi mahdollisia, myös kristillisen arvomaailman mukaisia ratkaisuja alueen pitkittyneisiin ongelmiin.

Palestiinalaisten kristittyjen puheenvuorot voidaan ymmärtää osaksi kontekstuaalisen teologian traditiota, jossa teologiaa tehdään tietoisesti vuorovaikutuksessa omaan, elettyyn arkitodellisuuteen ja ympäröivään yhteiskuntaan. Usein kontekstuaalisella teologialla on suuri merkitys kyseisessä kontekstissa asuville kristityille, joita varten se on syntynyt, mutta teologinen ilmaisu ja diskurssi noudattavat silti muotoja, jotka ovat ymmärrettäviä globaalin teologian asiayhteyksissä.³⁷ Ei näin ollen ole yllättävää, että palestiinalaisten kristittyjen viesti on vastaanotettu positiivisesti maailmanlaajuisissa kirkkoliitoissa, joissa on mukana paljon muitakin globaalin etelän kirkkoja, jotka ovat muovanneet oman tapansa luoda itselleen mielekästä ja usein yhteiskunnallisesti kantaaottavaa teologiaa.³⁸ Toisen maailmansodan jälkeen syntyneiden kirkkoliittojen taustalla vaikuttavat pyrkimykset purkaa lähetystyön synnyttämiä kolonialistisia rakenteita, luoda tasavertaisempaa kumppanuutta ja vahvistaa sosiaalista oikeudenmukaisuutta paikallisesti ja kansainvälisesti. Tämänkaltaiset pyrkimykset sopivat hyvin yhteen paikallisen palestiinalaisen teologian kanssa.

Toisaalta, koska palestiinalaisen teologian konteksti ja päämäärät ovat näkyvästi poliittisia, paikallisten kristittyjen puheenvuoroja voidaan lähestyä myös vaikuttamistyönä, jonka pyrkimyksenä on sitouttaa yleisöjään niin paikallisesti kuin myös maailmanlaajuisesti poliittiseen, rauhanomaiseen ja kestävään ratkaisuun sekä puolustaa kansainvälisen yhteisön tukemaa kahden valtion ratkaisua. Paikallisesti tällaisen vaikuttamistyön merkitys on erittäin suuri, sillä rauhanomainen ratkaisu israelilaisten ja palestiinalaisten välillä edellyttää myös laajaa kannatusta paikallisten keskuudessa. Samalla juuri se, että palestiinalaisten kristittyjen tekemä teologia linkittyy vaikuttamistyöhön poliittisen ratkaisun puolesta, on tuottanut sille vastustajia ja kriitikoita erityisesti länsimaalaisen kristillisyyden piirissä huomattavasti enemmän kuin kontekstuaalisille teologioille yleensä. Tietoisuus tästä vastustuksesta ja kontaktit kriitikoiden kanssa ovat muovanneet palestiinalaisten kristittyjen puheenvuoroja ja heidän yhteistä viestiään siinä määrin, että niitä on vaikea täysin ymmärtää tuntematta tätä laajempaa kontekstia, jolla on omat kytköksensä kolonialismin historiaan.

Palestiinalaiset kristityt kolonialismin muovaamassa nykyisyydessä

1990- ja 2000-luvuilla Israelin ja palestiinalaisalueiden tilanteesta keskusteltiin pääasiassa rauhanprosessin puitteissa eli Israelin miehityksenä, jonka purkaminen johtaisi kahden valtion ratkaisuun. Tämä diskurssi heijastuu myös palestiinalaisten kristittyjen puheenvuoroissa, vaikka palestiinalaisille alueen lähihistoria – sekä sionismin ideologia että konkreettinen asuttamispolitiikka – on ymmärrettävästi näyttäytynyt laajemmin osana eurooppalaisen kolonialismin historiaa.³⁹ 2010- ja edelleen 2020-luvulla eurooppalaisen kolonialismin historia on vakiintunut keskeiseksi viitekehyyksi myös länsimaisessa Israelin ja Palestiinan tutkimuksessa. Kolonialismin muodoista erityisesti asuttajakolonialismin (engl. *settler colonialism*) katsotaan sopivan historiallisen Palestiinan kolonisaation kuvaamiseen.⁴⁰ Asuttajakolonialismilla tarkoitetaan jollekin alueelle kohdistuvaa muuttoliikettä, jonka tavoitteena on kotouttaa alueelle uudisasukkaita perustamalla heille siirtokuntia ja samalla syrjäyttää alueen alkuperäisväestö. Tämä tulkintaviitekehys auttaa ymmärtämään jo maailmansotien välisenä aikana Palestiinan brittiläiselle mandaattialueelle suuntautunutta juutalaisten muuttoliikettä, mutta myös myöhempiä kehityskulkuja sekä Israelin valtion sisällä että sen miehittämällä alueilla, joista Israel pyrkii edelleen vahvistamaan otettaan muun muassa siirtokuntia rakentamalla ja niihin siviiliväestöä asuttamalla.⁴¹ Palestiinalaisista teologeista asuttajakolonialismin käsitettä ja sen viimeaikaista suosiota on hyödyntänyt ainakin Mitri Raheb.⁴²

Kolonialismin paradigman suosiota selittää epäilemättä havahtuminen rauhanprosessin epäonnistumiseen myös lännessä. Alati laajeneva Israelin siirtokuntapolitiikka on tehnyt kahden valtion malliin perustuvan poliittisen ratkaisun miltei mahdottomaksi ja koko Israel-Palestiinan alue vastaakin nykyisin lähinnä yhden valtion todellisuutta, jota Israel pitää hallussaan.⁴³ Samalla, kun asuttajakolonialismi näyttää selitysvoimaisena tulkintamallina, sen tilannekuva tekee kestävän ja oikeudenmukaisen poliittisen ratkaisun tavoittelusta entistä haastavampaa. Siinä, missä miehitystä käsiteltiin purettavissa olevana asiaintilana, kolonialismin muodoista juuri asuttajakolonialismin purkamisesta ei juurikaan ole onnistuneita ennakkotapauksia, sillä asuttajat ovat yleensä saapuneet alueelle jäädäkseen.⁴⁴ Tässä mielessä paradigman näköalattomuus sopii yhteen paikallisten parissa vallitsevan toivottoman olotilan kanssa: vaikka rauhanprosessiin ei enää uskottaisi, rau-

hantyyötä tekevät vaikuttajat haluavat silti pitää siitä kiinni, jos parempaakaan vaihtoehtoa ei ole näköpiirissä.⁴⁵

Myös paikallisten palestiinalaisten kristittyjen tilannetta tarkasteltiin vielä vuosituhaten taitteessa suhteellisen toiveikkaasti kirkkojen välisten valtarakenteiden purkamisen ja purkautumisen viitekehyksessä. Esimerkiksi Melanie May, joka on koonnut yhteen Jerusalemin kirkkojen johtajien lausuntoja vuosilta 1988–2008, katsoo lausuntojen kuvastavan paitsi ensimmäisen intifadan vaikutuksia palestiinalaisiin, myös paikallisten kirkkojen johdon dekolonisaatiota eli alkuperäistymistä (engl. *indigenization*). May kuvaa prosessin alkaneen paikallisessa evankelisluterilaisessa kirkossa vuonna 1979, kun sen johtoon valittiin ensimmäistä kertaa palestiinalainen piispa. 1980-luvulla myös anglikaani- ja roomalaiskatolisessa kirkossa johtoon nousivat paikalliset, palestiinalaiset papit.⁴⁶ Vaikka nämä tapahtumat ja Mayn tulkinta pitävät paikkansa, ei dekolonialisaatio ole prosessi, joka etenisi mil-lään vääjäämättömällä tavalla kohti paikallisten kasvavaa itsemääräämisoikeutta. Sen sijaan kyse on haavoittuvaisista ja epävarmoista kehityskuluista, jotka kohtaavat aina myös vastustusta ja voivat taantua, epäonnistua tai joh-taa arvaamattomiin suuntiin.

Paikallisten kirkkojen johdon alkuperäistymisestä puhuttaessa on huomattava, että alueen suurimmassa eli kreikkalaisortodoksisessa kirkossa paikallisten pappien eteneminen kirkollisessa hierarkiassa on yhä mahdotonta.⁴⁷ Palestiinalaisen Michel Sabbah'n palveltua roomalaiskatolisen kirkon patriarkkana vuosina 1987–2008 ei kirkon johdossa ole toistaiseksi nähty toista palestiinalaista.⁴⁸ Myös ne protestanttiset tai evankelikaaliset kirkot, joissa kirkollinen hierarkia on kevyintä ja vastaavasti alkuperäistymisprosessi on pisimmällä, ovat yhä tänäkin päivänä taloudellisesti varsin riippuvaisia läntisistä kumppanuuskirkoistaan. Nämä seikat muistuttavat siitä, että vaikka palestiinalaiset kristityt elävät muiden palestiinalaisten tavoin Israelin asutajakolonialismin leimaamassa nykykontekstissa, on myös palestiinalainen kristillisyyks vielä monin tavoin kolonisoitua myös alueelle kohdistuneiden ulkopuolisten intressien myötä, mukaan lukien läntisten kristittyjen näkemykset alueen tulevaisuudesta.

Palestiinalaisten kristittyjen viesti on kohdannut voimakasta torjuntaa niissä kristillisissä piireissä, joissa Israelin valtion tukemisen katsotaan olevan kristityn velvollisuus eli joissa niin kutsuttu kristillinen sionismi elää vahvana.⁴⁹ Vaikka vain harva kirkko sitoutuu kristilliseen sionismiin virallisesti, aatetta esiintyy silti laajalti eri kirkkokunnissa erityisesti Yhdysvalto-

jen evankelikaalien parissa mutta myös palestiinalaisten kirkkojen kumppanuuskirkoissa.⁵⁰ Usein kristityt sionistit alleviivaavat palestiinalaisten kristittyjen toimijuuden ja teologian poliittisuutta ja katsovat poliittisen sitoutuneisuuden syövän puhujien hengellistä uskottavuutta. Palestiinalaiset kirkkojen johtajat ja koulutetut teologit nähdään mieluumminkin eliittinä ja siten osana poliittista korruptoitunutta peliä, ei yhteisöjensä aitoina edustajina ja puolestapuhujina. Toisaalta (kristillisen) sionismin poliittisia yhteyksiä esimerkiksi nationalismin tai kolonialismin historiaan tai nykyisten valta-asetelmien oikeuttamiseen ei tunnisteta; mikäli juutalaisten muuttoliike historiallisen Palestiinan alueelle tulkitaan heidän paluukseen maahan, joka raamatullis-historiallisiin perusteisiin jo kuuluu heille, ei maa-alueiden ja resurssien haltuunotossa tai paikallisväestön kaltoinkohtelussa ole tällä logiikalla välttämättä mitään kyseenalaista.⁵¹ Israelin ja Palestiinan tilannetta ulkopuolelta seuraava kristitty sionisti voi kokea Israelin sotilaallista menestymistä seurattessaan tyytyväisyyttä, eikä muistutus miehityksen alla kärsivästä palestiinalaisesta kanssakristitystä herätä myötätuntoa.⁵²

Hyvin pienen ja varsin omaleimaisen aatetta ilmentävän ryhmän muodostavat myös palestiinalaiset kristityt sionistit, joita vaikuttaa Israelissa sekä palestiinalaisalueilla amerikkalaisen evankelikaalisen lähetystyön seurauksena.⁵³ Nämä paikalliset kristityt katsovat, että Israelin miehitys suojelee heitä palestiinalaisten muslimien vainoilta, ja selittävät kristittyjen maastamuuton johtuvan palestiinalaishallinnosta, jonka he väittävät olevan islamistinen.⁵⁴ Heidän puheenvuoronsa vievät uskottavuutta itsenäisen Palestiinan valtion tulevaisuudelta, eivätkä he ylipäänsä asetu tukemaan poliittista muutosta alueella vaan pyrkivät oikeuttamaan Israelin pitkittyneen miehityksen.⁵⁵ Länsimaalaiset kristilliset sionistit, jotka etsivät perusteita tukea Israelia, nostavat ymmärrettävästi esiin tällaisten palestiinalaisten kristittyjen kertomuksia.⁵⁶ Heidän kertomuksensa sisältävät tyypillisesti monenlaisia käänteitä ja vaarantuntua, ja ne eroavat edellä kuvaamistamme palestiinalaiskristittyjen elämäntarinoista sikäli, että painopiste on yksilöiden erikoisissa kohtaloissa, ei niinkään yksilön tarinan avulla kerrottavassa yhteisön kokemusmaailmassa.

Palestiinalainen kristillinen sionismi on hyvin marginaalinen ilmiö palestiinalaisten kristittyjen keskuudessa: se rajautuu palestiinalaisten evankelikaalisten kristittyjen piireihin, jotka ovat verraten pienet. Tämän takia sitä ei ole juurikaan tutkittu. Tristan Sturm ja Seth Frantzman esittelevät ilmiön palestiinalaisesta yhteiskunnasta löytyvänä kurioositeettina, joka muistuttaa, miten identiteetit voivat olla yllättäviä ja epäloogisia ja niissä voi sulautua

yhteen kaikenlaista, minkä ajattelisi olevan yhteen sovittamatonta.⁵⁷ Kriittisemmän lähestymistavan tarjoavat brittiläis-palestiinalaiset veljekset Jack ja Samuel Munayer arabiankielisessä julkaisussaan, jossa he kuvaavat ilmiötä ja tulkitsevat sitä ”sisäisen kolonialismin” käsitteen avulla. Sisäisellä kolonialismilla Munayerit viittaavat sellaisiin kolonialistisiin rakenteisiin, joita paikalliset sorronalaiset ihmiset käyttävät omaa yhteisöään vastaan mutta itselleen eduksi, ja joissa kolonisoitu osapuoli ikään kuin omaksuu itseensä kolonisoivan osapuolen piirteitä.⁵⁸ Analyysi muistuttaa, kuinka paitsi Israel, myös läntiset kristilliset piirit on nähtävä kolonisoivina osapuolina.

Palestiinalainen kristillinen sionismi sopii kuvaukseen, jossa palestiinalaiskristityt ovat omaksuneet läntisten evankelikaalien näkemykset osaksi omaa identiteettiään ja saaneet siten säilytettyä hyvät suhteet heihin.⁵⁹ Laajemman kontekstin tarjoaa Mitri Raheb kirjassaan *The Politics of Persecution*, jossa hän kuvaa sitä, miten pyrkimykset sijoittaa kristityt palestiinalaisen yhteiskunnan marginaaliin liittyy lännen kolonialistiseen projektiin: Lähi-idän alkuperäiset, paikalliset kristityt on haluttu nähdä avun tarpeessa olevina ja nimenomaan heihin apua kohdistamalla on myötävaikutettu siihen, että kristityt yhteisöt eristäytyisivät vähemmistöasemaan omassa yhteiskunnassaan (engl. *minoritization*).⁶⁰ Rahebin kuvaama historia muistuttaa niistä riskeistä, joita on liittynyt ja yhä liittyy yhteistyöhön ja riippuvaisuuksiin paikallisten ja lännen välillä – ja ylipäänsä paikallisten tarpeeseen hakea näkyvyyttä tai suosiota lännen kristittyjen silmissä.⁶¹

Läntisen hyväksynnän ja huomion herättäminen on ollut palestiinalaisille teologeille tärkeää heidän pyrkiessään tekemään mahdollisimman tehokasta vaikuttamistyötä kansainvälisesti ja parantamaan palestiinalaisten asemaa teologisen keskustelun kautta. Tämä heijastelee niitä globaaleja valtasuhteita, joissa läntisillä kristityillä on usein enemmän vaikutusmahdollisuuksia ja poliittista sanavaltaa kuin esimerkiksi palestiinalaisilla kristityillä – myös Israelin ja Palestiinan tilanteesta puhuttaessa. Toisessa viimeaikaisessa julkaisussa John ja Samuel Munayer tarttuvat palestiinalaiseen vapautuksen teologiaan sisäänkirjoitettuihin kolonialistisiin piirteisiin. He haastavat aiempien sukupolvien palestiinalaisia vapautuksen teologeja katsomalla palestiinalaisen vapautuksen teologian sisältävän aineksia, jotka ovat linjassa lähinnä läntisen akateemisen teologian tekemisen kanssa – esimerkiksi juuri tarjotessaan vaihtoehdon lännessä suosituille kristilliselle sionismille. Munayerien mukaan palestiinalainen vapautuksen teologia on toistanut eu-

Kuva 1. Pyhä Yrjö vapauttajana. Pyhä Yrjö murskaa Länsirantaa ympäröivän muurin. Sijaitsee Pyhän Yrjön luostarissa Al-Khaderin kylässä. © Elizabeth Marteiijn.

rooppalaista akateemisen teologian tekemisen tapaa ja kaipaa dekolonisointia kuten Palestiina itse.⁶²

Munayerien artikkelin rakentava argumentti liittyy niiden paikallisesta kokemusmaailmasta ja eletystä uskonnollisuudesta kumpuavien resurssien kartoittamiseen, joista voisi tulevaisuudessa tehdä paikallisia edustavaa ja heitä palvelevaa vapautuksen teologiaa. He nostavat esille esimerkiksi palestiinalaiseen kansalliseen identiteettiin liittyviä yhteisiä teemoja tai perinteisen palestiinalaisen eletyn uskonnollisuuden elementtejä, jotka yhdistävät niin kristittyjä kuin muslimeita.⁶³ Eräs tällainen esimerkki on Pyhä Yrjö (Saint George), jota palestiinalaiset kristityt pitävät suojeluspyhimyksenään ja jota toisinaan kutsutaan arabiaksi al-Khaderiksi. Al-Khaderin nimellä tunnetaan myös myyttinen viisaan hahmo, johon muslimioppineet katsovat viitattavan myös Koraanissa.⁶⁴ Näiden hahmojen paikallisen assimilaation myötä Pyhän Yrjön/al-Khaderin kunnioituksesta on tullut yhteistä palestiinalaisille kristityille ja muslimeille. Lähihistorian miehityksen, aluevaltauksien ja valtiollisen väkivallan kontekstissa hahmosta on kehittynyt uusia, paikallisia kertomuksia, joissa hänen kuvataan esimerkiksi suojelleen palestiinalaiskyliä kuuden päivän sodassa tai intifadan aikana. Pyhän Yrjön/al-Khaderin hahmossa yhdistyvät palestiinalaisen vapautuksen teologian keskeiset teemat – kuuluminen, todistaminen, vapautus ja sisukkuus – sekä palestiinalaisten kristittyjen ja muslimien ruohonjuuritason yhteiselo ja kansanvastarinnan symboliikka.⁶⁵

Mikäli tarkastellaan palestiinalaisen vapautuksen teologian kehittymistä 1980-luvulta tähän päivään, projekti näyttäätytty kiistatta osana kolonialistisia rakenteita ainakin sikäli, että sitä on pitkälti kehitetty ulkopuolisen avun varassa ja – kuten Munayerit huomauttavat – usein myös ulkopuolisille yleisöille. Toisaalta on syytä muistaa, että protestanttisten kristittyjen tapauksessa kristillinen sionismi on keskeinen osa heihin kohdistunutta vallankäyttöä ja monet protestanttisen taustan omaavat palestiinalaiset teologit ovat käyneet pitkän prosessin vapautuakseen kumppanuuskirkkoissaan kohtaan kristillisen sionismin perinnöstä ja sen vaikutusvallasta.⁶⁶ Edelleen esimerkiksi Betlehemin seudulla tai Jerusalemissa asuvat palestiinalaiskristityt eivät voi välttyä kohtaamasta turisteja, joiden matkaa motivoi kristillisen sionismin värittävä maailmankuva. Näin ollen ei ole ihme, jos tällaiset kohtaamiset heijastuvat ja muovaavat paikallisten itseilmaisua. Protestanttisen kristillisyyden ulkopuolella katolisen tai ortodoksisten kirkkojen tapauksissa sen sijaan kirkkojen omat ylikansalliset hierarkiat haastavat edelleen paikallisten kristittyjen toimijuutta. Pohjoisella Länsirannalla pienissä kylis-

sä turismin ulottumattomissa ei ehkä olla kuultu kristillisestä sionismista tai sen vastustamisesta. Sen sijaan siellä odotetaan uusia katolisen kirkon entisen patriarkan Sabbah'n tai ortodoksisen kirkon arkkipiispan Atallah Hannan kaltaisia hengellisiä johtajia, jotka puhuisivat painokkaasti palestiinalaisten kansallisen ja uskonnollisen itsemääräämisoikeuden puolesta.⁶⁷

Seuraavan kolmen tapausesimerkin avulla kuvailemme tilanteita, joissa palestiinalaiset kristityt taistelevat oman äänensä, historiansa ja paikallisuutensa tunnustamisen puolesta tasapainoillen erilaisten valtarakenteiden lomassa. Kaikki kolme tapausesimerkkiä sijoittuvat 7. lokakuuta 2023 jälkeiseen aikaan ja tuovat edellä kuvaamamme lähihistorian lähemmäs lukijaamme. Ne eivät esitä ratkaisuja alueen tilanteeseen, vaan kutsuvat lukijaamme hahmotamaan sitä todellisuutta, jossa palestiinalaiset kristityt elävät ja toimivat.⁶⁸

Jerusalemien kirkkojen johtajien jouluvierailu: diplomatiaa ja sodankäyntiä mediassa

Maanantaina 18. joulukuuta 2023 joukko Jerusalemien kirkkojen johtajia koontui yhteen. Tapaamisesta koostetun lyhyen tiedotteen mukaan kokountumisessa vahvistettiin yhteisesti sovittu linjaus vaatimattomasta joulunvietosta solidaarisuudenosoituksena Gazassa kärsiviä palestiinalaisia kohtaan. Kuten usein aiemminkin kirkkojen johtajat sopivat laativansa yhteisen joulukirjeen "ilmentääkseen toivoa, rauhaa ja hengellistä yhteyttä". Lisäksi he päättivät vierailusta Israelin presidentin luo ja määrittivät sen tavoitteeksi välittömän tulitauon vaatimisen Gazaan.⁶⁹ Saman viikon torstaina 21. joulukuuta Jerusalemien kirkkojen johtajat julkaisivat lausunnon toteutuneesta vierailusta. Lausunnossa kuvattiin pääasiassa patriarkka Theophilos III:n puheen sisältöjä ja toistettiin vierailun keskeisin tavoite.⁷⁰

Torstaina 21. joulukuuta julkaistiin myös Israelin ulkoministeriön lehdistötiedote koskien pyhän maan kirkollisten johtajien vierailua presidentin luona. Tiedote kuvasi pääasiassa presidentti Herzogin vierailleen pitämää puhetta, josta välittyy käsitys vahvasta samanmielisyydestä ja yhteenkuuluvuuden tunteesta läsnäolijoiden kesken. Herzog liittyi kirkkojen johtajien toiveeseen rauhasta tulevan vuoden aikana. Lisäksi hän rinnasti Hamasin 7. lokakuuta toteuttaman hyökkäyksen kauheudet niihin kauheuksiin, joita myös kristityt pyhällä maalla kokevat. Tiedotteessa lainatussa puheessaan hän toteaa:

Ongelmamme – meidän kaikkien yhteinen ongelma – on ekstremistinen, fundamentalistinen islam, joka ei sovi yhteen sen enempää teidän kuin meidänkään kanssamme. Se on pahan valtakunnan ilmaisu, joka leviää Teheranista ja nojaa jihadistiseen ideologiaan, joka meidän on yhdessä hävitettävä. Se on johtanut meidät tähän meneillään olevaan sotaan.⁷¹

Herzog liittää uskonnollisen ääriajattelun ja terrorin yksinomaan islamiin, vaikka alueen kristittyihin kohdistuneet ja viime aikoina lisääntyneet terroristiset teot ovat olleet ekstremististen juutalaisten tekemiä, ja vastaavia tekoja on kohdistunut myös muslimeihin pyhillä paikoilla.⁷² Sen sijaan alueen kristityt ovatkin aktiivisesti painottaneet, että uskonnollinen ääriajattelu uhkaa alueen tulevaisuutta ja sitä vastaan on taisteltava islamin lisäksi myös juutalaisuuden ja kristinuskon piirissä. Merkillepantavaa on se, miten Herzog asemoi alueen kristityt omalle puolelleen esiintymällä yhtäältä paikallisten kristillisten yhteisöjen suojelijana ja toisaalta ylipäänsä hyvän ja moraalisen edustajana. Juutalaisten ja kristittyjen asemointia samalle puolelle tukee lehdistötiedotteen mukana julkaistu valokuva presidentti Herzogista avustajineen ja vieraineen, jota jaettiin myös presidentin sosiaalisen median tileillä ja joka levisi mediassa laajalti.

Lokakuussa 2023 tapahtuneeseen Hamasin hyökkäykseen ja sen jälkeiseen Israelin operaatioon liittyvä mediasodankäynti on ollut aiempaa voimakkaampaa niin israelilaisessa, palestiinalaisessa kuin myös kansainvälisessä mediassa.⁷³ Israelin ulkoministeriön Jerusalemin kirkkojen johtajien vierailuun liittyvä tiedotus ei ole tästä kontekstista irrallista. Israelin presidenttinä Herzog luonnollisesti katsoo ja tulkitsee tapahtumia kansalaistensa näkökulmasta – johdonmukaisesti hän toimii näin myös Jerusalemin kirkkojen johtajien seurassa ja siitä viestiessään. Yksipuolinen viestintä välitti kuitenkin vaikutelman siitä, että myös Jerusalemin kirkolliset johtajat jakaisivat Israelin tulkinnan meneillään olevasta eskalaatiosta. Heidän vaatimuksensa tulitauosta ohitetaan ja ainoana syynä tapahtumiin pidetään ekstremististä islamia.

Presidentti Herzogin puheen viesti kohdistui mahdollisesti useampaankin suuntaan. Viestin sisältö on linjassa sellaisten näkemysten kanssa, joissa Israelin ja Palestiinan konflikti uskonnollistetaan eikä kristittyjen katsota olevan todellinen osa palestiinalaista yhteiskuntaa vaan jossain juutalaisten ja muslimien ”välissä”. Näkemykset ovat monin tavoin yhteensovittamattomissa palestiinalaisten kristittyjen itseymmärryksen kanssa, mistä todistaa

tapahtuman provosoima kriittinen reaktio sosiaalisen median alustoilla palestiinalaisten kristittyjen parissa. Paikallisten kristittyjen kritiikin kohteeksi valikoituivat ennen kaikkea heidän omat johtajansa. ”Teidän rauhanne on meidän kansamme helvetti”, eräs kristitty palestiinalainen nuori aikuinen kirjoitti jakaessaan jo samana päivänä eteenpäin kuvaa Israelin presidentistä Jerusalemin kirkkojen johtajien ympäröimänä sosiaalisessa mediassa.⁷⁴ Vierailusta välittynyt mielikuva saattoi monet paikalliset kristityt tilanteeseen, jossa heidän oli valittava, seisovatko he kuuliaisina ja vaitonaisina yhteisöjensä johtajien alaisuudessa Herzogin vastaanotolla vai ilmaisevat solidarisuutta Gazassa kärsiviä kansansa jäseniä kohtaan.

Lauantaina 23. joulukuuta Jerusalemin kirkkojen johtajat julkaisivat sosiaalisessa mediassa jaettavaksi tarkoitettun lehdistötiedotteen ottaakseen kantaa syntyneeseen kohuun.⁷⁵ He painottivat, että vierailu Herzogin luona ei liittynyt kausitervehdysten vaihtamiseen vaan heidän tavoitteenaan oli maailmanlaajuisen kirkollisen viestin välittäminen eli vaatimus verenvuodatuksen lopettamisesta Gazassa välittömästi. Lisäksi kirkkojen johtajat toivat vierailulla esiin siviilien syvän ahdingon ja ottivat kantaa lisääntyneisiin liikkumisrajoituksiin Länsirannalla. Tiedotteessa he kritisoivat israelilaisten medialähteiden tapaa esittää vierailu siten, että sen pääasiat sivuutettiin, mutta nuhtelivat myös niitä palestiinalaisia sosiaalisen median vaikuttajia, jotka ottivat israelilaismedioiden esitystavan kritiikittä vastaan ja jakamalla viestiä eteenpäin vahvistivat vierailusta syntynyttä vääristynyttä kuvaa. Toistettuaan edelleen vierailunsa perimmäisen tavoitteen Jerusalemin kirkkojen johtajat linjasivat, että ”kaikki näiden puitteiden ulkopuolella käytävä keskustelu edustaa ainoastaan pyrkimystä tahrata kuvaa kristityistä ja kirkoista”.⁷⁶

Jerusalemin kirkkojen johtajien vierailun synnyttämän kohun ja siihen kohdistuneen kritiikin taustalla voidaan nähdä palestiinalaisten pettyminen diplomaattisiin keinoihin ja niiden tehottomuuteen kuluneiden vuosikymmenten aikana. Tapaus ilmentää vallitsevia jännitteitä väkivaltaisen ja väkivallattoman vastarinnan välillä, joista jälkimmäisen puolustaminen käy jatkuvasti vaikeammaksi vallitsevissa poliittisissa oloissa. Samalla tapaus muistuttaa palestiinalaisen yhteiskunnan eriarvoistumisesta ja sisäisestä polarisaatiosta: joidenkin palestiinalaisten yhteisöjen etuoikeutetuilla ja arvovaltaisilla jäsenillä on täysin poikkeukselliset toimintamahdollisuudet jo yksin siinä, että he saavat puhutella Israelin presidenttiä. Valtaväestön ei välttämättä ole helppo samastua tällaisiin johtajiin ja luottaa heidän edustavan itseään suljettujen ovien takana. Tämän kaltaiset tapahtumat altista-

vat kirkkojen johtajat vastaavalle kritiikille, jota palestiinalaiset ovat pitkään kohdistaneet sekä kansainväliseen yhteisöön että palestiinalaishallintoon, ja voivat siten kasvattaa kuilua yhteisön johtajien ja jäsenten välillä.

Valituksen liturgia Betlehemissä: palestiinalaiset kristityt “elävinä kivenä”

Vuonna 2023 joulunviettoon valmistauduttiin Länsirannalla hyvin poikkeuksellisella tavalla: turismin tyrehtyminen palestiinalaisalueilla ei ole tavatonta,

Kuva 2. Betlehemin luterilaisen kirkon jouluseimi vuonna 2023 sai inspiraationsa Gazan tapahtumista. Keffiyeh-huiviin kiedottu Jeesus-lapsi on syntynyt raunioiden keskelle. © Munther Isaac.

mutta ensimmäistä kertaa sitten vuoden 1948 palestiinalaiset eivät valaisseet joulukuusiaan kaupungeissa osoittaakseen solidaarisuutta Gazassa kärsiviä kohtaan. Erityisesti tämä näkyi Jeesuksen syntymäkaupungissa Betlehemissä, joka on vuosisatojen ajan ollut kristittyjen keskeinen pyhiinvaelluskohde ja vähintään mielikuvissa tuttu paikka kaikille maailman kristityille.

Tavallisesti kansainvälisten vieraiden vastaanottaminen tarjoaa paikallisille kristityille mahdollisuuden kertoa elämästään ja kokemuksistaan miehityksen alla. Historiallisten monumenttien ohella palestiinalaiset kristityt kutsuvatkin pyhiinvaeltajia tutustumaan pyhän maan ”eläviin kiviin”. Viime joulun alla ajankohdalle tyypillisen iloisen ja näkyvän juhlinnan sijaan paikalliset kristityt loivat tilanteeseensa sopivampia ilmaisumuotoja joulun sanomalle. Yhden esimerkin tarjosi adventin aikana Betlehemin luterilaisen kirkon alttarille ilmestynyt jouluseimi. Seimessä palestiinalaiseen kefiyeh-huviin puettu Jeesus-lapsi on syntynyt tallin sijaan Gazan pommitettujen raunioiden keskelle.

Betlehemin luterilaisen seurakunnan kirkkoherra Munther Isaacin viesti ”Kristuksesta raunioiden alla” muistutti meneillään olevasta kärsimyksestä Jeesuksen synnyinseudulla ja piirsi yhtymäkohtia monelle tutun joulukertomuksen ja erityisesti Gazan palestiinalaisten nykyhetken välillä. Paikallisille kristityille asetelma kuvasti surua ja huolta siitä, mitä Gazassa tapahtuu. Kuva seimestä levisi sekä sosiaalisen että perinteisen median alustoilla laajasti muualle kristilliseen maailmaan.

23. joulukuuta Isaac piti Betlehemin kirkossa englanninkielisen jumalanpalveluksen, jonka hän nimesi valituksen liturgiaksi. Jumalanpalveluksessa paikallinen yhdistyi globaaliin, kun mukaan kutsuttiin etäyhteyksien kautta ihmisiä eri puolilta maailmaa. Sisältöjen puolesta jumalanpalvelus vaikutti olevan suunnattu erityisesti alueen ulkopuolella eläville: Isaac saarnasi Gazan tapahtumista ja läntisen maailman, kirkkojen ja kristittyjen hiljaisuudesta niiden edessä. Hänen mukaansa kansanmurhan edessä vaiti pysyneet kristityt ovat saattaneet itsensä osasyllisiksi tapahtuneeseen, ja hän pohti, miten läntinen kristikunta voi koskaan selvittää siitä moraalisesta rappiosta, johon se on itsensä hiljaisuudellaan ajanut. Samalla Isaac problematisoi joulunviettoon liittyvää asetelmaa: kristityt maat mahdollistavat Gazassa käydyn sodan ja, kun joulun lapsen synnyinseuduilla joulun on peruttu, länsimaissa juhlietaan rauhan ja yltäkylläisyyden keskellä.⁷⁷

Isaacin paikalliselle ja kansainväliselle seurakunnalleen pitämä jumalanpalvelus pyrki vaikuttamaan asianosaisten ohella erityisesti ulkopuolisiin.

Vaikka asiayhteys on tavanomaista synkempi, toiminnassa heijastuu palestiinalaisen vapautuksen teologian perinteinen viesti: me olemme täällä, myös meillä on merkitystä. Tällä kertaa paikallinen ele sai kuitenkin täysin poikkeuksellista huomiota, kun vuoden 2024 alussa Haagin kansainvälisessä tuomioistuimessa käsiteltiin Etelä-Afrikan Israelia vastaan nostamaa kansanmurhasyytettä. Etelä-Afrikan loppupuheenvuorossa asianajaja, irlantilainen Blinne Ní Ghrálaigh viittasi Isaacin joulusaarnan ”paikalliselle seurakunnalle ja koko maailmalle” kohdistettuihin sanoihin. Isaacia lainaten hän lausui:

Gazaa sellaisena kuin me sen tunnemme ei enää ole. Tämä on hävitys, tämä on kansanmurha. [...] Tehtyä ei enää saa tekemättömäksi. Haluan, että katsotte peiliin ja kysytte itseltänne: missä minä olin, kun Gazassa toteutettiin kansanmurha?⁷⁸

Yhdysvalloissa Betlehemin seimiasetelma herätti keskustelua pääsiäisenä, kun tunnettu amerikkalainen varhaisen kristillisyyden tutkija Paula Fredriksen julkaisi maaliskuun 2024 lopussa *The Washington Post*issa kirjoituksen, jossa hän vetosi lehden lukijakuntaan: ”Älkäämme tänä pääsiäisenä yrittäkö teeskennellä, että Jeesus olisi ollut 'palestiinalainen juutalainen'”. Fredriksenin mukaan Jeesus oli oikeammin juudealainen juutalainen. Kirjoituksessaan Fredriksen viittaa ”Kristus raunioiden alla” -seimiasetelmaan sekä Isaacin kuuluisaksi tulleeseen saarnaan: hän näkee näissä pyrkimyksen lavastaa ensimmäisen vuosisadan Juudean juutalaiset miehittävän vallan rooliin samalla, kun Jeesus lavastetaan palestiinalaiseksi ja heidän uhrikseen.⁷⁹

Fredriksenin poleemisen kirjoituksen myötä käytiin myös nyansoidumpaa keskustelua siitä, kätkeytyykö Betlehemin seimiasetelman symboliikkaan toisinto ”ikivanhasta antisemitismistä”. Keskeisiä kysymyksiä ovat ainakin, keneen Isaacin viesti liittyy ja keneen huomio on tarkoitus kiinnittää. Onko seimiasetelmassa – vastasyntyneessä Jeesus-vauvassa – viittaus juutalaisiin Jeesuksen murhaajina, koska kehystenä on rauniot eli Israelin pommittama Gaza? Vai kuvaako Kristus raunioissa sitä, miten kirkoissa jouluisin julistetaan Jumalan syntymistä ihmiseksi ja on näin ollen samaistettavissa kurjimpaankin ihmiskohtaloon? Julkisessa vastineessaan Fredriksenille varhaisen juutalaisuuden ja kristillisyyden tutkija Bernadette Brooten huomauttaakin, miten monet – myös juutalaiset – saattavat nähdä Betlehemin kirkon seimiasetelmassa ”kärsivän Jeesuksen samastumisen tapettuihin, haavoittuneisiin ja nälkäänäkeviin ihmisiin ilman mitään erityistä referenssiä ensimmäisen vuosisadan juutalaisiin”⁸⁰. Brooten päättää kirjoituksensa

toiveeseen siitä, että aito uskontojenvälinen yhteistyö voisi myös tukea paikallisten ihmisten selviytymistä meneillään olevasta traumasta. Siksi vaien-tamisen sijaan ”jokaisen olisi kuunneltava [myös] palestiinalaisia kristittyjä sekä muita palestiinalaisia”⁸¹.

Betlehemin luterilaisen kirkon seimiasetelma ja joulun alla pidetty vali-tuksen liturgia ovat esimerkkejä siitä, miten paikalliset kristityt pyrkivät ker-tomaan elämästään ja jakamaan kokemuksiaan. Tapauksen poikkeuksellisen suuri huomio auttaa myös ymmärtämään, miksi palestiinalaiskristittyjen ääni voi näyttäytyä monille Israelia tukeville tahoille uhkana. Huolimatta pie-nestä määrästä ja rajallisista resursseistaan palestiinalaisilla kristityillä on kumppaneidensa ja verkostojensa myötä näkyvyyttä länsimaissa, joissa Lä-hi-idän kristittyjen viestiä kuullaan todennäköisesti edes jonkinlaisella mie-lenkiinnolla. Toisaalta palestiinalaisten kristittyjen reaaliaikaiset kokemukset ja tulkinnat tilanteestaan voivat päätyä erilaisiin asiayhteyksiin ja herättää myös sellaista keskustelua, joka ei enää liity palestiinalaisten tilanteeseen.

Maailman rukouspäivä 2024: palestiinalaisten arkikokemusten sensurointi

Palestiinalaiset kristityt ovat aktiivisesti mukana kansainvälisissä kirkkolii-toissa ja ekumeenisessa toiminnassa. Yksi esimerkki tästä on Maailman ru-kouspäivä (World Day of Prayer), naisten johtama maailmanlaajuinen eku-meeninen liike, jossa palestiinalaiset kristityt naiset ovat toimineet 1970-lu-vulta alkaen ensimmäisen palestiinalaisen luterilaisen piispan Daoud Had-dadin vaimon Aida Haddadin aloitteesta. Vuonna 2024 Maailman rukous-päivän vuosittain vaihtuvista materiaaleista vastasi Palestiinan kansallinen komitea, joka oli valittu tähän tehtävään jo vuonna 2017.

Palestiinalaisten Maailman rukouspäivää varten tuottama materiaali oli otsikoitu Uuden testamentin Efesolaiskirjettä mukaillen: ”Pyydän teitä [...] olemaan kärsivällisiä toinen toisianne kohtaan rakkaudessa” (Ef. 1:1–3). Tekijät kuvaavat pyrkimyksekseen avata tätä raamatunjaetta yhdessä, peilata sen oh-jetta vasten omia kärsimyksiään palestiinalaisina kristittyinä naisina ja siten ”inspiroida kaikkia naisia ympäri maailmaa osoittamaan kärsivällisyyttä rak-kaudessa vaikeinakin aikoina.”⁸² Maailman rukouspäivän verkkosivuille kristi-tyt palestiinalaisnaiset ovat koostaneet lyhyen raamattuopetuksen, tietoisun

Kuva 3. Palestiinalais-saksalaisen Halima Azizin teoksessa kolme palestiinalaista naista on kuvattu oliivipuun, unikkojen ja avainten, perinteisten palestiinalaisten kansallisten symbolien, kanssa. © Halima Aziz / World Day of Prayer.

maansa historiasta ja kulttuurista sekä esittelytekstin saksalais-palestiinalaisesta taiteilijasta Halima Azizista (s. 1999), joka laati materiaaliin kuvituksen.

Azizin teos on palestiinalaisen kulttuurin inspiroima: se kuvaa kolmea naista rukoilemassa yhdessä rauhaisassa luonnonpaikassa. Naisten taustaa ja yhteenkuuluvuutta kuvaavat muun muassa oliivipuu oksineen, joka symboloi ikuista ja rikasta elämää; kultaiset juuret muistuttavat palestiinalaisten olemassaolosta ja heidän pyrkimyksistään vapauteen; unikonkukat muistuttavat palestiinalaisia kaikista niistä, jotka ovat menettäneet henkensä maansa vuoksi; ja naisten kaulassa roikkuvat avaimet muistuttavat palestiinalaispakolaisten toivosta palata kotimaahansa.⁸³ Lähes sadassa Maailman rukouspäivän jäsenmaassa käytettäväksi tuotettiin myös muun muassa jumalanpalveluspohja, jonka osana esitellään kolme palestiinalaista naista kertomassa omalla äänellään elämästään ja siitä, mikä on auttanut heitä kestäämään rakkaudessa.⁸⁴

Vuoden 2024 Maailman rukouspäivän materiaalit tuotiin julki eri kielillä jo vuoden 2023 syyskuussa. Pian julkaisun jälkeen Hamas teki historian tuhoisimman iskunsa, jossa se surmasi ja otti panttivangeiksi ennennäkemättömän määrän israelilaisia. Tapausta seurasi Israelin raskas sotilaallinen vastaisku, jonka seuraukset erityisesti Gazan siviiliväestölle ovat olleet kohtalokkaat. Eskaloituminen kiinnitti maailman huomion jälleen Israeliin ja Palestiinaan. Hamasin iskun mittakaavasta johtuen vedettiin yhtäläisyyserkkeitä sen aiheuttaman tuhon ja holokaustin aikaisten juutalaisten joukkotuhojen välille.⁸⁵

Näiden tapahtumien ja keskustelujen herkehtäminen Maailman rukouspäivän materiaalia alettiin arvioida uudestaan erityisesti Saksassa.⁸⁶ Palestiinalaisten kristittyjen naisten tuottaman materiaalin väitettiin esimerkiksi liittyvän antisemitismiin ja maailmanlaajuisesta ekumeenisesta liikkeestä syytettiin empatian puutteesta sekä yksipuolisesta Israel-kritiikistä. Myös Azizin kolmea palestiinalaisnaista esittävässä taideteoksessa käytetyt palestiinalaisten perinteiset symbolit – unikat ja avaimet – liitettiin väkivaltaiseen Israelin tuhoamiseen pyrkivään ideologiaan.⁸⁷ Rukouspäivän ja ekumeenisen liikkeen vastineissa muistutettiin, että materiaali oli jo tarkastettu Saksassa ennen sen julkaisemista useiden tahojen, myös juutalais-kristillisen dialogin asiantuntijoiden toimesta.⁸⁸

Maailman rukouspäivän Saksan kansallinen komitea kuitenkin päätyi tarkastamaan palestiinalaiskristittyjen naisten tuottaman materiaalin uudestaan ja muokkaamaan sen. Vuoden 2024 alussa, hyvissä ajoin ennen maa-

liskuun alussa vietettävää rukouspäivää, saksaksi julkaistiin päivitetty materiaali, jonka tekstiä oli muokattu ja josta Azizin tekemä kuva oli poistettu. Saksan kansallisen komitean tiedotteen mukaan ratkaisuun myötävaikuttivat lokakuun 7. päivän jälkeiset ”dramaattiset tapahtumat”. Samassa yhteydessä todettiin myös Azizin kuvitusmateriaalin käytön kyseenalaisuus, sillä syytöksiä sen yhteydestä Hamasin kannattamiseen ei komitean mukaan pystytty kumoamaan.⁸⁹

Palestiinalaisten kristittyjen naisten tuottamassa Maailman rukouspäivän materiaalissa esitellään paikallisia naisia, joiden äänen oli tarkoitus kuulua Maailman rukouspäivän jumalanpalveluksessa.⁹⁰ Muun muassa Lina kertoo itselleen tärkeästä esikuvasta, tädistään Shireen Abu Akleh’sta. Abu Akleh oli journalisti, joka kuoli työtehtävissään Länsirannalla toukokuussa 2022 israelilaisen sotilaan ampumana. Tapaus sai aikanaan suurta mediahuomiota. Alkuperäisessä materiaalissa huomio oli Linassa, joka katsoo tähtinsä olevan esimerkki ”elämästä totuuden puolesta”. Linan minä- muotoista kerrontaa Abu Akleh’n elämästä on Saksan kansallisen komitean editiossa johdonmukaisesti muokattu niin, että viittaukset Abu Akleh’en elämäntyöhön totuudellisen raportoinnin puolesta on poistettu. Lisäksi materiaaliin on lisätty ikään kuin ulkopuolisen huomautus siitä, että Abu Akleh’n kuolema lisäsi jännitteitä jo ennestään jännittyneeseen tilanteeseen Länsirannalla. Samassa yhteydessä todettiin, ettei Abu Akleh’n kuoleman olosuhteista ole täyttä selvyyttä – siitä huolimatta, että myös Israelin puolustusvoimat (IDF) on myöntänyt ampujan olleen todennäköisesti Israelin sotilas.⁹¹

Myös palestiinalaisen Saran kertomusta on kehystetty uudelleen. Alkuperäisessä materiaalissa Sara kertoi isovanhemmistaan, jotka vastaperustetun Israelin sotilaat karkottivat kodistaan Jaffasta. Saksan kansallisen komitean virallistamassa uudessa versiossa puhutaan vain passiivissa paenneista ja karkotetuista. Kun Sara alkuperäisen materiaalin mukaan kertoo, että palestiinalaiset kutsuvat yhä tänäkin päivänä tätä heille tapahtunutta katastrofia nimellä ”nakba”, niin Saksan kansallisen komitean muokkaamassa versiossa ”katastrofi” on lainausmerkeissä. Tapahtunutta ei näin esitetä historiallisena faktana vaan alleviivataan sen olevan ennen kaikkea palestiinalaisten kokemus ja tulkinta tapahtumista. Kun alkuperäisessä materiaalissa Saran elämäntarinaa ja sukupolvien ketjua luonnehditaan ”elämäksi toivon puolesta”, niin Saksan kansallisen komitean virallistamassa versiossa lisätään, että vuonna 1948 perustettu Israelin valtio tarjosi kuitenkin juutalaisille tur-

vasataman, vaikka samassa yhteydessä monet palestiinalaiset tulivatkin karkotetuksi ja menettivät kotinsa.

Yksi Maailman rukouspäivän tarkoituksista on vahvistaa paikallisten naisten ääntä eri puolilla maailmaa ja antaa tilaa ja kuuluvuutta heidän omille tarinoilleen, kokemuksilleen ja kohtaloilleen. Maailman rukouspäivän Saksan kansallinen komitea antaa kyllä palestiinalaisnaisille äänen, mutta tarve moderoida sitä on merkille pantavaa. Komitean muokattua ja kehystettyä uudelleen palestiinalaisnaisten tarinat on vaikea välttyä siltä vaikutelmalta, että saksalaiset kumppanit katsoivat olevansa kykenevämpiä sanoittamaan palestiinalaisnaisten elämää kuin palestiinalaisnaiset itse sekä sellaisessa asemassa, jossa heillä oli oikeus sanoittaa asioita heidän puolestaan. Maailman rukouspäivän Saksan kansallisen komitean tekemät muokkaukset palestiinalaisten kristittyjen naisten puheenvuoroihin tarjoavat yhden esimerkin toimintaympäristöistä, joissa palestiinalaiskristityt navigoivat suhteessa kirkollisiin kumppaneihinsa.

Palestiinan kansallisessa komiteassa toimivat palestiinalaisnaiset olivat tapahtuneen vuoksi pettyneitä, mutta eivät yllättyneitä. Jordanian ja Pyhän maan evankelisluterilaisen kirkon pastori, Maailman rukouspäivän palestiinalaisessa komiteassa mukana ollut Sally Azar tiivistää palestiinalaiskristittyjen näkemyksen tapahtuneesta:

Myös palestiinalaisnaiset Saksassa sanoivat samaa: kyse ei enää ole tekstistä, joka kuvaa meidän kokemuksiamme. Emme halua rukoilla näin. Vuosi sitten saksalainen delegaatio vieraili luonamme ja kertoi hyväksyvänsä materiaalimme sellaisena kuin se oli. Miksi sitten nämä muutokset tehtiin? Palestiinalaisena Maailman rukouspäivän komiteana emme todellakaan pidä antisemitististä jumalanpalvelusta. Mutta he tahtoivat muuttaa sen, miten me Israelin näemme ja koemme.⁹²

Lopuksi

Tässä artikkelissa olemme kuvanneet palestiinalaista kristillisyyttä ja palestiinalaisen paikallisen teologian muotoutumista osana alueen lähihistoriaa. Tavoitteemme on ollut tarjota taustatietoa ja näkökulmia, jotka voivat auttaa ymmärtämään palestiinalaisten kristittyjen ajattelua ja puheenvuoroja siinä kolonialismin leimaamassa nykyisyydessä, jossa palestiinalaiskristityt elävät ja toimivat. Vaikka palestiinalaisessa paikallisessa teologiassa on sekä vapau-

tuksen teologian että jälkikolonialistisen teologian piirteitä, katsauksemme muistuttaa, että palestiinalaiset – mukaan lukien palestiinalaiset kristityt – ovat sekä historiansa että nykyisyytensä puolesta kolonisoitu kansa.

Kolonialismin viitekehys on laajalti suosittu nykyaikaisessa Israelin ja Palestiinan tutkimuksessa. Kolonialistisiin asiayhteyksiin liittyvästä vallan epätasapainosta johtuen tulkinnat keskittyvät usein kolonisoivan osapuolen toimijuuteen ja erilaisiin toimiin, jotka ylläpitävät ja edistävät kolonisaatiota ja joiden kohteena kolonisoitu osapuoli on. Kiinnittämällä huomion palestiinalaisiin ja heidän toimijuuteensa vallitsevissa valtarakenteissa alleviivaamme kolonisoidun osapuolen toimijuutta sekä tärkeyttä ymmärtää myös sitä. Kolonialistiset rakenteet ja niissä toteutuvat suhteet mahdollistavat palestiinalaisten kristittyjen toimijuutta samalla, kun ne edelleen muovaavat ja rajoittavat sitä monenlaisin tavoin.

Kuvaamamme palestiinalaiskristityt ovat tuoneet palestiinalaisuudestaan ja kristillisyydestään nousevaa viestiään aktiivisesti esiin jo neljäkymmenen vuoden ajan. Heidän äänillään on paikoin suurtakin vaikuttavuutta. Tästä huolimatta heiltä puuttuu edelleen vapaus ilmaista tunteitaan, kokemuksiaan, identiteettiään tai historiaansa heidän omilla ehdoillaan.

Kiitokset

Kiitämme Ilse Paakkista ja Timo R. Stewartia arvokkaista kommenteista keskenräiseen tekstiimme sekä lehden toimitusta ja anonyymeja arvioitsijoita palautteesta, joka auttoi meitä täsmentämään argumentaatiotamme. Kiitämme myös Elizabeth Martejnina, Munther Isaacia sekä World Day of Prayer International -komiteaa artikkelin kuvien käyttöoikeuksien jakamisesta. Omissamme artikkelimme oikeudenmukaisen rauhan puolesta työskenteleville yhteyshenkilöillemme Palestiinassa ja Israelissa.

TM Anna-Liisa Rafael on väitöskirjatutkija Helsingin yliopiston teologian ja uskonnotutkimuksen tohtoriohjelmassa. Hänen tutkimuksensa käsittelee juutalaisuutta, kristinuskkoa ja islamia yhdistäviä marttyyrikertomuksia. Tutkimuksensa ohella Rafael on opiskellut ja työskennellyt Länsirannalla ja Jerusalemissa vuosina 2006 sekä 2012–2017 muun muassa harjoittelijana Ramallahin luterilaisessa seurakunnassa, stipendiaattina Jerusalemin heprealaisessa yliopistossa sekä Suomen Lähi-idän instituutin tutkijavieraana ja stipendiaattina.

TM Anne K. Heikkinen on väitöskirjatutkija Helsingin yliopiston teologian ja uskonnontutkimuksen tohtorihjelmassa. Ekumeniikan alan väitöskirjassaan hän tutkii palestiinalaispiispa Munib Younanin teologista ajattelua. Tutkimuksensa myötä Heikkinen on työskennellyt Israelissa ja Palestiinassa vuosina 2019 ja 2022–2023.

Viitteet

- 1 Monet palestiinalaiskristityt lukevat itsensä Uuden testamentin Apostolien tekojen mainintaan ”arabialaisista”, jotka muiden ohella kuulivat opetuslasten julistavan evankeliumia omalla kielellään Jerusalemissa ensimmäisenä helluntaina (ks. Apt. t. 2:11). Historiallis-kriittisen raamatuntutkimuksen valossa nykypäivän palestiinalaisten samastaminen Apostolien tekojen mainintaan ei ole ongelmatonta, eikä tekstistä edes selviä, ovatko kyseiset arabialaiset paikallisia vai kenties vierailemassa Jerusalemissa. Tulkinta ilmentää joka tapauksessa palestiinalaisten kristittyjen raamattutietoutta ja identiteetinrakennusta. Ks. myös Parkkinen 2020, 34.
- 2 World Christian Databasen mukaan miehitetyillä palestiinalaisalueilla kristittyjä on 0,82% ja Israelissa 2%; ks. Marteijn 2020, 259–260. Parkkinen (2020, 34) käyttää Lähi-idän kirkkojen neuvoston (MECC) tilastoja, joiden mukaan palestiinalaisalueilla kristittyjä olisi 1,5%. Sekä Israelissa että palestiinalaisalueilla kristityt jakautuvat useisiin eri kirkkokuntiin, joista suurin osa on ollut alueella jo ennen Israelin valtion perustamista. Tilastoissa Israelilla tarkoitetaan vuonna 1948 perustettua Israelin valtiota vuotta 1967 edeltävine rajoineen ja miehitetyillä palestiinalaisalueilla Itä-Jerusalemia, Länsirantaa ja Gazaa. Näihin alueisiin viittaamme vastaavissa merkityksissä myös tässä artikkelissa, mutta puhumme myös historiallisesta Palestiinasta tarkoittaen sillä koko vanhan Britannian Palestiinan mandaatin aikaista aluetta, eli nykyistä Israelin valtion aluetta sekä miehitettyjä palestiinalaisalueita yhdessä.
- 3 Vastikään laaditun selvityksen mukaan miehitetyillä palestiinalaisalueilla toimii lähes 300 kirkollista järjestöä. Yhdessä ne työllistävät noin 5000 palestiinalaista kristittyä ja 4000 muslimia ja niistä muodostuu alueen kolmanneksi suurin työllistäjä palestiinalaishallinnon ja UNRWA:n jälkeen. Ks. Akroush 2021, 10–12; ks. myös Rowe 2017. Kirkkojen ja kristillisten järjestöjen kasvatus- ja erityisesti nuorisotyötä motivoi vahva intressi ohjata nuoria yhteiskunnalliseen vastuunkantoon ja tukea heitä näkemään elämä mielekkäänä ja uskomaan omiin mahdollisuuksiinsa vaikuttaa yhteisössään. Ks. Parkkinen 2020, 42, ja Rafael 2023, 30–31.
- 4 Suomessa palestiinalaiskristittyjä tai aihepiiriin liittyviä ilmiöitä on tutkittu masteritason opinnäytetöissä sekä Mari Parkkisen väitöskirjassa, joka käsittelee muutoksia palestiinalaisten kristittyjen uskonnollisuudessa ja tarkastettiin Joensuun yliopistossa vuonna 2021. Väitöskirjan neljästä artikkelista yksi on suomenkielinen ja käsittelee uskonnollista sosialisatiota palestiinalaiskristityissä perheissä (ks.

- Parkkinen 2020, jossa palestiinalaista kristillisyyttä esitellään suppeasti sivulla 34). Englanninkielisistä tämän artikkelin näkökulmia syventävistä johdatuksista palestiinalaiseen kontekstuaaliseen teologiaan ks. esim. Kuruvilla 2013; Khoury 2019; sekä Marteiin 2020b.
- 5 Kreikkalaisortodoksinen kirkko on näistä suurin, mutta Jerusalemissa toimii myös armenialais-, etiopialais-, kopti- ja syyrialaisortodoksinen kirkko, roomalaiskatolinen kirkko ja muita katolisia kirkkoja (mm. maroniitti-, syyrialais-, armenialais- ja kreikkalaiskatolinen kirkko) sekä protestanttisia kirkkoja mm. luterilainen ja anglikaaninen. Ks. May 2008, 4–7.
 - 6 Tällainen monikerroksinen identiteetti on tyypillinen lähtökohta jo varhaisimmissa palestiinalaiskristittyjen teoksissa, joissa se orientoi lukijaa ja haastaa palestiinalaiskristittyihin usein liitettyjä yksinkertaistuksia ja ennakkoluuloja. Ks. esim. Ateek 1989, 17; Raheb 1995, 3–14; Younan 2004, 58–59; Zaru 2008, 1. Vastikään tehdyissä haastatteluisaan Parkkinen vahvistaa tämän monikerroksisen identiteetin sekä palestiinalaisuuden ensisijaisuuden kristittyjen identiteetin määrittelyssä (julkaisemattoman artikkelin tiivistelmä löytyy väitöskirjajulkaisusta, ks. Parkkinen 2021, 53–54).
 - 7 Kuvauksemme keskittyessä paikalliseen on hyvä todeta, ettei se välttämättä päde yhtä lailla alueen ulkopuolella asuviin palestiinalaisiin kristittyihin. Palestiinalaisesta diasporasta ks. Schultz 2003.
 - 8 Toisaalta sekä nakballa että ghurballa voidaan tarkoittaa myös yhä vallitsevaa olotilaa, katastrofin ja pakolaisuuden tilaa, joka jatkuu edelleen.
 - 9 Näitä tapahtumia summaa esim. Juusola 2005, 73–78.
 - 10 Näistä tapahtumista vuoden 1948 jälkeen Israeliin jääneiden palestiinalaisten näkökulmasta ks. Chacour 2003, 44–61, ja Ateek 1989, 30–38; vuoden 1948 pakolaisten näkökulmasta ks. Younan 2004, 42–53. Nakban tuhoisista seurauksista Jerusalemin kristilliseen väestöön ks. myös Schulz 2003, 43.
 - 11 Palestiinan kansallisen vapautuksen liike eli Fatah perustettiin jo 1959. Ks. Juusola 2005, 126–8.
 - 12 Palestiinalaisten kristittyjen aktiivisesta osallistumisesta kansalliseen vastarintaan sekä palestiinalaisen arabi-identiteetin rakentamiseen, ks. Moist 2015.
 - 13 Palestiinalaisten kristittyjen kuvauksia ensimmäisestä intifadasta ks. Ateek 1989, 44–48; Raheb 1995, 28–34; Younan 2004, 93–116. Ensimmäiseen intifadaan liittyvästä nostalgista palestiinalaisten keskuudessa ks. Alazzeah 2015.
 - 14 Tarkemmin ottaen jo Palestiinan itsenäisyysjulistus vuodelta 1988 pohjasi YK:n yleiskokouksen päätöslauselmaan 181, jonka mukaan Palestiina jaettiin kahdeksi valtioksi, ja sisälsi näin Israelin valtion tunnustamisen. Ks. Ateek 1989, 203 (n. 51). Vastaavasta Palestiinan kansallisen neuvoston linjasta jo 1970-luvulla, ks. Said 1980, 224. Sen sijaan Israel ei edes Rabinin kaudella myöntynyt visioon itsenäisestä Palestiinan valtiosta Israelin rinnalla.
 - 15 Ks. Ateek 1989, 165–168.
 - 16 Ateek (2008, 7–8) luonnehtii ensimmäistä intifadaa kontekstina, jossa väkivaltainen, uskonnolla motivoitu vastarinta virisi sekä kristittyjen että muslimien keskuudessa. Yhdessä muiden vaikutusvaltaisten kristittyjen kanssa hän näki vastarinnan uskonnollistumisen vaarallisena kehityskulkuna ja pyrki vastustamaan sitä; kristillinen väkivaltainen vastarintaliike saatiinkin tyrehtymään. Islamilaisesta

- vastarintaliikkeestä syntyi Hamas, jonka suosio on heikentänyt palestiinalaisten kansallista yhtenäisyyttä ja lisännyt sisäisiä jännitteitä. Ensimmäisen intifadan myötä virisi myös kristillinen väkivallaton vastarinta, jota muun muassa Ateenkin perustama ekumeeninen Sabeel-keskus on tukenut. Monien muiden palestiinalaisten kristittyjen tavoin Ateek oikeuttaa vastarinnan, mutta – toisin kuin Sturm ja Franzman (2015, 439) antavat ymmärtää – hän ottaa yksiselitteisen kriittisen kannan esimerkiksi toisen intifadan aikana yleistyneisiin itsemurhaiskuihin sekä niiden tekijöiden ihannointiin palestiinalaisten parissa; ks. Ateek 2002, 19–26.
- 17 Tosin esimerkiksi Edward Said suhtautui rauhanprosessiin hyvin kriittisesti jo 1990-luvulla; ks. Said 1993. Rauhanprosessin vuosikymmeniä ja epäonnistumista kuvaa myös Juusola 2023.
- 18 Ks. “Movement and Access in the West Bank: August 2023”, United Nations Office for Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) 25.8.2023. Nämä YK:n tilastot kertovat alueen tilanteesta ennen 7.10.2023, jonka jälkeen turvallisuustilanne myös Länsirannalla ja Itä-Jerusalemmissä on kiristynyt entisestään.
- 19 Ks. Badarin 2015, erit. 229–234.
- 20 Vuonna 2005 Israel veti siirtokuntalaiset pois Gazasta, mutta keskitti sotilaallisen läsnäolon sen rajoille, jolloin Gazasta ei voida puhua sen vapaampana alueena kuin muistakaan miehitetyistä palestiinalaisalueista. Hamasin otettua vallan Gazassa vuonna 2007 Israel saartoi Gazan kaistan yhteistyössä Egyptin kanssa pysyvästi.
- 21 Israelin valtion alueelle jääneet tai sinne pian vuoden 1948 jälkeen onnistuneesti palanneet palestiinalaiset ovat saaneet Israelin kansalaisuuden. Kansalaisoikeuksien lisäksi heillä on huomattavasti muita palestiinalaisia paremmat mahdollisuudet liikkua Israelissa ja palestiinalaisalueilla. Miehitettyjen alueiden eli Itä-Jerusalem, Länsirannan ja Gazan palestiinalaisilla ei ole edelleenkaan varsinaisia perus- tai kansalaisoikeuksia. Israelin hallinnoimaan henkilörekisterin myötä heillä on erilaisia henkilökortteja ja liikkumisvapauksia. Aikanaan Itä-Jerusalemiin paenneilla tai siellä asuneilla palestiinalaisilla on joko Israelin kansalaisuus tai pakolaisstatus ja oleskelulupa Jerusalemmissä (ns. *Blue ID*), jonka turvin he voivat liikkua sekä Israelissa että miehitetyllä Länsirannalla. Länsirannan ja Gazan palestiinalaisille Israel on myöntänyt niin sanotun vihreän henkilökortin (ns. *Green ID*). Sen haltijat eivät nykyisissä poliittisissä olosuhteissa pääse edes Itä-Jerusalemiin ilman erikseen haettua kulkulupaa ja erottelumuurin ylittämistä tarkastuspisteen kautta. Stewart 2022b, 10. Erot palestiinalaisten asemassa ja oikeuksissa tulevat esiin vertaamalla palestiinalaisia kristittyjä teologeja. Ks. esim. Ateek 1989, 7–10; Zaru 2008, 4; Younan 2004, 48–52.
- 22 Lokakuun 7. päivän tapahtumista käynnistyneen eskalaation aikana on esimerkiksi uutisoitu, että Israelissa tai Itä-Jerusalemmissä asuvien palestiinalaisten solidarisuuden osoitukset ovat johtaneet sakkoihin tai pidätyksiin. Ks. “Arabs in Israel face reprisals over online solidarity with Gaza”, *The Guardian* 20.10.2023. Yksi viimeaikaisimmista ja näkyvimmistä esimerkeistä on Jerusalemien heprealaisen yliopiston maaliskuussa 2023 hyllyttämä ja Israelin viranomaisten huhtikuussa 2024 pidättämä professori, Israelin ja Yhdysvaltain kansalainen ja palestiinalainen kristitty Nadera Shalhoub-Kevorkian. Ks. “‘Political arrest’ of Palestinian academic in Israel marks new civil liberties threat”, *The Guardian*, 26.4.2024.

- 23 Schulz 2003, 191–193; muita esimerkkejä kristittyjen aktiivisesta osallistumisesta vastarintaan 1900-luvulla ks. Moist 2015.
- 24 Chacour 2003, 229.
- 25 Sittemmin omaelämäkerrallinen materiaali integroituu useimmiten osaksi palestiinalaisten teologioiden teosten johdantoja, joissa yksilön ja hänen perheensä historian kautta tarjotaan samalla kuva kristittyjen pitkästä historiasta Palestiinassa.
- 26 Tällä ensimmäisellä lausunnolla ei ole varsinaista otsikkoa, mutta se tunnetaan nimellä ”1988 Statement by the Heads of Christian Communities in Jerusalem”. Koko englanninkielinen lausunto on julkaistu teoksessa May 2010, 20–22, sekä muun muassa Kirkkojen maailmanneuvoston internetsivuilla (ks. Empiiriset aineistot).
- 27 Kaikkia lausuntoja ei löydy kootusti mistään. Paras yksittäinen lähde on May (2010), jossa on dokumentoitu kattavasti vuosien 1988–2008 aikana annetut lausunnot ja josta löytyy myös ilmiötä ja lausunnon allekirjoittaneita tahoja taustoittava johdantoluku (s. 1–10). 2010- ja 2020-luvuilla yksittäisiä lausuntoja on julkaistu edelleen kirkkojen omilla internetsivuilla ja sosiaalisen median kanavissa.
- 28 Paikalliset kristityt tarkoittavat ”vanhoilla” tai ”historiallisilla kirkkoilla” paitsi katolisia ja ortodoksia, myös protestanttisia kirkkokuntia, vaikka jälkimmäisten historia Palestiinassa onkin verraten lyhyt ja pohjaa 1800-luvun lähetystyöhön. Näiden lisäksi Palestiinassa on lähinnä amerikkalaisen lähetystyön seurauksena erilaisia evankelikaalisia seurakuntia, joista käytetään nimitystä ”uudestisyntyneet” (arab. *mutajaddidin*). Ks. Kuttab 2018, 72.
- 29 Osalla kirkkoista on merkittäviä taloudellisia haasteita ja osalla on suuria kiinteistöjä ja maa-alueita. Tämä tekee jälkimmäisistä vaikutusvaltaisia myös Israelin valtaapitävien silmissä, mutta toisaalta ne ovat joutuneet aivan erityisesti siirtokuntajärjestöjen toiminnan kohteiksi. Ks. esim. EU:n lausunto, joka tuomitsee siirtokuntajärjestöjen harjoittaman kirkkojen maaomaisuuden haltuun ottamisen joulukuussa 2022: ”Local EU Statement on the situation of Christian properties in East Jerusalem”, Office of the European Union Representative (West Bank and Gaza Strip, UNRWA) 30.12.2022.
- 30 Vapautuksen teologialla tarkoitetaan alun perin Latalaisessa Amerikassa katolisen kirkon piirissä 1960- ja 1970-luvuilla syntynyttä ja sieltä maailmanlaajuisesti levinyttä teologian tekemisen tapaa, jossa paikallinen konteksti ja siinä elävien ihmisten tarve vapautukselle otetaan teologian tekemisen lähtökohdaksi. Ks. Vuola 1991, 6–7. Sovellamme vapautuksen teologian käsitettä Palestiinan kristillisyyteen löyhästi niin, että luemme sen tekijöiksi niin eksplisiittisesti vapautuksen teologian traditioon itsensä sijoittavat (esim. Ateek 1989, 5–6) kuin myös muut palestiinalaiset teologit, joiden ajattelussa keskeistä on palestiinalaisten kristittyjen tilanne, rauha, oikeudenmukaisuus, vapaus ja sovinto.
- 31 Ks. Ateek 1989, 68–71; Ellis 2014; ks. Ellisistä myös Kuruvilla 2013, 94–96. Ateenkin ajattelua on sittemmin tutkittu mm. Jerusalemin heprealaisessa yliopistossa, josta esimerkkinä Raveh 2021.
- 32 Ks. Ateek 1989, vii–ix.
- 33 Ateenkin ja Rahebin lisäksi ns. ensimmäiseen palestiinalaisteologian sukupolveen kuuluvat myös mm. Michel Sabbah, Munib Younan, Jean Zaru ja Salim Munayer. Alla käsittelemme myös nuorempiin sukupolviin kuuluvista teologeista mm.

- Betlehemin luterilaisen seurakunnan nykyistä kirkkoherra Munther Isaacia sekä Salim Munayerin poikia Jack, Daniel, John ja Samuel Munayeria. Paikallisia kristillisiä julkaisijoita ovat esim. Sabeel, Diyar ja Bethlehem Bible College, ja niihin tutustumalla saa laajemmin kuvan palestiinalaisen teologian tekijöistä.
- 34 Kairos Palestiina -dokumentti löytyy samaa nimeä kantavan liikkeen internetsivuilta eri kielille käännettynä. Ks. "Kairos Document: A Moment of Truth: A Word of Faith, Hope and Love from the Heart of Palestinian Suffering", 11.12.2009. Ks. myös Kuttab 2018, 75–6.
- 35 Ks. esim. Younan 2004, 133.
- 36 Ks. esim. Kairos Palestiina -dokumentin kohta 5.4.1: "Our message to the Muslims is a message of love and of living together and a call to reject fanaticism and extremism. It is also a message to the world that Muslims are neither to be stereotyped as the enemy nor caricatured as terrorists but rather to be lived with in peace and engaged with in dialogue."
- 37 Kontekstuaalinen teologia ei näin ollen ole tarkoitettu ainoastaan kyseisen kontekstin sisäiseen käyttöön vaan usein myös kommunikotavaksi sen ulkopuolelle. Termin käyttö ei ole ongelmattomaksi siksi, että se voi tukea ajatusta esimerkiksi läntisistä teologioista kontekstittomina, universaaleina teologian ilmaisuina ja näin tuoda esiin mutta samalla myös marginalisoida muita teologian tekemisen muotoja ja sisältöjä.
- 38 Maailmanlaajuisia, palestiinalaisille kristityille merkittäviä kirkkoliittoja ovat mm. Kirkkojen maailmanneuvosto (*World Council of Churches*), jonka päämaja sijaitsee Genevessä, ja Lähi-idän kirkkojen neuvosto (*Middle Eastern Council of Churches*), jonka päämaja sijaitsee Beirutissa. Lisäksi Luterilainen maailmanliitto (*Lutheran World Federation*) on merkittävä sikäli, että sen johdossa oli palestiinalainen luterilainen Munib Younan vuosina 2010-2017.
- 39 Ks. esim. Ateek 1989, 22–23. Palestiinalaisten tutkijoiden tulkintoja löytyy esimerkiksi *Journal of Palestine Studies* -lehestä jo 1970-luvulta alkaen; kiitämme artikkelin anonyymia arvioitsijaa tämän näkökulman alleviivaamisesta.
- 40 Shalhoub-Kevorkian 2014, 277–279; Badarin 2015, 228. Ks. myös Juusola 2019 sekä Järvi, Tarvainen & Joronen 2023.
- 41 Nykyisin Itä-Jerusalemossa ja Länsirannalla elää noin 700 000 siirtokuntalaista, ja siirtokuntien rakentaminen on vain kiihtynyt 2000-luvun aikana. Stewart 2022b, 7–8.
- 42 Ks. Raheb 2023.
- 43 Ks. Stewart 2022b, 4.
- 44 Ks. Busbridge 2018. Esimerkkeinä asuttajista, jotka ovat asuttaneet ja siten muodostaneet pysyvän valtion, käytetään esim. Yhdysvaltoja, Australiaa ja Etelä-Afrikkaa.
- 45 Teoreettisella tasolla keskustelua dekolonisaatiosta on toki käyty ja niissä pohditaan erilaisia yhden valtion malleja; ks. esim. Bashir & Busbridge 2019 ja Halper 2021.
- 46 May 2010, 9–10; protestanttisista kirkoista ks. myös Younan 2004, 38–39, ja Stewart 2022a, 238–239; roomalaiskatolisesta kirkosta ks. Marteiñ 2020b, 259–260. Ks. myös Raheb 2021, 78–80.
- 47 Kreikkalaisortodoksisen kirkon papiston ja paikallisten maallikkokristittyjen välillä on vallinnut jännitteitä jo ennen Israelin valtion perustamista. Paikallisten

- kristittyjen osallisuus kirkon päätöksenteosta ja johtamisesta on haastettu pääsääntöisesti kreikkalaisjohtoisessa kirkossa, ja tämä keskustelu tiivistyy esimerkiksi kysymyksiin poliittisista kannanotoista ja alueen suurimpiin maanomistajiin kuuluvan kirkon maakaupoista. Ks. Martejn 2020b, 267–268; Robson 2011, 6–23; Katz & Kark 2007, 383–408.
- 48 Sabbah'n jälkeen tehtävään valittiin jordanialainen Fouad Twal ja vuonna 2016 italialainen Pierbattista Pizzaballa.
- 49 Kristillistä sionismia on määritelty eri tavoin, mutta ajallisesti aate kytkeytyy nimensä mukaisesti sionismiin ja juontaa juurensa 1800-luvun lopun protestanttiseen Eurooppaan. Stewartin (2022a, 14–16) keskustelu kristillisen sionismin määritelmistä on hyödyllinen, samoin hänen ehdottamansa löyhä määritelmä kristillisestä sionismista näkemyksenä, jonka mukaan Raamattu sisältää viittauksia nykyiseen Israelin valtioon.
- 50 Esimerkiksi Suomessa kristillinen sionismi tai nk. Israel-ystävyyden on yhdistänyt eri kirkkokuntia ja voinut hyvin myös luterilaisen kirkon sisällä siitä huolimatta, että Suomen Lähetysseuran yhteistyö palestiinalaisen luterilaisen kirkon kanssa alkoi jo vuonna 1974 ja Suomen evankelisluterilaisen kirkon Kuopion hiippakunnalla on kumppanuussopimus palestiinalaisten luterilaisten kanssa. Kristillisen sionismin historiasta ks. Heikkinen & Rissanen 2008 sekä Stewart 2022a, erit. s. 238–249, yhteyksistä, jotka hiljalleen rakentuvat Suomen ja Palestiinan luterilaisten välille kuuden päivän sodan jälkeen.
- 51 Suomeksi kolonialismin sopivuudesta Israelin tapaukseen ovat lähiaikoina debatoineet esim. Swanström (2024), joka katsoo kolonialismin olevan sopimaton käsite, sillä sionismissa on kyse juutalaisten kansallisesta vapautusliikkeestä ja muuttamisesta historialliseen kotimaahansa, sekä Joronen & Tarvainen (2024), jotka vastaavat Swanströmin argumentaatioon ja puolustavat kolonialismin käsitteen sopivuutta.
- 52 Kuttab 2018, 77, kuvaa, miten kristillisiä sionisteja lännessä provosoi erityisesti evankelikaalisten palestiinalaiskristittyjen tapa argumentoida heille yhteisellä teologisella ja raamatullisella kielellä, ei ainoastaan vetoamalla kansainväliseen lakiin, ihmisoikeuksiin tai muuhun sekulaariin poliittiseen sanastoon.
- 53 Sturm & Frantzman 2015, 434.
- 54 Ks. esim. Christy Anastas messiaanisen juutalaisen ja kristillis-sionistisen Jerusalem Institute of Justice edustajana; ks. Tolonen 2016, 106. Islamismin nousu on kyllä vaikuttanut kristittyjen halukkuuteen muuttaa maasta niin Palestiinassa kuin muuallakin Lähi-idässä (ks. esim. Parkkinen 2020, 45), mutta palestiinalaiskristittyjen maastamuutto ei ole alueen muusta poliittisesta todellisuudesta irrallinen ja on havaittavissa jo vuodesta 1948 alkaen. Kristittyjen tulevaisuutta ja siihen liittyviä haasteita Lähi-idässä kuvaa Raheb 2021, 129–141; palestiinalaiskristittyjen maastamuutosta ks. myös Schulz 2003, 43.
- 55 Muutos, jota palestiinalaiset kristilliset sionistit muiden kristillisten sionistien tavoin odottavat, liittyy lopunaikoihin ja Kristuksen toiseen tulemiseen. Sturm ja Frantzman (2015, 441) summaavat: ”In the face of Palestinians’ unanswered prayers for peace, the Christian Zionist story about the centrality of the Jews as the chosen people appears undeniably true: the only escape can be the Rapture (the event when ‘Yeshua’, the Hebrew name for Jesus, summons them into Heaven

- just prior to Armageddon). For Palestinian Christian Zionists (...), "There is no peace [and there] will be no peace ... There will only be peace when Christ returns."
- 56 Näistä hahmoista kuuluisin lienee nk. "Hamasin poika"; tapauksesta palestiinalaisen kristillisen sionismin edustajana ks. Sturm & Frantzman 2015, 442–5.
- 57 Myös Sturm ja Frantzman 2015 lähtevät siitä, että palestiinalainen vapautuksen teologia (mm. Ateenin ja Rahebin ilmaisut) tarjoaa palestiinalaisille kristityille luontevimman position ja näin ollen palestiinalainen kristillinen sionismi muodostuu selityksiä vaativaksi kuriositeetiksi. Toisaalta heidän esitystavastaan syntyy vaikutelma palestiinalaisesta kristillisestä sionismista kokoaan suurempana ja nopeakasvuisena ilmiönä – vaikutelma, jota he eivät kuitenkaan kykene perustelevaan. Myös palestiinalaisen vapautuksen teologian esittely jää vaillinaiseksi, sillä Sturm ja Frantzman ovat ilmeisesti perehtyneet siihen vain kapeahkon kirjallisuuden pohjalta (mahdollisesti tutkimansa palestiinalaisen kristillisen sionismin ilmiön kautta).
- 58 Ks. Munayer & Munayer 2021. Sisäisen kolonialismin käsitteen he lainaavat Frantz Fanonilta.
- 59 Ks. Kuttab 2018, 75.
- 60 Raheb 2021, 84–85.
- 61 Toisaalta Kuttab (2018, 75) kuvaa, miten palestiinalaiset evankelikaaliset kristityt ovat kristillistä sionismia arvostellessaan joutuneet riskeeraamaan suhteensa läntisiin emokirkkoihinsa.
- 62 Munayer & Munayer 2022, 293–295.
- 63 Munayer & Munayer 2022, 299–307.
- 64 Ks. *Luolan suura* (18): 65–82. Al-Khaderin nimeä ei suurassa mainita, vaan puhutaan Jumalan palvelijasta, jolla on paljon ymmärrystä ja joka kohtasi myös Mooseksen.
- 65 Lisää tästä esimerkistä ja palestiinalaisten kristittyjen eletystä uskonnosta ks. Elizabeth Marteiinin viimeaikaiset etnografiset tutkimukset (mm. Marteiin 2020a, Pyhän Yrjön kunnioituksesta erit. s. 56–63).
- 66 Ks. esim. Younanin (2004, 53–60) muistoja hänen opiskeluajoistaan palestiinalaisena kristittyinä Suomessa.
- 67 Ks. Marteiin 2020a, 64.
- 68 Käsityksemme kustakin tapauksesta rakentuu internetistä ja erilaisilta sosiaalisen median alustoilta keräämällemme aineistolle, joka on pääasiassa avointa ja julkista. Seuraamme internet- ja some-aineiston käytössä yleisesti tunnustettuja tutkimuseettisiä linjauksia (ks. esim. Townsend & Wallace 2016). Käytämme aineistoa tarkasti internet-lähteisiin viitaten silloin, kun kyseessä on julkinen ja julkiseksi tarkoitettu dokumentti. Julkisten mutta epävirallisten kannanottojen tapauksissa olemme pyytäneet asianosaisten suostumuksen materiaalin käyttöön tai häivyttäneet kaikki puhujan tarkemman tunnistamisen mahdollistavat yhteydet. Tapausten hahmottamisessa keskeistä on omat havaintomme, tapahtumien ja puheenvuorojen kontekstualisointi ja tulkinta, ja näistä vastuu on luonnollisesti yksin meidän.
- 69 "Christian spiritual leaders unite for peace in Gaza at Jerusalem meeting", The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem Blog 18.12.2023.

- 70 "Christian religious leaders of the Holy Land churches unite in urgent plea for permanent humanitarian ceasefire in Gaza", The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem Blog 21.12.2023.
- 71 "Ahead of Christmas and the New Year, President Herzog meets Christian leaders of the Holy Land", Israeli Ministry of Foreign Affairs Press Release 21.12.2023.
- 72 Ks. esim. "WCC, Patriarchs and Heads of Churches in Jerusalem call for end to attacks on holy sites", World Council of Churches News 31.7.2023.
- 73 Näkemys perustuu omaan sekä tuntemiemme alueen politiikan tutkijoiden arvioihin, sillä eskalaation vielä ollessa käynnissä ajantasaista, kattavaa tutkimustietoa ei vielä ole ehditty julkaista. Perinteisen ja sosiaalisen median osuutta aiemmissa Gazan sodissa on kuitenkin tutkittu verraten runsaasti ja todettu median kasvanut merkitys osana sodankäyntiä. Ks. esim. Wolfsfeld 2018.
- 74 Runsaiden yksityishenkilöiden reaktioiden ohella myös palestiinalaiset papit esittivät kritiikkiä johtajiaan kohtaan. Näitä reaktiota on koottu yhteen blogikirjoituksessa "Strong words of criticism against Church leaders for meeting Israeli President", Milh il-Ard Blog 23.12.2023.
- 75 Lausuntoa jaettiin 23.12.2023 eteenpäin kirkkojen sosiaalisen median kanavissa ja se julkaisiin arabiaksi myös tapauksesta uutisoinnin yhteydessä blogikirjoituksessa "Strong words of criticism against Church leaders for meeting Israeli President", Milh il-Ard Blog 23.12.2023.
- 76 "Patriarchs and Church Leaders in Jerusalem issue clarification regarding meeting with Herzog", lausunto julkaistiin kirkkojen internet-sivujen ja sosiaalisen median kanavien lisäksi myös palestiinalaishallinnon internet-sivuilla 23.12.2023.
- 77 Reilun tunnin mittainen jumalanpalvelus "Christ in the Rubble: A Liturgy of Lament (2023 Christmas Message by Rev. Dr. Munther Isaac)" on katsottavissa kokonaisuudessaan Youtubessa.
- 78 Lainauksen sisältävä vajaan kahden minuutin puheenvuoro "ICJ: Blinne Ní Ghrá-laigh's powerful closing statement in South Africa case against Israel" on katsottavissa Youtubessa. Puhe on julkaistu myös kirjoitettuna.
- 79 Fredriksen, "Opinion: This Easter, let's not try to pretend Jesus was a 'Palestinian Jew'", The Washington Post 28.3.2024.
- 80 Brooten, "Response to Paula Fredriksen 'This Easter, let's not try to present that Jesus was a 'Palestinian Jew'", Washington Post March 28, 2024", Bernadette Brootenin Facebook-sivu 3.4.2024. Kirjoituksessaan Brooten myös korjaa, ettei historiallinen Jeesus tietojemme mukaan ollut juudealainen vaan itse asiassa nasaretilainen Galileasta.
- 81 Ibid.
- 82 "Palestine 2024: 'I Beg You... Bear With One Another in Love'", World Day of Prayer Website, 1.3.2024.
- 83 Ibid.
- 84 Ks. esim. "Downloadable Resources for the 2024 Service", World Day of Prayer: England, Wales & Northern Ireland. Suomessa Maailman rukouspäivän vietto on harvinaisempaa eikä materiaaleja ole käännetty suomeksi.
- 85 Ks. esim. Weintraub 2024.
- 86 Saksassa lokakuun 7. päivän tapahtumien jälkeen muuttuneesta rajanvedosta tieteellisessä diskurssissa liittyen Israeliin ja Palestiinaan ks. Grimm 2024.

- 87 Ks. Thomas 2024.
- 88 Buck & Nieper (2024) kirjoittavat: “Und weil man sich bewusst war, dass ein Gottesdienst für Palästina in Deutschland kein Selbstläufer sein würde, hatten die in Deutschland für den Weltgebetstag Verantwortlichen die Gottesdienstordnung auch gleich verschiedenen Stellen in den Kirchen zur Begutachtung vorgelegt, Antisemitismusbeauftragten, Verantwortlichen für das jüdisch-christliche Gespräch und auf evangelischer Seite auch der Evangelischen Mittelostkommission. Keiner legte ein Veto ein.”
- 89 “Palästina 2024: Aktualisierte Liturgie ist erschienen: Aktuelle Stellungnahme/ Pressemitteilung”, Weltgebetstag der Frauen 4.1.2024.
- 90 Seuraavat huomiomme perustuvat sekä alkuperäisen että muokatun saksalaisen jumalanpalvelusmateriaalin vertailuun ja keskittyvät materiaalissa esiintyvien naisten omakohtaisiin kokemuksiin. Muokattu versio on yhä ladattavissa Maailman rukouspäivän Saksan kansallisen komitean internetsivuilta ”Weltgebetstag der Frauen: Palästina 2024: Materialien & Downloads”. Alkuperäisen version (pdf) saa kirjoittajilta pyydettäessä.
- 91 Ks. ”Israel Defense Forces apologizes for death of Al Jazeera’s Shireen Abu Akleh for the first time”, CNN World 12.5.2023, sekä raportti Forensic Architecturen ja Al-Haqin tekemästä tutkinnasta “Shireen Abu Akleh: The Extrajudicial Killing of a Journalist”, Forensic Architecture 4.11.2022.
- 92 ”Das sagt die palästinensische Pfarrerin Sally Azar zum Weltgebetstag”, Evangelische Zeitung 20.2.2024.

Lähteet

Empiiriset aineistot

Empiirisiin aineistoihin on listattu kaikki sellaiset artikkelissa esiintyvät julkaisut, joita on käytetty analysissamme lähteinä ja joilla on päivántarkka julkaisuajankohta. Kyseessä on internetissä julkaistu, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta avoimesti saatavilla oleva aineisto. Nämä lähteet on listattu niiden esiintymisjärjestyksessä.

Historiallisen Palestiinan pirstaloituminen & Palestiinalaisten kristittyjen vaikuttamistyö

“Movement and Access in the West Bank, August 2023”, United Nations Office for Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) 25.8.2024. <https://www.ochaopt.org/2023-movement> (sivuilla käyty 28.4.2024).

- “1988 Statement by the Heads of Christian Communities in Jerusalem”, julkaistu teoksessa May 2010, 20–22. Ks. myös Kirkkojen maailmanneuvoston asiakirjat: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/1988-statement-by-the-heads-of-christian-communities-in-jerusalem> (sivuilla käyty 28.4.2024).
- “Local EU Statement on the situation of Christian properties in East Jerusalem”, Office of the European Union Representative (West Bank and Gaza Strip, UNRWA) 30.12.2022. https://www.eeas.europa.eu/delegations/palestine-occupied-palestinian-territory-west-bank-and-gaza-strip/local-eu-statement-situation-christian-properties-east-jerusalem_en?s=206 (sivuilla käyty 28.4.2024).
- “Arabs in Israel face reprisals over online solidarity with Gaza”, The Guardian 20.10.2023: <https://www.theguardian.com/world/2023/oct/20/israeli-arabs-reprisals-online-solidarity-gaza> (sivuilla käyty 18.4.2024).
- “‘Political arrest’ of Palestinian academic in Israel marks new civil liberties threat”, The Guardian 26.4.2024. <https://www.theguardian.com/world/2024/apr/26/political-arrest-palestinian-academic-nadera-shalhoub-kevorkian-israel-civil-liberties-threat> (sivuilla käyty 28.4.2024).
- “Kairos Document: A Moment of Truth: A Word of Faith, Hope and Love from the Heart of Palestinian Suffering”. 11.12.2009. <https://www.kairospalestine.ps/index.php/about-kairos/kairos-palestine-document> (sivuilla käyty 9.8.2024).

Jerusalemiin kirkkojen johtajien jouluvierailu

- “Christian spiritual leaders unite for peace in Gaza at Jerusalem meeting”, The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem Blog 18.12.2023: <https://en.jerusalem-patriarchate.info/blog/2023/12/18/christian-spiritual-leaders-unite-for-peace-in-gaza-at-jerusalem-meeting/> (sivuilla käyty 25.4.2024).
- “Christian religious leaders of the Holy Land churches unite in urgent plea for permanent humanitarian ceasefire in Gaza”, The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem Blog 21.12.2023: <https://en.jerusalem-patriarchate.info/blog/2023/12/21/christian-religious-leaders-of-the-holy-land-churches-unite-in-urgent-plea-for-permanent-humanitarian-ceasefire-in-gaza/> (sivuilla käyty 25.4.2024).
- “Ahead of Christmas and the New Year, President Herzog meets Christian leaders of the Holy Land”, Israeli Ministry of Foreign Affairs Press Release 21.12.2023: <https://www.gov.il/en/pages/president-herzog-meets-christian-leaders-21-dec-2023> (sivuilla käyty 25.4.2024).
- “WCC, Patriarchs and Heads of Churches in Jerusalem call for end to attacks on holy sites”, World Council of Churches News 31.7.2023: <https://www.oikoumene.org/news/wcc-patriarchs-and-heads-of-churches-in-jerusalem-call-for-end-to-attacks-on-holy-sites> (sivuilla käyty 25.4.2024).
- “Strong words of criticism against Church leaders for meeting Israeli President”, Milh il-Ard Blog 23.12.2023: <https://milhilar.org/strong-words-of-criticism-against-church-leaders-for-meeting-israeli-president/> (sivuilla käyty 25.4.2024).
- “Patriarchs and Church Leaders in Jerusalem issue clarification regarding meeting with Herzog”, lausunto julkaistiin muun muassa Palestiinan itsehallinnon

internetsivuilla 23.12.2023: <https://www.hcc.ps/archives/52205?lang=en> (sivuilla käyty 29.4.2024).

Valituksen liturgia Betlehemissä

"Christ in the Rubble: A Liturgy of Lament (2023 Christmas Message by Rev. Dr. Munther Isaac)", Youtube-video 23.12.2023: <https://www.youtube.com/watch?v=qbHzqU3ZdT8> (sivuilla käyty 3.5.2024).

"ICJ: Blinne Ní Ghrálaigh's powerful closing statement in South Africa case against Israel", Youtube-video 11.1.2024: <https://www.youtube.com/watch?v=ttrId2aWF-Y> (sivuilla käyty 3.5.2024). Kirjallinen versio puheesta (julkaistu 18.1.2024) löytyy osoitteesta: <https://www.chinadailyhk.com/article/372213> (sivuilla käyty 3.5.2024).

Fredriksen, Paula. "Opinion: This Easter, let's not try to pretend Jesus was a 'Palestinian Jew'", The Washington Post 28.3.2024: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2024/03/28/easter-jesus-not-palestinian-jew/> (sivuilla käyty 3.5.2024; huom. teksti ei ole avoimesti luettavissa).

Brooten, Bernadette. "Response to Paula Fredriksen 'This Easter, let's not try to present that Jesus was a 'Palestinian Jew'", Washington Post March 28, 2024", Bernadette Brootenin julkinen Facebook-päivitys 3.4.2024: <https://www.facebook.com/bernadette.brooten> (sivuilla käyty 29.4.2024).

Maaailman rukouspäivä 2024

"Palestine 2024: 'I Beg You... Bear with One Another in Love'", World Day of Prayer Website 1.3.2024: <https://worlddayofprayer.net/palestine-2024.html> (sivuilla käyty 29.4.2024).

"Downloadable Resources for the 2024 Service", World Day of Prayer: England, Wales & Northern Ireland: <https://www.wwdp.org.uk/2024-wdp-free-resources-to-download/> (sivuilla käyty 29.4.2024).

Thomas, Günter. "Fatale Reaktionen: Die Reaktion der weltweiten Ökumene auf das Pogrom vom 7. Oktober und die antijüdische Ikonografie des Weltgebetstags", Evangelische Kommentare zu Religion und Gesellschaft 3.1.2024: <https://zeitzeichen.net/node/10915> (sivuilla käyty 3.5.2024).

Buck, Katja Dorothea & Jens Nieper, "Wenig Wissen, viele Unterstellungen: Die deutsche Debatte über Nahost nach dem 7. Oktober 2023", Zeit Zeichen. Evangelische Kommentare zu Religion und Gesellschaft 7.2.2024: <https://zeitzeichen.net/node/10973> (sivuilla käyty 3.5.2024).

"Palästina 2024: Aktualisierte Liturgie ist erschienen: Aktuelle Stellungnahme/ Pressemitteilung", Weltgebetstag der Frauen 4.1.2024: <https://weltgebetstag.de/aktuelles/news/die-neue-printversion-ist-da/> (sivuilla käyty 29.4.2024).

"Weltgebetstag der Frauen: Palästina 2024: Materialien & Downloads": <https://weltgebetstag.de/aktueller-wgt/palaestina/materialien-downloads/> (sivuilla käyty 29.4.2024).

- "Israel Defense Forces apologizes for death of Al Jazeera's Shireen Abu Akleh for the first time", CNN World 12.5.2023: <https://edition.cnn.com/2023/05/11/middleeast/idf-apology-shireen-abu-akleh-intl/index.html> (sivuilla käyty 3.5.2024).
- "Shireen Abu Akleh: The Extrajudicial Killing of a Journalist", Forensic Architecture 4.11.2022: <https://forensic-architecture.org/investigation/shireen-abu-akleh-the-targeted-killing-of-a-journalist> (sivuilla käyty 28.8.2024).
- "Das sagt die palästinensische Pfarrerin Sally Azar zum Weltgebetstag", Evangelische Zeitung 20.2.2024: <https://www.evangelische-zeitung.de/sally-azar-zur-liturgie-am-weltgebetstag> (sivuilla käyty 29.4.2024).

Kirjallisuus

Kirjallisuuteen on listattu kaikki artikkelissa esiintyvät kirja- ja lehtijulkaisut. Kirjallisuus sisältää tutkimuskirjallisuuden ohella myös tietokirjallisuutta, omaelämäkertakirjallisuutta sekä näkökulmatekstejä.

- Akroush, George. *Mapping of Christian Organization in Palestine. Social and Economic Impact*. Bet Jala: Diyar Publisher & Latin Patriarchate Printing Press, 2021.
- Alazzeh, Ala. "Seeking Popular Participation: Nostalgia for the First Intifada in the West Bank" *Settler Colonial Studies* 5, no. 3 (2015): 251–267. doi:10.1080/2201473X.2015.1034307.
- Ateek, Naim Stifan. *Justice and Only Justice. A Palestinian Theology of Liberation*. Maryknoll, NY: Orbis Books, 1989.
- Ateek, Naim Stifan. "Suicide Bombers: What Is Theologically and Morally Wrong with Suicide Bombings? A Palestinian Christian Perspective." *Studies in World Christianity* 8, no. 1 (2002): 6–30. doi: 10.3366/swc.2002.8.1.5.
- Ateek, Naim Stifan. *A Palestinian Cry for Reconciliation*. Maryknoll, New York: Orbis Books, 2008.
- Badarin, Emile. "Settler-Colonialist Management of Entrances to the Native Urban Space in Palestine." *Settler Colonial Studies* 5, no. 3 (2015): 226–35. doi: 10.1080/2201473X.2014.955946.
- Bashir, Bashir & Rachel Busbridge. "The Politics of Decolonisation and Bi-Nationalism in Israel/Palestine." *Political Studies* 67, no. 2 (2019): 388–405.
- Busbridge, Rachel. "Israel-Palestine and the Settler Colonial 'Turn'. From Interpretation to Decolonization." *Theory, Culture & Society* 35, no. 1 (2018): 91–115.
- Chacour, Elias. *Blood Brothers: The Unforgettable story of a Palestinian Christian working for Peace in Israel*. Updated Edition. Grand Rapids: Baker Books, 2003.
- Ellis, Marc H. "Theologies of Liberation in Palestine-Israel and the Struggle for Peace and Justice." Teoksessa *Theologies of Liberation in Palestine-Israel: Indigenous, contextual, and postcolonial perspectives*, toimittaneet Nur Masalha & Lisa Isherwood, 39–56. Cambridge: Lutterworth Press, 2014.
- Grimm, Jannis Julien. "On Academic Integrity and Historic Responsibility. Shrinking Spaces for Critical Debate in Germany after October 7." *The War on Gaza and Middle East Political Science*. *Pomeps Studies* 51 (2024): 25–31.

- Halper, Jeff. *Decolonizing Israel, Liberating Palestine: Zionism, Settler Colonialism, and the Case for One Democratic State*. London: Pluto Press, 2021.
- Heikkinen, Anu & Hanna Rissanen. "Kristillinen sionismi ja Israel-ystävyyden Suomessa." Teoksessa *Kristitty ja pyhä maa*, toimittaneet Anu Heikkinen, Anni Maria Laato & Pekka Lindqvist, 115–140. Kauniainen: Perussanoma Oy, 2008.
- Joronen, Mikko & Antti Tarvainen. "Kolonialismin hauntologiasta Palestiinassa." *Kosmopolis* 54, no. 1–2 (2024): 59–74. <https://journal.fi/kosmopolis/article/view/144942/92962>
- Juusola, Hannu. *Israelin historia*. Helsinki: Gaudeamus, 2005.
- Juusola, Hannu. "Israel ja kolonialismi." *Vartija-lehti* 4/2019, 251–267.
- Juusola, Hannu. "30 vuotta Oslon sopimuksesta: rauhantoiveista yhden valtion todellisuuteen Israel-Palestiinassa." Suomen Lähi-idän instituutin Lähi-itä NYT -asiantuntijablogi, 5.10.2023. <https://lahi-itanyt.fi/nyt/30-vuotta-oslon-sopimuksesta-rauhantoiveista-yhden-valtion-todellisuuteen-israel-palestiinassa/>
- Järvi, Tiina & Tarvainen, Antti & Joronen, Mikko. "Miehitys, asuttajakolonialismi ja vallan epätasapaino: Kommentti Ylen taustoitukseen Gazan tilanteesta." Suomen Lähi-idän instituutin Lähi-itä NYT -asiantuntijablogi, 20.10.2023. <https://lahi-itanyt.fi/nyt/miehitys-asuttajakolonialismi-ja-vallan-epatasapaino-kommentti-ylen-taustoitukseen-gazan-tilanteesta/>
- Katz, Itamar & Kark, Ruth. "The Church and Landed Property: The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem." *Middle Eastern Studies* 43, no. 3 (2007): 383–408.
- Khoury, Rafiq. "Palestinian Contextual Theology: A general survey." Teoksessa *Christian Theology in the Palestinian Context*, toimittaneet Rafiq Khoury & Rainer Zimmer-Winkel, 9–46. Berlin: Aphorisma Verlag, 2019.
- Kuruville, Samuel J. *Radical Christianity in Palestine and Israel. Liberation and theology in the Middle East*. New York: I.B. Tauris & Co Ltd, 2013.
- Kuttab, Jonathan. "Palestinian Evangelicals and Christian Zionism." *Jerusalem Quarterly* 67 (2018): 70–78.
- Marteijn, Elizabeth. "Martyrdom, Liberation, and Belonging: An Ethnography on the Popular Saint George Veneration among Palestinian Christians." *Journal of World Christianity* 10, no. 1 (2020a): 53–67.
- Marteijn, Elizabeth S. "The Revival in Palestinian Christianity: Developments in Palestinian Theology." *Exchange* 29 (2020b): 259–277.
- May, Melanie A. *Jerusalem Testament. Palestinian Christians Speak, 1988–2008*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 2010.
- Moist, Brandon. "Palestinian Christians and Their Identity and Resistance in the 20th Century." *Armstrong Undergraduate Journal of History* 5, no. 2 (2015). doi:10.20429/aujh.2015.050207
- Munayer, Jacob Jack & Samuel Munayer. "Palestinian Christians: Colonial Tools or a Prophetic Voice" (arabiaksi). Teoksessa *Towards a Renewed Mind: Evangelical Thinking in the Palestinian Context – Essays in Honor of Salim Munayer*, toimittaneet Munther Isaac & Botrus Mansour. Nazareth: Nazareth Evangelical College, 2021. Englanninkielinen versio artikkelista on luettavissa internetsivuilla <https://www.comeandsee.com/view.php?sid=1408> (sivuilla käyty 30.8.2024).

- Munayer, John S. & Samuel Munayer "Decolonizing Palestinian Liberation Theology: New Methods, Sources and Voices." *Studies in World Christianity* 28, vol. 3 (2022): 287–310.
- Parkkinen, Mari. "Uskonnollinen sosialisaatio palestiinalaiskristityissä perheissä." Teoksessa *Uskonto, perhe ja hyvinvointi*. Juhlakirja dosentti Jouko Kiiskin täyttäessä 65 vuotta 8.12.2020, toimittaneet Laura Kallatsa, Pekka Metso, Mari Parkkinen & Kati Tervo-Niemelä, 31–52. Joensuu: Karjalan teologinen seura, 2020.
- Parkkinen, Mari. *Fragmented Religion in a Turbulent Context: The Personal and Communal Dimensions of Christianity in Palestinian Christians Lifeworlds*. Publications of the University of Eastern Finland: Dissertations in Education, Humanities, and Theology, no. 178. Joensuu: University of Eastern Finland, 2021.
- Rafael, Anna-Liisa. "Yksinkertaistava vastakkainasettelu ei rakenna rauhaa." *Vartija-lehti* 1/2023, 25–33.
- Raheb, Mitri. *I am a Palestinian Christian*. Minneapolis: Fortress Press, 1995.
- Raheb, Mitri. *The Politics of Persecution: Middle Eastern Christians in an Age of Empire*. Waco, Texas: Baylor University Press, 2021.
- Raheb, Mitri. *Decolonizing Palestine: The Land, the People, the Bible*. Maryknoll: Orbis Books, 2023.
- Raveh, Mayaan. "Universalism and Nationalism in Palestinian Christian Thought: Naim Ateek's Theology and the Paradigm of the Exodus." *Journal of Ecumenical Studies* 56, no. 3 (2021): 438–455.
- Robson, Laura. "Communalism and Nationalism in the Mandate: The Greek Orthodox Controversy and the National Movement." *Journal of Palestine Studies* 41, no. 1 (2011): 6–23. <https://doi.org/10.1525/jps.2011.XLI.1.6>
- Rowe, Paul S. "The Open Sanctuary. Palestinian Christian Civil Society Organizations and the Survival of the Christian Minority in Israel-Palestine." *Journal of Church and State* 59, no. 3 (2017): 428–446.
- Said, Edward. *The Question of Palestine*. New York: Random House/Vintage, 1980.
- Said, Edward. "The Morning After." *London Review of Books* 15, no. 20 (1993). <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v15/n20/edward-said/the-morning-after>
- Schulz, Helena L. *The Palestinian Diaspora: Formation of Identities and Politics of Homeland*. London: Routledge, 2003.
- Shalhoub-Kevorkian, Nadera. "Human Suffering in Colonial Contexts: Reflections from Palestine." *Settler Colonial Studies* 4, no. 3 (2014): 277–90. doi:10.1080/2201473X.2013.859979.
- Stewart, Timo R. *Luvaton maan lumo. Israelin kristityt ystävät Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 2022a.
- Stewart, Timo R. "The outlook for the Middle East Peace Process: Stuck in a one-state reality, and you can't get out of it." *FIIA Working Paper October 2022 / 131* [2022b]. <https://www.fii.fi/julkaisu/the-outlook-for-the-middle-east-peace-process>
- Sturm, Tristan & Seth Frantzman. "Religious Geopolitics of Palestinian Christianity. Palestinian Christian Zionists, Palestinian Liberation Theologists, and American Missions to Palestine." *Middle Eastern Studies* 51, no. 3 (2015): 433–451.
- Swanström, André. "Israel ja kolonialismin aave." *Politiikasta* 19.2.2024. <https://politiikasta.fi/israel-ja-kolonialismin-aave/>
- Tolonen, Anna-Liisa [Anna-Liisa Rafael]. "Palestiinan kristityt ja palestiinalainen kristillisyyt." *Vartija-lehti* 3/2016, 99–109.

- Townsend, Leanne & Claire Wallace. *Social Media Research: A Guide to Ethics*, 2016.
https://www.gla.ac.uk/media/Media_487729_smx.pdf
- Vuola, Elina. *Köyhien Jumala*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1991.
- Weintraub, Daniel. Kolumni: Ei koskaan enää – paitsi että taas. *Teologinen Aikakauskirja* 129, no. 1 (2024): 93–94.
- Younan, Munib, toim. Strickert, Fred. *Sovinnon toivossa – Lähi-idässä ja maailmalla*. Suomennos: Haavisto, Leena. Juva: WS Bookwell OY, 2004.
- Zaru, Jean. *Occupied with Nonviolence. A Palestinian Christian Woman Speaks*. Minneapolis: Fortress Press, 2008.

Heidi Morrison

Who are the Palestinian Children Against Whom Israel Has Launched a Genocide?

This essay provides an overview of some of the main issues facing Palestinian children today. Palestinian children are not accurately represented in mainstream discourse on them. While Palestinian children need humanitarian aid, such aid is not addressing the structural and root causes of their distress. Despite these children's suffering, they find ways to resist.

Any essay about Palestinian children must first start with clarifying that Palestinian children are not the aggressors. On the contrary, long before October 7th, 2023 – the onset of the current genocidal violence against Palestinian children – and for nearly a century, the children of Palestine have been on the receiving end of a system of terrorizing settler colonialism and ethnic cleansing administered by Israel.¹ In the words of David Ben Gurion, the leader of the 20th century Zionist movement that sought the Judaification of historic Palestine to set up a Jewish-only state:

Let us not ignore the truth among ourselves [...] politically we are the aggressors, and they defend themselves [...] The country is theirs, because they inhabit it, whereas we want to come here and settle down. [...]²

In this essay, my goal is to bring much needed attention to the Palestinian children of Gaza who are the object of a genocide, despite the International Court of Justice declaring in 2024 that Israel should take steps to prevent genocide. I will make three points, based on over a decade of my own research on and teaching about Palestinian young people:

1) The reigning narrative on Palestinian children dehumanizes them, fueling the war on them.

2) While humanitarian aid is much needed, it is not the long-term solution for Palestinian children's trauma, which is caused by a structural and ongoing process of settler colonialism.

3) Palestinian children know and express resistance daily, despite their lack of formal citizenship.

The conventional narratives of Palestinian children

At least 18,832 Palestinian children and 179 Israeli children have been killed by someone from the opposing side since 2000.³ International law prohibits disproportionate violence in armed conflict, yet the mainstream narrative is that Israel's excessive harm to Palestinian children is justified. Golda Meir, the fourth Prime Minister of Israel, infamously said: "When peace comes we will perhaps in time be able to forgive the Arabs for killing our sons, but it will be harder for us to forgive them for having forced us to kill their sons. Peace will come when the Arabs will love their children more than they hate us."⁴ The narrative that Palestinian children are violent cedes moral credibility to Israel, as if one side (Israel) practices legitimate forms of warfare and the other side (Palestine) illegitimate ones. Israel and its allies incorrectly perpetuate myths that Hamas builds command centers in children's schools and under hospitals, launches rockets from children's playgrounds and uses children as human shields. During Operation Cast led in 2009, President Shimon Peres said, "Unlike Hamas we know how to give security to our children, defend the children, not use them as human shields and not send them out in front of us."⁵ Nobel Peace Prize laureate Elie Wiesel paid for an advertisement in American newspapers in 2014 that stated "Jews rejected child sacrifice [...] 3500 year ago. Now it is Hamas' turn."⁶ At the outset of the war on Gaza in October 2023, US Secretary of State Antony Blinken wrote: "Palestinian civilians are not to blame for Hamas's atrocities or for the grave humanitarian crisis in Gaza. They are its victims."⁷ No credible human rights organization or UN body has ever substantiated the Palestinians' systematic use of civilian locations as storage warehouses for weapons or launching bases for attacks.

What Israel and its allies are doing in perpetuating this narrative is capitalizing on the image of innocent children to assert that Israel is, in fact, saving Palestinian children from their own backward culture. They are using a reverse logic of portraying themselves as the saviors of Palestinian children.

One need only look at the current war in which Israel Defense Forces portray themselves as magnanimously sending out incubators to Gazan hospitals without a larger discussion of the destruction that caused this need.⁸ This false narrative of the Palestinian child needing to be saved has over the years enabled Israel's impunity for violence against Palestinian children. To cite one basic example, Israeli army's use of Palestinian children as human shields was not deemed illegal by the Israeli High Court until 2005, after which it has continued to occur.⁹ Hedi Viterbo finds that Israeli state agents seek to conceal, deny, and obscure Israeli violence against Palestinians or display transgressions as perpetrated by "a few rotten apples."¹⁰ We also know that Israel benefits economically from the killing of Palestinian children, who are living laboratories for the Israeli weapons industry that produces and exports the weapons it tests on Palestinians. These weapon exports help drive the Israeli economy.¹¹

In sum, Israel perpetuates in overt and cunning ways a simplistic "security threat" narrative about Palestinian children and their parents that serves to further its killing of them. So, what is the full story? Who are Palestinian children?

Palestinian children as targets of settler colonial elimination

Palestinian children are just like any of the children you know – they like to play, go to school, dream, dance, make music, enjoy treats. But they are also targets in a nearly century-long settler colonial project, which seeks to eliminate the native to replace with the colonizer. Settler colonialism is hallmarked by a "logic of elimination" – namely, the attempt to establish and perpetually sustain a colonial society in the expropriated territory by culturally, socially, or physically destroying the Indigenous population, as happened in countries like the United States, Canada, Australia, and New Zealand. The central ideology that drives Israeli settler colonialism is political Zionism, or the movement to establish a Jewish homeland that emerged among the brutally persecuted Eastern European Jewry at the end of the nineteenth century. Israel was born from an historical moment when western countries sanctioned and facilitated political Zionists to form a settler colonial state and ethnically cleanse the existing population on the ground and put them in "cages" where they remain until today.

Where do the children fit in? They are the targets in this settler colonial project. The process by which political Zionism uses young Palestinian bodies as political capital to create, build, and maintain the state of Israel is called “unchildling” - a term coined by Nadera Shalhoub-Kevorkian based on what Palestinian children themselves describe¹². In settler colonialism, attacking the opponent’s children has strategic value because it causes instability to the family and the social structure, which can lead to multi-generational damage including epigenetic changes. Attacking children is strategic also because it eliminates future generations of resistance. It destroys the child’s right to play and hence the development necessary to create healthy functioning as adults. Targeting children is strategic because the mere existence of indigenous children in a settler colonial space haunts the settler and stands in the way of the existence of the settler colonial state as a finished product (*fait accompli*).

For Israeli authorities, age is an indispensable governance tool. Israel takes a very flexible use of age to define childhood for Palestinian children. Israeli criminal legislation in the occupied territories is known to have constructed the age of majority lower for Palestinians than for Israeli settlers and the courts still can sentence children as adults¹³. In looking at hundreds of Israeli military court judgments, Viterbo finds that Israeli judges of Palestinian children pick and choose when they want to use the young age category¹⁴. Another way age is a tool for control is expressed through Israel’s practice of holding child prisoners. The military courts lack basic fundamental due-process guarantees, with the majority of Palestinian children being denied access to their family or a lawyer until the first appearance in military court. Palestinian children, typically arrested in their homes at night, are subject to physical, psychological, and verbal abuse in detention centers in order to obtain false confessions¹⁵. Considered by most in the international community to be in violation of several articles of the Geneva Conventions, 60% of Palestinian child detainees serve their sentences in prisons in Israel, where their family cannot visit them regularly because of restrictions on movement.¹⁶ The Israeli juvenile justice system offers different means of rehabilitation to Palestinian children versus their Jewish Israeli counterparts accused of similar offences¹⁷.

Not only does Israel systematically disregard children’s rights in order to control the Palestinian population, Viterbo’s work shows that Israel pursues a much more sophisticated action to use children’s rights to legitimize its violence against Palestinian children. In other words, Israel uses the term

children's rights to oppress children. For example, in the Israeli age-based food quotas in Gaza, from 2007–2010, the Israeli military documents divided the Gazan population into age groups, allocating each a certain number of calories. Israel provided just enough food to children to live but not thrive. It did this based on international law, which allows for the drawing of distinctions. Food rations were a way for Israel to micromanage life in Gaza, as well as an attempt to gain legitimacy abroad by using the language of international law and portraying its food restrictions as humane and in the best interest of children. Meanwhile, they provided highly processed calories and sugars stunting the growth curves where Gazan children fall behind the world average¹⁸.

Another example of how Israel uses age to carry out its system of control is through children's education and welfare. The living conditions for children in Gaza have been so unbearable, even before the ongoing war, that it makes raising children, schooling them, feeding them, and providing health care almost impossible. Even before this war, 53% of Palestinians in Gaza lived in poverty and 71% suffered from depression.¹⁹ According to a Save the Children report in 2022, three out of five children in Gaza are self-harming (highest rate in the world), more than half of them say they have contemplated suicide, and 80% reported being in a perpetual state of fear, worry, sadness, and grief.

A little Palestinian boy describes to his sister his daily life in Gaza today:

Rima, I lost six kilograms in less than two weeks. We eat one meal a day because there is not enough food. But that's probably best because then we won't have to go to the bathroom and wait hours in line. Our cat, Bees, got depressed and died. Don't worry, I made her a coffin and buried her. I take advantage of any lull in the bombing to sleep. I wake up, I wait for night to come, and then I sleep again. I don't know what to do. There's no school, no internet, no football. We're broken, we're living the most primitive life. I walked under the bombs for about 45 minutes to find the internet to speak to you. I know it's late, 1 a.m., but I know you can't sleep, and I know how your heart aches for us.²⁰

Palestinian childhood trauma cannot be cured with humanitarian aid or a biomedical approach

The conventional approach to “helping” Palestinian children has been to try to throw humanitarian aid and western systems of mental health at them. These traumatized children need much more than this, which goes beyond the reach of humanitarian agencies like Save the Children or Doctors Without Borders. The “trauma project” as some have come to refer to the humanitarian aid now thrown at those suffering “inner wounds” can also silence the diversity and complexity of experiences. Mainstream studies conceive children’s trauma as quantifiable by objective numerical biometric measures, such as bedwetting and nightmares, which are no doubt profound. An exclusive biomedical focus, however, risks obfuscating children’s invisible wounds. Palestinian mental health expert Rita Giacaman prefers the concept of “social suffering” to convey the impacts of war on Palestinians, which the DSM (Diagnostic and Statistical Manual for Mental Disorders) does not capture²¹. Conventional trauma metrics often conceive of war violence as something that occurs in short, time-bound episodes, like hearing or witnessing shelling, bombing, home demolition, and killing of close relatives. However, this does not account for a near century of trauma children have experienced and inherited intergenerationally.

The language of trauma – much like the language of children’s rights which I showed – can be co-opted to decontextualize the larger issues. Even big funding proposals for trauma aid to Palestinians can be problematic and serve Israeli interests²².

Children’s resistance

So where do we go from here? We know that children, regardless of culture, need to feel they can have an impact on their surroundings and have purpose to experience healthy development.

For as much as Israel tries to take power away from Palestinian children, they find ways to resist. In large part, they resourcefully rely on what is available to them: their bodies (in flesh and mind). They practice “lived resistance”²³. We must of course not confuse resistance with resiliency – which is itself a troubled narrative²⁴. Also, we must be cautious of the word “resistance” since Israel also uses the word to incriminate Palestinian children.

Unfortunately, in the world today, there is no Palestinian posterchild like Ann Frank garnering the same kind of attention. But Palestinian young people do resist. On social media, for example, Afaf Ahmed posts on Instagram with updates about Gaza for the world to see. During the Great March of Return in 2018–2019, young people held a series of Friday border protests in the Gaza Strip. The Palestinian Youth Movement operates across borders trying to bring attention to many issues. In 2009, the children in Gaza went for the world record in kite flying, saying they wanted for themselves the same freedom as the kites in the sky. In November 2023, Palestinian children held a Children's Congress, pleading for their protection before the bombed hospital of al-Shifa, where almost half of the injured were children. Such young people lack all conventional political, economic, social, cultural, and symbolic capital. But they demand justice with all they have: their body in mind and flesh.

In conclusion, a genocide without accountability is unfolding before our eyes, and it seems without end. The question remains how it will be remembered. This essay provides an account from the perspective of someone who has lived in the West Bank and researched and published widely on Palestinians. The dehumanization of Palestinian children is used to justify their slaughter. Humanitarian aid is much needed in this part of the world, but it is often a proxy for the structural and ongoing process of settler colonialism. As the children in Gaza die and suffer, they nonetheless express resistance daily.

Heidi Morrison is associate professor of History at the University of Wisconsin, La Crosse in the United States. She is the editor of *Lived Resistance Against the War on Palestinian Children* and the author of the forthcoming book *Inner Wounds: Listening to How Palestinians Remember, Narrate, Experience the Effects of War*. She is also the co-general editor of *A Cultural History of Youth*, editor of *The Global History of Childhood Reader*, and author of *Childhood and Colonial Modernity in Egypt*. She is a former visiting scholar at the Ibrahim Abu-Lughod Institute of International Studies at Birzeit University in the West Bank and a former senior visiting researcher at the Center of Excellence in the History of Experiences at Tampere University.

References

- 1 Shalhoub-Kevorkian 2019; Pappé 2007; Khalidi 2020.
- 2 As quoted in Chomsky 1983, 91.
- 3 “If Americans Only Knew” (date accessed September 10, 2024) <https://ifamericansknew.org/stat/children.html>
- 4 Meir 1973.
- 5 See “Peres: Unlike Hamas, Israel Protects its Children” (October 26, 2009) <https://www.haaretz.com/2009-10-26/ty-article/peres-unlike-hamas-israel-protects-its-children/0000017f-e237-d804-ad7f-f3ff48920000>
- 6 See Steve Almasy and Josh Levs, “Nobel Laureate Wiesel: Hamas must stop using children as human shields” (August 3, 2014) <https://www.cnn.com/2014/08/03/world/meast/elie-wiesel-hamas-ad/index.html>
- 7 Antony Blinken, “Defending Israel is essential. So is aiding civilians in Gaza” (October 31, 2023) <https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/10/31/antony-blinken-biden-aid-ukraine-israel-gazans/>
- 8 See for example “As outrage grows over fate of babies in Gaza hospital, Israel offers incubators and fuel” (November 14, 2023) <https://www.nbcnews.com/news/world/israel-offers-incubators-fuel-gaza-hospital-outrage-grows-rcna125053>
- 9 Viterbo 2021, 294.
- 10 Ibid, 232–259.
- 11 See “Dirty Secret of Israel’s weapons exports: They’re tested on Palestinians” (November 17, 2023) <https://www.aljazeera.com/features/2023/11/17/israels-weapons-industry-is-the-gaza-war-its-latest-test-lab>
- 12 Shalhoub-Kevorkian 2019.
- 13 Viterbo 2012.
- 14 Ibid.
- 15 Alruzzi et al. 2024.
- 16 Morrison 2024, 30.
- 17 Odeh 2024.
- 18 Viterbo 2021.
- 19 See United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs “53 per cent of Palestinians in Gaza live in poverty, despite humanitarian assistance” (June 5, 2018) <https://www.ochaopt.org/content/53-cent-palestinians-gaza-live-poverty-despite-humanitarian-assistance> and World Bank Group et al. “Mental Health in the West Bank and Gaza” (November 22, 2022). https://documents1.worldbank.org/curated/en/099153502102330181/pdf/P17925303fca130e30936d016a378b6a1e9.pdf?_gl=1*na9a97*_gcl_au*MTE0MTYzNjQ0NS4xNzI1OTg4NzUz.
- 20 In Protean Magazine’s “Letters from Gaza, Part 3” (October 25, 2023) <https://proteanmag.com/2023/10/25/letters-from-gaza-part-3/>
- 21 Giacaman 2018.
- 22 Sheehi & Sheehi 2021; Marshall & Sousa 2017.
- 23 Morrison 2024.
- 24 Massad et al. 2018.

Bibliography

- Alruzzi, Mohammed, Valentina Marconi & Yousef M. Aljamal. "Childhood Behind Bars: Palestinian Children in Israeli Detention." In *Lived Resistance Against the War on Palestinian Children*, edited by Heidi Morrison, 195–216. Athens, Georgia: University of Georgia Press, 2024.
- Chomsky, Noam. *Fateful Triangle: The United States, Israel and the Palestinians*. Boston: South End Press, 1983.
- Giacaman, Rita. "Reframing Public Health in Wartime: From the Biomedical Model to the 'Wounds Inside.'" *Journal of Palestine Studies* 47, no. 2 (2018): 9–27. <https://doi.org/10.1525/jps.2018.47.2.9>.
- Khalidi, Rashid. *The Hundred Years' War on Palestine: A History of Settler Colonialism and Resistance, 1917–2017*. First edition. New York: Metropolitan Books, Henry Holt and Company, 2020.
- Massad, Salwa, Rachael Stryker, Sylvie Mansour & Umaiye Khammash. "Rethinking Resilience for Children and Youth in Conflict Zones: The Case of Palestine." *Research in Human Development* 15, no. 3-4 (2018): 280–293.
- Marshall, David J. & Cindy Sousa. "Decolonizing Trauma: Liberation Psychology and Childhood Trauma in Palestine." In *Conflict, Violence and Peace*, edited by C. Harker & K. Horschelmann, 287–306. *Geographies of Children and Young People*, vol 11. Singapore: Springer.
- Meir, Golda. *A Land of Our Own: An Oral Autobiography*. Edited by Marie Syrkin. New York: Putman, 1973.
- Morrison, Heidi, ed. *Lived Resistance Against the War on Palestinian Children*. Athens, Georgia: University of Georgia Press, 2024.
- Odeh, Shahrazad. "Guilty by Default: The Legal Process of Unchilding Palestinians." In *Lived Resistance Against the War on Palestinian Children*, edited by Heidi Morrison, 170–194. Athens, Georgia: University of Georgia Press, 2024.
- Pappé, Ilan. *The Ethnic Cleansing of Palestine*. Oxford: Oneworld, 2007.
- Save the Children. *Trapped: The Impact of 15 years of blockade on the mental health of Gaza's children*. 2022. <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/trapped-the-impact-of-15-years-of-blockade-on-the-mental-health-of-gazas-children/>.
- Shalhoub-Kevorkian, Nadera. *Incarcerated Childhood and the Politics of Unchilding*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- Shalhoub-Kevorkian, Nadera. "Gun to Body: Mental Health against Unchilding." *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies* 17, no. 2 (2020): 126–145.
- Sheehi, Lara & Stephen Sheehi. *Psychoanalysis Under Occupation: Practicing Resistance in Palestine*. New York: Routledge, 2021.
- Viterbo, Hedi. "The Age of Conflict: Rethinking Childhood, Law, and Age Through the Israeli-Palestinian Case." *Law and Childhood Studies – Current Legal Issues* 14 (2012): 133–155.
- Viterbo, Hedi. *Problematizing Law, Rights, and Childhood in Israel/Palestine*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

Pertti Ahonen

“Repressive Tolerance” – Reflections after Sixty Years

This brief article revisits Herbert Marcuse's classic essay 'Repressive Tolerance', first published six decades ago in 1965. It explores the key ideas expressed by Marcuse and offers some thoughts about their potential relevance today.

How do we rate tolerance: is it by definition a good thing? How tolerant of contrasting opinions should societies be? Should they set limits? Or should the freedom of speech be absolute, on the assumption that, through free, informed debate, sane and sensible opinions will ultimately prevail and society therefore benefit, no matter how ugly or objectionable some of the expressed views may be?

These are fundamentally important questions, and pluralist, democratic societies have always grappled with them. Indeed, soul-searching about the extent of tolerance is in many ways a defining feature of liberal democracy; in illiberal and dictatorial societies similar issues do not arise, as tolerance is always curtailed, typically severely, by the *diktats* of the rulers, who claim to know best. In today's context, as the liberal-democratic order and its defining values are facing sustained attacks from several directions, the promises and pitfalls of tolerance are, once again, actively contested. As a contribution to the ongoing debates, this brief essay re-evaluates a short study from 60 years ago, which deserves to be labelled something of a lost – or at least largely forgotten – classic: Herbert Marcuse's 1965 essay “Repressive Tolerance”.

Herbert Marcuse was a German-American philosopher and public intellectual rooted in the Marxian thought of the Frankfurt School, who rose to a peak of international prominence during the mid-to-late 1960s. Born in Berlin in 1898, he began his career in Weimar Germany, writing his dissertation under the supervision of Martin Heidegger and starting work in the Institute for Social Research in Frankfurt before the Nazi seizure of power forced the Jewish and strongly anti-fascist Marcuse to emigrate, first

to Switzerland and then to the United States. In the US, he contributed to the battle against Nazism as a senior intelligence analyst in the Office of Strategic Services, the wartime precursor of the CIA, and then returned to academia by the early 1950s. During the following decades, up to his death in 1979, he published a series of major philosophical studies that interwove Marxian and Freudian elements into a trenchant critique of contemporary societies, primarily those in the capitalist West, above all the United States, but also their rivals in the socialist East.

To Marcuse, technological advances and the accompanying phenomena of centralized control, mass production, and mass consumption had created inherently repressive societies characterized by a false consciousness of materialism, in which people had succumbed to the seeming immutability of the existing realities, losing most of their individual agency and freedom. To break the chains of oppression, Marcuse advocated a “great refusal”, a mass rejection of consumerism and other oppressive mainstream norms prevalent in advanced industrial societies, as a way to both individual fulfilment and societal transformation. However, Marcuse had lost faith in the working class as an agent of such revolutionary change. According to him, the workers had become hopelessly integrated into the existing power structures, and the leadership in any revolutionary transformation therefore had to derive from a different source: an alliance of radical intellectuals and representatives of marginal groups not yet integrated into mainstream society, such as the socially marginalized, the outcasts and outsiders, the exploited and oppressed, including members of ethnic minorities.

With these ideas, expressed in studies such as *Eros and Civilization* (1955), *An Essay on Liberation* (1969) and especially *The One-Dimensional Man* (1964), his most widely read book, Marcuse became the pre-eminent philosopher of the western New Left of the 1960s. Although the basis of his popularity with the New Left lay in the core ideas expressed in his theories, the agency that he assigned to (aspiring) intellectuals certainly magnified his appeal to the student movement in particular, as did his willingness to engage with the young radicals, again and again. In the late 1960s he was a seemingly omnipresent speaker and observer at centres of student protest: in Berkeley, West Berlin, and Paris – Marcuse was there, giving lectures, surrounded by admiring crowds. And although the Movement of the late 1960s obviously failed to reach its radical goals, Marcuse nevertheless retained a considerable level of relevance in progressive circles in the following decade as well. He

continued to encourage and support social movements that arose out of the radical milieu of the 1960s, particularly feminism, writing actively and lecturing widely around the world. Even his sudden death from stroke in summer 1979, at the age of 81, came in the middle of a lecture tour of West Germany.

What about “Repressive Tolerance”, then, the 36-page essay that Marcuse published in 1965? What did he argue and do his arguments still matter? The text appeared as one of the three chapters in a book entitled *A Critique of Pure Tolerance*, written by Marcuse and two other powerful left-wing voices in American academia, the sociologist Barrington Moore Jr. and the political philosopher Robert Paul Wolff. The title referenced Immanuel Kant’s classic 1781 study of reason, and, in a spirit similar to his, the authors set out to critique the prevailing theory and practice of tolerance in pluralist democracies. Of the three single-authored contributions that made up the book, Marcuse’s essay quickly became the most widely noticed – and most controversial.

Marcuse’s argument was relatively straightforward, although – typically for him – it was conveyed in frequently opaque and convoluted language. His starting point was that, historically, tolerance had constituted “the great achievement of the liberal era”. By enabling the open expression of political dissent, within certain bounds, it had paved the way for a transition from authoritarianism towards “economic and political liberalism” (p. 115) – a strongly progressive historical development. However, in the structural conditions that prevailed in contemporary “advanced industrial society” – embodied for Marcuse above all by the United States – tolerance had lost its earlier progressive and liberating function (p. 81). In Marcuse’s words, it had been “perverted” (p.111).

To be sure, tolerance was still widely professed as an essential pillar of the liberal democratic order, and it was also seemingly practised, to the degree that strongly contrasting viewpoints were allowed open expression. However, to Marcuse this apparent tolerance of dissenting voices was “abstract and spurious” (p. 116) because behind the tolerant façade “the economic and political process” was in fact “subjected to a ubiquitous and effective administration in accordance with the predominant interests” (p. 115). In concrete terms, this meant that an inter-locking network of deeply entrenched and very powerful economic and political forces – an entity that the radical sociologist C. Wright Mills, a close friend of Marcuse, had labelled the “power elite” in the late 1950s – held liberal democratic society in an iron

grip. These entrenched elites were “conservative and reactionary” (p. 116), and they had succeeded in creating a system in which true alternatives to the existing power relations and societal structures seemed illusory and impracticable. Ordinary people were “indoctrinated by the conditions under which they live[d] and [thought] and which they [could] not transcend” (p. 98) so that the “false consciousness” of systemic immutability had become “the general consciousness” in society (p. 110).

In this kind of system, which Marcuse described with several interchangeable terms, including “closed society” (p. 106), “coordinated society” – with echoes of Nazi-style societal *Gleichschaltung* (p. 116) – and even “totalitarian democracy” (p. 99), the function of tolerance had altered fundamentally. It now served to “contain [...] change rather than to promote it” because the existing structures and power relations appeared so ingrained and fixed that any talk of challenging them could be very easily dismissed, ridiculed, or simply ignored as naive babble (p. 116).

In the practical operation of this type of “repressive tolerance”, Marcuse highlighted the integral role of the mass media. To him, the multiplicity of media outlets in a liberal democracy such as the United States was ultimately just a sham because the media served the interests of the power elites that owned and controlled them, promoting regressive, right-wing agendas. The result was “monopolistic media” through which “a mentality (was) created for which right and wrong, true and false are predefined wherever they affect the vital interests of society” (p. 95). Admittedly, many different ideas could be expressed, but “the massive scale of the conservative majority” and the internalization of conservative values by most of the populace “outside such enclaves as the intelligentsia” meant that progressive or radical ideas had next to no chance of being taken seriously (p. 96). Marcuse illustrated his point with a concrete example, taken directly from the American context: “When a magazine prints side by side a negative and a positive report on the FBI, it fulfils honestly the requirements of objectivity: however, the chances are that the positive wins because the image of the institution is deeply engraved in the mind of the people.” (p. 98)

Characteristically, Marcuse was not content with simply analysing the status quo, as he saw it; his essay also sketched out ideas for resistance and transformation. The primary task was to “break the tyranny of public opinion and its makers in the closed society” (p. 106). For that to succeed, the people had to be “freed from the prevailing indoctrination (which is no

longer recognized as indoctrination)” (p. 99). They had to become “capable of deliberating and choosing on the basis of knowledge”, through “authentic information” and “autonomous thought” (p. 95). The leadership in this process was to come from dissenters and activists – essentially left-wing intellectuals, broadly defined – individuals who had already “learned to think rationally and autonomously” (p. 106). At present, such dissenting forces were small and insulated, and they needed support and encouragement so that they could begin to exercise their “natural right of resistance” against the existing order (p. 116). Once they had built enough momentum, “a subversive majority” could develop around them, a majority of rational, progressive forces that would change society for the better (p. 100).

Because of the deeply entrenched nature of the existing system, “apparently undemocratic means” would probably be needed to initiate and advance such a process (p. 100). The main concrete policy tool advocated by Marcuse was what he called “liberating tolerance”: “intolerance against movements from the Right and tolerance of movements from the Left”, which was to “extend to the stage of [...] deed as well as of word” (p. 109). In practice, this meant active promotion of progressive, left-wing causes, combined with censorship and repression towards the right, including “the withdrawal of toleration of speech and assembly from groups and movements which promote aggressive policies, armament, chauvinism, discrimination on the grounds of race and religion, or which oppose the extension of public services, social security, medical care etc.” (p. 100). With tough pre-emptive measures like these, he claimed, even “Auschwitz and a world war” could have been avoided (p. 109).

Marcuse also made another, particularly controversial policy prescription for the progressive vanguard: a qualified endorsement of violence. In observations that foreshadowed subsequent analyses of structural violence by Johan Galtung and others, Marcuse argued that violence prevailed even “in the advanced centres of civilization”, “in the prisons and mental institutions”, for example, or “in the fight against racial minorities” (p. 102). It was a fundamental component of the system, just as “law and order” in general “always and everywhere” served to “protect the established hierarchy” (p. 116). Marcuse then drew a distinction between “revolutionary and reactionary violence, between violence practised by the oppressed and by the oppressors” (p. 103). While acknowledging that both were problematic from an ethical viewpoint, he contended that ethical standards were largely irrelevant in

history: “To start applying them at the point where the oppressed rebel against the oppressors, the have-nots against the haves is serving the cause of actual violence by weakening the protest against it” (p. 103). Violence applied by progressive forces for the sake of “humanity” would not “start a new chain of violence but try to break an established one”. Therefore, such violence was justified, within reason, and “no third person, and least of all the educator and intellectual, [had] the right to preach [...] abstention” (p. 117).

These ideas hit a nerve – or possibly matched the *Zeitgeist*, if such a thing exists – among the New Left activists of the late 1960s. But what can one say about them from today’s vantage point? Do they still retain any significance or relevance, beyond the purely historical and philosophical?

From the contemporary perspective, it is easy to find a good deal to criticize and reject in Marcuse’s essay. This applies especially to the policies that he thought the progressive vanguard should follow in its struggle against the entrenched powers that be. The arrogation of the leadership role to a vaguely defined and supposedly enlightened circle of leftist intellectuals raises all kinds of questions about legitimacy and accountability. The sweeping suppression of voices defined in abstract terms as regressive or reactionary is another highly problematic recommendation, one that could – and historically has – open(ed) the door for arbitrary abuse. The various state socialist regimes of the 20th century provide plentiful examples of such pitfalls. But the most objectionable aspect of the essay, certainly in the setting of the year 2024, is its facile argumentation about violence. Even if it is true that a certain level of structural violence exists within any political system, a violent struggle against a democratically elected government cannot be justified with simplistic claims about chains of violence, certainly if the regime in question possesses the kind of proper democratic validation as the US government of the 1960s, against which Marcuse was riling.

Marcuse’s analysis of the fundamental problems of liberal democracy in the 1960s also seems extensively time-bound – and partly anachronistic from today’s perspective, which is hardly surprising. Many things have changed in the intervening six decades, after all. A case in point is his portrayal of the (American) mass media as a monopolistic, co-ordinated structure, whose different outlets ultimately all dance to the tune of a narrow conservative and capitalist power elite. At least in surface-structural terms, that description no longer fits today’s realities. With technological advances that Marcuse could not have foreseen, the media landscape once dominated by a small number

of powerful actors has splintered into numerous parallel segments of varying sizes and in large part mutually exclusive audiences, so that the kind of single voice of authority once embodied by the newsreader of a major television network or a *New York Times* editorial no longer exists.

Despite these problems, some of Marcuse’s key points do still resonate – and continue to provide important food for thought. Although certain societal realities have changed very extensively in the intervening years, at least on the surface, as evidenced by transformations in the mass media, the deeper, underlying structures of power and dominance described by Marcuse still largely prevail in the contemporary (Western) world. Indeed, in the post-Cold War context, in which market economies and global capitalism reign largely unchecked, with no obvious challengers, Marcuse’s claims about the ability of interlocking power elites to promote their material interests in a comprehensive fashion are even more striking than they were in the era of the systemic East–West rivalry of the 1960s. The seeming lack of credible alternatives is starker now than it was then, at least as far as visions that Marcuse would have described as progressive are concerned.

Marcuse is also well worth contemplating on the wider societal effects of media discourses. The kind of concentrated mass media landscape that he witnessed in the 1960s no longer exists, as discussed above, but his fundamental points about what types of media messages find broader acceptance and why still hold. In today’s international economic and political setting dominated by right-wing agendas of capitalism, individualism, and competition, leftist alternatives typically fail to find enduring prominence, regardless of their popularity within particular social and political bubbles. However, regressive causes initially popularized in an entirely different set of bubbles, at the other end of the political spectrum, tend to catch on much better and then to spread towards the political mainstream. Contemporary examples abound: the dehumanization of refugees, and partly of transnational migrants in general; the advocacy of narrow, exclusively defined nationalisms; the stigmatization of the poor and accompanying calls for drastic cuts in social welfare provisions; the espousal of racial prejudice, whether openly or through more or less coded euphemisms. In the most extreme cases, rising choruses of right-wing voices are even hinting at the overthrow of democratic governments and their replacement with dictatorships. Marcuse would undoubtedly be repelled and deeply alarmed by the kind of far-right rhetoric that has recently been emanating from his adopted homeland, for example.

At this point, a return to the question of the limits of tolerance in a liberal democracy becomes germane. As discussed above, Marcuse was only too willing to impose such limits towards what he regarded as regressive causes – limits that were dangerously broad in scope. However, in his description of the types of individuals that should lead the vanguard of dissent against the status quo, he accentuated a very important notion: reason and rationality. To him, these were essential qualities that the leadership cadres of the movement had to possess. They also seem very useful as boundary markers of democratic tolerance more generally. A healthy liberal democracy should be highly tolerant of different opinions and viewpoints – but within limits set by rational debate. Ideas and causes that can be defended peacefully with open, rational, objectively evidence-based arguments and with respect for those who disagree should be tolerated, whereas those that cannot meet such criteria should not, particularly if they advocate social exclusion, hatred, or violence.

Very similar points were made forcefully in the 1940s by another political émigré from Nazi Germany, Karl Popper, a man who would not have agreed on much with Marcuse politically, but whose important observations about what he called “the paradox of tolerance” deserve to be cited as the concluding words to this essay. They sound as timely today as they did 80 years ago:

Unlimited tolerance must lead to the disappearance of tolerance. If we extend unlimited tolerance even to those who are intolerant, if we are not prepared to defend a tolerant society against the onslaught of the intolerant, then the tolerant will be destroyed, and tolerance with them. In this formulation, I do not imply, for instance, that we should always suppress the utterance of intolerant philosophies; as long as we can counter them by rational argument and keep them in check by public opinion, suppression would certainly be most unwise. But we should claim the right to suppress them if necessary even by force; for it may easily turn out that they are not prepared to meet us on the level of rational argument, but begin by denouncing all argument; they may forbid their followers to listen to rational argument, because it is deceptive, and teach them to answer arguments by the use of their fists or pistols. (Popper, p. 668)

Pertti Ahonen is Professor of History in the Department of History and Ethnology at the University of Jyväskylä. His research focuses on contemporary European history, with an emphasis on Central Europe since the Second World War and on migration history.

Literature

- Abromeit, John & W. Mark Cobb, eds. *Herbert Marcuse: A Critical Reader*. London: Routledge, 2004.
- Galtung, Johan. “Violence, Peace and Peace Research.” *Journal of Peace Research* 6, no. 3 (1969): 169–191.
- Kellner, Douglas. *Herbert Marcuse and the Crisis of Marxism*. London: Macmillan, 1984.
- Marcuse, Herbert. *Eros and Civilization: A Philosophical Enquiry into Freud*. Boston: Beacon Press, 1955.
- Marcuse, Herbert. *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Boston: Beacon Press, 1964.
- Marcuse, Herbert. “Repressive Tolerance”. In *A Critique of Pure Tolerance*, edited by Robert Paul Wolff, Barrington Moore Jr. & Herbert Marcuse, 81–123. Boston: Beacon Press, 1969 (2nd printing, originally published in 1965).
- Marcuse, Herbert. *An Essay on Liberation*. Boston: Beacon Press, 1969.
- Mills, C. Wright. *The Power Elite*. Oxford: Oxford University Press, 1956.
- Popper, Karl. *The Open Society and Its Enemies*. London: Routledge, 2002.
- Zizek, Slavoj. *Violence*. New York: Picador, 2008

Internet resources

- Herbert Marcuse Official Homepage: <https://www.marcuse.org/herbert/>
- The Herbert Marcuse Internet Archive: <https://www.marxists.org/reference/archive/marcuse/>

Tuija Parvikko

Lähteneet ja jääneet. Muistamisen ja vaikenemisen historiaa Italian koillisella rajaseudulla

Tässä esseessä tarkastellaan kriittisesti muistelukerronnan ja kurinalaisen historiantutkimuksen välistä suhdetta kolmen Italian lähihistoriaan liittyvän uuden tutkimuksen valossa. Analysoimalla toisen maailmansodan ratkaisujen laukaisemia italialaisen väestön muuttoliikkeitä ja niihin liittyneitä identiteettivalintoja osoitetaan, että kiinnostavimpia tutkimustuloksia saadaan usein ylittämällä tieteenalojen välisiä rajoja, yhdistämällä erilaisia teorioita, aineistoja ja metodeja sekä säilyttämällä kriittinen etäisyys tutkimuskohteeseen.

Muistitietotutkimus ja historiantutkimus

Mitä muistamiselle ja unohtamiselle tapahtuu ajan kuluessa? Auschwitz-Birkenauin leiriltä eloonjäänyt italiansuomalainen Primo Levi pohti tätä kysymystä neljäkymmentä vuotta leirikokemuksiensa jälkeen 1980-luvulla. Hänen mukaansa ajan kuluessa äärimmäistenkin kokemusten muistot haalistuvat ja jähmettyvät itseään toistaviin muotteihin. Muistelu kyllä auttaa säilyttämään muistot tuoreina ja elävinä, mutta samalla se on myös omiaan ohjaamaan niitä aina samoina toistuviin muistumiin. Muistelijat saattavat huomaamattaan omaksua aineksia muilta kuulemistaan tai muiden kertomista tarinoista ja sisällyttää ne osiksi omia kokemuksiaan. Muistoja saattaa vääristää myös äärimmäisten kokemusten aiheuttama traumatisoituminen ja siitä seurannut torjunta tai ääritilanteen aiheuttama kyvyttömyys ymmärtää, mitä oli tapahtumassa ja mistä oli kysymys.

Italialaisen muistitietotutkijan Alessandro Portellin mukaan muistelukerronnan tutkimuksessa ei olekaan kysymys yhden ja ainoan totuuden esiin kaivamisesta tutkimuksen keinoin. Haastatteluaineistoa kokoavan muistitietotutkijan tehtävä on kuunnella, mitä sanottavaa muisteliijoilla on omasta menneisyydestään ja miten he sen kokevat. Haastateltavat eivät kerro ainoas-

taan siitä, mitä he tekivät vaan myös siitä, mitä he halusivat tehdä, mitä he uskoivat tekevänsä ja mitä he haastatteluhetkellä uskovat tehneensä. Kysymys on siis muistelijoiden oman ”subjektiivisen totuuden” esiin kaivamisesta. Muistitietotutkimuksessa korostuu menneisyyden tarkastelu nykypäivän näkökulmasta. Menneisyys sekä sen tapahtumien ja kokemusten merkitys avaavat näkökulman nykypäivästä menneisyyteen. Sen avulla jäsentyy, mikä merkitys menneisyydellä tässä päivässä on.

Vaikka muistitietotutkimus eroaa selkeästi arkistolähteisiin ja muihin aikalaisdokumentteihin nojaavasta kurinalaisesta historian tutkimuksesta, jonka tehtävänä on selvittää menneiden tapahtumien oikea laita ja niiden kulttuuriset, yhteiskunnalliset ja kulttuuriset suhteet ja merkitykset omassa ajassaan, muistelukerrontaa käytetään usein hyväksi myös historian tutkimuksessa. Se voi antaa konventionaalista historian tutkimuksesta poikkeavaa tietoa etenkin kansalliseen historiaan liittyvistä kiistakohteista.

Muistelukerronnan tutkimus voi kuitenkin osoittautua myös sudenkuopaksi, jos tutkija ei onnistu pitämään riittävää etäisyyttä tutkimuskohteeseensa ja haastateltaviinsa vaan tempautuu liiaksi mukaan näiden kertomuksiin alkaen pitää niitä historiallisena totuutena tutkittavasta aikakaudesta ja sen historiallisesta tilanteesta. Toisen sudenkuopan muistelukerrontaan nojaavassa historian tutkimuksessa voi muodostaa ajallisen etäisyyden kasvaminen niin suureksi muisteltavaan aikaan ja tapahtumiin nähden, että niitä koskevat muistot haalistuvat ja sekoittuvat Primo Levin kuvaamalla tavalla muilta kuultuihin tai luettuihin muistoihin. Kolmas sudenkuoppa koskee muistelijan ikää suhteessa muisteltaviin tapahtumiin ja aikakausiin. Esimerkiksi toista maailmansotaa ja sitä seuranneita vuosia koskevan tutkimuksen yhteydessä tämä tarkoittaa, että 2000-luvulla tehdyt haastattelut on tehty ihmisille, jotka olivat muisteltavien tapahtumien aikoina vasta pieniä lapsia, jotka eivät vielä pystyneet ymmärtämään asioiden laajempia yhteyksiä. Lisäksi kansallista historiaa koskevia kiistakohteita ja kipupisteitä koskevassa tutkimuksessa muistelukerrontaa voidaan käyttää keinona puolustaa tai vastustaa jotain tiettyä tulkintaa niistä.

Italiassa tällaisen kiistakohteen muodostaa Italian koillisrajan 1900-luvun historia, jonka dramaattisten tapahtumien merkityksestä italialaisten kansalliselle identiteetille ja kansakunnan poliittiselle itseymmärrykselle ei ole saavutettu yksimielisyyttä. Toisen maailmansodan päättymisen päivistä alkaen kiistaa on käyty ennen kaikkea siitä, ovatko koillisrajan tapahtumat

saaneet niiden ansaitseman huomion ja arvon kansakunnan historiallisessa kertomuksessa ja niitä koskeissa kansallisissa rituaaleissa.

Tässä esseessä tarkastelen kolmea 2020-luvulla ilmestynyttä tutkimusta, jotka käsittelevät toista maailmansotaa seuranneiden joukkopakojen ja siirtolaisuuden muistamista ja historiaa Italiassa. Kahdessa niistä keskitytään istrianitalialaisten sodanjälkeisen historian ja kokemusten analysointiin, kun taas kolmannessa rajaseudun väestöliikkeitä tarkastellaan osana sotaa seuranneita laajoja dekolonisaatioprosesseja.

Italiankroatialaisen historioitsijan Mila Orlićin tutkimuksessa *Identità di confine* tarkastellaan Istrian 1900-luvun historiaa ja analysoidaan toisen maailmansodan seurauksena Jugoslavialle luovutetusta Istriasta paenneen väestön sodanjälkeisiä kokemuksia ja vastaanottoa Italiassa. Slovenialaisen antropologin Katja Hrobat-Virlogetin tutkimus *Silences and Divided Memories* puolestaan käsittelee istrianitalialaisen väestön kokemuksia sosialistiseksi muuttuneeseen Jugoslaviaan jäämisestä. Näitä kahta tutkimusta yhdistää pyrkimys kyseenalaistaa Istriasta lähteneiden ja sinne jääneiden ihmisten selkeät kansalliset identiteetit ja hahmottaa uutta tapaa tarkastella rajaseudun ihmisten kulttuurisia, historiallisia ja poliittisia identifikaatioita hybridien tai liikkuvien identiteettien näkökulmasta.

Sekä Orlić että Hrobat-Virloget ehdottavat, että Italian koillisen rajaseudun 1900-luvun muuttoliikkeitä pitäisi tarkastella transnationaalilla eurooppalaisella tasolla osana ajan suuria sotia seuranneita valtavia väestöjen pakkosiirtoja, joiden uhreiksi joutui monia muitakin väestöryhmiä kuin istrianitalialaiset. Yhdysvaltalaisen historioitsijan Pamela Ballingerin tutkimuksessa *The World Refugees Made* kyseenalaistetaan tämä uudessa italialaisessa historiantutkimuksessa laajasti omaksuttu näkemys ja esitetään, että Italian koillisen rajaseudun väestöliikkeitä pitäisi tarkastella osana toisen maailmansodan seurauksena käynnistynyttä dekolonisaatioprosessia, joka koski kaikkia Italian kuningaskunnan ja fasisminkauden valloituksia eikä pelkästään Istriaa. Samalla italialaisen väestön poismuuttoa Istriasta pitäisi tarkastella pakkosiirtorekisterin asemesta osana 1800-luvulla käynnistyneitä laajoja migraatioprosesseja, jotka jatkuvat edelleen.

Italian koillisrajaa koskevan muistelukerronnan konteksti

Italia laajeni ensimmäisen maailmansodan ja Mussolinin valloitusten seurauksena Istriaan, Dalmatiaan ja Dodekanesian saarille mutta menetti nämä alueet toisessa maailmansodassa Jugoslavialle. Valtaosa alueen italiankielisestä väestöstä, eri arvioiden mukaan 200 000–300 000 henkilöä, muutti 1950-luvun loppuun mennessä Italiaan tai lähti siirtolaisiksi Amerikkaan tai Australiaan.

Ensimmäisinä lähtivät aktiiviset fasistit ja Mussolinin hallintokoneiston työntekijät, sitten myös muut väestöryhmät. Muuttajien joukossa oli myös fasistien ja natsien kanssa yhteistoimintaa harjoittaneita slovenialaisia ja kroatialaisia *domobranceja* ja sosialismia pakoon pyrkineitä ”valkoisia slaaveja”. Italiassa tästä monivaiheisesta muuttoaalosta puhutaan raamatullisesti *exodusena*, maanpakona, kun taas Jugoslaviassa sekä nyttemmin myös Sloveniassa ja Kroatiassa poismuuttaminen ymmärretään seuraukseksi ”optiosta”, valinnan tekemisestä maahan jäämisen ja sieltä lähtemisen välillä. Käytettyihin käsitteisiin sisältyy erilaisia tulkintoja ilmiön luonteesta. Italialaisen tulkinnan mukaan kysymys oli ankaran painostuksen ja vainoamisen seurauksena tapahtuneesta pakenemisesta, kun taas jugoslavialainen näkökulma korostaa poismuuttamisen valinnan vapaaehtoisuutta. Jugoslaviaan saattoi myös jäädä, jos hyväksyi sosialistisen maailmankatsomuksen, omaksumi serbokroatiankielen ja muutti sukunimensä slaavilaiseen muotoon. Kiistatonta on, että Titon partisaanit ja paikallinen väestö surmasivat noin 500 fasistia tai sellaiseksi epäiltyä henkilöä vielä sodan ollessa täydessä käynnissä vuonna 1943. Toinen jugoslavialaisen hallinnon masinoima, ensimmäistä systemaattisempi surma-aalto pantiin toimeen taistelujen päätyttyä vuonna 1945. Italialaisten historioitsijoiden arvioiden mukaan tässä aallossa menetti henkensä koko Jugoslavian alueella 3000–4000 ihmistä, joiden joukossa väitetään olleen runsaasti myös täysin viattomia ihmisiä. Lisäksi italialaisia päätyi monien muiden kansallisuuksien edustajien ohella vanki- ja työleirille poliittisesti epäilyksenalaisina ”kansanvihollisina”.

Italian kiistanalaisella koillisrajalla oli syntynyt jo 1800-luvun puolella vahva irredentistinen liike. Se vaati Italiaan liitettävän alueita, jotka Mussolini sittemmin onnistui valloittamaan mutta jotka Italia jälleen menetti toisen maailmansodan seurauksena. Sodan jälkeen irredentistiset ja nationalistiset piirit kampanjoivat voimakkaasti ja osittain myös väkivaltaisesti varsinkin liittoutuneiden miehityshallinnon alaisen Triesten mutta myös Jugoslavian

miehittämän Istrian liittämiseksi Italiaan. Poliittinen oikeisto, Vatikaanin ohjeistamat kirkonmiehet, sodan jälkeen kielletyn fasistipuolueen tilalle perustettu postfasistinen Movimento Sociale Italiano (MSI), paikallinen lehdistö ja monet kansalaisjärjestöt harjoittivat näkyvää antikommunistista ja irredentististä propagandaa saavuttaakseen Istriasta tulevien pakolaisten poliittisen kannatuksen. Tässä propagandassa Tito partisaaneineen demonisoitiin ja pakolaiset kuvattiin heidän viattomina ja puolustuskyvyttöminä uhreinaan.

Italianpuoleisella rajaseudulla, etenkin Triestessä ympäristöineen, italialaisten kohtaloihin sosialistisen Jugoslavian kynsissä ja *exodukseen* liittynyt poliittinen propaganda ja muistelu käynnistyivät jo sotavuosien aikana. Myös muistelmakirjallisuuden ja sota-ajan päiväkirjojen julkaiseminen alkoi heti kun se oli mahdollista, ja tämä jatkuu edelleen. Sotaa seuranneina vuosina triesteläiset oikeistopiirit ja pakolaisten perustamat järjestöt organisoivat mielenosoituksia, lakkoja ja muuta vastarintaa liittoutuneiden sotilashallintoa ja Italian valtiota vastaan. Heidän tavoitteenaan oli vapaakaupungiksi määritellyn Triesten ja Istrian liittäminen Italiaan. Ilmiötä koskeva kriittinen ja kurinalainen historiantutkimus sen sijaan käynnistyi kunnolla vasta 1980-luvulta lähtien. Kylmän sodan päättymisen jälkeen koilliseen rajaseutuun liittyvä historiantutkimus on noussut yhdeksi keskeisimmistä historiantutkimuksen alueista Italiassa.

Rajaseutuidentiteetti rajaseutupoliitiikan kourissa

Mila Orlicin teos *Identità di confine. Storia dell'Istria e degli istriani dal 1943 a oggi* käsittelee rajaseutuidentiteetin näkökulmasta Istrian ja istrialaiden historiaa vuodesta 1943 nykypäivään. Sen keskiössä on istrialaisiin kohdistunut viranomaistoiminta – toisaalta heidän lähtiessään Jugoslaviasta ja toisaalta heidän saapuessaan Italiaan. Orlic ei tarkastele lähtijöitä ainoastaan viranomaisten harjoittaman väestöpolitiikan uhreina vaan pyrkii myös selvittämään istrialaiden omia valintoja ja ratkaisuja poliittisesti ahtaissa pelitilanteissa, joissa oli kuitenkin tarjolla enemmän kuin yksi vaihtoehto.

Pariisin rauhansopimuksessa vuonna 1947 onnistuttiin sopimaan aiemmin mainitusta optiojärjestelmästä, jonka mukaan italiankieliset asukkaat saivat ja myös joutuivat lähtemään maasta, jos he eivät halunneet ottaa käyttökielekseen serbokroatiaa ja muuttaa sukunimeään slaavilaiseen muotoon. Lähteminen edellytti optio- eli poismuuttohakemuksen tekemistä. Orlic tuo

esille, että etenkin kaksikieliset Italiaan pyrkijät politikoivat tietoisesti järjestelmän kielikriteereillä. Arkistoaineistoista ja etenkin väestönlaskennoista käy nimittäin ilmi, että istrialaiset eivät mitenkään välttämättä ilmoittaneet todellista käyttökieltään viranomaisille vaan vastasivat sen mukaan, mitä pitivät itselleen hyödyllisenä. Toisin sanoen pois pääsemisen varmistamiseksi äidinkieleksi ilmoitettiin italia silloinkin, kun kotona puhuttiin italian lisäksi tai sen asemesta sloveniaa tai kroatiaa. Optiojärjestelmän puitteissa hylättiin noin 12 000 hakemusta, mutta valtaosa halukkaista päästettiin lopulta menemään.

Ensimmäiseksi etualalle nousee kysymys, miksi niin moni päätyi lähtemään. Vaikka yhtä ja yksiselitteistä vastausta tähän kysymykseen ei ole, kielestä tuli yksi merkittävimmistä lähtöpäätökseen vaikuttaneista tekijöistä. Sosialistisessa Jugoslaviassa nimittäin yritettiin murskata Balkania pitkään riivannut yltiönationalismi ja siitä seuranneet konfliktit sekoittamalla eri kansallisuuksien asuinalueita ja määräämällä serbokroatia kaiken kodin ulkopuolella tapahtuvan kanssakäymisen ja toiminnan kieleksi. Tämä ei miellyttänyt läheskään kaikkia istrianitalialaisia. Vielä vähemmän heitä miellytti ajatus lasten lähettämisestä serbokroatiankieliseen kouluun.

Jugoslavian viranomaisten kielipolitiikka oli käytännössä kovin vaihtelevaa ja sitä muutettiin moneen otteeseen niin paikallisella kuin valtiollisella tasolla. Orlićin tutkimusaineistosta käy ilmi, että usein uudet ammattitaidottomat paikallisviranomaiset tulkitsivat Belgradin ohjeita paljon ahtaammin ja kireämmin kuin oli tarkoitus. Keskushallinto joutui ohjeistamaan heitä monta kertaa uudestaan. Lisäksi sosialistisessa Jugoslaviassa säädettiin jo 1940-luvun lopulla kansallisia ja kielellisiä vähemmistöjä suojaavia lakeja, joiden turvin monet italiankieliset koulut, lehdet ja kulttuuriyhdistykset saattoivat jatkaa toimintaansa. Italiassa ei ole vastaavia lakeja sloveniankielisen vähemmistön kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien turvaamiseksi vieläkään.

Orlićin tutkimuksesta syntyy vaikutelma, että istrianitalialaisilla lähtijöillä oli taipumusta tulkita ankaria viranomaistoimenpiteitä italialaiseen vähemmistöön kohdistuneena erityisenä riistona, kun todellisuudessa kysymys oli erittäin vaikeiden olosuhteiden sanelemista ratkaisuihin, jotka koskivat koko valtakuntaa, kaikkia väestö- ja kieliryhmiä, ja liittyivät kielipolitiikan lisäksi asutus- ja työvoimapolitiikkaan. Serbokroatia oli siis monille muillekin täysin uusi kieli omaksuttavaksi ja moni muukin joutui jättämään vanhat asuinsijansa jugoslavalaisen asutus- ja työvoimapolitiikan seurauksena. Vastaperustettu sosialistinen Jugoslavia kamppaili valtavien ongelmien kans-

sa. Maa oli sodan ja sisällissodan jäljiltä kirjaimellisesti raunioina. Etenkin Istrian kaltaisilla reuna-alueilla oli ankaraa puutetta kaikesta ja siellä nähtiin suoranaista nälkää. Jälleenrakennusprojekteissa ja teollistamisessa kipeästi tarvittuja ammattimiehiä ei päästetty lähtemään maasta vaan siirrettiin sen sisällä sinne, missä työvoimaa kulloinkin tarvittiin. Autioituvaan Istriaan siirrettiin väkeä muualta sen elinkelpoisuuden palauttamiseksi. Nopeasti epäonnistuneeksi osoittautunut maareformi pakkolunastuksineen ja valtiontiloineen koski sekin koko Jugoslaviaa eikä pelkästään istrianitalialaisia.

Sisä- ja kielipolitiikan ohella istrialaiden mahdollisuuksiin muuttaa pois maasta vaikutti merkittävällä tavalla geopolitiikka ja pian kuumen sodan päättymisen jälkeen syttynyt kylmä sota. Jugoslavia liittyi aluksi Stalinin Neuvostoliiton johtamaan Kominterniin ja harjoitti sen ohjeiden mukaisesti italialais-jugoslavalaisista veljeyden politiikkaa. Istrianianitalialaiset olivat kuitenkin Italian fasistisen taustan takia erityisen silmälläpidon alaisina uuden järjestelmän viranomaisten ja vakoojien metsästäessä ”kansanvihollisia”. Stalinin ja Titon välirikko ja Jugoslavian erottaminen Kominternista vuonna 1948 johtivat niin Euroopan geopolitiittisen kartan muuttumiseen kuin muutoksiin Jugoslavian sisäpolitiikassa. Maareformi lakkautettiin ja alettiin edistää kauppa- ja muita suhteita länteen. Keskusjohtoisen hallintojärjestelmän tilalle alettiin kehittää paikallisesti johdettua itsehallintososialismia. Maahan sosialismia rakentamaan muuttaneita italialaisia kommunisteja alettiin paradoksaalisesti epäillä petturuudesta ja leimata ”kansanvihollisiksi” heidän pysytellessään Moskovan linjalla.

Muutokset niin geopolitiikassa kuin Jugoslavian sisäpolitiikassa sysäsivät liikkeelle aina uuden muuttoaallon istrianitalialaisten piirissä. Niiden pelättiin laukaisevan uusia vainoja tai sulkevan rajan ja poislähtömahdollisuuden lopullisesti. Taloudellisten tekijöiden ohella lähtöhaluja lisäksi usein ratkaisevasti istrianitalialaisten keskuudessa kehittynyt pelon ilmapiiri. Vaikka valtaosa istrianitalialaisista ei Orlicin mukaan kokenut merkittävää syrjintää henkilökohtaisella tasolla, kollektiivisesti vainoa pelättiin sitäkin enemmän. Aikaisemmin mainitut jugoslavalaisien partisaanien ja hallintoviranomaisten toimeenpanemat joukkoteloitukset kesällä 1943 ja 1945 olivat omiaan kärjistämään kollektiivista pelkoa.

Orlic käsittelee myös merkittävää yhteiskunnallista, sosiaalipsykologista ja identiteettipoliittista tekijää: italialaisten ylemmydentunnetta suhteessa paikalliseen slaavilaiseen väestöön. Jo Italian kuningaskunnan aikana käynnistetyt ja fasismin kaudella tehostetun rodullistavan ja hierarkisoivan italia-

laistamispolitiikan seurauksena istrianitalialaiset olivat tottuneet pitämään itseään kulttuurisesti kehittyneempänä kansanosana, jonka tehtävänä oli alueen sivistäminen ja sen italialaisuuden vaaliminen ja kehittäminen. Monet valitsivat mieluummin lähtemisen kuin joutumisen barbaaristen ja takapajuisten slaavien vallankäytön uhreiksi. Vielä 2000-luvulla haastateltujen pakolaisten lasten muistelukerronta toistaa ajatusta ”*s’ciaveista*” (venetonkielinen murreilmaisu, joka yhtäläistä slaavin orjaan) sivistymättömänä ja alempiarvoisena kansanosana.

Istrianitalialaisten muuttoliike Italiaan kesti aina 1960-luvun alkuun asti. Vasta Orlicin kaltaiset kriittiset tutkijat ovat tämän vuosituhannen puolella alkaneet kiinnittää huomiota Italian viranomaisien koillisrajaan kohdistuneeseen propagandaan ja vastaanottopolitiikkaan. Tosin istrialaista pakoilaisten järjestöt ovat pitkään arvostelleet ankarasti Italian valtiota pakolaisten traagisen kohtalon sivuuttamisesta niin käytännön toimenpiteiden tasolla kuin kansallisissa muistamiskäytännöissä.

Orlic tuo esille, että itse asiassa Italian viranomaiset olivat välittömästi sodan jälkeen kaikkea muuta kuin innostuneita ottamaan vastaan ensin kymmeniä ja lopulta satoja tuhansia istrianitalialaisia. Toisaalta haluttomuus liittyi koillisrajan kiistanalaisuuteen. Maassa eläteltiin pitkään toivoa, että ainakin Istria mutta kernaasti myös Fiume/Rijeka ja jopa Dalmatian rannikko onnistuttaisiin rauhanratkaisussa palauttamaan Italian hallintaan. Toisaalta haluttomuus liittyi sodanjälkeisiin poliittisiin ja sosiaalisiin olosuhteisiin. Kommunistit eivät halunneet Istriasta pakolaisia, koska he epäilivät näiden olevan fasisteja. Kristillisdemokraatit taas eivät halunneet lisätä valtion ennestään raskasta taakkaa sodan runteleman maan jälleenrakentamisessa. Myös Italia oli raunioina, ihmiset näkivät nälkää, asuivat raunioissa ja olivat vailla työtä ja toimeentuloa. Valtaosa Istrian pakolaisista tulikin Italiaan omin neuvoin, vaikka valtio osallistui joihinkin evakuointioperaatioihin. Tunnetuin näistä oli Polan/Pulan evakuointi Pariisin rauhansopimuksen solmimisen jälkeen vuonna 1947.

Vastauksena muuttoliikkeeseen viranomaiset alkoivat perustaa pakolaisten vastaanottokeskuksia. Perustamisessa käytettiin hyväksi etenkin sodan aikaisia sotavanki- ja keskitysleirejä mutta esimerkiksi myös Vittorio Mussolinin perustamasta Cinecittästä kasvoi valtava pakolaisleiri. Orlicin mukaan italialaisella vastaanottojärjestelmällä oli neljä erityistä piirrettä. Pakolaisia ei sijoitettu perheisiin vaan pakolaiskeskuksiin. Toiseksi pakolaisia käytettiin hyväksi pohjoisen rajaseudun italialaistamispolitiikassa sijoittamalla heitä

erityisen paljon Etelä-Tiroliin ja Trentinon. Kolmanneksi italialaisista vastaanottokeskuksista muodostui hyvin pitkäaikainen ilmiö ja osasta niistä kehittyi vuosien kuluessa kokonaisia kaupunginosia kuten Rooman Eurissa sijaitseva Villaggio Giuliano Dalmata. Neljänneksi vastaanottokeskusten asukkaiden työllistyminen oli vaikeaa ja hidasta. Esimerkiksi Pohjois-Italian talousihme 1950- ja 1960-luvuilla sai työntekijänsä pikemminkin Etelä-Italiasta ja Italian saarilta kuin vastaanottokeskuksista.

Niin Istrian ja Dalmatian pakolaisten järjestöt kuin nytemmin myös historiantutkijat ovatkin arvostelleet ankarasti Italian valtion vastaanottopoliittikkaa. Sen jähmeyttä ja hitautta ei voikaan kunnolla ymmärtää tarkastelematta sitä rinnakkain samanaikaisesti meneillään olleen dekolonisaatioprosessin ja siihen liittyneen valtiollisen politiikan kanssa, kuten tuonnempaa käy tarkemmin ilmi.

Jääneiden muistojen hiljaisuus

Exoduksesta on ilmestynyt Italiassa valtava määrä niin muistelmakirjallisuutta, pamfletteja kuin tutkimusta. Lisäksi niin tutkijat kuin pakolaisjärjestöt ovat haastatelleet ahkerasti Istrian ja Dalmatian pakolaisia. Haastatteluista on julkaistu erilaisia koosteita ja osa niistä on pysyvästi katsottavissa internet-alustojen kautta.

Kaikki tämä puuttuu Istriasta. Vaikka Sloveniassa ja Kroatiassa on tutkittu verrattain runsaasti sekä maan sisäisiä väestöliikkeitä että siirtolaisuutta ulkomaille toisen maailmansodan jälkeisenä aikana, istrianitalialaisia koskeva tutkimus puuttuu lähes kokonaan. Tässä suhteessa Katja Hrobat-Virlogetin antropologinen haastattelututkimus Istriaan jääneen italiankielisen väestön kokemuksista on urauurtava ja avaa kokonaan uuden näkökulman Istrian väestöliikkeiden – ja -muutosten tutkimukseen.

Tutkimus sai ilmestyessään osakseen runsaasti huomiota ja sen ensimmäinen painos myytiin loppuun muutamassa viikossa. Teoksen esittelytilaisuudet täyttyivät paitsi uteliaista myös vihaisista kuulijoista. Kaikkia istrialaisia ei nimittäin miellyttänyt siihen sisältynyt pyrkimys kyseenalaistaa ensin sosialistisessa Jugoslaviassa ja vuodesta 1991 lähtien itsenäisessä Sloveniassa omaksuttu ”virallinen” tulkinta istrianitalialaisten sodanjälkeisestä emigraatiosta Italiaan tai muualle ulkomaille. Hrobat-Virlogetin mukaan tämän virallisen totuuden peruskivi on aikaisemmin mainittu optiojärjes-

telmä, jonka puitteissa italiankieliset saattoivat valita jäämisen ja lähtemisen välillä. Lähteminen siis tulkitaan vapaaehtoiseksi eikä siihen liittynyttä painostamista tai pakottamista pidetä merkittävänä. Hrobat-Virloget taas kyseenalaistaa optiomahdollisuuden vapaaehtoisuuden ja katsoo istriani-talialaisten joutuneen ankaran painostamisen, pakottamisen ja suoranaisten vainoamisen kohteiksi.

Painostuksesta ja vainoamisesta huolimatta noin kymmenen prosenttia istriani-talialaisesta väestöstä päätti jäädä. Hrobat-Viglogetin tutkimuksen tavoite on antaa ääni ja kuunnella niitä istriani-talialaisia, jotka eivät tarttuneet optiomahdollisuuteen tai joiden hakemukset hylättiin. Tätä varten hän teki yhteensä 53 laajaa haastattelua jääneiden keskuudessa. Lisäksi tutkimuksessa on käytetty hyväksi aikaisemmin ilmestyneitä haastattelututkimuksia, kuten Pamela Ballingerin uraauurtanutta tutkimusta *History in Exile: Memory and Identity at the Borders of the Balkans* vuodelta 2003.

Vaikka näiden kahden teoksen esittämät tulokset ja tulkinnat tulevat monessa suhteessa varsin lähelle toisiaan, niissä esiintyy hätkähdyttävä ero suhteessa tutkijan ja haastateltavien väliseen suhteeseen. Siinä missä Ballinger korostaa saaneensa ystävällisen ja avomielisen vastaanoton niin Italiassa kuin Istriassa, Hrobat-Virloget valittaa kirjassaan moneen kertaan vaikeuksista löytää haastateltavia. Hänen mukaansa istriani-talialaiset eivät yksinkertaisesti halunneet puhua ulkopuoliselle sodanjälkeisten vuosien kokemuksistaan ja eritellä jäämisensä syitä. Hän törmäsi vaikenemisen muuriin ja epäluuloisuuteen myös yrittäessään löytää haastateltavia rajan toiselta puolelta Italiasta. Hrobat-Virloget tulkitsee vaitonaisuuden ja penseyden kielivän siitä, että traumatisoivien kokemusten aiheuttamat haavat eivät ole vielä kukaan parantuneet ja että sloveeneja kohtaan kannetaan edelleen kauraa. Slovenialainen tutkija siis edustaa edelleen ”historiallista vihollista”, joka ajoi italiankielisen väestön pois sille vuosisatoja kuuluneilta asuinseuduilta.

Tutkimuksen pmississä ja tutkijan ennakoasenteissa suhteessa tutkimuskohteeseensa on joitakin kummastuttavia piirteitä. Ensinnäkin Hrobat-Virloget valittaa, että Istriani rannikkoalueen nykyiset, sinne sisämaasta tai kokonaan muualta muuttaneet asukkaat eivät oikein osaa elää meren kanssa. Hän viittaa Italiaan muuttaneiden istrialaisten muistelukirjallisuudessa paljon käyttämään topokseen *il mare negli occhi*, silmissä loistava meri, verrattessaan aikaisempien asukkaiden väitetysti symbioottista elämää meren kanssa nykyisten asukkaiden kyvyttömyyteen ymmärtää merenläheisen elämänmuodon erityisyyttä. Hrobat-Virloget viittaa myös moneen kertaan

haastattelutilanteisiin, jotka päättyivät yhteisesti jaettuun itkuun muisteltaessa istrianitalialaisten kovaa kohtaloa. Syntyy vaikutelma, ettei tutkija onnistu pitämään kriittistä etäisyyttä tutkimuskohteeseensa vaan antaa sen käännyttää itsensä kannalleen.

Toiseksi Hrobat-Virloget sanoutuu suorastaan kiivaasti irti muistelukerronnan historiallisesta ja poliittisesta luennasta ja esittää, ettei antropologin tehtävä ole yrittää selvittää totuutta, poliittisen analyysin tekemisestä puhumattakaan, vaan kuunnella, mitä ihmiset kertovat kokeneensa. Hän palauttaa muistitiedon poliittisen ja historiallisen tutkimuksen pelkäksi ideologisen muodon tutkimukseksi, joka ei tavoita muistitiedon arkipäiväistä kokemuksellista tasoa. Hän myös väittää, että historioitsijoiden käsissä muisti palautuu epistemologiseksi kuriositeetiksi, joka vaatii tuekseen todisteita ja kurinalaista argumentaatiota.

Vaihtoehtona historialliselle ja poliittiselle luennalle Hrobat-Virloget asettaa tutkimuksensa teoreettiseksi perustaksi Maurice Halbwachsin ajatuksen muistin kehyksistä (*les cadres de la memoire*) - siitä, että yksilön muistot ovat aina yhteydessä kollektiiviseen muistiin ja valikoituvat ja muokkautuvat suhteessa siihen. Tätä taustaa vasten istrianitalialaisten haluttomuus puhua tutkijalle liittyy siihen, että Jugoslavian ja Slovenian kansalliset kollektiiviset muistit eivät tue heidän omaa tapaansa muistaa menneisyyden tapahtumat. Hrobat-Virlogetin tulkinnan mukaan istrianitalialaisten vaikeaminen kielii siis siitä, että he haluavat kätkeä omien muistojensa yhteensopimattomuuden jugoslavalaisen ja slovenialaisen historiankirjoituksen kanssa, jossa korostetaan jugoslavalaisien sankarillista ja voittoisaa taistelua fasismia vastaan.

Näiden teoreettisten ja epistemologisten sitoumusten tarkoitus on auttaa avaamaan Hrobat-Virlogetin näkökulmaa tutkimuskohteeseensa, jonka mukaan Istrian traagisen lähihistorian kaikki osapuolet ovat niin historian kuin politiikan uhreja. Hän hylkää jaottelut uhreihin ja pahantekijöihin, voittajiin ja häviäjiin, vainoajiin ja vainottuihin, hyviin ja pahoihin sekä valheisiin ja totuuksiin ja asettuu katsomaan asioita istrianitalialaisten näkökulmasta. Hän katsoo, että antropologin tehtävä ei ole ainoastaan kontekstualisoida ja analysoida muistoja vaan välittää (*care*) tai kantaa huolta niiden esittäjästä ja antaa tälle ääni. Hrobat-Virloget sanoutuu irti perinteisen antropologian ylemmydentuntoisuudesta ja asettaa sen tilalle ruohonjuuritason tarkastelun. Hän korostaa, että tutkijan perusasenteen haastateltavaa kohtaan pitää

olla empatia, joka riisuu antropologisen haastattelututkimuksen valheellisesta objektiivisuuden kaavusta.

Lopputuloksena on tutkimus, jossa pyritään kuuntelemaan ja antamaan ääni istrianiतालालाisten omille kokemuksille ja käsityksille Istriaan jäämisestä. Äänten kirjo osoittautuu niin laajaksi, että se muistuttaa välillä enemmän kakofoniaa kuin tutkijan tavoittelemaa polyfoniaa. Vaikka monet haastatteluvastauksista toistavat Italian puolella vieläkin hyvin yleisiä topoksia ”slavien” barbaarisesta julmuudesta, italiankielisen väestön pelottelusta ja vainoamisesta sekä heidän omaisuutensa pakkolunastamisesta ja kulttuurinsa tukahduttamisesta, joukkoon mahtuu myös kuvauksia sopeutumisesta ja sosialistisen järjestelmän hyväksymisestä tai ainakin sen sietämisestä.

Itse asiassa Hrobat-Virlogetin tutkimus paljastaa paradoksin, jota Italian koillisrajaan kohdistuvaa tutkimusta hallitsevassa italialaisten *exodusta* koskevassa tutkimuksessa ei tunnusteta tai myönnetä. Tämä paradoksi on siinä, että Istriaan jääneen italiankielisen väestön muistojen hiljaisuus on nähtävästi säilyttänyt ne aidompina kuin ankaran poliittisen propagandan ja vaikuttamisen kohteeksi joutuneiden, Istriasta pois lähteneiden pakolaisten muistot. Istrianiतालालाisten kertomuksissa vaikuttaa olevan vähemmän aina samoina toistuvia topoksia, jotka on kuultu tai luettu muiden kertomuksista, ja kokemusten kirjo on laajempi kuin *exoduksen* kokeneiden pakolaisten muistelmissa ja haastatteluissa. Metodologisista ongelmistaan ja italialaisiin päin kallellaan olevasta puolueellisuudesta huolimatta Hrobat-Virlogetin tutkimuksen suurin ansio on äänen antaminen näille kätkeyille ja vaietuille muistoille, jotka eivät ole jähmettyneet aina täysin samoina toistuviksi hokemiksi.

Joukkopakoja, pakkosiirtoja vai dekolonisaatiota

Painotus- ja näkökulmaeroista huolimatta sekä Mila Orlicin että Katja Hrobat-Virlogetin tutkimuksissa korostuu rajaseudun kansallisten, kulttuuristen ja varsinkin kielellisten identiteettien liukuvuus. Ihmiset politikoivat tietoisesti identiteetillään niin väestönlaskennoissa kuin optiohakemuksiinsa. Haastattelut paljastavat, että tämä politikointi ei läheskään aina ollut pelkkää opportunistia vaan sen taustalla oli yleensä myös identiteetin aitoa liukuvuutta tai hybriditeettiä. Osa haastatelluista oli monikielisiä ja osa taas ei identifioinut itseään sen enempiä sloveeniksi kuin italialaiseksikaan.

Varsinkin nuorempien haastateltavien vastauksissa korostui istrialaisuus, identifioituminen alueeseen pikemminkin kuin valtioon tai kieliryhmään.

Pamela Ballinger sai hyvin samantapaisia tuloksia tutkimuksessaan *The World Refugees Made. Decolonization and the Foundation of Postwar Italy* aineistolla, jonka keskiössä olivat International Refugee Organizationin (IRO) ja muiden sodan jälkeen perustettujen pakolaisjärjestöjen kohtaamat vaikeudet luokitella sodan ja sen lopputuloksen asuinsijoiltaan ajamia ihmisiä kansallisiin ja kansainvälisiin pakolaisiin. Monet Italian valtion penseyteen ja sen avustustoiminnan hitauteen ja huonoon tasoon kyllästyneet istriantaliialaiset vaihtoivat strategiaa ja yrittivät päästä IRO:n tarjoaman suojelun piiriin. Tässäkin tapauksessa pakolaiset politikoivat omalla identiteetillään ja yrittivät määritellä sen siten, että kansainvälisen suojelun tarpeen kriteerit täyttyisivät. Taustalla oli myös tässä yhteydessä identiteetin aitoa liukuvuutta tai liminaalisuutta: pakolaiset eivät aina osanneet sovittautua kansainvälisten viranomaisten ja järjestöjen määrittelemiin kategorioihin.

Samalla Ballingerin näkökulma toisen maailmansodan jälkeisiin väestöliikkeisiin Italiassa ja sen sodan seurauksena menettämässä siirtomaissa on paljon laajempi kuin Orlicilla ja Hrobat-Virlogetilla. Hän tarkastelee niitä osana sodan jälkeisiä dekolonisaatioprosesseja. Tässä kontekstissa istriantaliialaiset muodostavat vain yhden lukuisista ihmisryhmistä, jotka joutuivat lähtemään asuinseuduiltaan tai joiden oli valittava jäämisen ja lähtemisen välillä.

Ballingerin näkökulma purkaa ja haastaa rohkeasti Italian koillisen raja-seudun historian tutkimuksen perinteisen pakkosiirtorekisterin ja sen väitetyn ainutkertaisuuden. Tässä uudessa rekisterissä Istria näyttäytyy alueena, jonka kolonialistisia valloituksia hamuava Italian kuningaskunta onnistui saamaan haltuunsa ensimmäisen maailmansodan seurauksena eikä italialaisen kulttuuriperintönsä takia itseoikeutetusti Italialle kuuluvana alueena. Alueen menettäminen Jugoslavialle toisessa maailmansodassa taas ymmärretään osaksi toisen maailmansodan käynnistämiä laajoja dekolonisaatioprosesseja, joiden tuloksena Italia menetti kaikki siirtomaansa.

Ballingerin tutkimuksessa korostuu sodan jälkeen tasavallaksi muuttuneen maan tavaton vastahakoisuus luopua valloitetuista alueista ei vain Balkanilla vaan myös Afrikassa. Itse asiassa Italian valtio elätteli pitkään toisen maailmansodan jälkeen toiveita mahdollisuudesta säilyttää otteensa edes osasta siirtomaistaan ja Balkanin valloituksista. Tämä oli yksi tärkeimmistä syistä Orlicin terävästi esille tuomaan vastaanottopolitiikan ja kotouttami-

sen heikkouteen sodanjälkeisessä Italiassa. Valloitetuilta alueilta ei haluttu ottaa vastaan väkeä, jonka toivottiin voivan jäädä senaikalaisille asuinsijoilleen.

Ballinger onnistuu myös taitavasti relativoidaan fasisistisyytökset, joiden ainoita viattomia uhreja istrialaiset ja dalmatialaiset ovat katsoneet olleensa. Fasismista tai sen myötäjuoksemisesta epäiltiin nimittäin myös Afrikan siirtomaista palaavia ihmisiä. Vaikka siirtomaihin oli vuosikymmenten kuluessa muutettu myös työn ja toimeentulon perässä, emämaassa fasismiepäily yhdistettiin kaikkiin palaajiin.

Lisäksi Ballinger asettaa myös Orlicin ja Hrobat-Virlogetin ankarasti kritisoiman Jugoslavian harjoittaman nihkeän optiopolitiikan uuteen valoon tuomalla esiin, että myös Italian valtio sekä hylkäsi optiohakemuksia että käytti Istriian ja Dalmatian pakolaisia poliittisesti hyväkseen sodanjälkeisessä italialaistamispolitiikassaan. Etenkin Gorizian seudun italiansloveenien optiohakemuksia hylättiin, koska haluttiin suojella kieliryhmien välistä voimatasapainoa. Samasta syystä hylättiin Jugoslaviasta pakoon pyrkineiden niin sanottujen valkoisten slaavien hakemuksia. Heitä epäiltiin lisäksi myös anti-italialaisista asenteista. Etelä-Tiroliin ja Trentinon taas ohjattiin suuria pakolaismääriä siksi, että haluttiin turvata näiden alueiden italialaistamispolitiikan onnistuminen.

Kaikkein uusimmassa italialaisessa historiantutkimuksessa on alettu ottaa askeleita samaan suuntaan Ballingerin kanssa. Näyttääkin siltä, että siinä ollaan irrottautumassa perinteisestä italosentrisyydestä ja kansallisesta likinäköisyydestä, jonka seurauksena kaikkea Italian historiaan liittyvää on pidetty historiallisesti ainutkertaisina erityistapauksina, jonka takia niiden vertaamista mihinkään muuhun on katsottu mahdottomaksi. Myös italialaisen kolonialismin historiaa on alettu uusimmassa tutkimuksessa tarkastella entistä kriittisemmin.

Metodologisesti niin Orlicin ja Hrobat-Virlogetin kuin Ballingerinkin tutkimukset viittaavat siihen, että mielenkiintoisinta tutkimusta syntyy erilaisia aineistotyyppjä hyödyntämällä. Historiantutkimuksen ei kannata yrittää tulla toimeen ilman muistitietotutkimusta eikä muistitietotutkimus voi tulla toimeen ilman kurinalaista historiantutkimusta. Riski tulla tutkimuskohteen käännettäväksi on olemassa kaikkiin aineistotyyppihin nojaavassa tutkimuksessa ja vakiintuneisiin tulkintauomiin juuttumisen vaara koskee myös kirjallisiin tekstityyppeihin perustuvaa tutkimusta.

YTT, dosentti **Tuija Parvikko** toimii Suomen Kulttuurirahaston apurahatutkijana Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksella. Hänen meneillään oleva tutkimusprojektinsa käsittelee pakkomuuttojen uhreja ja etno-kansallisia kategorisointeja sekä rajaseutuidentiteeteillä politikointia toisen maailmansodan jälkeisessä Italiassa. Aikaisemmin hän on tutkinut muun muassa italialaista historiapolitiikkaa ja Hannah Arendtin poliittista ajattelua.

Viitteet

- 1 Levi 1986, 10–13.
- 2 Portelli 2012, 42–45; Hrobat-Virloget 2023, 6.
- 3 Myöskään kroatialaistaustainen Mila Orlić ei viittaa vaikeuteen löytää haastateltavia.
- 4 Ks. esim. Deplano, Valeria & Alessandro Pes. *Storia del colonialismo italiano. Politica, cultura e memoria dall'età liberale ai nostri giorni*. Roma: Carocci 2024.

Kirjallisuus

- Ballinger, Pamela. *History in Exile. Memory and Identity at the Borders of the Balkans*. Princeton and Oxford: Princeton University Press 2003.
- Ballinger, Pamela. *The World Refugees Made. Decolonization and the Foundation of Postwar Italy*. Ithaca and London: Cornell University Press, 2020.
- Hrobat-Virloget, Katja. *Silences and Divided Memories. The Exodus and Its Legacy in Postwar Istrian Society*. New York and Oxford: Berghahn Books, 2023.
- Levi, Primo. *I sommersi e i salvati*. Torino: Einaudi, 1986.
- Orlić, Mila. *Identità di confine. Storia dell'Istria e degli istriani dal 1943 a oggi*. Roma: Viella, 2023.
- Portelli, Alessandro. *Käskey on täytetty. Historia, muisti ja verilöyly Roomassa 1944*. Suomentanut Aulikki Vuola. Turku: Faros, 2012. (L'ordine è già stato eseguito. Roma: Donzelli, 1999)

Merja Karjalainen

Hiljainen tietäminen avaa lähihistoriaan uusia tutkimusnäkökulmia

Puheenvuorossaan väitöskirjatutkija Merja Karjalainen muistuttaa kokemusperäisesti syntyvän asiantuntijuuden merkityksestä, myös lähihistorian tutkimukselle. "Hiljaisen tietämisen kautta voi tavoittaa sellaista tietoa ja mahdollisia kysymyksenasetteluja, joita muuten ei ymmärretä olevankaan, vaikka ne piilovaikuttavat yhteiskunnassamme", hän kirjoittaa. Karjalaisen oma henkistä työsuojelua käsittelevä tutkimus sai alkunsa työsuojeluun ja työhyvinvointiin erikoistuneen journalistin hämmästelystä: miksi kokemus työn psyykkisestä ja sosiaalisesta kuormittavuudesta sekä työuupumus ja mielenterveysperusteinen työkyvyttömyys ovat yleistyneet, vaikka työturvallisuuslaki on turvannut sekä fyysisen että henkisen terveyden jo 1980-luvun lopulta lähtien?

Hiljaisesta tiedosta ja hiljaisesta tietämisestä kuulee puhuttavan nykyisin hyllättävän vähän. Ehkä yksi syy on jo *hiljaisuus*-sanana merkityksessä, koska oma aikamme on kovin äänekäs ja hätäinen.

Hiljaisen tiedon käsite tulee unkarilais-brittiläiseltä kemian, taloustieteen ja filosofian tutkijalta Michael Polanyilta (1891–1976), joka erotteli selkeästi ilmaistun eksplisiittisen tiedon tiedostamattomasta ja usein sanoittamattomaksi jäävästä tiedosta (*tacit knowledge*). Hiljainen tieto kantaa mukanaan yksilön, hänen kokemuksensa ja kulttuurin vuorovaikutusta, joka puolestaan vaikuttaa ihmisen havainnointiin, havaintojen käsittelyyn ja toimintaan. Uutta tietoa syntyy, kun ihminen analysoi havaintojaan. Hiljainen tieto myös kumuloituu kokemusten ja erilaisten kokemuksellisten vuorovaikutussuhteiden karttuessa.¹ Tästä syntyvää osaamista voi kutsua ammattilaisen taitavaksi toiminnaksi.² Tai ammattitaidoksi.

Hiljainen tieto tuottaa niitä näkyviä taitoja, tekoja ja käytännön ratkaisuja, joihin pitkän työkokemuksen hankkinut ammattilainen kykenee "selkäytimellä" ilman suurta vaivaa: intuitiivisesti, tarkoitushakuisesti ja nopeasti.

Kun puhutaan hiljaisesta tietämisestä, tarkastellaan hiljaisen tiedon taustalla ja sisällä olevaa, alati muovautuvaa prosessia, joka alkaa havaitsemisella ja päättyy ymmärtämiseen – jatkuakseen taas havainnoinnilla, käsittelyllä ja ymmärtämisellä.³

Kun ihmiselle kertyy hiljaista tietoa, hänellä on todennäköisesti takanaan pitkä, jopa vuosikymmenten työkokemus. Siinä sinänsä lienee yksi selitys vaitonaisuuteen hiljaisen tiedon ympärillä, sillä 2020-luvulla ainakin omassa sosiaalisen median kuplassani on keskusteltu kiivaasti ikäsyrjinnästä. Äänessä näissä keskusteluissa ovat olleet hyvin koulutetut, pitkälle työuralleen jatkoa etsivät yli 50-vuotiaat ja vaikenevina vallankäyttäjinä ne heitä nuoremmat, jotka ovat nyt esihenkilöinä, rekrytoijina ja päättäjinä. Pitkän työuran tuottamalle ammattitaidolle ei näyttäisi nykyisessä vastakkainasettelun Suomessa olevan sijaa ja kysyntää.

Kokemusperäinen asiantuntijuus tuottaa tietoa ilmiön sisältä käsin

Kokemusperäisesti rakentuvaa asiantuntijuutta voi syntyä jo ennen akateemisten tutkintojen ja tutkimuksen legitimoimaa asiantuntijuutta, ja myös ilman sitä. Kokemusperäiseen asiantuntijuuteen liittyy toki paljon eettisiä vaaranpaikkoja, mikä korostaa itsereflektion merkitystä. Toisaalta hiljaisen tietämisen kautta voi tavoittaa sellaista tietoa ja mahdollisia kysymyksenasetteluja, joita muuten ei ymmärretä olevankaan, vaikka ne piilovaikuttavat yhteiskunnassamme ja myös henkilökohtaisilla tasoilla.

Hiljainen tieto ja tietäminen liitetään tyypillisimmin käsityöläisyyteen ja taiteentekemiseen, mutta sitä on tutkittu myös muun muassa kasvatus- ja hoitotieteissä – eikä vain yksilön, vaan myös organisaation ja ammattilaisyhteisön ilmiönä.⁴

Kasvatustieteen professorit Kai Hakkarainen ja Sami Paavola ovat tarkastelleet hiljaista tietoa osana tietotyötä tekevän ihmisen oppimis- ja kehitysprosesseja. He kuvaavat asiantuntijuutta kolmen vertauskuvan avulla: tiedonhankinta-, osallistumis- ja tiedonluomisvertauskuvina. Tiedonhankintavertauskuva keskittyy asiantuntijan toiminnan mentaaliseen prosessiin, joka on aina myös ei-kielellistä. Osallistumisvertauskuva liittyy asiantuntijan (työ-) yhteisöön, jossa tämä sosiaalistuu ja kasvaa vuorovaikutuksessa yhteisön arvoihin, normeihin ja käytäntöihin. Tiedonluomisvertauskuvassa siir-

rytään kollektiiviseen tietämiseen, oppimiseen ja kehittämiseen. Tässä kolmannessa asiantuntijuuden vaiheessa yksittäisillä toimijoilla on keskeinen rooli uuden tiedon luomisessa ja myös innovoimisessa, mutta ei yksin vaan yhteisö kasvualustanaan.⁵

Sijoitan edellä kuvatun kolmivaiheisesti kehittyvän asiantuntijuuden omaan työuraani näin: tiedollisen perustan olen rakentanut pitkän ajan kuluessa työhyvinvointiin ja työsuojeluun erikoistuneena journalistina. Osallistumalla erilaisten työsuojelutoimijoiden yhteisöihin olen oppinut alan normistoa, tutustunut työpaikkojen erilaisiin työsuojelukäytäntöihin sekä työsuojeluviranomaisen toimintaan ja havainnoinut arvopohjaa käytäntöjen taustalla. Nyt rakennan asiantuntijuuteni kolmatta vaihetta, väitöstutkimusta, jossa katson työsuojelun totuttuja käytäntöjä uudesta kulmasta ja pyrin haastamaan muita mukaan. Kasvualustanani ja keskustelukumppaneinani ovat sekä monialaiset tutkijat että minulle ennestään tutut työsuojelutoimijat.⁶

Näin ei pitänyt käydä: kasvava ylikuormitus vaarantaa terveyden

Lakiin perustuvan työsuojelun katsotaan Suomessa alkaneen vuonna 1889, kun annettiin *Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus teollisuusammatteissa olevain työntekijöiden suojelemisesta*.⁷ Vaikka säädökset ovat moneen otteeseen muuttuneet, ensimmäisen asetuksen lähtökohta – teollinen ja fyysisesti vaarallinen palkkatyö – on viitoittanut työsuojelua ja sen käytäntöjä yli sadan vuoden ajan. Vieläkin vuosittain yli 110 000 suomalaista kohtaa työtapaturman ja noin kaksikymmentä kuolee tapaturmaisesti työpaikallaan.⁸ Fysikaalisen, biologisen tai kemiallisen altisteen aiheuttama ammattitauti todetaan joka vuosi noin tuhannella.⁹

Työntekijän henkisen terveyden turvaaminen työssä, fyysisen terveyden ohella, kirjattiin muutoksena vuodelta 1958 olleeseen työturvallisuuslakiin 1987.¹⁰ Vuoden 2002 uudistetussa, edelleen voimassa olevassa työturvallisuuslaissa korostettiin aiempaakin enemmän ennakointia: työnantajan on arvioitava ennaltaehkäisevästi työn vaarat ja hallittava haitallisia terveystarpeita niin, että työntekijän henkinen ja fyysinen terveys sekä hänen jäljellä oleva työuransa eivät vaarannu.¹¹

Kuitenkin vuosittain uusia työkyvyttömyyseläkkeitä myönnetään 18 000–20 000. Mielensterveysperusteisten uusien työkyvyttömyyseläkkeiden määrä kääntyi nousuun 2016, ja vuonna 2020 mielensterveyden häiriöt olivat ensimmäisen kerran yleisin syy työuran ennenaikaiseen päättymiseen. Vuonna 2023 kolmannes uusista työkyvyttömyyseläkkeistä myönnettiin mielensterveysystistä ja kolmannes tuki- ja liikuntaelinsairauksien vuoksi.¹² Kaikkiaan työkyvyttömyyseläkeläisiä on noin 180 000, joista yli puolet on siirtynyt eläkkeelle mielensterveysperusteilla, tyypillisimmin masennuksen vuoksi.¹³ Myös pitkien, vähintään kymmenen arkipäivän mittaisten sairauspoissaolojen yleisin syy ovat mielensterveyden häiriöt, joiden vuoksi vuonna 2023 Kela maksoi sairauspäivärahaa sadalletuhannelle suomalaiselle, useammalle kuin koskaan ennen.¹⁴

Työuupumusta ei Suomessa pidetä sairautena, vaan se on pitkäkestoisen ylikuormittumisen yksi muoto. Kuormittavuus kuuluu työn ominaisuuksiin, mutta ellei riittävä palautuminen onnistu, väsymys jää päälle ja pitkään jatkuessaan lopulta uuvuttaa.

Vuonna 2011 joka neljännellä suomalaisella aikuisväestöön kuuluneella oli työuupumusoireita ja 2–3 prosentilla vakava työuupumus.¹⁵ Työterveyslaitoksen *Miten Suomi voi?* -seurantatutkimuksessa vuonna 2023 arvioitiin työuupumuksen uhkaavan joka neljättä työssä käyvää.¹⁶ Tilastokeskuksen tuoreimmassa työolotutkimuksessa vuonna 2018 yli puolet palkansaajista ja 25–34-vuotiaista naisista jopa liki 80 prosenttia ilmoitti ajattelevansa vakavan työuupumuksen uhkaa omalla kohdallaan.¹⁷ Ylikuormitus ei altista vain mielen sairauksille vaan myös vakaville fyysisille taudeille kuten sydän-, verisuoni- sekä tuki- ja liikuntaelinsairauksille.¹⁸

Kokemus työn tuottamasta ylikuormituksesta on siis yleistynyt ja työ sairastuttaa, työturvallisuuslain terveyden turvaamisen velvoitteista huolimatta.

Katse nykyhetkestä taaksepäin haastaa tutkijan etiikan

Professori Jorma Kalela on todennut, että historiantutkijan on kyettävä perustelemaan, miksi hän tutkii juuri sitä, mitä tutkii.¹⁹ Lähihistoriaa tutkivalle tuo vaatimus on mielestäni vieläkin viiltävämpi kuin kaukaisempiin aikoihin puretuvalle.

Kalela haastoi historiantutkijoita miettimään, minkä *viestin* tutkija haluaa valitsemalleen *yleisölle* kertoa sekä millaisin aineistoin ja keinoin hän pyrkii

todistamaan viestinsä ja *vakuuttamaan* yleisönsä. Kalela edellyttää myös *oikeudenmukaisuutta*: tutkijan pitää pyrkiä kuvaamaan kohdettaan ja tutkittavaan ilmiöön liittyneitä ihmisiä reilusti, näille oikeutta tehden – ei niin, että tutkija käyttää aineistoa omiin tarkoituksiinsa ja oman viestinsä oikeaksi todistamiseen. Jotta voi olla oikeudenmukainen, tutkijan on tunnettava tutkimuskohteensa *kulttuuri*. Kalela tarkoittaa *etiikalla* tutkijan omia periaatteita oikeasta ja väärästä ja *moraalilla* ympäröivän yhteiskunnan periaatteita oikeasta ja väärästä. Tuohon yhteiskunnan moraaliin tutkija yrittää viestillään *vaikuttaa* – sillä miksi muuten tutkija tutkisi kuin vaikuttaakseen johonkin.²⁰

Väitöstutkimukseni tarkastelee henkistä työsuojelua osana työsuojeluviranomaisen toimintaa 1980-luvun lopulta 2010-luvun alkuun. Käytän empiirisinä lähteinäni työsuojelun viranomaisasiakirjoja ja -julkaisuja 1970-luvulta 2010-luvulle. Tärkeintä lähdekokonaisuutta – ylimmän työsuojeluviranomaisen eli työministeriön sekä sittemmin sosiaali- ja terveysministeriön työsuojeluosaston asiakirjoja rajaamallaan ajanjaksolla – ei ole aiemmin tutkittu.

Tutkimukseni tavoitteissa kulkee mukana pyrkimys vaikuttaa yhteiskuntaan – omaan aikaamme ja tulevaan – näyttämällä, että hallinnollisten, poliittisten, taloudellisten ja joissakin tilanteissa myös inhimillisten (kun esimerkiksi viranomaista tarkastellaan vallankäyttäjänä) päätösten vaikutukset ovat kauaskantoisia. Siihen voi liittää jatkoksi kysymyksiä myös siitä, millä perusteella yhteiskunnallisia päätöksiä kussakin ajassa tehdään: minkä tahon tuottamaa tutkimustietoa käytetään päätösten tukena – jos käytetään? Millaista sisäistä ja ulkoista vallankäyttöä päätösten taustalta löytyy – keitä ja millaisin taustoin työskenteleviä ovat keskeiset työsuojelun ylimmät viranhaltijat ja miten esimerkiksi työmarkkinajärjestöjen toiminta näkyy työsuojeluhallinnon kehityskuluissa?

Minulla on käytännön työssä syntynyt esiymmärrys aiheestani²¹ – ja katsomisen taustapeiliin. Se johtaa nykyhetkestä, omasta kokemuksesta sekä lähihistoriasta kumpuavan tiedon herkkiin pisteisiin: mihin saakka tutkija voi luottaa omiin ennakkonäkemyksiinsä, ja miten hän turvaa avoimuutensa aikalaislähteitä kohtaan.

Minun on oltava varovainen, jotta en vie oman aikamme käsitteitä menneeseen, elleivät käyttämäni aikalaisdokumentit niitä tunnista. Ja vaikka ne samat käsitteet sieltä löytyvätkin, minun on oltava tarkkana, mitä kullakin käsitteellä on kussakin ajankohdassa tarkoitettu ja missä yhteydessä sitä on käytetty. Tämä toki pätee historiantutkimukseen yleensäkin.

Koska oman tutkimuksellisen uteliaisuuteni on herättänyt aikamme ilmiö – psykososiaalisten työkuormituskokemusten yleistyminen ja niiden näkyminen yhä yleisimmin sairauspoissaoloina, työuupumuksena ja mielenterveysyryistä myönnettyinä työkyvyttömyyseläkkeinä – minun pitää olla varovainen myös liian yksinkertaisten kronologisten syy–seuraus-suhteiden nimeämisessä.

Entä kykenenkö olemaan oikeudenmukainen oman aikansa viranomais-tehtävissä toimineita kohtaan, vai haenko selityksiä etsiessäni myös syyllisiä – tai sankareita? Ymmärränkö viranomaishallinnon toimintatavat: mitä ne mahdollistavat ja mitä eivät sekä hallinnon sisällä että ulospäin (esimerkiksi yksittäinen viranhaltija vallankäyttäjänä ja hänen valtansa rajat)? Näenkö ja ymmärränkö viranomaistoiminnan yhteiskunnallisen kontekstin ja sen mahdolliset muutokset? Ja toisaalta kuinka paljon minun pitää ”ymmärtää”, jotta en yrittäisi kuitenkaan ymmärtää ”liikaa” – jotta en menettäisi kriittisyyttäni ja hukkaisi sitä objektiivisuutta, johon saatan inhimillisesti omista lähtökohdistani yltää?

Tutkiessani työsuojeluviranomaista vallankäyttäjänä olen vallankäyttäjä itsekin sekä yleisöni että tutkimuskohteeni suuntaan. Ulkopuolinen voi miettiä, pyrinkö jopa poliittiseksi vallankäyttäjäksi tutkiessani yhteiskunnallisten valintojen tekemistä ja vaikuttamista.²²

Tai pyrinkö laatimaan vakuuttavan tarinan, narratiivin, kertomuksen – niitähän oma aikamme suosii ja ihannoii. Hyvät tarinat rakennetaan dramaturgisesti kiinnostaviksi, ja vähintään yhtä olennaista tarinaan mukaan otettavan kanssa on se, mitä jätetään pois. Siinä prosessissa lopputuotoksen totuudenmukaisuus – saati totuus – voi muuttua suhteelliseksi. Narratiivi, tarina, yksinkertaistaa – kuten historiantutkimuskin toki tekee suhteessa autenttiseen tutkimuskohteeseensa ja siitä säilyneisiin enemmän tai vähemmän rajallisiin lähteisiin – ja liian pitkälle vietyinä se tekee vääryyttä yhteiskunnalliselle ilmiölle ja vallankäytön monimutkaisuudelle.

Uhkaako meitä ihmiskunnan kantokyvyn kriisi?

Työsuojelua voi käsitellä lainsäädännön ja hallintomuutosten perusteella periodimaisesti ja kronologisesti, mutta sen perimmäistä kohdetta – ihmisten terveyden turvaamista työssä – ei samalla tavalla voine.

Tutkija Tuomas Räsänen kirjoitti *Lähihistoria*-lehden ensimmäisessä numerossa 2022 meidän elävän ympäristökriisin aikaa ja totesi, että ympäristöhistoriassa lähihistorian prosessit kurottavat menneisyydestä nykypäivän kautta tulevaan. Räsänen sovittaa ympäristöhistoriassa yhteen erilaisia aikatasoja: ympäristön, ihmisen ja näiden monimutkaisen vuorovaikutuksen aikadimensiot.²³

Jotain samaa on mielestäni työn, ihmisen ja terveyden välisessä vuorovaikutuksessa – siinä, mitä työsuojelun on ollut määrä turvata. Olemmeko lähellä ei vain yksilöiden vaan ihmiskunnan kantokyvyn kriisiä tai vähintään matkalla siihen? Miten inhimillinen psyykkinen ja fyysinen rajallisuus kohtaa työn pitkän aikavälin muutokset? Miten työn muutoksiin vaikuttaneet tekniikat ja teknologia(t), talousjärjestelmät, politiikat, yhteiskuntajärjestykset, koulutusjärjestelmät ja kaikki monimutkaiset työnteon tapojen kudelmat ovat vaikuttaneet ihmisiin? Mihin ihmisen fyysiset ja psyykkiset kyvyt riittävät: mihin saakka jatkuu inhimillinen oppiminen, ja missä kohdassa ihmisen sietokyky ylittyy? Entä mitä tapahtuu taloudelle, kilpailukyvyille, valtioille, yhteisöille, luonnolle ja maapallolle, jos ihmisen kantokyky ylittyy? Historiantutkijana en edes yritä vastata näihin kysymyksiin, mutta yhteiskunnalliseen keskusteluun tuon ne kernaasti.

Kokemusperäinen tieto voi auttaa korjaamaan kurssia

Tietotyötä tehneenä ja alati uusiutuvaa teknologiaa työurani alusta asti hyödyntäneenä olen uskonut jatkuvaan ja elinikäiseen oppimiseen (*lifelong learning*) – ehkä myös yhteiskunnan ja talouden tavoitteiden aivopesemänä.²⁴

Olen sisäistänyt muinaisen aineenopettajakoulutukseni kylkiäisenä aktiivisen oppimiskäsityksen, joka yhdistelee kognitiivista, konstruktivistista ja kontekstuaalista oppimista.²⁵ Ihminen havainnoi, tulkitsee, pohdiskelee, asettaa tavoitteita, ratkaisee ongelmia ja on vuorovaikutuksessa ympäristön, toisten sekä aiemman tietonsa ja kokemuksensa kanssa. Koskaan ei ole tullut mieleeni, että oppiminen lakkaisi ennen elämän päättymistä.

Ajattelen, että ottamalla pitkän työuran aikana karttuneen osaamiseni ja näkemykseni tutkimukseni pohjaksi osallistun yhteiskuntamme ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Olen valmis liittämään yksilöllisen inhimillisen pääomani osaksi yhteisöllistä²⁶, yhteiskunnallista ja kansantaloudellista pääomaa. Vastaavalla tavalla ajattelee ymmärtääkseni varsin moni yli 50-vuotias

ja hämmästelee, miten vähäväkisessä Suomessa on muka varaa kokemuserpäisen tiedon ja osaamisen ohittamiseen.

Ohittamisen ongelma ei koske vain päälle viisikymmentävuotiaita työhaluisia ja vain omaa aikaamme. Työelämän kehittämisen tueksi on ollut tarjolla viimeistään 1990-luvulta lähtien muun muassa Tilastokeskuksen työolotutkimuksissa sekä työ- ja elinkeinoministeriön työolobarometreissä tietoa siitä, että kokemus työn henkisestä kuormittavuudesta kasvaa ja yleistyy. Olemme elävinämme tietoyhteiskunnassa, mutta yhteiskuntamme viisiveisaa kokemuserpäisestä, saati tutkitusta tiedosta.

Historia – ja tulevaisuuskin – on läsnä tässä ja nyt.²⁷ Menneisyydessä päätöksenteon hetkellä tarjolla olleiden vaihtoehtojen tunnistaminen ja muistaminen auttaa huomaamaan, että toisinkin olisi voitu valita, mikä olisi tuottanut toisenlaista historiaa. Sen ei tarvitse tarkoittaa jälkiviisautta vaan viisautta tehdä mennyttä ja tulevaa yhdistäviä ratkaisuja niillä eväillä, joita nyt on käytettävissä. Jos historiasta jotain voi oppia, niin sen, että vaihtoehtoja on aina olemassa.

*FM, historian ja yhteiskuntaopin aineenopettaja, työyhteisöpedagogi (amk) **Merja Karjalainen** on Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen väitöskirjantutkija. Hän tutkii henkisen työn työsuojelua osana työsuojeluhallinnon toimintaa 1980-luvun lopulta 2010-luvun alkuun. Hän on tehnyt lähes kolmenkymmenen vuoden uran journalistina ja toimi aiemmin Työ Terveys Turvallisuus -lehden toimituspäällikkönä Työterveyslaitoksessa ja sittemmin saman lehden päätoimittajana pienessä kustantamossa. Kirjoittajan verkkosivut: <https://merjakarjalainen.fi/>*

Viitteet

- 1 Pohjalainen 2012, 2; Toom 2008, 34–37; Nuutinen (jyu.fi) (Nuutinen väittää virheellisesti Polanyita amerikkalaiseksi.)
- 2 Toom 2008, 48.
- 3 Toom 2008, 48–52; Pohjalainen 2012, 6.
- 4 Toom 2008, 52. Pohjalainen 2012, 6.
- 5 Hakkarainen & Paavola 2008, 63–63 ja 72–78.
- 6 Olen käsitellyt ammatti-identiteettini ja työsuojelun asiantuntijuuteni rakentamista Humanistisen ammattikorkeakoulun opinnäytetyössäni sekä tietokirjassani, Karjalainen 2020a, 108–110, ja 2020b, 11–13.
- 7 Asetus... 18/1889.
- 8 Työtapaturmatilastot, Tapaturmavakuutuskeskus.

- 9 Ammattitaudit, Työterveyslaitos. "Koronavirus käänsi...", Työterveyslaitos 25.2.2024.
- 10 Laki työturvallisuuslain muuttamisesta 16.1.1987/27, 9 § a. Työturvallisuuslaki 28.6.1958/299.
- 11 Työturvallisuuslaki 23.8.2002/738.
- 12 "Mielenterveyden sairaudet...", Eläketurvakeskus 8.4.2020. Suomen työeläkkeensaajat, Eläketurvakeskus 7.3.2024.
- 13 Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2022, 9–10.
- 14 "Mielenterveysongelmat veivät...", Kela 19.1.2024.
- 15 Suvisaari ym. 2012, 17 ja 98.
- 16 Suutala ym. 2024, 11.
- 17 Sutela ym. 2019, 345 ja 350.
- 18 Karlsson ym. 2022; Ahola 2018.
- 19 Kalela 2010, 41.
- 20 Kalela 2017, 93–94 ja 101–102; Kalela 2018, 24; Kalela 2020, 186–189.
- 21 Esiyymmärrys-käsite tulee hermeneuttisesta tutkimussuuntauksesta, jonka mukaan ymmärrys sisältää jotakin jo ennalta ymmärrettyä. (Tieteen termipankki.) Puusa & Juuti 2020, 73, sisällyttävät esiyymmärrykseen paitsi kirjallisuuden pohjalta syntyneen tietämyksen, myös omakohtaisen kokemuksen kautta hankitun tiedon ja näkemyksen. Ollitervo 2012, 209–210, muistuttaa filosofista hermeneutiikkaa kehittäneen Hans-Georg Gadamerin (1900–2002) ajatuksesta, että tulkitsijan esiyymmärrys ohjaa lähteiden ymmärtämistä ja tulkittamista; siksi esiyymmärryseenkin tulee suhtautua kriittisesti.
- 22 Aunesluoma 2022, 78–79, pohtii lähihistorian tutkijan suhdetta politiikkaan. Hänen esittämistään rooleista tunnistan omakseni pyrkimykseni tuoda yhteiskunnalliseen aikalaiskeskusteluun historiantutkijan näkökulman, ilman päivänpoliittisia (puolue)kytköksiä.
- 23 Räsänen 2022, 92.
- 24 Aikuskasvatuksen tutkijat pitävät 1980-luvulla käynnistynyttä elinikäisen oppimisen "toista sukupolvea" pitkälti vastauksena talous- ja yritys-elämän vaatimuksiin. Myös työpaikka nähtiin oppimisympäristönä. Tuomisto 2003, 50–52 ja 57.
- 25 Seeck 2023, 226–227; Heikkinen & Tynjälä 2012, 22; Haapasalo & Erämies, peda.fi.
- 26 Yhteisöllistä pääomaa voi kutsua myös sosiaaliseksi pääomaksi, varsinkin talouden ja tuotannon yhteydessä. Kajanoja 2009, 77.
- 27 Historian kirjoittaminen nykyhetkestä taaksepäin luoden selityksiä olemassa olevalle "maailmalle" ja sen olosuhteille on yksi tapa määritellä oman ajan historiaa. Siten sen on muotoillut brittiläinen historiantutkija Geoffrey Barraclough. Aunesluoma 2022, 74.

Kirjallisuus ja verkkolähteet

Ahola, Kirsi. "Pidetäänkö työuupumusta sairautena muissa maissa?" Duunitohtori. Työterveyslaitoksen *Työpiste*-verkkolehti 25.1.2018. Haettu 20.4.2024. <https://www.ttl.fi/tyopiste/pidetaanko-tyouupumusta-sairautena-muissa-maissa>

- Ammattitaudit. Työterveyslaitos. Haettu 19.4.2024. [Ammattitaudit | Työterveyslaitos \(ttl.fi\)](#)
- Aunesluoma, Juhana. "Oman ajan historiankirjoitus." *Lähihistoria* 1 no.1 (2022): 67–82. <https://lahihistoria.journal.fi/article/view/125429>
- Haapasalo, Miska & Sanni Erämies. *Erilaiset oppimiskäsitykset*. Opettajankoulutuslaitos. Jyväskylän yliopisto. Haettu 16.4.2024. [Erilaiset Oppimiskäsitykset \(peda.net\)](#)
- Hakkarainen, Kai & Sami Paavola. "Asiantuntijuuden kehittyminen, hiljainen tieto ja uutta luovat tietokäytännöt." Teoksessa *Hiljainen tieto: tietämistä, toimimista, taitavuutta*, toimittaneet Auli Toom, Jussi Onnismaa & Anneli Kajanto, 59–82. Aikuiskasvatuksen 47. vuosikirja. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 2008.
- Heikkinen, Hannu L.T. & Päivi Tynjälä. "Työssä oppimisen monet muodot." Teoksessa *Osaaminen jakoon. Vertaisryhmämentorointi opetuslalla*, toimittaneet Hannu L.T. Heikkinen, Hannu Jokinen, Ilona Markkanen & Päivi Tynjälä, 17–25. Opetus 2000. Jyväskylä: Ps-kustannus, 2012.
- Kajanoja, Jouko. "Sosiaalinen pääoma: yhteisöllisyyden paluuta vai henkistä väkivaltaa." *Yhteiskuntapolitiikka* 74, no. 1 (2009): 72–79. [kajanoja.pdf \(julkari.fi\)](#)
- Kalela, Jorma. "Historian rakentaminen eettisenä hankkeena." Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toimittaneet Anu Koskivirta, Satu Lidman & Jari Eilola, 92–112. Helsinki: Gaudeamus, 2017.
- Kalela, Jorma. "Historian rakentamisen mieli ja tutkijan valinnat." Teoksessa *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?* Historia mirabilis 6, toimittaneet Pertti Grönholm & Anna Sivula, 40–59. Turku: Turun Historiallinen yhdistys ry, 2010.
- Kalela, Jorma. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus, 2000 ja 2020.
- Kalela, Jorma. "Teoriattomuus historiantutkimuksen yhteiskuntasuhteessa." Teoksessa *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa*, toimittaneet Matti O. Hannikainen, Mirkka Danielsbacka & Tuomas Tepora, 20–45. Helsinki: Gaudeamus, 2018.
- Karjalainen, Merja. *Jaksamisen rajat. Psykososiaalinen kuormitus, työuupumus ja työsuojelu*. Helsinki: Basam Books, 2020a (painettu) ja 2022 (e-kirja).
- Karjalainen, Merja. *Työsuojelunäkökulma työn psykososiaaliseen ylikuormitukseen. Yksilön tarina työn muutoksen ja uuvuttavuuden kuvaajana*. Yhteisöpedagogi, työyhteisön kehittäjä -opinnäytetyö (210 op). Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu, 2020b. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/344771/Karjalainen_Merja.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Karlsson, Hasse, Minna Lukkarinen, Laura Korhonen, Linnea Karlsson, Jetro Tuulari & Eeva-Leena Kataja. "Stressin vaikutus aivoihin ja sairastuvuuteen eri ikäkausina." *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 138, no. 16 (2022): 1411–1417. [Stressin vaikutus aivoihin ja sairastuvuuteen eri ikäkausina \(duodecimlehti.fi\)](#)
- "Koronavirus käänsi ammattitautitapausten määrän kasvuun." Työterveyslaitoksen tiedote 25.1.2024. [Koronavirus käänsi ammattitautitapausten määrän nousuun | Työterveyslaitos \(ttl.fi\)](#)
- "Mielenterveysongelmat veivät jo yli 100 000 suomalaista pitkälle sairauspoissaololle vuonna 2023." Kelan tiedote 19.1.2024. [Mielenterveysongelmat veivät jo yli 100 000 suomalaista pitkälle sairauspoissaololle vuonna 2023 | Kela](#)

- "Mielenterveyden sairaudet yleisin työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen syy."
Eläketurvakeskuksen tiedote 8.4.2020. [Mielenterveyden sairaudet yleisin työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen syy - Eläketurvakeskus \(etk.fi\)](#)
- Nuutinen, Olli. *Hiljainen tieto*. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali. Jyväskylän yliopisto. Haettu 15.4.2024. [Hiljainen tieto – Jyväskylän yliopisto - University of Jyväskylä \(ju.fi\)](#)
- Ollitervo, Sakari. "Filosofinen hermeneutiikka ja kulttuurihistoria." Teoksessa *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*, toimittaneet Asko Nivala & Rami Mähkä, 193–221. Cultural History – Kulttuurihistoria 10. Turun yliopisto, 2012.
- Pohjalainen, Marjut. "Hiljaisen tiedon käsite ja hiljaisen tiedon tutkimus: katsaus viimeaikaiseen kehitykseen." *Informaatiotutkimus* 31, no 3 (2012): 1–10.
- Puusa, Anu & Pauli Juuti. "Organisaatiokulttuurinäkökulma esimerkkinä laadullisen tutkimuksen yleistymisestä." Teoksessa *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*, toimittaneet Anu Puusa & Pauli Juuti, 61–74. Helsinki: Gaudeamus, 2020.
- Räsänen, Tuomas. "Ympäristöhistorian tämänhetkisyys." *Lähihistoria* 1, no. 1 (2022): 83–94. <https://lahihistoria.journal.fi/article/view/125431>
- Seeck, Hannele. "Aivotutkimus ja johtaminen – kohti uutta paradigmaa." Teoksessa *Työ elää. Murroksia, trendejä ja muutoksen suuntia Suomessa*, toimittaneet Tuija Koivunen, Markku Sippola & Harri Melin, 221–235. Helsinki: Gaudeamus, 2023.
- Suomen työeläkkeensaajat. Eläketurvakeskuksen päivitetty uutinen 7.3.2024. Haettu 19.4.2024. [Suomen työeläkkeensaajat - Eläketurvakeskus \(etk.fi\)](#)
- Sutela, Hanna, Anna Pärnänen & Marianne Keyriläinen. *Digiajan työelämä – Työolotutkimuksen tuloksia 1977–2018*. Suomen virallinen tilasto. Helsinki: Tilastokeskus, 2019. [ytym 1977-2018 2019 21473 net.pdf \(doria.fi\)](#)
- Suutala, Sampo, Janne Kaltiainen & Jari Hakanen. *Miten Suomi voi? -tutkimus: Työhyvinvoinnin kehittyminen kesästä 2021 loppuvuoteen 2023*. Työterveyslaitoksen tuloskooste 28.2.2024. [Miten Suomi voi -tuloskooste 28.2.2024.pdf](#)
- Suvisaari, Jaana, Kirsi Ahola, Olli Kiviruusu, Jyrki Korkeila, Olavi Lindfors, Aino Mattila, Niina Markkula, Mauri Marttunen, Timo Partonen, Sebastian Peña, Sami Pirkola, Samuli Saarni, Suoma Saarni & Satu Viertiö. "Psykykkiset oireet ja mielenterveyden häiriöt." Teoksessa *Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa 2011*, toimittaneet Seppo Koskinen, Annamari Lundqvist & Noora Ristiluoma, 96–101. Raportti 68/2012. Helsinki: Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitos, 2012. [Rap068 2012 netti.pdf \(julkari.fi\)](#)
- Tieteen termipankki. Haettu 16.4.2024. [Filosofia:esiyymmärrys – Tieteen termipankki](#)
- Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2022. Eläketurvakeskus. Kansaneläkelaitos. Suomen virallinen tilasto. Eläketurvakeskuksen tilastoja 8/2023. [tilasto-suomen-elakkeensaajista-2022.pdf \(julkari.fi\)](#)
- Toom, Auli. "Hiljaista tietoa vai tietämistä? Näkökulmia hiljaisen tiedon käsitteen tarkasteluun." Teoksessa *Hiljainen tieto: tietämistä, toimimista, taitavuutta*, toimittaneet Auli Toom, Jussi Onnismaa & Anneli Kajanto, 33–58. Aikuiskasvatuksen 47. vuosikirja. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 2008.
- Tuomisto, Jukka. "Elinikäisen oppimisen toinen sukupolvi – unohtuiko jotain?" Teoksessa *Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus*, toimittanut Pekka

Sallila, 49–83. Aikuiskasvatuksen 44. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 2003.

Työtapaturmatilastot. Tapaturmavakuutuskeskus. Haettu 19.4.2024. [Viimeisimmät Suomen työtapaturmatilastot \(tvk.fi\)](#)

Lainsäädäntö

Asetus teollisuusammateissa olevain työntekijäin suojelemisesta 18/1889.

Työturvallisuuslaki 28.6.1958/299. [Kumottu säädös Työturvallisuuslaki 299/1958 - Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX®](#)

Laki työturvallisuuslain muuttamisesta 27/1987. [Laki työturvallisuuslain muuttamisesta 27/1987 - Säädökset alkuperäisinä - FINLEX®](#)

Työturvallisuuslaki 23.8.2002/738. [Työturvallisuuslaki 738/2002 - Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX®](#)

Pia Koivunen

Lähihistorian kentältä: dokumentaristit Toni Viljanmaa ja Sampo Terho

Lähihistoria haastatteli historiadokumentteihin erikoistuneen Alku Tuotanto -yhtiön perustajia Sampo Terhoa ja Toni Viljanmaata tammikuussa 2024. Sampo Terho on toiminut aiemmin Eurooppa-, urheilu- ja kulttuuriministerinä sekä julkaissut kaksi historiallista romaania. Terho valittiin hiljattain Tampereen kaupungin kulttuurijohtajaksi. Toni Viljanmaa on puolestaan työskennellyt Pohjalaisen päätoimittajana sekä politiikan toimittajana eri medioissa. Lisäksi hän toimii yrittäjänä ja työstää poliittisen historian väitöskirjaa Helsingin yliopistossa. Paneuduimme haastattelussa Terhon ja Viljanmaan Alku Tuotanto -yhtiön toimintaan, historiadokumenttien työstämiseen ja historian merkitykseen yhteiskunnassa. Terhon ja Viljanmaan mukaan historiadokumenttien perustana on tieteellisen tutkimuksen kaltainen tiedonhankinta ja uuden oppiminen, vaikka lopputulos onkin ilmaisltaan kaukana tieteellisistä julkaisuista.

Olette kumpikin historian maistereita Tampereen yliopistosta, ja sitä kautta kiinnostus menneisyyttä kohtaan tulee varmasti luonnostaan. Ihan jokainen historiaa opiskellut ei kuitenkaan lähde tekemään historia-aiheisia dokumentteja. Mistä saitte idean lähteä alalle ja perustaa oma tuotantoyhtiö?

Toni: Idea tuli vuoden vaihteessa 2019–2020. Olimme molemmat siinä tilanteessa, että oli mahdollisuus kehittää uusia juttuja. Itsellä on ollut aina yrittäjäyys mielessä ja jonkin verran olen ollutkin yritystoiminnassa mukana. Ajattelimme, että tuotantoyhtiön perustamiseen on hyvät edellytykset, koska molemmilla on historia-alan koulutus ja muutakin hyödyllistä kokemusta.

Sampo: Tästä taisi olla useammankin vuoden ajan puhetta ja Tonilla taisi olla aiempaakin kokemusta dokumentin tekemisestä.

Toni: Joo, tein sellaisen Viuluviikarin. Se oli noin 30 minuutin pituinen dokkari eteläpohjaisesta kansanmuusikosta, Mauno Rinta-Säntistä, joka heitti keikkaa vielä vanhainkodissa. Siitä jäi kipinä, että voisi yrittää tehdä jatkosakin dokumentteja.

Miten tuotantoyhtiön perustaminen eteni?

Sampo: Käytännön asioiden hoitamisen jälkeen lähdimme suoraan ideoi-
maan dokumentteja. Meillä oli aluksi varmaan tusinan verran ideoita, joita
tarjosimme eri suunnille, erityisesti Ylelle. Ensimmäiset viisi ideaa torpat-
tiin, mutta sitten pääsimme neuvottelemaan.

Toni: Patenti- ja rekisterihallituksesta saimme paperit ulos huhtikuussa
2020. Oli juuri pahin pandemia-aika. Tarjosimme muutamalle asiakkaalle
ideoita, mutta he sanoivat suoraan, etteivät ota sinä vuonna mitään.

Sampo: Kun lähdimme perustamaan tuotantoyhtiötä, luulimme, että aika
oli otollinen, mutta se oli kaikkea muuta kuin otollinen: oli varmaan maail-
man historian ensimmäinen kerta, kun ei ollut missään mitään kuvauksia
käynnissä.

Miten lähditte kasaamaan työryhmää ja kuinka vakiintunut porukka teillä on produktioissa mukana?

Sampo: Vauhtiin pääseminen ei käynyt ihan käden käänteessä. Mutta kun
Ylen kanssa päästiin sopimukseen ensimmäisestä produktiosta, niin sitten
aloimme kasata kokoonpanoa ja kilpailuttaa tekijöitä. Suomessahan on pal-
jon osaamista.

Toni: Roolittaminen tapahtuu aina tapauskohtaisesti. Olemme itsekin pro-
jektiluonteisesti töissä omassa tuotantoyhtiössämme. Vaihtelemme rooleja
niin, että välillä toisella on enemmän tuotantovastuuta, toisella käsikirjoitus-
vastuuta ja päinvastoin. Koska olemme tällä alalla vasta-alkajia, yritämme
imeä paljon oppia ja saada kokemusta eri aloilta. Esimerkiksi haastattelujen
litterointi oli aluksi haastavaa.

Sampo: Naputeltiin useita viikkoja tekstejä paperille.

***Kuva 1.** Aira Samulin ja Sampo Terho Tanssikielto-dokumentin kuvauksissa. Kuvaa-jana Toni Viljanmaa.*

Toni: Tekoäly ei vielä silloin pystynyt riittävän tasoiseen litterointiin, mutta nykyään varmaan on jo sellaisia ohjelmia, joilla saa riittävän hyvää jälkeä. Mutta paljon on opittu. Itse tykkään siitä, että tuotantovastuussa saa olla aika käytännönläheisten asioiden kanssa tekemisissä: hankitaan majoitukset,

kyydit, välineet ja ruoat. Käsikirjoitusvaihe on taas hyvin toisenlaista. Roo-lien vaihtelu ja yhteistyö on toiminut hyvin.

Mitä odotitte, kun lähditte perustamaan tuotantoyhtiötä? Onko tullut yllä-tyksiä vastaan?

Toni: Yllätyksiä tulee koko ajan. Yritämme suunnitella produktiot mahdollisimman hyvin, koska aika on rahaa. Kun ammattilaiset kiinnitetään produktioon, heillä pitää olla koko ajan tekemistä. Se on yllättänyt, kuinka pitkä aika neuvotteluista ja ideoiden kehittämisestä menee siihen, että päästään sopimukseen ja ammattilaisten värväämiseen.

Sampo: Korostaisin myös suunnitelmallisuuden tärkeyttä. Ensinnäkin tehdään sisällön käsikirjoitus, mutta sitten kun mennään tuotantopäiviä kohti, niin pitää olla minuuttiaikataulu, siirtymiset, kuvauspaikat, pienet yksityiskohdat, kameroiden paikat ja missä seistään ja niin edelleen. Jos matkalla tulee viivästyksiä tai muutoksia, niin kaikki aikataulut ja haastattelut siirtyvät.

Miten päädyitte nimeen Alku Tuotanto?

Toni: Katselin katalogia, jossa oli suomalaisia polkupyörän nimiä jostain 1900-luvun alusta. Useissa oli jotain Antiikin tarustoa, avaruutta, planeettoja ja niin edelleen. Siellä oli sellainen polkupyörä kuin Alku. Ajattelin, että tuossahan se on. Nopeasti tuli vielä se tuotanto siihen, ja saatiin mukaan pieni sanaleikki. Jouduttiin itse asiassa kysymään muutamalta maanviljelijältä, joiden yrityksen nimi on alkutuotanto X, voidaanko nimeä käyttää ja he antoivat luvan. Lupasimme näille maanviljelijöille, että emme varsinaisesti harrasta maanviljelystä.

Sampo: Tämä lupaus on pidetty.

Ensimmäinen dokumenttinne käsitteli kieltolakia. Miten päädyitte aiheeseen?

Sampo: Aiheeseen päädyttiin keskusteluissa tilaajan kanssa. Tämä onkin hyvä vihje alalle haluaville: on hyvä olla valmis keskustelemaan siitä, mitä tilaaja haluaa ja kuuntelemaan heidän ajatuksiaan.

Toni: Meillä oli tilaajan kanssa samanlaisia ideoita ja ne pitchaus-tilanteet olivat ihan jännittäviä. Täytyy ikään kuin valmistautua siihen, että jos joku oma ehdotus ei mene läpi, niin se heitetään sivuun ja siirrytään seuraavaan. Kill your darlings -tyyliin.

Sampo: Alan vanha viisaus on, että ensimmäinen vastaus ei ikinä ole ”kylä”. Se on joko ”ei” tai ”ehkä”, ja siitä ”ehkästä” aletaan keskustelemaan. Suomessa ei varmaan kukaan muu ole tuottanut aivan täysin sitä, mitä haluaa, paitsi Spede.

Toni: Eli omalla rahalla voi tehdä mitä haluaa. Spedellä oli hyvä viisaus. Kun häneltä kysyttiin, mistä hän unelmoi, Spede sanoi, ettei hän mistään unelmoi, vaan tekee.

Miten käsikirjoitus syntyy? Millainen työskentelytapa teillä on?

Toni: Käsikirjoitukset ovat sellaisen aika perinteisen historiantutkimuksen prosessin tulosta. Luetaan kirjoja ja tutkimuksia, haastatellaan ihmisiä ja tutkijoita, tehdään paperille versioita ja ne jalostuvat siitä sitten muutaman kymmenen sivuiseksi pätkäksi. Kieltolaissa oli jotain vajaa sata sivua käsikirjoitusta.

Sampo: Sitä luokkaa taisi olla. Ja jos täsmentää vielä, niin ensin pitää tosiaan kouluttaa itsensä asiantuntijaksi siinä, mitä aikoo tehdä. Eli perehtyy tutkimukseen. Kyllähän meillä oli näissä molemmissa aiheissa esillä miltei kaikki, mitä näistä aiheista on kirjoitettu siinä vaiheessa, kun aloimme työstää omaa käsikirjoitusta. Versioita tehdään paljon, sillä esituotantovaihe on edullinen osa prosessia. Ollaan koneen äärellä, käydään kirjastossa, ehkä arkistossa. Prosessin alkuvaiheessa keskustellaan myös asiantuntijoiden kanssa ja käytännössä saadaan käyttöön kaikki se tieto, mitä Suomessa on saatavilla.

Toni: Siinä vaiheessa, kun tehdään kuvakäsikirjoitus, tiivistetty versio, siinä on mukana sitten jo kohtausluettelot. Näiden kahden dokumentin työstämisprosessien aikana on noussut kiinnostavia kysymyksiä ja keskusteluja, kuten esimerkiksi se, että jotain aihetta ei ole tutkittu kovin paljon.

Kuva 2. Toni Viljanmaa Tanssikielto-dokumentin kuvauksissa. Kuvaajana ohjaaja Aatro Lahtela.

Sampo: Esimerkiksi kieltolaista ei ole olemassa kattavaa tieteellisen tason yleisesitystä, tietokirjoja sitten taas on. Tällaisia mielenkiintoisia havaintoja tulee tehtyä.

Toni: Aika paljon hyödynnettiin myös antikvariaatteja eli kirjallisuutta on siten kertynyt tuonne hyllyihin.

Olette aiemmin tehneet paljon kirjallisesti töitä. Kuinka paljon kuvallinen kerronta eroaa kirjallisesta ilmaisusta?

Toni: Siinä on varmaan meillä eniten oppimista. Kuvakäsikirjoitusta tehtiin läheisesti yhteistyössä ohjaaja Atro Lahtelan kanssa. Hänellä oli hyvä ote visuaalisuuteen. Tanssikielossa meiltä tuli jo enemmän sytykkeitä visuaalisellekin puolelle.

Sampo: Meille luonteenomaista on se, että käsikirjoitusprosessi on melkein kuin alkaisi jotain opinnäytettä tekemään. Mutta sitten kun aletaan tehdä toista, kolmatta ja neljättä versiota, sen täytyy mennä jo kuvan ehdoilla. Siinä vaiheessa aletaan jo mainitsemaan, mitä näkyy ruudussa. Vaatii aika paljon työtä täyttää tunti historiallisilla kuvilla.

Toni: Tanssikielossa on Kieltolakiin verrattuna enemmän dramatisoituja kohtauksia. Meillä oli muun muassa kaksikymmentä tanssijaa ja heidät piti puvustaa.

Toinen dokumenttinne oli tanssikiellon historiasta. Miten päädyitte siihen aiheeseen?

Toni: Ideaan päädyttiin Kari Ylä-Anttilan kanssa keskusteltaessa. Tuli puhetta aiheesta ja tietysti muistimme, että meillä oli tuttuja tekijöitä, Marko Tikka ja Seija-Leena Nevala Tieto-Finlandian saaneessa Tanssikielto-kirjassa, joten olimme jo selvillä aiheesta eikä tarvinnut aloittaa nollasta. Luimme Tikan ja Nevalan kirjan ensimmäisenä, otimme heihin yhteyttä ja siitä se lähti liikkeelle.

Sampo: Tässä oli myös ajatuksena tietynlainen jatkumo ja jatkuvuusajattelu. Tanssikielto on henkisesti jatkumoa kieltolaille, vaikka aihe toki onkin erilainen. Kanavat etsivät usein jatkumoa ja jos on hyvä idea, niin voidaan tehdä toinen kausi. Tämä oli saman ajatusmaailman jatkamista toisessa muodossa.

Pia: Eli onko siis helpompi myydä ideaa, jos siinä on samoja elementtejä kuin aiemmissa produktioissa?

Sampo: Kyllä, on helpompi myydä, jos produktioissa on jatkuvuutta ja tilaajat usein sitä pyytävätkin.

Toni: Uusia ideoita on myös helpompi myydä, jos aiemmilla tuotannoilla on ollut tarpeeksi katsojia. Meillä oli hyvä tilanne, sillä Kieltolaki meni tosi hyvin: se sai paljon katsojia ja mediahuomiota. Sen jälkeen oli helppo myydä tanssikieltoa.

Miksi haluatte käsitellä menneisyyttä? Mikä on tavoitteenne?

Sampo: Tämä on se, mitä jokainen kysyi toiseltaan ensimmäisenä päivänä yliopistossa. Miksi tulit juuri tätä opiskelemaan. Kun on kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin ja yhteiskuntaa ei oikein pysty käsittämään eikä selittämään, jos ei tunne historiaa. Esimerkiksi juuri kieltolaki ja sen perintö selittää paljon sitä, miksi meillä on Suomessa niin erikoinen alkoholilainsäädäntö.

***Kuva 3.** Maisemaa Tanssikielto-dokumentin kuvauksista. Kuvaaja Atro Lahtela.*

Toni: Historian kautta voi yrittää ymmärtää nykyaikaa ja sitä mentaliteettia, jonka suomalaisilla voi kuvitella olevan. Kiellot ja rajoitukset ovat sikäli kiinnostava aihe, että ne kertovat yhteiskunnan normeista ja siitä, mihin yhteiskunta on menossa, mikä on muuttumassa.

Mistä aiheesta ette tekisi dokumenttia ja miksi?

Sampo: Ei ole oikeastaan muuta rajausta kuin, että tosi-tv-tyyppisestä emme ole kiinnostuneita. Vaikka raja voi olla toki joskus häilyvä eikä väheksy tätäkään alaa. Onhan se nerokas, halpa tapa tehdä, mutta ei ole itseä motivoinut.

Toni: Olen katsonut erilaisten ammattirikollisten elämään liittyviä sarjoja. Pitäisi olla aika pätevä syy tehdä tällaista, muutakin kuin että joku on tehnyt vakavia rikoksia ja ne näyttävät rajulta televisiossa. Pitäisi olla jonkinlainen valoisampi syy tai merkitys sille tarinalle. En pidä hyvänä kehityksenä, että ihminen pääsee käärimään isoja rahoja tekemillään rikoksilla, uhrien kustannuksella; sellaista en hyväksy.

Kenelle teette dokumentteja?

Toni: Se vaihtelee tuotannoittain. Jos ajatellaan kieltolakia, ajattelimme, että se voisi kiinnostaa vähän nuorempaakin väkeä, kun mukana oli kieltoja ja ne sattuivat kulkutaudin vuoksi olemaan jo arjessa läsnä. Median tavoin yritämme tavoittaa nuorta yleisöä. Siinä on sivistyksellinenkin idea: tehdä viihdyttävää ja hauskaa, mutta samalla sellaista, josta voi myös oppia jotain.

Sampo: Historiadokumenteissa osa meidän motivaatiota on tuoda historian-tutkimusta mahdollisimman suurelle, suomalaiselle yleisölle asiantuntija-haastatteluilla ryyditettynä.

Toni: Olen tosi ylpeä meidän asiantuntijoista, joita saimme mukaan. He puukivat asiantuntemuksensa hyvin sanoiksi. Suomalaisissa historioitsijoissa on paljon ytyä.

Sampo: Yleisöä on ollutkin: jokaisella Kieltoain jaksolla on ollut yli miljoona katsojaa, uusintojen kanssa.

Toni: Oli hyvä, että saatiin hyvät luvut näin ensikertalaisina.

Miten rekrytoitte asiantuntijoita?

Toni: Kävimme läpi kirjallisuutta ja napattiin sitä kautta asiantuntijoita. Asiantuntemuksen perusteella teimme valinnat.

Sampo: Alkuvaiheessa voi olla jo aika ilmeisiäkin valintoja, esimerkiksi keeneen on viitattu tutkimuksissa. Käsikirjoituksen edetessä voi löytyä jostain spesifistä asiasta joku henkilö.

Toni: Oli hieno huomata, että tuli sitä maantieteellistä edustavuutta. Eri puolilta Suomea löytyi asiantuntijoita.

Sampo: Joskus voi löytyä henkilöitä, jota ei osattaisi edes ajatella.

Toni: Tanssikiellossa oli se henkilö, joka kuoli poliisin luodista Vöyrillä. Löysimme hänen sukulaisiaan kommentoimaan. Otettiin vain puhelin käteen ja kokeiltiin, ja he sattuiivat olemaan kuolleen henkilön sukulaisia. Aikalaiskokijat tai heidän läheisensä vievät lähelle historian vaiheita. Menneisyys ja historian tapahtumat vaikuttavat edelleen paikallisesti ja perheissä.

Tv-dokumentit ovat historiakulttuuria, joka tavoittaa esimerkiksi tieteellistä tutkimusta laajemman yleisön. Miten näette roolinne ja vastuunne suuren yleisön historiatietoon vaikuttamisessa?

Sampo: On se ihan samankaltainen kuin tutkijan: pyrkiä totuuteen ja pyrkiä sivistysvaikutukseen. Se on osa meidän motivaatiomme, miksi me ylipäänsä näitä historiadokumentteja teemme. Haluamme tuoda suurelle yleisölle tutkijoiden vaivalla tutkimaan ja kaivamaa tietoa.

Toni: Etteivät tutkimukset jää vain ammattilaisten keskuuteen, vaan myös tavallinen ihminen voi päästä tiedon äärelle näiden dokumenttien kautta. Tavoitteena on siis mahdollisimman uskottava ja totuudellinen lopputulos, mutta myös, että se olisi mahdollisimman viihdyttävä, ei mikään uuvuttava faktaluettelo, vaan pitää olla se visuaalisuus mukana.

Sampo: Täytyy vielä antaa kiitosta asiantuntijoille. Kaikki yliopistolliset henkilöt ovat erittäin hyvin lähteneet mukaan työhön, jossa popularisoidaan heidän työtään. Joku asiantuntijoista tiivisti hyvin, että se on ikään kuin jatke heidän omalle työlleen, että on ikään kuin velvollisuus kansalaisia kohtaan osallistua, jos pyydetään.

Miten näette historian merkityksen yhteiskunnassa?

Sampo: Me, jotka olemme siihen jo nuorena vihkiytyneet, tiedämme, ettei nykyisyyttä voi ymmärtää ilman menneisyyden jatkuvaa uudelleen arviointia, ja tämä onkin meidän tuotantoyhtiön kantavia periaatteita.

Toni: Luulen, että historian merkityksen ymmärtäminen on nousussa. Maailmassa tapahtuu paljon asioita, joiden juuret ovat syvällä historiassa ja monia teemoja joudutaan käsittelemään historian kautta, jotta ne asettuvat jotenkin ymmärrettäviksi. Väistämättä silloin alan ammattiarvostus nousee myös.

Kiitos. Haluaisitteko lisätä vielä jotain?

Toni: Saamme aika paljon yhteydenottoja ihmisiltä. Eli rohkeasti vaan ottamaan yhteyttä, jos on kiinnostavia aiheita. Samaan hengenvetoon on sanottava, että seula on todella tiukka; harva ehdotus päättyy tuotantoon asti. Aina kannattaa kuitenkin olla yhteyksissä, jos on kiinnostavia aiheita mielessä.

Alku Tuotanto Oy:n dokumentit

Kieltolaki, 2021. Käsikirjoitus ja tuotanto Sampo Terho ja Toni Viljanmaa, ohjaus Atro Lahtela.

Tanssikielto, 2023. Käsikirjoitus ja tuotanto Sampo Terho ja Toni Viljanmaa, ohjaus Atro Lahtela.

Abstracts

Topi Vainikainen

**From the Past to the Future and Back.
On the Application of History in the KOM-
Theatre Performance KONE**

In this article, I examine the 40th anniversary performance of the Finnish theatre company KOM-teatteri, titled KONE (2010). I analyse how the performance addressed the theatre's own history: how the visual, aural and corporeal characteristics of both KOM-teatteri and the movement surrounding it at the time of its founding were reflected in the present moment of the performance. The research demonstrates that the performance approached the theatre's history through two temporal directions: delving into the past and envisioning the future, thereby also highlighting developments that had already been realised.

Marko M. Marila

**Rocky Legacies of Finnish Anti-Uranium
Mining Social Movements: The Rock Art of
Pessi Manner**

When international mining companies rushed to prospect for uranium in Finland in the early 2000s, localised anti-uranium mining social movements formed in different parts of the country. Among the activists was Finnish artist Pessi Manner, whose rock carvings remain the social movements' most enduring legacies. In this article, I discuss the history of uranium prospecting and anti-uranium activism in Finland, analyse Manner's interventions as examples of atomic rock art, and argue that, in using rock as his art medium, Manner was able to elicit an affective connection between feeling bodies and a landscape in need of protection, a quality that also contributes to the capacity of his artworks for future communication.

Seppo Heikkinen

**Women's and Men's Sports? The Discussion
of Gendered Sports in the Finnish Press
during the Olympic Years 1952–1988**

A gendered attitude towards men's and women's competitive sports persisted in Finland until the late 20th century. Although Finland had achieved many victories and the importance of sporting success for national pride was acknowledged, the successes had been overwhelmingly a male achievement. In athletics, women could compete in only about half the events even in the early 1960s. In this article, I explore the Finnish press discussion of the gendered character of sport during the Olympic years from 1952 to 1988. The source base consists of eight newspapers and three periodicals, from which three main themes emerged. The first was the demand for aesthetic movement for women, rooted in the tradition of gymnastics, which helped to exclude women from other forms of sports. The second theme was doping, which othered women's sport and was condemned particularly strongly in the case of female athletes. The third theme, equality, picked up speed in the 1970s, aided by the broader societal trend of democratization. The research findings highlight the direction of change but also its slow pace.

Anna-Liisa Rafael & Anne K. Heikkinen
**Colonialism in the Everyday Life, Thinking
and Encounters of Palestinian Christians**

In this article, we discuss the everyday life of Palestinian Christians and the formation of Palestinian local theology in recent history. Although the expressions of Palestinian Christianity documented from the 1980s onward are influenced by both liberation theology and post-colonial theology, our approach underlines that Palestinian Christians, like other Palestinians, are still a colonized people with respect to both their history and their present. Colonialism also characterizes the history of Christianity in the region,

since historical Palestine has attracted Christians outside with various interests, including the western missionary work. The background and perspectives we provide may help the reader to understand the contributions of Palestinian Christians and, more broadly, the colonial contexts in which Palestinians live and act today. We conclude with three case examples, which provide insights into how different structures of power enable the agency of Palestinian Christians, while also constantly seeking to shape and limit that agency.

Heidi Morrison

Who are the Palestinian Children Against Whom Israel Has Launched a Genocide?

This essay provides an overview of some of the main issues facing Palestinian children today. Palestinian children are not accurately represented in mainstream discourse on them. While Palestinian children need humanitarian aid, such aid is not addressing the structural and root causes of their distress. Despite these children's suffering, they find ways to resist.

Pertti Ahonen

"Repressive Tolerance" – Reflections after Sixty Years

This brief article revisits Herbert Marcuse's classic essay 'Repressive Tolerance', first published six decades ago in 1965. It explores the key ideas expressed by Marcuse and offers some thoughts about their potential relevance today.

Tuija Parvikko

Those Who Left and Those Who Remained. On the History of Silences and Memory in the Italian Northeastern Borderlands

This essay approaches critically the relationship between oral history and rigorous historiography in the light of three recent studies on population movements in Italy after the Second World War. The essay argues that the case of the

Italian postwar population movements triggered off by the final outcome of the war and by the identity politics related to them suggests that the most interesting research results and discoveries will often be reached through multidisciplinary approaches and research projects that combine different kinds of theories, research materials and methods. Maintaining a critical distance from the object of research is also of supreme importance.

Merja Karjalainen

Tacit Knowledge Unveils New Lines of Inquiry for Contemporary History

In her article, doctoral researcher Merja Karjalainen emphasizes the value of expertise obtained through experiential knowledge, also within the context of contemporary history. "Through tacit knowledge, it is possible to uncover information and potential lines of inquiry that would otherwise possibly go unnoticed, despite their hidden impacts on our society", she points out. Karjalainen's own research stemmed from the observations of a journalist specializing on occupational safety and health and well-being at work: why have experiences of psychological and social strain at work, along with burnout and mental health-related incapacity for work, become more common, despite the existence of an Occupational Safety and Health Act that has safeguarded both physical and mental health since the late 1980s?
